

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО (УКРАЇНА)
ЖЕШУВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ (РЕСПУБЛІКА ПОЛЬЩА)

ЛЮДИНА І ТЕХНІКА У ВИЗНАЧНИХ БИТВАХ СВІТОВИХ ВОЄН ХХ СТОЛІТТЯ

**Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції
25-26 червня 2019 року**

**м. Львів
Національна академія сухопутних військ
2019**

УДК [314/316+355.1+623]:355.4"19"
ББК Ц 35 (0)
Л 93

Рекомендовано до друку рішенням
Вченої ради Національної академії
сухопутних військ
(протокол від 24.05.2019 року № 11)

Укладачі:

Нанівський Р.А., к.т.н., Носова Г.С.

Л 93 Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття:
Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції
25-26 червня 2019 року. – Львів: НАСВ, 2019. – 228 с.
ISBN 978-966-2699-84-5

Матеріали наукового заходу висвітлюють історичний досвід тенденцій та траєкторії розвитку багатоаспектних проблем взаємодії людини і техніки у визначних битвах світових воєн ХХ століття. Особлива увага приділяється історії розвитку військової науки, техніки та озброєння, воєнному мистецтву і тактиці бойових дій ключових битв воєн ХХ століття, аналізується історичний досвід збройних конфліктів минулого в контексті 100-річчя боротьби поневолених народів за державність.

Наданий матеріал призначений для науковців, викладачів, студентів та курсантів, усіх, хто цікавиться військовою історією.

УДК [314/316+355.1+623]:355.4"19"

ISBN 978-966-2699-84-5

© Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного, 2019

ПРОГРАМНИЙ КОМІТЕТ

- Павло Ткачук*, д.і.н., професор (м. Львів, Україна)
Андрій Харук, д.і.н., професор (м. Львів, Україна)
Володимир Трофимович, д.і.н., професор (м. Львів, Україна)
Ігор Соляр, д.і.н., доцент, с.н.с. (м. Львів, Україна)
Олександр Дем'янюк, д.і.н., професор (м. Луцьк, Україна)
Сергій Сегеда, д.і.н., професор (м. Київ, Україна)
Степан Качараба, д.і.н., професор (м. Львів, Україна)
Віктор Голубко, д.і.н., професор (м. Львів, Україна)
Анжей Бонусяк, доктор наук, професор (м. Жешув, Республіка Польща)
Павел Грата, доктор наук, проф. (м. Жешув, Республіка Польща)
Генрик Чьвенк, доктор наук, професор (м. Ченстохов, Республіка Польща)
Мацей Франц, доктор наук, проф. (м. Познань, Республіка Польща)

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

- Андрій Слюсаренко*, к.і.н., доцент (м. Львів, Україна) –
голова організаційного комітету
Андрій Харук, д.і.н., професор (м. Львів, Україна) –
заступник голови організаційного комітету
Тетяна Плазова, к.і.н., доцент (м. Львів, Україна) –
секретар конференції
Лілія Трофимович, к.і.н., доцент (м. Львів, Україна)
Ольга Шелюх, к.філол.н. (м. Львів, Україна)
Мар'яна Верхотурова, к.і.н. (м. Львів, Україна)
Лілія Скорич, к.і.н. (м. Львів, Україна)
Олена Ільчук, к.е.н., доцент (м. Львів, Україна)
Павел Коженьовські, кандидат наук (м. Жешув, Республіка Польща)
Даміан Кнутель (м. Жешув, Республіка Польща)
Микола Платонов, к.х.н. (м. Львів, Україна)
Ганна Носова (м. Львів, Україна)
Ганна Озерова (м. Львів, Україна)
Роман Нанівський, к.т.н. (м. Львів, Україна) –
секретар організаційного комітету

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

ВСТУПНЕ СЛОВО

**начальника Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного
генерал-лейтенанта Павла Ткачука
доктора історичних наук, професора,
Заслуженого працівника освіти України**

*«...Велична і свята, моя ти Україно,
Лише тобі карать нас і судить.
Нам берегти тебе, Соборну і єдину,
І нам твою історію творить!»
Ліна Костенко*

Шановні колеги!

Поважні учасники та гості конференції!

Сердечно вітаю вас у Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Сьогодні ми розпочинаємо роботу 3-ї Міжнародної наукової конференції «Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття».

Ці дві складові – людина і техніка – залишаються головними об'єктами наукового пошуку як у сенсі ретроспективного пізнання історії, так і з огляду на тенденції реформування української армії на шляху її сучасного розвитку.

Традиційно науковий форум представляють фахівці різних галузей воєнної науки, що відображено у тематиці пленарних і секційних засідань.

Особливістю порядку денного сьогоднішнього наукового форуму є винесення на розгляд проблем, пов'язаних з історичною військовою пам'яттю.

Неодноразово ми звертались до уроків визвольних змагань за державність і соборність України на початку ХХ століття.

Цього року, коли відзначається 100-річчя боротьби Української Народної Республіки за незалежність і територіальну цілісність держави, ми згадуємо зразки героїзму та мужності Української Галицької Армії.

Контрнаступи березня 1919-го, офензива на Київ – Одесу, Перший Зимовий похід, відчайдушний контрнаступ під Чортковим засвідчили незламну волю українців до боротьби.

Аналізуючи події сторічної давнини, нам варто засвоїти уроки Української революції 1917–1921 років і не повторити тодішніх помилок.

Зокрема, і цій задачі присвячена робота 3-ї Міжнародної наукової конференції «Людина і техніка у визначних битвах світових воєн ХХ століття».

Тож бажаю її учасникам успіху!

Голубко В.С., д.і.н, професор
Львівський національний університет імені Івана Франка

ЛЬВІВ І ЛЬВІВ'ЯНИ В ЧАСІ ВЕРЕСНЕВОЇ КАМΠΑНІЇ 1939 РОКУ

Львову у вересні 1939 р. судилось не тільки стати одним із перших великих у Східній Європі міст, яке опинилось у вогні глобального світового конфлікту, але й змінити в силу історичних обставин свою цивілізаційну орієнтацію із західної на східну.

Запропоновану проблему можна розглядати у двох аспектах: військовому, тобто наскільки місто було здатне ефективно оборонятись, і гуманітарному: настрої і позиція його населення у час битви за Львів 12 – 22 вересня 1939 р.

У системі оборони Польщі Львову належала важлива роль у реалізації плану «Схід», спрямованого на оборону від СРСР, який вважався найнебезпечнішим противником. Тут розташовувалось командування окружного корпусу VI. Натомість після посилення загрози з боку Німеччини за наказом маршала Е. Ридз-Смігли розпочалась розробка плану «Захід», який було подано йому на затвердження у березні 1939 р. На випадок його втілення передбачалось, що відмобілізовані у Львові частини будуть перекинуті проти німців, а в самому місті розташуються запасні частини, польові шпиталі та інші тилові установи.

З огляду на глибокий тил, негайний вступ на боці Польщі союзників Франції та Великобританії, а також розраховуючи на те, що СРСР дотримає нейтралітет у випадку збройного конфлікту з Німеччиною відповідно до договору про ненапад від 1932 р., оборона міста не передбачалась. У 20-х числах серпня військова влада провела низку заходів мобілізаційного характеру. Відповідно до плану «Захід», відмобілізовані частини залізничним транспортом зі Львова відправлено на театр воєнних дій. За розпорядженням міської влади газети і радіо подавали інформацію про необхідні запаси харчів, які повинна мати кожна родина на випадок війни – так званий місячний «залізний запас», цивільні мешканці залучались до будівництва сховищ від можливих авіанальотів. Настрій мешканців міста був тривожний, проте паніки не було.

Вдосвіта 1 вересня 1939 р. німецькі війська атакували Польщу. У перший день війни Львів бомбардували. Тоді загинуло 83 особи. По радіо і в газетах населення інформувалося про заходи, яких воно має дотримуватися у разі авіанальотів, газової атаки, інструкції, як ущільнювати вікна та робити світломаскування. Попри воєнну тривогу місто намагалося зберегти звичний ритм життя.

Якщо моральний стан мешканців Львова був добрим і сприяв проведенню заходів оборонного характеру, то ситуація на фронті ставала щораз гіршою. 11 вересня німецькі війська захопили Самбір, а в середині дня 12 вересня механізована група 1-ї гірсько-сегерської дивізії під командуванням генерал-майора Людвіга Кюблера спробувала вдертися у межі міста із заходу по вул. Гороδοцькій. Розпочалася оборона Львова, що тривала із 12 по 22 вересня 1939 р. Командувач львівського VI корпусу генерал В. Лянгнер, який з 11 вересня очолив і командування оборони Львова, вирішив спочатку організувати оборону на його підступах. Пізніше її концепцію змінено до організації укріплень на панівних висотах в околицях міста і його поділу на окремі сектори та блоки. Загалом в облаштуванні лінії оборони командування припустилося помилки, бо не передбачило ймовірних напрямків німецького наступу. У цей час львівський гарнізон налічував 15 тис. вояків, з них 1500 офіцерів, мав на озброєнні 94 гармати. До 16 вересня місто було майже блоковане німецькими військами і зазнавало постійних авіанальотів. Воєнні дії велися вже на околицях міста. За період оборони Львова загинуло приблизно 600 осіб цивільного населення і 4 тис. військових.

Вдосвіта 17 вересня Червона армія завдала несподіваного удару Польщі зі сходу. За наказом маршала Е. Ридз-Смігли польські війська мали уникати сутичок з радянськими й якнайшвидше відтягуватися через Львів на південь до румунського кордону. Утримання плацдарму в районі Львова й Перемишля мало б стабілізувати фронт, який розвалювався під ударами німців. Генерал В. Лянгнер повинен був продовжувати утримувати місто. У розпорядженні командування оборони Львова були запаси продовольства і амуніції, яких мало б вистачити на три тижні. Відтак планувалося прорвати оточення в напрямку до угорського кордону. У командування оборони Львова 18 вересня з'явилась надія, що все ще можна змінити хід воєнних дій й уникнути катастрофи. Стало відомо, що в околицях міста під Голоском веде бої група генерала К. Соснковського, щоб з'єднатися із львівським гарнізоном. Однак її наступ захлинувся. 19 вересня німецьке командування заклиало львівський гарнізон капітулювати й визначити механізм передачі міста. У разі відмови на 21 вересня було призначено загальний штурм, що фактично означало його тотальне знищення. Польська сторона відкинула ці вимоги і погодилась лише визначити шляхи виходу цивільного населення з міста.

Вранці 19 вересня В. Лянгнер отримав рапорт, що на личаківську рогатку міста прибули радянські офіцери і викликають польського представника на переговори. Польська делегація під час зустрічі заявила, що продовжуватиме боротьбу з німцями, проте не має повноважень щодо

переговорів із радянською стороною про передачу міста. Між тим, внаслідок радянсько-німецької домовленості в ніч на 21 вересня частини вермахту почали відходити від міста. Для Львова та його мешканців це мало позитивний наслідок, позаяк рятувало від знищення. Того ж дня мали місце чергові перемовини між радянським військовим командуванням та представниками львівського гарнізону, в яких взяв участь генерал В. Лянґнер. На нараді вищого командування оборони Львова було прийнято рішення про капітуляцію міста і передачу його радянській стороні, що й було зроблено вранці 22 вересня. Опівдні червоні війська увійшли до Львова. Півтора тисячі польських офіцерів зібралося у внутрішньому подвір'ї будинку штабу корпусу при вул. Валовій, 16. Згідно з попередньою домовленістю радянська сторона обіцяла їм вільний вихід з міста, проте не дотримали обіцянки. Під час виходу зі Львова їх оточено військами й вивезено до таборів.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що хоча й місту відводилася важлива стратегічна роль у планах польського командування, вереснева кампанія 1939 р. не була реалізована через динамічний розвиток подій на фронті.

Трофимович В.В., д.і.н., професор

Національний університет «Острозька академія»

ТРЕТЯ СТОРОНА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО КОНФЛІКТУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Простежуючи перебіг і результати протистояння українців і поляків на західноукраїнських теренах в часи воєнного лихоліття, ми завжди змушені шукати передумови та причини, що штовхали їх до актів взаємного знищення. Водночас, поряд із чітко окресленими та ґрунтовно висвітленими у вітчизняній і зарубіжній історіографії, були не так помітні, проте не менш загрозливі фактори, що часто виконували функції детонатора трагічного вибуху. Серед них слід виокремити і дотепер недостатньо з'ясовану дослідниками роль СРСР як «третьої сили» у кривавому протистоянні. Зокрема, чи використовувала офіційна Москва українсько-польський конфлікт, чи розпалювала його; як відображалася на двосторонніх взаєминах становище на Східному фронті; чи не радянські партизани спровокували драматизм ситуації та наскільки істотним був вплив останніх на його поглиблення?

Використовуючи джерела і спеціальну літературу, спробуємо з'ясувати окремі аспекти ролі СРСР в українсько-польському конфлікті зазначеного періоду.

Під час «визвольного походу» Червоної Армії у вересні 1939 р. «червонозоряні» літаки розкидали над західноукраїнськими землями звернення командувача Українським фронтом С. Тимошенка. У ньому українське населення закликалося до нещадної громадянської війни, розпалювання національної та класової ненависті та кривавої помсти: «Зброєю, косами, вилами і сокирами бий одвічних ворогів твоїх – польських панів, які перетворили твою країну в безправну колонію, які тебе ополячували, в болото запахали твою культуру і перетворили тебе і дітей твоїх в бидло, рабів... До зброї, наші брати, ми з вами». Оскільки звернення розповсюджувалося тоді, коли Друга Річсполита з останніх сил оборонялася від агресії двох європейських потуг, а на західноукраїнські землі прийшли більшовики, то було очевидним, що антипольські виступи ще більше посилили б напругу двосторонніх відносин у ситуації, коли українці та поляки опинялися у ярмі спільного ворога. Своєю чергою, Кремль сподівався, що міжнаціональний розбрат полегшить встановлення комуністичного режиму на приєднаних територіях. І потрібно визнати, що шалена антипольська пропаганда наступаючих радянських військ значною мірою призвела до спалаху національної ворожнечі між українською і польською спільнотами.

Після нападу Німеччини на СРСР у столиці Великобританії 30 липня 1941 р. була підписана радянсько-польська угода, що фактично унеможливила досягнення порозуміння між польським та українським незалежницькими рухами.

Як свідчать різноманітні джерела, кремлівські очільники вважали ворогом підпорядковане еміграційному уряду польське підпілля і розробляли плани його ліквідації. Разом із тим, в ситуації трагічного міжнаціонального конфлікту на Волині і Східній Галичині та присутності потужного українського визвольного руху вони рекомендували реалізувати неагресивну тактику і навіть іноді спільні дії з Армією Крайовою, намагаючись використати антигітлерівську налаштованість поляків для розгортання партизанської війни та противаги оунівському підпіллю.

Численні факти підтверджують, що з приходом радянських диверсійних груп і партизанських з'єднань на історико-етнографічну Волинь українсько-польська локальна війна поглиблюється. «Підливаючи масло» у полум'я міжнаціонального протистояння, більшовики взяли курс на створення в краї польських партизанських загонів, вбачаючи у них одну із можливостей залучення місцевих поляків до боротьби проти нацистських загарбників і УПА, що, безперечно, лише поглиблювало зазначений розбрат. Своєю чергою, ОУН і УПА вбачали в участі польської меншини у радянських партизанських загонах абсолютно неприйнятну для їхньої непримиренної боротьби з більшовицьким режимом позицію,

а тому нещадно мстили їй. «Стали бити німців, а німці нас, – писав у своїх спогадах Я. Бричко. – Поляки тоже нас били. І ми не давали спуску полякам і ковпаківцям. Почалася різня, поляки палили наші села, а ми їхні, бо поляки були разом з ковпаківцями. Мою Карпилівку і Борове поляки з ковпаківцями спалили дотла, а ми спалили Окопи, Довган, Будки. Може, то робилося неправильно, бо було усе на руку німцям і комуністам. Вони зуміли нацькувати поляків на нас».

Наведені та інші матеріали підтверджують, що сталінське керівництво було надзвичайно зацікавлене в тому, аби оволодіти ситуацією на західноукраїнських землях, ліквідувати український і польський незалежницькі рухи, віроломно використовуючи з цією метою між-національний конфлікт. Провокуючи та поглиблюючи ворожнечу поляків і українців, воно прагнуло нейтралізувати і звести нанівець визвольну боротьбу останніх, їхніми ж руками вбивати один одного, сіючи страх і ненависть.

Ostasz Grzegorz, dr hab., prof.
Moczuk Eugeniusz, dr hab., prof. PRz
Politechnika Rzeszowska

RÓŻNORODNOŚĆ SPRZĘTOWA LĄDOWYCH WOJSK NIEMIECKICH W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ W ZAKRESIE BRONI PANCERNEJ I OPANCERZONEJ, JAKO JEDNA Z PRZYCZYN PRZEGRANEJ (W ASPEKTCIE BEZPIECZEŃSTWA WOJENNEGO I LOGISTYKI)

Tematem przedłożonego opracowania jest analiza wyposażenia lądowych wojsk niemieckich podczas II wojny światowej w sprzęt pancerny i opancerzony. Paradoksalnie, postęp techniczny i specjalizacja uzbrojenia wywoływały niemałe kłopoty na polu walki. Różnorodność, a także wyjątkowa niestandardowość pojazdów pancernych i opancerzonych były przyczyną poważnych problemów logistycznych w czasie walk prowadzonych na wszystkich frontach wojny, a w rezultacie mogły być również jedną z przesłanek militarnej porażki Trzeciej Rzeszy.

Wedle ustaleń w okresie 1939 – 1945 Niemcy mieli na wyposażeniu aż 17 typów czołgów, które w żaden sposób nie były ze sobą zunifikowane, a niekiedy produkowane były w niewielkich seriach, co wpływało na ich zabezpieczenie techniczne i przygotowanie odpowiednich kadr. Ponadto siły lądowe wykorzystywały bojowo 3 typy czołgów produkcji czeskiej. W przypadku dział samobieżnych i pancernych, w walkach na różnych frontach używano aż 27 typów pojazdów. Podobna niejednorodność sprzętowa

występowała w przypadku samochodów pancernych, których było 7 typów, a także transporterów opancerzonych; niemieckie siły lądowe użytkowały podczas wojny 4 rodzaje transporterów opancerzonych. Ponadto Niemcy wykorzystywali ciągniki półgąsienicowe, których było aż 10 typów, ale także szereg innych pojazdów, w tym samobieżne miny (LeichterLadungsträger Goliath), transportery pływające i inne. Wyjątkowo znaczący udział w wyposażeniu Wehrmachtu (a jednocześnie w generowaniu problemów logistycznych i technicznych) miały pojazdy zdobyczne, których duże liczby przejmowano podczas prowadzenia kolejnych wojennych kampanii w Europie i w Afryce. Pośród nich były czołgi, działa samobieżne, samochody pancerne, ciągniki artyleryjskie z Polski, Francji, Włoch, Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych i Związku Sowieckiego.

Ogromna różnorodność sprzętowa prowadziła do problemów logistycznych, które związane były z nierytmicznymi dostawami części zamiennych do kilkudziesięciu typów wozów bojowych, nie mówiąc o paliwie, olejach i smarach do różnych typów silników, ponadto amunicji do dział, opon do samochodów pancernych, a także osprzętu, w tym peryskopów, celowników, itp. Ponadto do każdego typu wozu bojowego należało szkolić i zgrywać od nowa załogi oraz obsługę techniczną, co opóźniało ich użycie w walkach. Trudności z zabezpieczeniem technicznym pogłębiały się podczas działań ofensywnych, ale również w warunkach odwrotu na wszystkich frontach w ostatnich miesiącach wojny.

Zdecydowanie inaczej wyglądała standaryzacja w armiach alianckich. Czołgi i pojazdy opancerzone wojsk sprzymierzonych charakteryzowały się produkcją w mniejszej liczbie typów, ale za to w ogromnych seriach. Ich pełna liczba, nawet w przypadku jednego typu, była tak duża, że przekraczała znacznie wszystkie pojazdy pancerne na wyposażeniu Trzeciej Rzeszy. Przykładem może być sowiecki oślawionyczołg średni T-34, czy jego amerykański odpowiednik – M4 Sherman. Dzięki znacznej unifikacji części zamiennych nie istniały tak poważne trudności logistyczne, jak to miało miejsce w jednostkach niemieckich. Dla przykładu koła podwozia głównego sowieckiego czołgu T-34 były produkowane aż w 23 wersjach, ale istniała możliwość łatwego montowania ich do każdego czołgu tego typu, bez względu na serię i rok produkcji. Również amerykańskie Shermany miały zunifikowane, kompatybilne podwozia i silniki oraz inne elementy, co zdecydowanie ułatwiało i przyspieszało napraw i remonty czołgów. Oczywiście, nie uniknięto wszystkich trudności; szczególnie widocznych w następstwie wsparcia sprzętowego dla wojsk sowieckich.

Biorąc pod uwagę wzmiankowane ustalenia z dużym prawdopodobieństwem można założyć, że jedną z niebagatelnych przyczyn porażki militarnej Trzeciej Rzeszy były problemy sprzętowe, spowodowane

рóżnorodnością typów wozów bojowych. Dowodzi tego również fakt, że po wojnie, wykorzystując zdobyte doświadczenia, większość państw zastosowała swego rodzaju unifikację sprzętu pancernego, skupiając się na produkcji znacznych serii czołgów jednego typu. Takim przykładem mogą być sowieckie czołgi podstawowe T-54/55 (wytworzono ich około 100 tys. egzemplarzy łącznie z wersjami chińskimi), amerykańskie wozów typu Patton (wersje M46, M47, M48, M60), czy brytyjskie czołgi Centurion (A41). Analiza i ocena II wojny światowej, ale też późniejszych lokalnych konfliktów militarnych powoduje, że współcześnie w praktyce funkcjonuje tylko kilka wiodących typów broni pancernej. W Rosji są to czołgi T-90, w USA typ M1 Abrams, w Niemczech seria Leopard, we Francji Leclerc, w Wielkiej Brytanii Challenger, a w Izraelu Merkawa.

Гулай В.В., д.політ.н., професор
Національний університет «Львівська політехніка»

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНА ЗБРОЯ У ВІЙНАХ XX – ПОЧАТКУ XXI ст.: ВІД ІСТОРИЧНИХ УРОКІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ДО РЕАЛІЙ НОВІТНЬОЇ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Узагальнення попередніх доповідей автора на міжнародних конференціях останніх років у Національній академії сухопутних військ та публікацій у «Військово-науковому віснику», а також розширення дослідницького поля пропонується подати у ширшому історичному контексті із використанням методології компаративного аналізу.

Одним із вихідних положень може слугувати твердження, що інформаційно-психологічна війна з'явилася як форма інформаційного протиборства на певній стадії розвитку засобів і методів інформаційно-психологічного впливу.

Інформаційно-психологічний вплив можна розглядати як вплив словом, інформацією; психологічний вплив такого виду виокремлює основною метою пропаганду певних світоглядних ідей, поглядів, уявлень, переконань, із одночасним формуванням у людей позитивних або негативних емоцій, почуттів, масових психічних реакцій.

Основним інструментом ведення інформаційно-психологічних війн є інформаційно-психологічна зброя, заснована на застосуванні руйнівного інформаційно-психологічного і інформаційно-керівного впливу на психіку людини для управління її поведінкою і діяльністю, або її знищенням.

Цілком очевидно, що ті чи інші складові інформаційно-психологічної зброї використовувалися на різних етапах світової та регіональної історії, але про повномасштабне застосування можна вести мову тільки із

початком ХХ ст. Зокрема, латентність, яка притаманна інформаційно-психологічній зброї, складність визначення генезису та детермінації проявів, відносно низька вартість при значному ефекті, універсальність сприяли тому, що в Першій та особливо Другій світовій війнах вона стає самостійним засобом ведення інформаційно-психологічних війн, поширеним способом досягнення стратегічних, тактичних та оперативних цілей внутрішньої і зовнішньої політики держав із різним ступенем впливу на міжнародній арені, світових та регіональних лідерів.

Розглядаючи формування теоретичних основ та практики застосування певних різновидів інформаційно-психологічної зброї, варто насамперед зосередитися на характеристичці інформаційно-психологічного протистояння напередодні та безпосередньо в роки Першої світової війни, зокрема провідних країнах – учасниць двох військово-політичних блоків – Троїстого союзу та Антанти.

На окрему увагу вітчизняних дослідників заслуговує активне використання окремих елементів пропагандистського та маніпулятивного впливу відповідними партійними та військовими структурами Радянської Росії та її країн-сателітів на завершальному етапі Першої світової війни та післявоєнні роки, що, зокрема на українських етнічних землях, стало одним із факторів поразки національно-визвольних змагань 1917 – 1923 рр.

Міжвоєнне двадцятиліття характеризувалося вдосконаленням інструментарію інформаційно-психологічного впливу для реалізації цілей та завдань військово-політичного характеру як у двосторонніх відносинах, так й не меншою мірою для встановлення контролю над певними регіонами, передовсім на Європейському континенті.

Періодом наймасштабнішого застосування інформаційно-психологічної зброї стали роки Другої світової війни. При цьому варто зосереджувати увагу не тільки на особливості ведення пропаганди Німеччиною і СРСР серед військ та населення противника в роки Другої світової війни та ведення пропаганди США, Англією та Японією, але також на використанні певного арсеналу інформаційно-психологічної зброї нерегулярними, партизанськими та подібними формуваннями як в інтересах вказаних держав, так й для реалізації державотворчих стратегій своїх національно-визвольних рухів різного ідеологічного спрямування, що, серед іншого, особливо рельєфно проявилось на українських етнічних землях під окупацією сталінського та гітлерівського тоталітарних режимів.

Поза дослідницькою увагою не варто залишати модифікацію арсеналу інформаційно-психологічної зброї у роки «холодної війни» (1946 – 1991 рр.) та розширення території застосування на багато країн Азії, Африки та Латинської Америки.

Стратегія провідних, акторів міжнародних відносин наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. була та залишається спрямована переважно на встановлення контролю над інформаційними потоками, у т.ч. для реалізації стратегій й тактик інформаційно-психологічної війни. Так інформаційно-психологічна війна, що проводиться на основі технічних засобів «мережецентричної війни», за своєю суттю може бути певною методологією зміни картини світу країни – жертви агресії в заданому напрямі.

Підготовка й перебіг розгорнутої Російською Федерацією від кінця лютого 2014 р. «гібридної війни» в Україні та наступна пряма збройна інтервенція на підтримку терористичних організацій «Донецька народна республіка» й «Луганська народна республіка» із закріпленням Росією анексії частини суверенної території України – Автономної Республіки Крим та м. Севастополя супроводжуються використанням широкого арсеналу як новітніх, так й вже традиційних (зокрема, з досвіду двох світових воєн та «холодної війни») маніпулятивних та пропагандистських елементів інформаційно-психологічної зброї для перерозподілу ролей, місця і функцій суб'єктів інформаційного простору з метою досягнення переваг у політичній, соціальній, економічній, культурній, релігійній та інших сферах.

Експертний аналіз інформаційно-психологічного складника в «гібридній війні» Російської Федерації проти України, дає підставу констатувати, що російською стороною використовуються широко відомі та новітні методи інформаційної боротьби, а також усі можливі засоби й способи інформаційно-психологічного впливу. При цьому використовуються і традиційні мас-медіа – друковані ЗМІ, радіо і телебачення, і новітні, зокрема інтернет-ресурси та соціальні мережі.

Отже, досвід ведення воєн та конфліктів у ХХ – на початку ХХІ ст. вказує на те, що в конкретних ситуаціях інформаційно-психологічна зброя використовується з метою: викривлення одержуваної керівництвом конкурента (протидіючої сторони) інформації та нав'язування йому неправдивої і беззмістовної інформації, що позбавляє його можливості правильно сприймати події і приймати правильні рішення; психологічної обробки соціальних груп (населення в цілому); ідеологічної диверсії та дезінформації; підтримання сприятливої громадської думки; організації масових демонстрацій під помилковими гаслами; пропаганди і поширення неправдивих чуток.

Таким чином, при розкритті сутності інформаційно-психологічної війни найперше необхідно виходити з того, що вона включає елементи ширшої інформаційної війни як форми ведення інформаційного протистояння

між різними суб'єктами (державами, неурядовими, економічними або іншими структурами), яка передбачає проведення комплексу заходів із завдання шкоди інформаційній сфері конфронтуючої сторони і захисту власної інформаційної безпеки, та психологічної війни як сукупності різних форм, методів і засобів впливу на людину із метою зміни в бажаному напрямку її психологічних характеристик (поглядів, думок, ціннісних орієнтацій, настроїв, установок, мотивів, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв, суспільної свідомості в цілому, та коли психологічний вплив виступає у таких своїх основних різновидах (інформаційно-психологічний, психогенний, психоаналітичний, нейролінгвістичний, психотронний, психотропний) зокрема.

Franz Maciej, prof. UAM dr. hab.

Zakład Historii Wojskowej

Instytut Historii

Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu

ROZWÓJ WŁOSKICH KRAŻOWNIKÓW W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM I REALNE MOŻLIWOŚCI BOJOWE W TOKU II WOJNY ŚWIATOWEJ

Powstanie włoskiej floty wojennej w drugiej połowie XIX-tego wieku, stało się początkiem jej pościgu za najnowocześniejszymi flotami wojennymi świata. Położenie geopolityczne Włoch, wymuszało na nich rywalizację z flotą austro-węgierską i flotą francuską, a z czasem z flotą brytyjską. Budowa nowoczesnych okrętów wojennych, także na poziomie klasy krążowników, musiało więc brać pod uwagę, ich ewentualne starcie z możliwymi przeciwnikami.

Pierwsza wojna światowa stała się okazją do sprawdzenia przyjętych koncepcji i wprowadzonych do służby wojennej typów okrętów. Pokazała ona wszelkie dobre i złe strony włoskich krążowników, stając się tym samym punktem wyjścia dla prac konstrukcyjnych w latach następnych. Pozostając w ograniczeniach narzuconych przez konferencję waszyngtońską, Włochy w dwudziestoleciu międzywojennym wprowadziły do służby kilka typów ciężkich krążowników. Od początku przyciągały one uwagę obserwatorów flot wojennych piękną linią konstrukcyjną. Z czasem uznano je za ładne, ale mało skuteczne. Przyjęło się w ich odniesieniu mówić, że równie jak były piękne, tak pięknie szły na dno.

Włoskie ciężkie krążowniki znajdujące i działające w składzie floty włoskiej w toku drugiej wojny światowej to „Trento”, „Trieste”, „Zara”, „Fiume”, „Gorizia”, „Pola” i „Bolzano”.

Prób obiektywnego przyjrzenia się ich konstrukcji było już kilka w historiografii, jednak zdecydowanie rzadziej próbowano dostrzec, że okręty te nie miały okazji sprawdzić się w walce z okrętami flot przeciwników tej samej klasy. Jeśli szły na dno, to w efekcie starcia z okrętami liniowymi, samolotami, lub okrętami podwodnymi. Uznanie więc, że były gorsze od odpowiednich jednostek brytyjskich, czy też francuskich, pozostaje tylko opinią i to nie opartą o żadną profesjonalną analizę.

Dodatковым problemem w ocenie jakości włoskich krążowników ciężkich, pozostaje fakt, że żaden okręt tej klasy nie przetrwał wojny. Symbolem dla tej klasy włoskich okrętów wojennych stało się zatopienie trzech jednostek, czyli „Pola”, „Zara” i „Fiume” w bitwie pod Matapanem. Zdecydowanie mniej dostrzegalny jest ogromny wysiłek podjęty przez włoskie krążowniki ciężkie w osłonie kolejnych konwojów włoskich prowadzonych w stronę Afryki Północnej, czy też w kolejnych operacjach przeciwnikowych, jakie podejmowała włoska flota wojenna. Warto także wspomnieć, że ciężki krążownik „Bolzano”, co prawda uszkodzony, został jednak zatopiony dopiero w wyniku specjalnej operacji brytyjskich sił szturmowych we własnym porcie, przez „żywe torpedy” skopione z włoskiego wzorca, a kierowane przez załogi wyszkolone przez włoskich instruktorów. Był więc cennym celem, groźną jednostką, skoro trzeba było przeciwko niej podejmować tak skomplikowaną operację morską.

W toku drugiej wojny światowej, wbrew wcześniejszym założeniom, koniem roboczym większości flot wojennych, okazały się lekkie krążowniki. W okresie międzywojennym traktowano tę klasę okrętów jako słabszą, mniej doskonałą wersję prawdziwych, ciężkich krążowników. Włosi w okresie międzywojennym wprowadzili do służby kilka typów okrętów tej klasy. Od jednostek klasycznych dla tego typu, do okrętów które bardziej przypominały powiększone niszczyciele, nie posiadając realnie odpowiedniego opancerzenia. Był to z jednej strony efekt ograniczania w skutek działań wojennych, możliwości włoskich stoczni, a z drugiej chęci wprowadzenia do służby długiej serii okrętów, szybciej i taniej budowanych, które doskonale sprawdzały by się nie tylko jako jednostki osłony dla włoskich konwojów na Morzu Śródziemnym, ale także mogłyby pełnić rolę szybkich transportowców, zdolnych do samodzielnego operowania na wodach śródziemnomorskich. W drugiej fazie wojny na Morzu Śródziemnym takie wykorzystanie włoskich okrętów wojennych nie było niczym wyjątkowym. Rolę takąową pełniły włoskie torpedowce, niszczyciele, ale także planowano ją dla nowych włoskich lekkich krążowników.

We współczesnej historiografii brakuje analiz jakości włoskich lekkich krążowników, nie tylko od strony konstrukcyjnej, ale także odnoszącej się do ich roli, czy też zadań jakie stawiano przed nimi w czasie walk. Do roli analizy urastają opisy starć włoskich lekkich krążowników, choćby w bitwie u Przylądka Spada. Trudno je uznać za całkowicie wiarygodny sposób opisu,

a w efekcie tego także oceny włoskich jednostek. Warto bowiem dostrzec, że kilkanaście jednostek włoskich tej klasy dotrwała do końca wojny i stała się z czasem obiektem zainteresowania państw zwycięskich. Trafiły do flot wojennych Związku Radzieckiego, Francji, a także pozostały w składzie nowej włoskiej floty wojennej, służąc teraz pod jej nową, republikańską banderą wojenną. Okazały się więc okrętami trwałymi i dobrze realizującymi stawiane przed nimi zadania, choć pełnej oceny ciągle się jeszcze nie doczekały.

Włoskie krążowniki w drugiej wojnie światowej pozostawały w cieniu wielkich okrętów liniowych, czy też słynnych „żywych torped”. Były to jednak okręty, które warto przypomnieć, zwłaszcza na tle realnych działań wojennych.

Куцька О.М., д.і.н., доцент
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

АНТИТЕРОРИСТИЧНА ОПЕРАЦІЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ (2014 – 2018 рр.): ЕТАПИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Антитерористична операція на Сході України є частиною збройного протистояння України агресії з боку Російської Федерації в рамках гібридної російсько-української війни. Її досвід стане вагомим внеском у розвиток воєнного мистецтва вітчизняного війська.

За характером ведення збройної боротьби і досягнутими військово-політичними результатами хід Антитерористичної операції умовно можна поділити на два періоди: маневрений та позиційний.

Маневрений період (13 квітня – 5 вересня 2014 року) – ведення ЗСУ активних бойових дій проти проросійських терористів на території Луганської та Донецької областей. Умовно поділяється на п'ять етапів:

- перший етап (13 квітня – 20 травня 2014 року) – оголошення про початок АТО; створення антитерористичного центру при СБУ; визначення основних завдань силовим структурам України та напрямів їх взаємодії; застосування сил спеціальних операцій для врегулювання конфлікту;

- другий етап (21 травня – 6 липня 2014 року) – формування штабу АТО на території Луганської та Донецької областей та її керівництва. Зона операції була розбита на сектори та створені відповідні угруповання військ (сил);

- третій етап (7–27 липня 2014 року) – звуження території, захопленої бойовиками у Луганській та Донецькій областях шляхом їх оточення та притиснення до українсько-російського кордону по рубежу: Юганівка – Іллівка – Изварине – Провалля – Червонопартизанськ;

- четвертий етап (28 липня – 13 серпня 2014 року) – бойові дії спрямовані на розчленування угруповань НЗФ на Донецьку та Луганську частини; бої та залишення українськими підрозділами Ізвариного;

- п'ятий етап (14 серпня – 5 вересня 2014 року) – неприховане введення підрозділів збройних сил Російської Федерації на територію України, застосування нею важких артилерійських систем великого калібру та далекобійних реактивних систем залпового вогню; не законний в'їзд на територію України так званого «гуманітарного конвою»; дії російських БТР у Донецькій області, вступ російських військ у Новоазовськ; вихід з Іловайська.

Позиційний період (6 вересня 2014 року – квітень 2018 року) – з введенням на підтримку проросійським бойовикам регулярних формувань російської армії ЗСУ переходять до позиційних боїв уздовж лінії зіткнення (наступальні дії лише на окремих ділянках). Цей період умовно можна поділити на дев'ять етапів, а саме:

- перший етап (6 вересня – 8 грудня 2014 року) – оголошення припинення вогню; утворення суцільного фронту від північно-східної частини Луганська – Первомайськ – Калинове – Дебальцеве – Горлівка – Яснувата – Донецьк – Старобешеве – Коломийське – Гранітне – Широкине – Азовське море);

- другий етап (9 грудня 2014 року – 17 січня 2015 року) – війська обох сторін перебувають в межах розмежувальної лінії; оголошується «режим тиші»;

- третій етап (18 січня – по 14 лютого 2015 року) – відновлення бойових дій в рамках проведення АТО на трьох напрямках (Донецький, Луганський, Маріупольський); відхід ЗСУ з Донецького аеропорту; переговори в рамках «Мінськ-2»;

- четвертий етап (15 лютого – по 11 квітня 2015 року) – призупинення сторонами активних бойових дій; відведення важкого озброєння сторін від лінії розмежування; вчинення сепаратистами терористичних актів на блокпостах Національної гвардії та ЗС України; відхід ЗС України з Дебальцевого; початок роботи в Україні Спеціальної моніторингової місії міжнародних спостерігачів;

- п'ятий етап (12 квітня – 31 серпня 2015) – ведення сепаратистами обмежених за масштабом бойових дій, у тому числі із застосуванням ними важкого озброєння (простежується негативна тенденція до розширення географії активних бойових дій – бойовики відкривають вогонь на раніше відносно спокійних ділянках лінії зіткнення); бойовики продовжують концентрувати військову техніку, боєприпаси та живу силу уздовж лінії зіткнення. Зберігається висока активність розвідки незаконних збройних формувань позицій українських військ уздовж лінії зіткнення;

- шостий етап (1 вересня – по 8 листопада 2015 року) – черговий «режим тиші» у зв'язку з початком навчального року та виборами у місцеві органи влади в Україні; в зоні АТО фіксувалась відносно спокійна обстановка і майже відсутність обстрілів, за винятком поодиноких провокаційних дій з боку проросійських терористів; сторонами анонсовано відведення техніки калібром менше 100 міліметрів;

- сьомий етап (9 листопада 2015 – 20 вересня 2016 років) – ситуація на території Донецької та Луганської областей має стійку тенденцію до ускладнення. Ворожі провокації зафіксовано по всій лінії розмежування. Триває концентрація російських військових підрозділів вздовж українсько-російського кордону;

- восьмий етап (21 вересня 2016 року – по 29 січня 2017 року) – ситуація в зоні АТО стабільно напружена; підписання рамкової угоди про розведення сил і засобів, що передбачає створення трьох зон безпеки площею не менше 2 на 2 кв. км кожен у населених пунктах Золоте, Петрівське та Станиця Луганська;

- дев'ятий етап (лютий 2017 року – лютий 2018 року) – ситуація в зоні АТО стабільно напружена; міжнародні переговори про введення миротворчої місії на території ОРДЛО.

20 лютого 2018 р. підписано закон про реінтеграцію Донбасу, а 26 лютого він набув чинності. 23 лютого Генштаб ЗСУ повідомив про припинення Антитерористичної операції на Донбасі, яку, відповідно до нового закону про деокупацію Донбасу, замінила операція Об'єднаних сил.

Підсумовуючи, зазначимо, що запропонована періодизація перебігу бойових дій в зоні Антитерористичної операції на Сході нашої держави не є вичерпною і кожне положення, яке міститься у тексті, може бути переглянута та уточнена. Водночас було зроблено авторську спробу впорядкувати величезний масив інформаційних публікацій з метою виявлення та виокремлення якісних змін при вивченні досвіду застосування ЗС та інших воєнізованих формувань України в рамках проведення АТО в 2014 – 2018 роках.

**ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ І УДОСКОНАЛЕННЯ
ОЗБРОСННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ**

Анненков І.О., к.і.н.

*Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Національної академії аграрних наук України*

**ЗАПОЧАТКУВАННЯ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ВИРОБНИЦТВА ВІЙСЬКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ХАРКІВСЬКОМУ
ЕЛЕКТРОМЕХАНІЧНОМУ ЗАВОДІ
В 1920-х РОКАХ**

Насамперед слід зауважити, що ані під час входження Харківського електромеханічного заводу (ХЕМЗ) до складу німецького концерну АЕГ, ані після його секвестру в 1917 р. та наступної передачі американському концерну ГЕС, наукове забезпечення виробництва на підприємстві не здійснювалося відповідними структурами материнських компаній, розташованими в Європі або Америці. Певний інжиніринг провадився мережею пусконаладжувальних бюро представника АЕГ у Російській імперії – Російського товариства «Загальна компанія електрики» (з 1917 р. – Акційне товариство «Загальна електрична компанія»), якій структурно підпорядковувався й ХЕМЗ. Ці бюро, згідно з прийнятою на той час термінологією, іменувалися будівельними і здійснювали монтажні, ремонтно-відновлювальні та дрібні проектні роботи в межах здійснення ними своїх функцій. Кожна з таких установ мала власні майстерні, потужності яких визначалися обсягом виконуваних робіт. В дорадянський період в Україні найбільші будівельні бюро Загальної електричної компанії розташовувалися в Харкові та Миколаєві і нараховували понад 200 чоловік. Після їх націоналізації вони перейшли в підпорядкування Української ради народного господарства, тоді як ХЕМЗ увійшов у структуру Вищої ради народного господарства РСФРР. Тобто, на самому початку 1920-х років проектно-монтажні бюро контактували із заводом у попередньому режимі.

Між тим, первісно в питаннях електрифікації Миколаївське бюро (МБ) було орієнтоване переважно на обслуговування оборонних потреб, а Харківське (ХБ) – цивільних, що в наступному вплинуло на характер їх взаємодії із ХЕМЗом та визначило хід процесу створення на останньому структур наукового забезпечення виробництва військової електротехніки. Так до 1926 р. МБ практично самостійно брало участь у програмі відновлення радянського Військово-Морського Флоту (ВМФ) попри те, що з 1922 р. усі три згадані туг організації увійшли до Електротехнічного

тресту Центрального району, а з 1925 р. – Державного електротехнічного тресту (ДЕТ) із правлінням у Москві. Такій ситуації сприяло те, що спеціалізоване на військово-морській електротехніці Миколаївське бюро в своїй роботі використовувало як залишені на суднобудівних заводах міста численні комплекти електрообладнання, так і потужності місцевого заводу «Темвод», переданого до складу цього бюро. Оскільки програма відновлення ВМФ не передбачала будівництва нових кораблів, а лише добудову тих закладених, які мали готові корпуси та комплекти устаткування, а також демонтаж обладнання з суден, що списувалися з наступною установкою його на залишені в строю, співробітництво науково-технічного персоналу МБ з ХЕМЗом було доволі обмеженим. Здебільшого, воно стосувалося замовлень бюро на ті елементи систем силового електрообладнання кораблів, яких з тих чи інших причин бракувало, і які воно не могло виготовити на власних потужностях. При цьому, працівники проектно-монтажної установи користувалися до військовими конструкціями потрібних виробів, подекуди вносячи в них зміни відповідно до утворених потреб. Таким чином, в ході контактів з МБ на ХЕМЗі виникла група науково-технічних спеціалістів чисельністю до 10 чоловік, які мали допуск до секретної роботи і отримували від цього бюро необхідні проектно-технологічні консультації для їх подальшого впровадження у виробництво засобів військової електротехніки.

У той же час, ХБ налагодило з ХЕМЗом тісну взаємодію в питанні надання останньому науково-технічної допомоги в організації виробництва цивільної продукції. Ця взаємодія посилилася з 1926 р., коли ДЕТОм було укладено договір про науково-технічну співпрацю з АЕГ і відповідна інформація почала надходити у ХБ і на ХЕМЗ широким потоком. Для її опрацювання на заводі був створений проектно-технологічний сектор, до якого ввійшла і група фахівців з військової електротехніки. Проте, з одного боку, діяльність цього сектору була орієнтована на вирішення виробничих завдань, що обмежувало його здатність встигати опрацьовувати проектно-конструкторську інформацію. З іншого – адміністративна розмежованість з Харківським проектно-монтажним бюро також не сприяла оперативності впровадження заводом указаних опрацювань, здійснених силами бюро. Тому, в 1929/1930 операційному році відбулося приєднання ХБ до ХЕМЗу з відповідним утворенням на заводі проектно-технологічного відділу (ПТВ), а при ньому – Спеціального сектору з проектування військової електротехніки. Цей сектор уже мав відокремлений від ПТВ штат у межах 30–35 чоловік і нараховував чотири групи фахівців з силового електрообладнання: для надводного, підводного суднобудування та суднобудування подвійного (військово-цивільного) призначення, а також для бойових механізмів.

Через відомчу секретність МБ було позбавлено прямого доступу до зарубіжних спеціалістів, а звідси – й до безпосередніх консультацій щодо впровадження набутої інформації. Отже, на 1927 р., коли було розгорнуто першу радянську програму розбудови ВМФ, науково-технічні працівники ХЕМЗу виявилися вже більш обізнаними в питаннях сучасної військової електротехніки, ніж спеціалісти МБ. З нарощуванням обсягів співробітництва ХЕМЗу з Харківським проектно-монтажним бюро та наступним входженням його в заводську структуру ступінь указаної обізнаності зріс стрибкоподібно, і Миколаївське проектно-монтажне бюро припинило відігравати будь-яку роль у формуванні наукового забезпечення виробництва військової продукції на ХЕМЗі.

Анненкова Н.Г., к.і.н.

*Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Національної академії аграрних наук України*

МОБІЛІЗАЦІЯ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРКОВА НА ВИРОБНИЦТВО ВІЙСЬКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІД ЧАС І СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914 – 1918 рр.)

В період, що передував I світовій війні, концепція всіх країн – її майбутніх учасників стосовно матеріально-технічної підготовки до можливих військових конфліктів була практично однаковою. Вона полягала в нагромадженні озброєння в обсягах та якості, що перевершували витрачений їхній максимум переможною стороною в попередніх, найбільш глобальних з тогочасної точки зору, конфліктах. У Російській імперії такими вважалися: Франко-Пруська (1870 – 1871 рр.), Російсько-Турецька (1877 – 1878 рр.), Англо-бурська (1899 – 1902 рр.) та Російсько-Японська (1904 – 1905 рр.) війни. Відповідно до цієї концепції урядом Росії до 1914 р. був нагромаджений певний арсенал озброєння, що передбачалося за витратами поповнювати, першочергово, на державних оборонних машинобудівних підприємствах, у мирний час завантажених замовленнями, з метою збереження ресурсу активної частки основних фондів, лише на 12–16% своїх потужностей. Приватне ж машинобудування урядом сприймалося додатковим ресурсом і в передвоєнний період отримувало тільки ті замовлення на військово продукцію, що не могли бути виконані державними машзаводами в силу відсутності на останніх потрібних для цього техніко-технологічних умов.

Між тим, указана концепція матеріально-технічної підготовки базувалася на домінуючій у довоєнний період стратегії «розтרוщування», коли за рахунок високого ступеня розвитку воєнного мистецтва та військової техніки передбачалося нанесення противнику швидкого нищівного ураження у черзі вирішальних битв, завершених значними невідтворюваними

втратами його живої сили. Проте реальний хід подій спростував вказані погляди, оскільки насиченість технікою всіх сторін конфлікту привела до надзвичайного, порівняно з передніми війнами, підвищення ступеня маневреності військ. Через це концентрація занадто великих сил для «вирішальних битв» виявилася неможливою через надбану здатність противника уникати їх при явному браку своїх ресурсів з одночасним їх перерозподілом у бік швидкого створення відповідної переваги на тих ділянках театру військових дій, звідки були відтягнуті сили для вказаної вище концентрації. Таким чином, загальна хода бойових дій перетворилася на низку одночасно проваджених битв різного ступеня інтенсивності, але з постійним нарощуванням задіяної в них живої сили та такими сукупними витратами матеріально-технічних ресурсів, що значно перевищували первісно заплановані. У результаті уже за два місяці війни країни – її учасники вичерпали практично весь запас снарядів та ресурс наявних технічних засобів (принаймні – стосовно артилерії).

В такій ситуації у перші ж тижні війни державні машзаводи Російської імперії перейшли на посилений режим роботи з відповідним втручанням уряду в перерозподіл сировинно-енергетичних ресурсів на їх користь. Унаслідок цього, вже в жовтні 1914 р. приватний машинобудівний сектор відчув дефіцит останніх, що призвело до значного скорочення ними обсягів виробництва. У Харкові, де не було казенних машзаводів, спад обсягів продукції машинобудування в середньому становив 55% і викликав вивільнення великої кількості обладнання та персоналу. Однак непередбачувані мобілізаційними планами царського уряду промислові потужності приватного машинобудування вимагали заходів із залучання додаткових матеріально-енергетичних ресурсів, на що був потрібен час. Тому вивільнений промислово-виробничий персонал був мобілізований на фронт, обладнання ж простоювало. У цей же час сектор державного машинобудування, розташований переважно в Центральному, Північно-Західному та Уральському регіонах Росії, не встигав виконувати навіть нагальні замовлення військ.

Наведена ситуація тривала в Харкові до літа 1915 р., коли в імперії було запроваджено Особливу Наряду з оборони країни. Через брак сировини лише половина міських машзаводів переключилася на оборонні замовлення в межах тих виробничих потужностей, що залишилися в них задіяними на кінець 1914 р. Решта машинобудівних підприємств виробляла військову продукцію за разовими замовленнями, у більшій своїй частині – переданими з тих заводів, що через брак персоналу не могли з ними впоратися. Однак із початком роботи вищезазначеної Наряду забезпечення матресурсами дещо покращилося, що надало спроможність долучити весь міський машинобудівний потенціал до роботи на оборону

країни. Це стало причиною для відкликання з фронту робітників з їх наступним відновленням на раніше займаних місцях, внаслідок чого до кінця 1915 р. у Харкові не залишилося жодного машинобудівного підприємства, яке прямо або опосередковано не було б задіяне у виробництві військової продукції. При цьому цивільні вироби на них виготовлювалися за залишковим принципом.

Між тим, упродовж 1915 р. до міста було евакуйовано 7 машзаводів з Польщі, Білорусі та Прибалтики, що становило третину від уже наявних машинобудівних потужностей. Таким чином, у Харкові знов склалася ситуація, коли з числа існуючих машинобудівних підприємств безпосередньо на потреби оборони працювало лише трохи більше половини. Проте, практично всі евакуйовані до Харкова підприємства до весни 1916 р. завершили процес створення тимчасових виробничих потужностей і вже в червні цього року вийшли на зрівняні з до воєнними обсяги виробництва, але тепер уже – продукції оборонного характеру. Такому швидкому налагодженню роботи сприяв вивіз евакуйованими заводами не лише повних комплектів документів і оснащення, усіх запасів сировини та напівфабрикатів, а також евакуація найбільш підготовленого інженерно-технічного складу та кваліфікованих робітників.

Отже, мобілізація машинобудівних підприємств Харкова на виробництво військової продукції під час I світової війни відбувалася в три етапи з осені 1914 р. до літа 1916 р. На першому (осінь 1914 р. – весна 1915 р.) були задіяні лише ті відповідні потужності, що вдалося забезпечити сировинно-енергетичними ресурсами. На другому (весна – осінь 1915 р.), у міру наповнення кадрового потенціалу на оборонні потреби були мобілізовані всі міські машзаводи, що існували тут в довоєнний період. На третьому етапі (осінь 1915 р. – весна 1916 р.) до виконання військових замовлень були долучені й ті машинобудівні підприємства, що були евакуйовані з окупованих противником територій.

Бірюков П.В., к.пед.н.

*Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Криму*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АВТОМАТИЧНОЇ СТРІЛЕЦЬКОЇ ЗБРОЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Аналіз зразків автоматичної стрілецької зброї, які були розроблені (модернізовані) останніми роками, свідчить, що підрозділами збройних сил Російської Федерації (далі – ЗС РФ) можуть бути застосовані наступні з них.

Автомати Калашникова серії 100, що використовувались військово-службовцями ЗС РФ в АР Крим, мають підвищену ефективність стрільби

(кучність стрільби зросла в 1,5–2 рази) на коротких відстанях з нестійких положень та середніх відстанях при стрільбі чергами, за рахунок застосування збалансованої автоматики у порівнянні з автоматами АК-74, АКМ.

Основною перевагою кулемета «Печенег» є збільшення дальності ефективного вогню і усунення такого недоліку у більшості сучасних кулеметів, як необхідність у змінному стволі (за рахунок використання ствола із примусовим повітряним охолодженням), кулемет став більш мобільним. Також внаслідок укладання ствола в кожух зник тепловий муар (коливання гарячого повітря над розігрітим стволом при інтенсивному вогні), що заважав точному прицілюванню.

Перевагою самозарядної снайперської гвинтівки Драгунова зі складаним прикладом є покращення ергономіки на марші, при десантуванні і перевезенні в різних видах бойової техніки (БМП, БТР, вертольотах тощо) за рахунок складного прикладу. Також гвинтівка може комплектуватись трьома типами прицілів: оптичним прицілом ПСО-1М2, нічними прицілами НСПУМ (СВДСН-2) або НСПУ-3 (СВДСН-3).

Автомат Ніконова АН-94 «Абакан» почали розробляти ще на початку 80-х років, але був прийнятий на озброєння лише в 1997 році. Сьогодні АН-94 перебуває на озброєнні окремих підрозділів спецпризначення ЗС і поліції РФ (спецпідрозділ «Вітязь», «Дон»). 5,45-мм двотемповий автомат АН-94 «Абакан» призначений для ураження одиночних і групових цілей на дальності до 1000 м. Забезпечує ведення вогню одиночними пострілами, короткими (по два постріли) і довгими чергами. Має високий показник купчастості бою, за яким він перевершує АК-74 і американську гвинтівку М-16, особливо при стрільбі фіксованими чергами.

Передбачена можливість встановлення підствольного гранатомета ГП-25 (ГП-30), багнета-ножа, денних і нічних прицілів. Приклад – відкидний на праву сторону. Основний приціл – діоптричний на 5 положень. Автомат споряджається штатними магазинами від АК-74 (30 патронів), РПК-74 (45 патронів) або новими чотирирядними магазинами на 60 патронів. Автомат АН-94 виконаний з широким застосуванням сучасних матеріалів. «Абакан» відрізняється високою пробивною дією кулі, зручністю під час утримання та прицілювання, при цьому практично не відчутна віддача. До недоліків АН-94 відносять високу складність конструкції: при розбиранні він розділяється на 13 деталей, серед яких дві пружини, трос і ролик.

У вересні 2013 року стало відомо, що на озброєння ЗС РФ в якості елемента екіпіровки «Ратник» був обраний автомат А-545, розроблений на основі АЕК-971 виробництва заводу імені Дегтярьова. А-545 виконаний за традиційною компоновальною схемою (переднє положення магазину) і конструктивно значною мірою повторює АК – використовується поворотний затвор і автоматика перезарядки на основі газового поршня, який

приводиться в рух пороховими газами, що відводяться через газовідвідну трубку над стволом. Автомат спроектований під патрони калібром 5,45×39 мм, є також варіанти цього автомата під патрони 5,56 мм і 7,62×39 мм НАТО. Використовуються стандартні магазини від АК-74 або АКМ залежно від калібру.

Схема автоматики перероблена для усунення одного з недоліків автомата Калашникова – недостатньо висока купчастість, причиною якої є тряска автомата від переміщення групи затвора при перезарядці кожного патрона в процесі стрільби. Автомат оснащений так званою збалансованою автоматикою. Це означає, що при пострілі група затвора зрушується назад, а спеціальний балансир-противага такої ж маси йде вперед. Завдяки цьому вдається нівелювати дію кількох сил, діючих на автомат під час стрільби. Застосування збалансованої автоматики дозволяє значно підвищити точність і купчастість стрільби, перевершуючи аналогічну у АК-74М в 1,5-2 рази, а в порівнянні з автоматом АН-94 виявлена нижча точність при стрільбі короткими чергами, але краща при стрільбі довгими чергами.

Механізм забезпечує три режими стрільби: одиночними, без перервними чергами і чергами з відсіченням по 3 постріли. Приціл секторний, аналогічний прицілу АК-74, прицільна колодка розташована перед кришкою ствольної коробки. Приклад складається вправо.

Автомат двосередовищний спеціальний АДС виготовлений за конфігурацією булпап з широким використанням пластмаси в конструкції корпусу зброї. Має загальну компоновку механізмів з газовідвідною автоматикою, замиканням ствола поворотним затвором і викидом стріляних гільз вперед через коротку трубку, що проходить праворуч від ствола.

Під стволом автомата АДС розташований 40-мм підствольний гранатомет, що використовує гранати типу ВОГ-25. Стрільба гранатомета здійснюється за допомогою додаткового спускового гачка, розташованого усередині спускової скоби перед основним. За необхідності підствольний гранатомет може демонтуватись, що знижує масу зброї.

АДС забезпечує виконання бойових завдань:

- на суші – аналогічних автомату АКС-74 (АК-74М) з 40-мм підствольним гранатометом 6Г15;
- під водою – аналогічних автомату АПС.

Режим стрільби автомата – одиночний і автоматичний. Відкриті прицільні пристосування включають секторний приціл з діоптричним прицілом, вбудований в рукоятку для перенесення зброї, і мушку на високій підставі, закріплену на стволі.

Автомат має комбіновані місця, що дозволяють приєднувати до нього всі типи оптичних, коліimatorних, нічних, тепловізійних і гідроакустичних

прицілів російського та іноземного виробництва, а також лазерного цілепокажчика і тактичного ліхтаря. Крім того, автомат АДС може комплектуватися приладом малошумної стрільби і насадкою для холостої стрільби. Приклад зброї розміщений в задній частині ствольної коробки, а гумова накладка пом'якшує віддачу при стрільбі з гранатомета. У рукоятці автомата знаходяться інструменти для чищення та обслуговування зброї.

У 2009 році АДС проходив випробування в підрозділах морського спецназу Росії. За відгуками, нова зброя помітно перевершує за бойовою ефективністю підводні автомати АПС як під водою, так і в повітряному середовищі.

Безшумна 9-мм гвинтівка снайперська спеціальна (далі – ГСС) «Винторез» призначена для озброєння підрозділів спеціального призначення. ГСС побудована на основі газовідвідної автоматички з довгим робочим ходом газового поршня. Ствольна коробка – фрезерована зі сталі, що забезпечує більшу жорсткість порівняно зі штампованою коробкою. Оснащена дерев'яним нескладним прикладом, схожим за конструкцією з прикладом гвинтівки СГД, але з більш широкою і зручною рукояткою управління. Приклад знімається для зменшення габаритів під час зберігання зброї. На ГСС є кріплення типу «ластівчин хвіст», завдяки чому можуть прикріплюватися приціли різних типів.

Автомат спеціальний АС «Вал» розроблений на базі гвинтівки ГСС «Винторез». Від ГСС відрізняється наявністю складного металевого прикладу, магазином більшої місткості – 20 замість 10 патронів (магазини взаємозамінні). Глушник двокамерний, в передній камері розташовані сталеві сепаратори, що дроблять і сповільнюють потік порохових газів, що виходить зі ствола. Глушник легко відділяється від зброї та розбирається для чищення, але ведення вогню зі зброї зі знятим глушником не допускається.

Малогабаритний автомат А-91. Призначений для озброєння екіпажів бойових машин, розрахунків ПТУР, льотних складів ВПС, ПДВ, а також підрозділів поліції. Надійна, універсальна зброя має оптимальні габарити і масу, в поєднанні з підствольним гранатометом утворює новий вид багатоцільової штурмової зброї – стрілецько-гранатометний комплекс.

В умовах тривалої агресії з боку ЗС РФ на південному сході України та вірогідності широкомасштабної наступальної операції збройних угруповань на території нашої країни вкрай необхідно бути обізнаними з питань штатного озброєння північного сусіда.

**Бричинський О.В.
Голушко С.Л.**

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МІННИХ ЗАГОРОДЖУВАЧІВ ПРОВІДНИХ КРАЇН НАТО ХХ СТОЛІТТЯ

Застосування мінних загороджувачів припадає на період Другої світової війни. Після завершення воєнних дій в арміях країн НАТО розпочали широкомасштабні розробки перспективних зразків мінних загороджувачів. Сьогодні НАТО в основному застосовує мінні загороджувачі для встановлення протитанкових мін. Вони використовуються двох типів – самохідні та причіпні.

Основним призначенням мінних загороджувачів є встановлення мін на поверхню ґрунту та в ґрунт з їх маскуванням. Конструктивно передбачено зміну кроку мінування, що дозволяє встановлювати задану щільність загородження. В основному для мінування застосовуються протитанкові міни, а саме: протигусеничні та протидиришеві міни.

Однією з перших країн НАТО, яка застосувала мінні загороджувачі, була Великобританія. В 1969 році з'явився загороджувач, призначений для встановлення протитанкових мін ПТМ L9A1 причіпного типу. Загороджувач буксировався броньованою машиною або вантажним автомобілем з підвищеною прохідністю. Вже в 1972 році естафету щодо використання загороджувачів перейняли США. В американських інженерних військах був прийнятий на озброєння мінний загороджувач M57, який буксировався п'ятитонним вантажним автомобілем. В кузові машини був розташований боєкомплект із 380 протитанкових мін M15, складених у спеціальні касети. Розрахунок загороджувача нараховував 3-4 чоловіки.

Мінні загороджувачі FFV 5821 розроблялися шведською фірмою, а в подальшому надійшли на озброєння в німецькі та нідерландські збройні сили. Загороджувач відноситься до причіпного типу і буксирується вантажним автомобілем, боєкомплект становить 720 мін, темп мінування – 20 мін/хв. Загороджувач ST-AT/V виробництва Іспанії, також причіпного типу і встановлює протитанкові міни в ґрунт або на ґрунт. Боєкомплект – 200 мін. Французький мінний загороджувач – модель F1 працює на колісній базі. Особливість його полягає в тому, що він встановлює лунки для кожної з мін, не пошкоджуючи рослинного шару. Міна поміщається під зрізаний пласт землі, в подальшому місце встановлення накочується спеціальним валиком. Цей мінний загороджувач розрахований на встановлення протидиришевих мін HPD та протигусеничних АСРМ. Вантажний відсік машини може вмщати чотири касети по 112 мін. Всі дії

з установки міни виконуються автоматично. Темп мінування – 400 мін/год. Французькі мінні загороджувачі F1 також закупляються бельгійською армією.

У 1980-х рр. польські військові спільно зі східними німцями почали роботи над мінним загороджувачем, який на початку 90-х рр. минулого століття був прийнятий на озброєння під назвою SUM. Шасі з індексом SPG-1M розроблялося і вироблялося в Польщі, а мінний агрегат – у Німецькій Демократичній Республіці. Після об'єднання НДР і ФРН німці передали повноваження компанії OBRUM з виготовлення даного загороджувача Польщі, де в 1989 році було виготовлено першу машину і почались випробування. Загороджувач подібний до нашого ГМЗ-3 і призначений для установки штатних протитанкових мін в ґрунт і на його поверхню. Має спеціальну гусеничну базу з шістьма опорними катками на кожен борт. У кормовій частині розміщені плужно-маскувальний робочий орган, в робочому положенні спирається на колісну пару з пневматичними шинами. Для завантаження касет з мінами загороджувач оснащений крановим обладнанням вантажністю 2800 кг. Міни також можуть завантажуватися і вручну з контейнерів, що перебувають на вантажному автомобілі.

За період розвитку мінних загороджувачів принцип роботи міного обладнання не змінився, змінилося лише базове шасі та збільшилося використання автомобілів, які можуть використовуватися в якості тягача для транспортування причіпних мінних загороджувачів.

Якщо проаналізувати шляхи розвитку засобів мінування, то можна виділити наступні напрями: застосування механічного обладнання для встановлення мін, що дозволяє дуже швидко встановлювати мінні загородження малими силами; приділення максимальної уваги вдосконаленню протитанкових мін як ефективного засобу знищення броньованих машин противника, а також модифікації протитранспортних мін, які вражають неброньовані засоби (транспортери, автомобілі, інженерні машини, літаки і вертольоти); значне підвищення ефективності мін за рахунок використання заряду спрямованого ураження, а також застосування електронного детонатора (неконтактного і контактного) з елементом невилучення та встановленим терміном бойової роботи. Така міна, після закінчення терміну, знищується або автоматично переходить у безпечний стан; розробка нових методів налагодження роботи тилових служб щодо забезпечення військ боекомплектами мін, у зв'язку із збільшеними можливостями різних підрозділів з влаштування мінних загороджень.

Верхотурова М.А., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РАКЕТНОГО ОЗБРОЄННЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИХОДУ З ДОГОВОРУ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ РАКЕТ МАЛОЇ ТА СЕРЕДНЬОЇ ДАЛЬНОСТІ США ТА РОСІЇ

Завершальний етап «Холодної війни» ознаменував Договір між СРСР та США про ліквідацію ракет малої та середньої дальності (далі – ДРСМД), підписаний 8 грудня 1987 р. у Вашингтоні Р. Рейганом та М. Горбачовим. Згідно з Договором сторони зобов'язувалися не тільки припинити нарощення потужностей ракетного озброєння малої та середньої дальності, але й впродовж трьох років знищити балістичні та крилаті ракети радіуса дії від 500 до 5500 км наземного базування і їх пускові установки. Після розпаду Радянського Союзу постала потреба в оновленні ДРСМД. У 1992 р. Росія та США перепідписали Договір. Україна не виступала стороною Договору, а тільки згадувалася в тексті як колишня країна-учасниця СРСР. Окрім того, Верховна Рада України не ратифікувала ДРСМД, що фактично означає, що жодних зобов'язань про виконання його умов ніколи не мала, втім, негласно його дотримувалася.

Офіційний вихід з ДРСМД США та Росії у першому кварталі 2019 р. ставить перед світовою спільнотою питання щодо масштабів загрози глобальних військових конфліктів через невиконання РФ вимоги США зняти з бойового чергування та знищити ракету 9М729 (SSC-8 згідно з класифікацією НАТО). Варто зазначити, що в світовому інформаційному просторі інформація про випробування Росією ракет даного типу з'явилася ще в червні 2014 р. – в час активних наступальних дій на Сході України. В офіційному зверненні Б. Обама до В. Путіна зазначалося, що згідно з даними США, тестування ракети розпочалося ще у 2008 р. Як зазначено в заяві Держдепартаменту США від 4 грудня 2018 р., Сполучені Штати п'ять разів на двосторонніх зустрічах технічних експертів піднімали це питання, втім отримували заперечення з російської сторони. Офіційно РФ визнала існування ракет 9М729 лише в грудні 2017 р., традиційно відкидаючи обвинувачення про порушення ДРСМД.

Бойові дії на Сході України ставлять серйозні виклики перед всією європейською спільнотою, НАТО, ООН, демонструючи недовіру багатьох задекларованих після Другої світової війни угод, договорів та декларацій, спрямованих на збереження миру. «Гібридна війна», стрімкий

розвиток інформаційних технологій та інформатизації суспільства створюють нові умови ведення війни. На перший план тепер виходить не лише розвиток озброєння та військової техніки. Стратегічно важливими стають засоби «невійськові» – оборони інформаційного простору та протидії ворожій пропаганді. На перший план часто виступає формування патріотичної свідомості громадянського суспільства. Так звані «референдуми» в Криму та на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей спричинили нові виклики щодо захисту незалежності та суверенітету України, продемонструвавши всю важливість патріотичної налаштованості громадян, яку формує перш за все знання історії та культури своєї держави. Гібридна війна – це війна, в якій, на рівні з військовослужбовцями, воюють історики, журналісти, діячі культури, вчителі, адже наступальні дії в ній спрямовані, перш за все, на громадянську свідомість. Втім, в умовах «гібридної війни» стратегічно важливим для України є не лише оборона інформаційного простору, але й наявність сучасних ефективних зразків озброєння та військової техніки, в т.ч. й ракетного озброєння.

Отримавши статус без'ядерної держави та фактично добровільно дотримуючись ДРСМД, Україна демонструвала світовій спільноті готовність робити вагомі кроки для забезпечення миру в Європі та світі. Втім недовіра міжнародних договорів, спрямованих на збереження територіальної цілісності та захист суверенітету України, вимагає від держави рішучих кроків до зміцнення обороноздатності. В контексті виходу з ДРСМД США та Росії та в умовах війни з РФ цілком логічним кроком є нарощення потужностей ракетного потенціалу України. З 2013 р. вітчизняні науковці продовжили розробку ОТРК «Грім», робота над якою розпочалася ще у 1994 р. Про якість продукту говорить його представлення на IDEX 2019. Офіційними замовниками є ЗСУ та Саудівська Аравія. Дати прийняття на озброєння ЗСУ на даний час офіційно не названо. У 2016 р. вперше було заявлено про нову українську ракету «Вільха», яка пройшла успішні випробування та з 2018 р. прийнята на озброєння ЗСУ. З 2017 р. успішно проходять випробування протикорабельної крилатої ракети Р-360 «Нептун» наземного, корабельного та повітряного базування, проект якої вперше був продемонстрований у 2015 р., прийняття на озброєння – 2019 р. Окрім того, Україна з 2009 по 2013 р. вела розробки ОТРК «Сапсан». У Ракетній програмі України є плани щодо розроблення КР «Коршун-2» та ін. ракетного озброєння. Значимо, що тактико-технічні характеристики українських ракет не перевищують дальності дії, яка б суперечила умовам вже недіючого ДРСМД.

В контексті геополітичних змін у світі нарощення потужностей ракетного озброєння для України є стратегічно важливим. Прийнята Ракетна програма України дозволяє використовувати всі потенційні можливості оборонно-промислового комплексу України для забезпечення потужностей ракетного арсеналу держави, здатного протистояти ворогові в нових геополітичних умовах.

Про те, чи означатиме вихід у 2019 р. США та Росії з ДРСМД офіційний початок Другої «Холодної війни» чи ні, на думку автора, світ дізнається в найближчій перспективі. Ставши східним форпостом Європи, Україна сьогодні повинна використовувати всі можливі засоби та ресурси для забезпечення потужного ракетного арсеналу, здатного протистояти російській військовій агресії.

Грішин О.А.

Кмін О.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ І УДОСКОНАЛЕННЯ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Сьогодні перед Україною стоїть велика задача – переозброєння Збройних сил. З огляду на це, українські оборонні підприємства потребують новітніх технологій та значних капіталовкладень.

Відповідно до концепції Державної програми реформування та розвитку озброєння та військової техніки України на період до 2020 року стоїть питання розв'язання проблеми задоволення потреб ЗС України сучасним озброєнням та військовою технікою. На даному етапі передбачається забезпечити Збройні Сили України відновленим, відремонтованим та модернізованим озброєнням і військовою технікою, які знаходяться на зберіганні. На наступному етапі – оновлення парку озброєння та військової техніки.

Для подолання наслідків російської агресії та забезпечення економічного розвитку Україна має втілити міжнародні стандарти у виробництво продукції та прискорити інноваційну діяльність.

Бойові дії на Сході країни загострили проблемні питання якісного технічного переоснащення Збройних сил України шляхом глибокої модернізації зразків озброєння та військової техніки виробництва колишнього СРСР, що і досі складають до 80% наявного парку ОВТ у військових частинах Сухопутних військ.

Тільки скоординована, ефективна, якісна, фінансово забезпечена робота з розробки та створення новітніх сучасних зразків ОВТ для Сухопутних військ ЗСУ з використанням інноваційних технологій і залученням науково-дослідних установ забезпечать розгортання на підприємствах повного циклу виробництва сучасних зразків ОВТ з потужностями, які дозволять виготовляти озброєння в обсягах, що задовольняють поточну потребу для розгортання ЗСУ до чисельності достатньої для забезпечення ефективного спротиву військовій агресії та збереження територіальної цілісності і незалежності Держави.

Основними напрямками розвитку озброєння Держави у даній галузі є: створення ефективного потужного озброєння на основі розвитку новітніх інноваційних принципів і технологій (бойових лазерів, електромагнітних гармат, ультразвукових акустичних озброєнь); розробка безпілотних, роботизованих, багатофункціональних, автоматичних дистанційно керованих броньованих колісних (гусеничних) платформ та створення на їх базі ударних комплексів; розробка легких надміцних полімерних матеріалів кевларового типу, стійких до впливу куль та осколків; застосування інноваційних матеріалів та покриттів, які знижують радіо- та теплопомітність об'єктів, ефективних засобів маскуванню; розробка інноваційних механізмів для забезпечення руху військової техніки, альтернативних двигунам внутрішнього згорання; налагодження вітчизняного виробництва гармат великого калібру для середніх та важких зразків ОВТ; розробка та виробництво боєприпасів до ОВТ підвищеної могутності з використанням сучасних світових технологій і матеріалів; розробка та виробництво багатоствольних залпових систем із застосуванням сучасних світових розробок та розміщення їх на бронетанкових шасі; розробка швидкозмінних багатоцільових броньованих модулів, що можуть бути легко адаптовані та інтегровані у будь-який зразок бронетанкового озброєння; оснащення техніки автономними дизель-генераторами для її енергозабезпечення; введенням до складу машин автоматизованих ефективних систем кондиціонування, фільтрування, дезактивації забрудненого повітря; розробка та створення сучасних засобів розвідки (тепловізійних, радіолокаційних, лазерних, електромагнітних) та оснащення ними легкоброньованої техніки; розробка сучасних засобів зв'язку, які забезпечать миттєву передачу інформації у великих обсягах по захищених, кодованих каналах, та оснащення ними легкоброньованої техніки; введення до складу зразків ОВТ сучасних навігаційних систем, що дозволять разом із засобами зв'язку, системами управління вогнем, засобами розвідки відображати у режимі онлайн на моніторах єдину суцільну картину театру воєнних дій з топографічною прив'язкою до місцевості та у такій спосіб створити ефективну систему керування військовими частинами.

Зазначені напрямки розвитку ОВТ є перспективними та можуть бути цілком прийнятними для подальшого розвитку вітчизняного бронетанкового озброєння.

Реалізація цих напрямів можлива за умови:

1) повного забезпечення визначених напрямів розвитку ОВТ коштами Державного бюджету;

2) залучення до розробок перспективних та сучасних зразків ОВТ наукового потенціалу науково-дослідних установ, проектних організацій, конструкторських бюро, їх наукових здобутків, досліджень і досвіду.;

3) розгортання на підприємствах ВПК повного циклу виробництва сучасних зразків ОВТ, комплектуючих та матеріалів для їх виготовлення, оснащення підприємств сучасним високопродуктивним технологічним обладнанням з потужністю виробництва, що забезпечить виготовлення достатньої кількості зразків ОВТ;

4) створення сприятливих умов для розвитку підприємств оборонної галузі шляхом зменшення на них податкового тиску і звільнення від сплати податків.

Гріщин О.А.

Кмін О.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

УКРАЇНА – ШЛЯХ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

У ХХ сторіччі Україна мала можливості п'ять разів стати незалежною. Суверенними оголошували окремі частини України. Свого часу автономна Україна повставала навіть на Кубані та в Закарпатті і двічі у столиці Галичини – Львові. Якби хоча б одна із цих спроб завершилася успіхом, на сучасній політичній карті світу існувала б інша Україна, з іншими кордонами та іншою історією.

Події 1917 – 1921 років, що увійшли в історію нашої країни як Українська революція, започаткували відродження державності.

Завдяки Українській революції наш народ вперше у ХХ сторіччі створив незалежну національну державу, яка у формі різних утворень мала головні ознаки: територію, кордони, символи, органи влади, військо, гроші, мову. Після століть бездержавності відбулось об'єднання східних і західних українських земель.

Розуміння здобутків революції та усвідомлення причин її поразки повинно стати важливим уроком для сучасної розбудови незалежної України.

22 січня 2019 року ми відзначали День Соборності і 101 рік проголошення незалежності Української Народної Республіки.

Святування проголошення незалежності УНР є важливим фактором в протистоянні російській пропаганді щодо спростування міфу, що ніколи не існувало незалежної України.

Закінчення Першої світової війни завершилося створенням на руїнах імперій у Східній Європі низки незалежних національних держав. Серед поневолених народів, що піднялися на боротьбу за самостійність, були й українці, які спромоглися в той нелегкий час створити Українську Народну Республіку та Західноукраїнську Народну Республіку, а згодом об'єдналися в єдину державу. Незважаючи на боротьбу та жертвовність, яка була проявлена під час захисту державного суверенітету, українці втратили її. Це сталося у першу чергу завдяки несприятливим зовнішньополітичним обставинам та агресії більшовицької Росії. Пам'ять про існування власної держави у 1917 – 1921 роках стала одним із наріжних каменів формування національної ідентичності українців, надихала на продовження визвольної боротьби, яка врешті-решт увінчалася відновленням незалежності у 1991 році.

Лютнева революція 1917 року призвела до ліквідації імперії та встановлення Тимчасового уряду. Майже на всій території України були ліквідовані органи царської адміністрації. Повалення самодержавства відкрило можливість для створення і активізації громадських організацій та політичних партій. У багатьох містах України відбулися багатолюдні мітинги та демонстрації під синьо-жовтими прапорами із гаслами щодо самостійності України. Керівництво усіма процесами перебрала на себе створена у березні 1917 року Українська Центральна Рада, яка у червні проголосила автономію України.

Події 1917 року в Росії несли більшовицьку загрозу і для України. Це підштовхнуло УЦР до формування держави і в листопаді була створена Українська Народна Республіка. Але більшовики прагнули встановити свій контроль над Україною та оголосили загальний наступ. Бойові дії спонукали Центральну Раду УНР на чолі з Михайлом Грушевським відмежуватися від радянської Росії і 22 січня 1918 року IV Універсалом вперше у XX столітті Україна проголосила незалежність. Народилася держава, яка протягом трьох наступних років не припиняла боротьби за власне існування. Українцям вдалося затвердити державні кордони, мову, гроші, герб, гімн і прапор, збудувати національне військо, добитися визнання світової спільноти. Це було перше в історії новітньої України рішення, коли український народ проголосив незалежну суверенну Українську державу і остаточно розірвав відносини з імперським центром. Українська Народна Республіка була серед перших нових суверенних країн, що постали у Східній Європі внаслідок державотворчих процесів періоду Першої світової війни: у грудні 1917-го незалежність проголосила

Фінляндія, а в 1918-му – Естонія, Литва, Чехословаччина та Польща. Але на той час незалежну державу відстояти не вдалося, українська незалежність була повалена. Це відбулося внаслідок використання більшовиками методів «гібридної війни», невизнання своїх військ на території УНР, створення маріонеткових псевдореспублік, підтримки антиукраїнських рухів.

Вже у лютому 1918 року Законодавча Рада Кубанської Народної Республіки проголосила Самостійну Кубанську Народну Республіку і ухвалила рішення щодо приєднання Кубані до України. Цьому рішенням передував конфлікт між кубанськими козаками та іногородніми, які симпатизували більшовикам. Однак перешкодою приєднання Кубані до України стала нерішучість гетьмана Скоропадського щодо об'єднання. Обидві сторони зволікали з рішенням про спільну мобілізацію сил, що дало змогу більшовикам піти в наступ і захопити території Кубані та України. Козацьке державне утворення на Кубані проіснувало лише 1 рік і 9 місяців.

Після розпаду Австро-Угорської імперії численні народи отримали шанс на здобуття незалежності і створення власних держав. Українці Галичини вирішили скористатися цим шансом і проголосити свою незалежну державу. Українські депутати австрійського парламенту, представники політичних партій Галичини і Буковини, духовенства і студентства у жовтні 1918 року створили Українську Національну Раду, яка проголосила Західноукраїнську Народну Республіку на всій етнічній території Галичини, Буковини і Закарпаття. Тоді ж над Львовом вперше замайорів жовто-блакитний прапор. Однак з Листопадового чину у 1918 році розпочався військовий конфлікт ЗУНР проти Польщі. Незважаючи на це у січні 1919 року Західноукраїнська Народна Республіка об'єдналась з Українською Народною Республікою. Але й цей союз проіснував недовго. Вже у липні 1919 року під час українсько-польської війни територія ЗУНР зазнала анексії з боку Польщі, Румунії і Чехословаччини. Після військової поразки Уряд ЗУНР до 1923 року перебував в еміграції та боровся за незалежність республіки на міжнародному фронті.

Після Мюнхенського договору у вересні 1938 року складне міжнародне становище змусило Чехословаччину погодитися надати Карпатській Україні статус автономії, після чого Чехословаччина перетворилась на державу чехів, словаків і карпатських українців. Але автономія Карпатської України була як колода в оці Угорщини, яка висловлювала свої територіальні претензії. Після приєднання Угорщини до антикомінтернівського пакту і ліквідації Гітлером Чехословаччини Угорщина вирішила окупувати Карпатську Україну, і вже у березні 1939 року угорські частини за допомогою гітлерівського війська вторглися на територію Карпатської України. У ці непрості дні була проголошена повна державна самостійність Карпатської України. Офіційною державною мовою оголосили українську, державним прапором та гімном республіки визнали синьо-жовтий стяг і

український національний гімн «Ще не вмерла Україна». Протягом кількох наступних днів велися криваві бої, у яких українські вояки майже не мали шансів на перемогу, а угорським військам вдалося повністю окупувати територію Карпатської України. У кінці березня 1939 року президент республіки і частина уряду виїхали через Румунію в еміграцію.

Акт відновлення Української держави проголосили у червні 1941 року в окупованому німецькими військами Львові. Представники національного руху за підтримки оунівських вояків утворили Українські Національні Збори, які й проголосили Акт відновлення Української держави. Збори створили уряд, який пізніше реорганізували у верховний державний орган – Українську Національну Раду. Цей крок підтримали представники української інтелігенції, а також найбільший духовний та моральний авторитет того часу – митрополит Андрей Шептицький. Проголошення незалежності стало повною несподіванкою для німців, у плани яких не входила самостійна Україна. Вже за тиждень арештували Степана Бандеру, Ярослава Стецька та інших лідерів ОУН. Німецька реакція на проголошення незалежності стала каталізатором для створення націоналістами у жовтні 1942 року власного війська – Української повстанської армії.

Наступна нагода для України здобути незалежність випала майже через 50 років, і попри багаторазовий досвід невдач і поразок завершилася успіхом. 24 серпня 1991 року Україна стала незалежною.

Залипка В.Д., к.т.н.

Парацук Д.Л.

Козлов Д.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

АВТОМОБІЛІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Серед існуючих видів транспортних засобів у сухопутних військах будь-якої країни особливе місце займає автомобільний. Його особливістю є те, що він може існувати самостійно і рухатися як по дорогах, так і бездоріжжю відповідно до свого призначення. Рівень боєздатності військ, їхня рухомість, можливість використання в бою прямо залежать від наявності та стану автомобільної техніки. Військові частини та підрозділи забезпечені великою кількістю автомобільної техніки різних типів та призначення, але враховуючи сучасні особливості ведення бойових дій, ведеться робота щодо створення нових взірців, які б відповідали вимогам сьогодення. Під час Другої світової війни важливу роль відігравали саме

автомобілі, які постачали на передову боєприпаси, продовольство, пальне, евакуйовували в тил поранених. Авторами пропонується розглянути деякі зразки автомобільної техніки, які широко застосовувалися під час ведення бойових дій в цей історичний період.

Станом на 22 червня 1941 року у СРСР загальна кількість військових автомобілів сягала 272 600 одиниць. Окрім того, у перші тижні війни з народного господарства було мобілізовано ще 160 300 машин. Автопарк німецьких військ налічував тоді близько 280 000 машин. Але таку величезну перевагу було швидко втрачено. На початковому етапі вторгнення фашистських окупантів на території СРСР автопарк радянського війська втратив десятки тисяч машин. Однак за короткий час СРСР удалося його поновити як за рахунок розгортання виробництва в глибокому тилу, так і за рахунок постачання за ленд-лізом.

Першою базовою машиною з колісним рушієм для «Катюші» став ЗИС-6. Реактивні установки залпового вогню БМ-13, які пізніше дістали назву «Катюша», спочатку встановлювали на гусеничному шасі. Але таке розміщення мало деякі вагомні недоліки: низьку швидкість і високу витрату палива. Для переміщення реактивних установок застосовували спеціальні тягачі. Саме тому більшість «Катюш» встановлювали на вантажні автівки, першою з яких став радянський ЗИС-6, створений на базі ЗИС-5 (формула 4x2). Ця чотирихвісткова вантажівка з колісною формулою 6x4 мала чудову прохідність і разом з реактивною установкою дістала бойове хрещення 14 липня 1941 року в місті Рудня, яке захопили нацисти. Проте «Катюшу» встановлювали не тільки на ЗИС. Багато автомобілів, які постачали Радянському Союзу за ленд-лізом (переважно англійські й американські), також використовували як шасі для «Катюш». До того ж наймасовішим став саме американський Studebaker US6 – перша у світі вантажівка з трьома приводними мостами. За роки війни Радянський Союз отримав майже 200 000 US6. Завдяки повному приводу американська вантажівка мала високу прохідність і вантажність, що вигідно відрізняло її від радянських аналогів. Порівняно із ЗИС-5 Studebaker міг перевозити на дві тонни більше вантажу. До того ж цей автомобіль міг долати невеликі річкові броди, оскільки життєво важливі деталі високо розміщувалися.

Із 1942 року за програмою ленд-лізу в СРСР почали надходити американські автомобілі Willys різної модифікації. Вони добре зарекомендували себе в умовах бойових дій. Цей повноприводний автомобіль мав чотирициліндровий двигун об'ємом 2,2 л і потужністю 54 к.с. Максимальна його швидкість становила 104 км/год. Але все ж головне завдання позашляховика – це подолання різних перешкод. Willys із цим чудово справлявся й впевнено почувався на бездоріжжі (міг подолати брід

завглибшки до півметра, а деякі модифікації – і до 1,5 м). За роки війни Радянський Союз одержав близько 52 000 цих автомобілів. У січні 1941 року радянське керівництво доручило відразу двом підприємствам – ГАЗ і НАПІ – розробку легкого, недорогого, а головне – невибагливого позашляховика. Через два місяці на військовому полігоні відбулися випробування одразу двох автомобілів - ГАЗ-64 і НАПІ-АР.

1943-го було розроблено нову модель позашляховика – ГАЗ-67 (модернізований варіант ГАЗ-64). Від свого попередника він відрізнявся ширшою колією та посиленою підвіскою. Також було збільшено потужність двигуна. Однак через збільшену ширину позашляховик утратив динамічні характеристики, а максимальна швидкість знизилася до 88 км/год. 1944 року ГАЗ-67 дістав деякі конструктивні зміни, після чого йому було присвоєно індекс «Б». Радянський позашляховик на фронтах війни добре себе зарекомендував. Він був невибагливий до пально-мастильних матеріалів і більшою мірою ремонтпридатним на відміну від американського автомобіля Willys.

Справді культовою вантажівкою на війні був ЗИС-5. За надійністю він не мав собі рівних. Двигун об'ємом 5,5 л легко запускався за будь-якої погоди та був невибагливий до якості бензину. За власної ваги 3 тонни він міг брати на борт ще стільки ж вантажу. Також треба віддати належне високій прохідності: маючи колісну формулу 4x2, вантажівка долала різні перешкоди й поводитися на бездоріжжі практично як повноприводний автомобіль. На окрему увагу заслуговує гнучка рама ЗИС-5: коли вантажівка наїжджала на перешкоду, рама вигиналася, допомагаючи автомобілю м'якше долати нерівність. Максимальна швидкість цієї вантажівки – 60 км/год. До 1941 року ЗИС-5 становили майже половину військового автопарку Радянського Союзу.

Наймасовішою німецькою вантажівкою часів Другої світової війни був Opel Blitz. Німецьку «третонку» випускали на заводі в Бранденбурзі. На армійських машинах стояли 3,6-літрові двигуни потужністю 75 к.с. На рівній дорозі вантажівка розвивала швидкість до 90 км/год. Opel Blitz виробляли у двох варіантах: задньоприводному 4x2 та повноприводному 4x4. Автомобіль став базою для автобусів, санітарних автомобілів, пересувних радіостанцій. Для військ СС було зроблено напівгусеничні версії цієї вантажівки, що дістали назву Maultier (у перекладі з німецької – «мул»). Задля економії матеріалів було випущено машини з дерев'яною кабіною, а в Африку Opel Blitz вирушали взагалі без неї.

Ще один німецький автомобіль VW Typ 82 Kubelwagen використовували переважно для перевезення особового складу, але за час виробництва було випущено більше як 30 усіляких його модифікацій. Позашляховик підвозив боєприпаси, пальне, продовольство й медикаменти.

Кузов автомобіля було зроблено зі звичайних бляшаних листів, замість даху – брезент, який легко складався. Дверці також було зроблено з брезенту. Для максимальної безпеки солдатів сидіння робили глибокими. Відтоді всі автомобілі такого типу незалежно від форми сидінь стали називатися Kubelwagen. Позашляховик вагою лише 750 кг мав двигун об'ємом 985 куб. см, який видавав 23,5 к.с. Задньоприводний позашляховик із колісною формулою 4x2 завдяки своїй легкій вазі й незалежній торсіонній підвісці чудово почувався на бездоріжжі.

Однак усе-таки найпопулярнішим німецьким позашляховиком став Horch 901. Автомобіль мав непогану прохідність по бездоріжжю та високу максимальну швидкість як на той час – 90 км/год. Два паливних баки загальним об'ємом 110 л давали цій машині запас ходу до 400 км.

На базі автомобіля Horch 901 було побудовано артилерійські тягачі й автомобілі радіозв'язку. Водночас німецький позашляховик усе-таки помітно програв своїм конкурентам – американському Willys і радянському ГАЗ-67. Він потребував частішого та якіснішого технічного обслуговування, домогтися чого у воєнних умовах було дуже складно.

Цікаві факти в історичному аспекті:

- модернізація двигуна ГАЗ-11 (розробленого на основі двигуна Dodge D5 в кінці 30-х рр.) тривала протягом 50 років. Двигун ГАЗ-52, що є прямим нащадком ГАЗ-11, встановлювався на вантажну лінійку автомобілів ГАЗ до недавнього часу;

- у Радянський Союз надходили вантажні та легкові автомобілі 50 моделей 26 американських, канадських та англійських фірм;

- двигуни американських автомобілів через високий ступінь стиснення були чутливі до якості палива. У той час, як радянські авто могли пересуватися навіть на бензинах прямої перегонки (з октановим числом 58), для американських авто потрібний якісний 72-й бензин;

- перший завод, що виробляє техніку для ленд-лізу, запрацював в Іраку в квітні-травні 1941 р. – до нападу Німеччини на Радянський Союз;

- частка ленд-лізовської техніки в радянському автопарку часів війни складала 64%;

- за поставки за ленд-лізом Радянська сторона (правонаступник – Росія) не розплатилася і по цей день.

Кавун А.А., к.і.н., доцент
Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова

ОРГАНІЗАЦІЯ РЕМОНТУ ОЗБРОЄННЯ ВІЙСЬК ППО КРАЇНИ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ще до початку бойових дій війська ППО країни, які прикривали важливі об'єкти від можливих ударів противника, повинні були підтримувати високу бойову готовність. Бойова готовність ППО залежить від багатьох факторів, але, на нашу думку, головним є підтримання озброєння у справному стані та готового до негайного застосування. Тому задача організації та проведення ремонту озброєння завжди була однією з основних. До війни ремонт проводився наступним чином. Незначні несправності матеріальної частини ремонтувались гарматними майстрами батарей та дивізіонів. З більш складними несправностями озброєння направлялось у полкові ремонтні майстерні, або в артилерійські реморгани військових округів, на території яких дислокувались частини ППО. При необхідності, з окружних реморганів матеріальна частина відправлялась в майстерні або арсенали ГАУ ЧА.

З початком бойових дій існуюча система ремонту озброєння була порушена і довелось налагоджувати нову. Ремонт матеріальної частини зенітної артилерії (ЗА) проводився гарматними майстрами у підрозділах та в реморганах полків (дивізіонів), а зброю, яка вимагала більш складного ремонту, відправляли на заводи промисловості, арсенали та рембази Головного артилерійського управління Червоної Армії (ГАУ ЧА). Крім того ГАУ ЧА направляло в частини та з'єднання ППО рембригади промисловості, які могли на місцях провести середній, а інколи й капітальний ремонт озброєння.

Така організація ремонту дозволила вже в 1941 р. відремонтувати 1332 зенітні гармати різного типу та 146 зенітних кулеметів. В перші ж місяці війни основним видом ремонту стає військовий ремонт, що дозволяло відновлювати озброєння безпосередньо на вогневих позиціях. Так за шість місяців війни на позиціях було відремонтовано 619 одиниць озброєння, а в стаціонарних реморганах тільки 469.

В ході бойових дій проявилась значна кількість конструктивних недоліків, які часто призводили до виходу озброєння з ладу. Крім того, частину вузлів та агрегатів необхідно було замінювати після певної кількості пострілів, або відпрацьованого часу, що призвело до збільшення обсягів ремонтних робіт. А це вимагало зміни системи організації ремонту. Тому уже в жовтні 1942 р. приймається рішення про створення в корпусних та дивізійних районах ППО своїх реморганів, що

фактично привело до створення системи реморганів військ ППО країни. Для покращення роботи цих органів та зниження часу на відновлення озброєння в них створюються пересувні майстерні на автомобілях.

З моменту створення армій ППО в них також почали створюватись стаціонарні армійські артилерійські ремонтні майстерні (ААРМ). Так в Ленінградській армії ППО в жовтні 1942 р. було створено ААРМ, яка мала штат 126 чол.

Таким чином, ремонт озброєння став поділятися на три види: військовий, який проводився безпосередньо в частинах на позиціях; ремонт в рухомих або стаціонарних майстернях; заводський ремонт на заводах ГАУ КА, арсеналах, базах та заводах наркомату озброєння.

У випадку необхідності проведення значної кількості ремонтів озброєння, на допомогу штатним реморганам створювались нештатні, які укомплектовувались за рахунок особового складу конкретної частини або з'єднання. Так у нештатній майстерні 9-го корпусу ППО за дев'ять місяців 1942–1943 рр. було відремонтовано 228 зенітних гармат різних типів, 36 приладів ПУАЗО та багато іншої техніки.

Зі створенням фронтів ППО система організації ремонту та реморганів покращується. Крім дивізійних, корпусних та армійських реморганів створюються фронтові. Для забезпечення реморганів усіх видів обладнанням та кваліфікованими кадрами, в основному, змушені були використовувати місцеві ресурси, тому у кращому стані були ті частини та з'єднання, які знаходились на прикритті великих міст та промислових центрів.

Так у 4-му корпусі ППО за 1944 р. вдалось відремонтувати військовим ремонтом 1532 зенітні гармати різних типів, 354 зенітні кулемети, приладів ПУАЗО – 172, а в майстерні – 496 гармат та 103 кулемети і 58 – ПУАЗО, що позитивно вплинуло на підтримання бойової готовності.

Якщо провести оцінку середньорічного обсягу ремонту озброєння ЗА у роки війни, то побачимо, що у відсотках до загальної кількості 85-мм гармат відремонтовано військовим ремонтом 225%, у майстернях різного рівня – 40%, а на заводах – 2,3%; 76,2-мм гармат відповідно – 300%, 58%, 3,4%; кулеметів – 92%, 9%; приладів ПУАЗО-3, відповідно, – 147%, 14%, та 1,1%; ПУАЗО-2 відповідно, – 292%, 21%, 1,1%. Таким чином, основна маса озброєння піддавалась військовому ремонту, заводи ремонтували озброєння, яке постраждало від вогневого впливу та бомбардування противника. В польових умовах при військовому ремонті досить часто застосовувався агрегатний метод, або метод перекомплектування, коли діючі вузли та агрегати знімалися з більш пошкодженого озброєння та ставились на те, яке ремонтувалось, що дозволяло швидко відновити менш пошкоджене озброєння, а більш пошкоджене відправлялось в більш потужні реморгани.

Як бачимо, максимальне використання можливостей реморганів, скорочення термінів відновлення озброєння з метою досягнення високої бойової готовності частин та з'єднань ППО досягалось їх ешелонуванням. Перший ешелон складала реморгани частин та з'єднань, другий – реморгани армій або фронтів, третій – реморгани ГАУ ЧА та промисловості.

Очевидно, що отриманий у роки війни досвід організації ремонту матеріальної частини військ ППО, а особливо військового ремонту, з залученням до організації ремонту місцевих ресурсів не втратив свого значення і сьогодні, особливо з урахуванням ведення бойових дій в АТО та ООС. Він є повчальним не тільки для частин ППО, а й для інших родів військ.

Козоліс А.Р.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

РОЗВИТОК АВТОПАЛИВОЗАПРАВНИКІВ У ХХ СТОЛІТТІ

З початку ХХ століття у всіх сферах людської діяльності гідне місце зайняв автомобільний транспорт, який став незамінним засобом доставки вантажів, в тому числі різних видів пального і змащувальних матеріалів. Найбільш досконалим засобом доставки рідкого палива зарекомендували себе авто паливозаправники, які застосовувались для заправки паливом літаків, танків, автомобілів, тракторів та іншої техніки в польових умовах. В якості бази спочатку використовували гужовий транспорт, а потім – шасі вантажних автомобілів. Перші цистерни являли собою металічні резервуари циліндричної форми, але така форма цистерни негативно впливала на стійкість при русі через високе розміщення центру ваги, тому їх форму змінили на еліптичну.

Перший радянський автомобіль, призначений для заправки наземної і авіаційної техніки в польових умовах, був створений в 1935 році на базі ЗИС-6 і йому присвоїли найменування БЗ-35. Стальна автоцистерна мала еліптичну форму, внутрішня поверхня якої була оцинкована для підвищення стійкості до корозії, продуктивність насоса типу СКБ – 400 л/хв. Попри прогресивну для свого часу конструкцію і обладнання багатосерійне виробництво БЗ-35 налагоджено не було, і такі машини використовувались тільки на важливих стратегічних аеродромах.

Друга світова війна висвітлила в повному обсязі проблему забезпечення паливом танків та літаків, тому почалось термінове виготовлення спрощених паливозаправників з ручними насосами, внутрішня поверхня яких не оцинкована, що монтувались на шасі військових ЗИС-5, ЗИС-5В, ГАЗ-АА, ГАЗ-ММ, АМО-3, Я-3 і частково вирішували цю проблему. Подібні автоцистерни виготовлялись багатьма оборонними заводами, і їх

конструкції могли відрізнитись. За ленд-лізом приходили автоцистерни на шасі «Студебекерів», але їх було дуже мало, тому чимало таких шасі отримали цистерни, виготовлені на радянських підприємствах.

Першим водомаслозаправником став ВМЗ-40 на шасі ЗИС-5В у 1941 році. У 1949 році виготовили автомобіль-маслозаправник МЗ-51М на шасі ГАЗ-51, який призначався для транспортування і нагріву масла, а також заправки машин фільтрованим маслом. Для заправки техніки маслом застосовувались маслозаправники МЗ-38 на шасі ГАЗ-ААА, а також водомаслозаправники ВМЗ-34 на шасі ЗИС-6, ВМЗ-40 і ВМЗ-43 на шасі ЗИС-5. Продуктивність встановлених насосів складала 200-300 л/хв, об'єм ємкостей для масла складав 1000-1100 л. Підігрів масла і води здійснювався з допомогою форсунок, які працювали на бензині. Унікальною в своєму роді стала машина ВМЗ-43, конструкція якої дозволяла підігрівати рідину розпаленими дровами. З 1956 року по 1960 рік Харківський завод транспортного машинобудівництва виготовляв МЗ-151 і ВМЗ на базі ЗИС-151.

В 1950 році пішла в серійне виробництво автоцистерна АЦ-2-51 ємністю 2000 л. А в 1956 році почали виготовляти АЦМ-2,6-355М на важкому шасі Урал-355. Автоцистерни АЦМ-3,8-150 і АЦ-4-150 на шасі ЗИС-157, а потім ЗИЛ-157 були найпоширенішими до 1970 року. Також виготовляли автопаливозаправник ТЗ-200 на шасі автомобіля МАЗ-200 ємністю 7000 л, але максимальною автоцистерною тих часів була АЦ-8-200 ємністю 8000 л.

В 1960 році у зв'язку зі слабкою мережею заправок станцій був створений вантажний паливозаправник на базі списаного легкового броньованого лімузина ЗИС-115, на шасі якого встановили кабінку від ЗИЛ-157, який міг розвивати швидкість 120 км/год., таким чином проблема швидкості руху в колоні з представницькими автомобілями вищого керівництва та забезпечення заправки цих автомобілів у віддалених районах держави була вирішена.

До Олімпіади 1980 року на базі ЗИЛ-114 був створений легковий паливозаправник ЗИЛ-113Г, де був встановлений двигун потужністю 300 к.с., кабіна від військового ЗИЛ-131 прикрашена новим бампером та спойлером, і розвивав швидкість до 170 км/год. Через декілька років вийшла модель ЗИЛ-113Г з двигуном 315 к.с. і автоматичною коробкою передач, регульована рульова колонка і система повного привода.

В 70-ті роки виробництво автоцистерн значно збільшилось, їх почали встановлювати на нові автомобільні шасі – ГАЗ-52, ГАЗ-53, ЗИЛ-130, ЗИЛ-131, МАЗ-500, що дозволило покращити експлуатаційні показники.

Велику увагу розробці і виробництву спеціалізованих паливних цистерн і напівпричепів було приділено на Східнословачькому машинобудівному заводі в м. Кошице, який у 1966 році випустив автоцистерну Татра-138 ЦЛ, що була призначена в основному для заправки літаків на аеродромах, об'єм якої – 12 000 л. Її можна було використовувати з

причепом-цистерною типу ЦП-11, в результаті об'єм автопоїзда становив 23 000 л. В 1972 році автомобільні цистерни, які раніше випускались на базі шасі Татра 138, були замінені на нові моделі підвищеної вантажності на шасі Татра 148, з об'ємом цистерни 14000 л.

З 1991 року по теперішній час у Збройних силах України використовуються наступні автопаливозаправники: сідельний тягач КрАЗ-255В з напівпричепом ТЗ-22; сідельний тягач КамАЗ-54115 з напівпричепом ППЦ-12; АЦ-9 на шасі КамАЗ-5320, МАЗ-5337; АЦ-8,7 на шасі КамАЗ-5320; АЦ-7 на шасі КамАЗ-4310; АЦ-5,5 на шасі Урал-4320, АТМЗ-5 на шасі Урал-4320; АТМЗ-4,3 на шасі ЗИЛ-131, маслозаправники МЗ-66 на шасі ГАЗ-66; водоспиртозаправники ВСЗ-66 на шасі ГАЗ-66; причеп-цистерна ПЦ-9 на шасі причепа ГKB-8350, причеп-цистерна ПЦ-6,7 на шасі причепа МАЗ-8925.

З 2015 року для потреб Збройних сил України Вінницький 45 експериментальний механічний завод випускає автоцистерну АЦ-12-63221 на базі українського шасі КрАЗ-63221, призначену для транспортування палива по всіх видах доріг при температурі від -40 до $+45^{\circ}\text{C}$. Номінальний обсяг цистерни – 12000 л. Цистерна двосекційна, калібрована, обладнана сигналізатором наповнення.

КрАЗ-63221 тримостовий високої прохідності дозволяє виконувати завдання із заправки техніки паливом в різних умовах бездоріжжя та підвозити одним автомобілем два види пального одночасно. Технічне обслуговування, забезпечення запасними частинами та приладдям не є проблемою, всі комплектуючі українського виробництва.

Красота І.В.

*Науково-методичний центр кадрової політики
Міністерства оборони України*

**РОЗВИТОК ЗАСОБІВ ІНЖЕНЕРНОГО ОЗБРОЄННЯ
ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ДЛЯ
РОЗМІНУВАННЯ ТЕРИТОРІЙ ВІД ВИБУХОНЕБЕЗПЕЧНИХ
ПРЕДМЕТІВ У ПОРІВНЯННІ З ДОСВІДОМ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ ТА ПІД ЧАС АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ
НА СХОДІ УКРАЇНИ У 2014 – 2017 рр.**

Участь у розмінуванні території України від вибухонебезпечних предметів (далі – ВНП) є продовженням воєн та забирає, як правило, багато часу та людських життів. Ще й сьогодні можна натрапити на залишки боєприпасів часів Другої світової війни, а також накопичуються нові ВНП на території Донецької та Луганської областей під час проведення Антитерористичної операції на Сході України (далі – АТО).

Порівняння досвіду розмінування ВНП Другої світової війни та досвіду АТО у 2014 – 2017 рр. дозволить уникнути помилок та зменшити

витрати, у першу чергу – зберегти людські життя як саперів, так і цивільного населення. У період Другої світової війни та після її закінчення інженерні війська, які залучалися до робіт зі знешкодження ВВП, були забезпечені сучасними, на той час, засобами інженерного озброєння (далі – ЗІО), у тому числі тралами та зарядами розмінування.

ЗІО для розмінування підрозділів ЗС України залишалися з часів СРСР. Їх можна розподілити на такі групи: інженерна техніка, зокрема: інженерні машини розгородження, інженерні розвідувальні машини, мінні трали, міношукачі. Також для знищення ВВП використовувалися вибухові речовини (тротил, стандартні заряди), засоби вибуху (детонатори, вогнепроводні, детонуючі шнури), а також установки розмінування (УР-77, УР-83П) та заряди розмінування (ЗРП, УЗ-3). Для транспортування ВВП при необхідності використовувалися спеціально-обладнані вантажні автомобілі (Урал-375, КрАЗ-255Б, ЗИЛ-131).

У період 1992 – 2000 рр. на території України групами розмінування було перевірено площу близько 27,4 тис. га, під час перевірки виявлено та знешкоджено понад 200 тис. ВВП. У цей період у середньому за рік цей показник складав близько 23 тис. боеприпасів. На виконання заявок від місцевих органів влади майже 17 тис. разів у середньому виїздили 180 груп розмінування.

У період 2001 – 2013 рр. в ЗС України було створено та діяло в середньому 50 груп розмінування, які знешкодили та знищили майже 163,5 тис. ВВП, без урахування очищення військових полігонів та складів боеприпасів. Всього у період 2001 – 2013 рр. інженерні підрозділи ЗС України знешкодили більше 480,6 тис. ВВП та очистили 84,4 тис. га з урахуванням очищення військових полігонів та ліквідації складів боеприпасів.

Порівнюючи результати розмінування місцевості з першим дев'ятиліттям (1992 – 2000 рр.); можна зазначити, що кількість знешкоджених ВВП зросла на 280 тис. боеприпасів, хоча кількість груп розмінування зменшилася у 3 рази та становила 50 груп.

Порівняємо, як змінився склад та оснащення груп розмінування ЗС України у 1990-х та 2000-х рр. та у 2015 р. Різниця пов'язана з участю груп розмінування у подіях на Сході України (АТО). Так у складі групи розмінування з'явилася група прикриття, а в оснащенні – засоби індивідуального захисту усього особового складу групи розмінування та мінно-розшукові собаки.

На початок 2018 р. більше 7 тис. кв. км на підконтрольній українському урядові частині Луганської та Донецької областей, а також орієнтовно 9 тис. кв. км окупованого Донбасу, тобто, загалом 16 тис. кв. км «нафаршировані» різноманітними зразками боеприпасів, саморобні вибуховими пристроями (далі – СВП) та ВВП. За середньостатистичними даними ООН, на розмінування наслідків тільки першого року війни в зоні АТО потрібно 10 років «очищення». При цьому кошторис розмінування розраховується як

фіксований тариф вартості очищення квадратного метра землі в Україні та коштує від 3 до 30 гривень. Ціна залежить від «забрудненості» території, наявності болота, річки, характеру рельєфу, ґрунтів, заселеності або незаселеності місцевості тощо. Наприклад, у Хорватії в різні роки вартість розмінування становила від 0,2 до 3 євро за квадратний метр.

У період 2014 – 2017 рр. на Сході України (АТО) було задіяно в середньому понад 50 груп розмінування інженерних військ ЗС України, Державної служби спеціального транспорту та піротехнічних підрозділів ДСНС, які у цей період розмінували 686,92 га територій та 742,3 км залізничних колій, при цьому вони знешкодили та знищили майже 362,56 тис. ВВП, без урахування очищення військових полігонів та складів боєприпасів. Основними підрозділами інженерних військ ЗС України в АТО були зведені загони (групи) розмінування.

Під час виконання завдань інженерними підрозділами в АТО виникали наступні проблеми: застарілість ЗІО, низький рівень інженерної підготовки підрозділів інших родів військ, особливо під час влаштування та фіксації мінних полів, відсутність броньованої техніки груп розмінування, відсутність на початковому етапі АТО вогневого прикриття інженерних підрозділів.

Отже, з метою вирішення зазначених проблем буде доцільно:

- модернізувати та оновити ЗІО для розмінування, у тому числі забезпечити захисними костюмами сапера підвищеного рівня захисту;
- роботизувати деякі види робіт із виявлення та знешкодження ВВП;
- забезпечити екіпажі інженерної техніки броньовим захистом;
- покращити рівень інженерної підготовки підрозділів інших родів військ (сил) видів ЗС України, у тому числі щодо виявлення та знешкодження ВВП;
- забезпечити групи розмінування вогневим прикриттям та необхідною броньованою технікою в умовах виконання завдань з розмінування ВВП.

Кривизюк Л.П., к.і.н., доцент

Бокачов С.В.

Мокоївець В.І.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ НАДВАЖКОГО НІМЕЦЬКОГО ТАНКА «МАУС»

Надважкий танк – це будь-який танк, який значно перевищує стандарт важкого танка за вагою або розміром. Декілька разів було ініційовано програми, мета яких – створення бойової техніки, що здатна

проривати ворожі порядки без знищення; проте, було побудовано лише декілька зразків, але є мало доказів використання надважких танків у бою. Зразки було розроблено у Першій та Другій світових війнах, а також декілька зразків під час «Холодної війни».

Найважчий танк за всю історію танкобудування було заплановано Адольфом Гітлером наприкінці 1941 року, після невдалого блицкригу німецького командування на Східному фронті. 8 червня 1942 року під керівництвом фюрера Третього райху відбулася нарада, щодо подальшого розвитку танкових військ вермахту, на якій А. Гітлер доручив Альберту Шпеєру і професору Фердинанду Порше розробити надпотужний танк. Було висунуто дві версії: 1) танк повинен бути озброєний 128 або 150 мм; 2) або розробити штурмову гармату калібром 180 мм. Бойова машина повинна бути надзвичайно броньованою: лобова броня і башти рівнялася 200 мм; бортова – 180 мм. Було визначено, що професор Ф. Порше відповідатиме за проектно-технічну документацію, а за впровадження у виробництво – А. Шпеєр.

Але не завжди плани легко реалізуються. В першу чергу це були економічні і сировинні складності (дефіцит сталі і кольорових металів), без яких випуск запланованого танка унеможлиблювався. Але роботи над розробленням бойової машини розпочалися. Спочатку на танк пропонувалося встановити дизель, більш економічний, ніж карбюраторний двигун. Дизельні двигуни більш витривалі до низьких температур, а це було дуже важливо в умовах війни на сході.

Танк, що розроблявся, позначався як тип 205 «Маус», у перекладі – «Миша».

У створенні танка брали участь одразу декілька компаній: башту і корпус виробляла фірма «Крупп», за рухому установку відповідали «Даймлер-Бенц», а «Сіменс» виготовляла елементи трансмісії. Збірка танка велася на заводі компанії «Алкетт».

Для захисту танка від протитанкових мін днище корпусу в передній частині мало товщину 105 мм, а інша частина днища була виготовлена з більш тонкого листа броні товщиною 55 мм. Надгусеничні листи і внутрішні борти мали товщину броні, відповідно, 40 і 80 мм. Конструктори прагнули створити снарядостійкий корпус. Посилення передньої частини днища і башти істотно підвищило жорсткість конструкції корпусу.

Слід зауважити, що конструктивне виконання корпусу не передбачало максимального використання переваги великих конструктивних кутів, а застосування вертикально розташованих бортових листів різко знижувало їх протиснарядну стійкість і робило танк за певних умов уразливим при обстрілі снарядами 100-мм гармати. Великі розміри корпусу і башти, їх значна маса негативно позначалися на рухомості танка.

Дослідні зразки танка «Маус» мали два варіанти силової установки. Перший був 12-циліндровий V-подібний танковий дизель водяного охолодження фірми «Даймлер-Бенц». Це був модернізований варіант двигуна MB507 потужністю 720 к.с., який був розроблений в 1942 р. для установки на дослідний зразок танка Pz.Kpfw.VAusf.D «Пантера», але в серійне виробництво двигун не прийняли. Другий був оснащений авіаційним карбюраторним двигуном DB603 A2, пристосованим для роботи в танку.

Однією з найбільш характерних особливостей надважкого танка «Маус» була електромеханічна трансмісія, яка дозволила значно полегшити управління рухом танка і підвищити довговічність роботи поршневого двигуна завдяки відсутності жорсткого кінематичного зв'язку з провідними колесами. Електромеханічна трансмісія танка складалася з вузла головних генераторів у блоці з допоміжним генератором і вентилятором, двох тягових електродвигунів, генератора збудження, апаратури управління і акумуляторної батареї. Два головних генератори, живили струмом тягові електродвигуни, розміщувалися в спеціальному генераторному відділенні ззаду поршневого двигуна.

Конструктивні рішення, виконані при розробці танка «Маус», забезпечували йому подолання по дну водних перешкод глибиною до 8 м з тривалістю перебування під водою до 45 хв.

Panzerkampfwagen VIII «Maus» – надважкий танк, спроектований у Третьюму райху в період з 1942 по 1944 роки під керівництвом Ф. Порше. Є найбільшим за масою танком з усіх, коли-небудь втілених в металі. У бойових діях участі не брали. Вага сягала 188 т, екіпаж – 6 чол., було виготовлено 2 од. (прототипи, 1 незавершений).

У грудні 1943 року на ходові випробування надійшов перший прототип танка, який був оснащений авіадвигуном марки MB 509 фірми «Даймлер-Бенц» і дерев'яною баштою. Після цілком задовільних результатів ходових випробувань на машину був встановлений комплект внутрішнього обладнання і справжня башта для проведення артилерійських стрільб. Ще один прототип був оснащений дизельним двигуном MB 517 компанії «Даймлер-Бенц». Однак виявилось, що він примхливий і ненадійний в експлуатації. Випробування цього танка здійснювалося ще протягом року, а наприкінці 1944 р. А. Гітлер наказав припинити всі роботи над надважкими танками. Величезна конструкторська й організаційна робота стала марною, варто визнати, що при розробці танка було запропоновано багато новаторських ідей.

Танк був виконаний на високому, для свого часу, технологічному рівні. В ньому була застосована багатокоткова ходова частина і гусениці шириною 1,1 м. Така конструкція ходової забезпечувала машині питомий

тиск на ґрунт, що не сильно перевищувало показники серійних важких танків. Однією з основних особливостей танка було двогарматне озброєння, потужна кругова броня і електромеханічна незалежна трансмісія для правої і лівої гусениць.

Основною причиною для створення надважкого танка був імунітет від ворожого вогню. Суперважкий танк мав товсту броню, яка була б непроникною для більшості снарядів часів Другої світової війни.

На думку радянських танкобудівників, незважаючи на ряд принципів недоліків, основним з яких була недостатня вогнева міць при великих габаритах і масі, танк «Маус» становив інтерес як перший практичний досвід створення надважкого танка. У його конструкції були застосовані цікаві технічні рішення, які при оцінці танка радянськими експертами рекомендувалися до використання в практиці вітчизняного танкобудування.

Павленко О.А., к.пед.н.

*Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ЛЕГКИХ БРОНЬОВАНИХ АВТОМОБІЛІВ

У ході анексії Автономної Республіки Крим підрозділами Сухопутних військ Збройних Сил Російської Федерації (далі – ЗС РФ) широко застосовувалась легка броньована техніка й озброєння. Бронетанкова техніка досягла високого рівня розвитку і щодо способів бойового застосування та організаційних структур умовно класифікується за трьома категоріями:

- перша – важкі формування, оснащені, в основному, танками;
- друга – формування на БМП та БТР;
- третя – формування, оснащені броньованими автомобілями та іншими легкими бронемашинами різних моделей.

На теперішній час практично все озброєння та військова техніка (далі – ОВТ) видів Збройних Сил (далі – ЗС) монтується або транспортується автомобільною технікою. У Сухопутних військах ЗС РФ цей показник складає 12%. В цілому автомобільними базовими шасі обладнані близько 1600 різних спеціальних бойових установок та установок бойового забезпечення. При цьому із загальної чисельності комплексних установок понад 20% безпосередньо застосовуються у бойових діях, 35–40% – у різних видах бойового забезпечення та 40–45% складають комплекси технічного і тилового забезпечення.

Підвищений інтерес до броньованих автомобілів обумовлений тим, що такі машини мають наступні бойові якості:

- більш висока живучість, ніж інших військових автомобілів;
- швидкохідність і висока прохідність;
- підвищена захищеність, знижені демаскувальні ознаки;
- авіатранспортабельність літаками і вертольотами на зовнішній підвісі, а також можливість десантування парашутним способом;
- висока автономність дій;
- простота обслуговування і ремонту в польових умовах;
- придатність до експлуатації при температурах від -55 до $+45$ °С;
- можливість установки різного озброєння та розвідувальної техніки.

Основна з причин інтенсивної розробки і застосування броньованих автомобілів полягає в їх відносно невеликій вартості порівняно з БТР і БМП.

Бойова практика показала, що броньовані автомобілі найбільшою мірою підповідають умовам маневрених бойових дій, коли рідко застосовуються позиційні форми боротьби.

У локальних війнах та збройних конфліктах, як правило, застосовуються вдосконалені броньовані автомобілі багатопільового призначення підвищеної захищеності і прохідності, розраховані на експлуатацію по всіх видах доріг, а також в умовах бездоріжжя. Особливу ефективність такі броньовані автомобілі показали під час військових конфліктів в Іраку, Лівії та Сирії, військової агресії РФ на південному сході України. Наприклад, пройшли бойове хрещення на Донбасі й вітчизняні легкі бойові броньовані машини (далі – ББМ). Броньовані автомобілі КраЗ «Кугуар» під час бойових дій в зоні ООС (АТО) неодноразово захищали прикордонні наряди від вогню противника.

В останнє десятиліття броньовані автомобілі почали інтенсивно надходити на озброєння Сухопутних військ, Сил швидкого реагування та Сил спеціальних операцій провідних країн світу. Сучасними зразками спеціальних ударних автомобілів (далі – СУА) є: американські М1114 «Хаммер» і LSV, британська MLV, німецькі «Дінго-2» і LIV, французькі VBL, «Панард» та ін. Американський броньований автомобіль М1114 «Хаммер» призначений для вирішення широкого кола бойових завдань. Як основне озброєння на ньому використовується 12,7-мм кулемет М2 або 40-мм гранатомет МК19, який встановлюється та обертається над кабіною. Кабіна, днище кузова, двигун, трансмісія, роздавальна коробка і паливний бак автомобіля мають броньований захист. Він також комплектується броньованим лобовим склом. Броня кабіни захищає екіпаж і десант від куль калібру 7,62 мм, осколків 155-мм артилерійських снарядів, а в окремих випадках від дії протипіхотних і деяких типів протитанкових мін. Повне бойове завантаження передбачає перевезення п'яти повністю екіпованих піхотинців (командир, водій і три стрільці), а також триденного запасу продовольства і води.

Розроблений в США другий бронев автомобіль LSV характеризується тим, що може безшумно пересуватися (при вимкненому основному двигуні) за допомогою колісних електромоторів, використовуючи енергію акумуляторів на відстань до 15 км, що значно підвищує скритність його дій. На цій машині планується встановити дистанційно керований крупнокаліберний кулемет. Засоби зв'язку, які розміщуються на автомобілі, забезпечують обмін речовою, цифровою і графічною інформацією з іншими бойовими машинами, в тому числі, командно-штабними тактичної ланки.

У Великобританії прийнятий на оснащення Сухопутних військ бронев автомобіль MLV, броня якого забезпечує захист від куль. Екіпаж і десант машини – 7 піхотинців у повному спорядженні і екіпіровці. Автомобіль має підвищену прохідність: кути підйому і спуску перевищують 40°, глибина подоланого броду – до 1,5 м, максимальна швидкість руху по шосе більше 130 км/год., а запас ходу – близько 500 км.

СУА LIV (SO), що перебуває на озброєнні в Німеччині, має високу мобільність та забезпечує ведення спостереження і виявлення цілей, захист від стрілецької зброї та осколків ручних гранат. На автомобілі може монтуватися гармата RLS 609 K, яка пристосована для ведення вогню по наземних і повітряних цілях. Також передбачена установка гранатомета. Крім того, на передній та задній частинах автомобіля встановлюються 7,62-мм кулемети. Автомобіль має запас ходу 500 км, долає підйом 31°, косогір – 17°, брід глибиною 0,6 м, максимальна швидкість – 120 км/год.

Поряд з СУА досить широко в арміях зарубіжних держав застосовується сімейство армійських багатоцільових бронев автомобілів. Вони перебувають на оснащенні Сил спеціальних операцій, призначених для швидких перекидань на великі відстані, вчинення диверсійно-терористичних дій. Автомобілі розраховані на експлуатацію при температурі навколишнього повітря від -46° до +52 °С, що забезпечує їх використання в бойових діях як в умовах Арктики, так і на Африканському континенті.

У ЗС РФ прийняті на озброєння бронев автомобілі «Тигр-1», «Тигр-2», а також бронев автомобілі, що розробляються на базі вузлів і агрегатів багатоцільових автомобілів сімейства «Мустанг», БМП-97 «Постріл», броньована двовісна модель, ГАЗ 3937 «Водник» та інші. Армійські і СУА можуть широко застосовуватися для вогневої підтримки мобільних груп, що діють у відриві від основних сил, для виконання розвідувальних, ударних та пошуково-рятувальних завдань, бойового патрулювання та інших цілей. Крім того, їх використовують з метою посилення блокпостів, бойової охорони військ, супроводу колон і патрулювання.

Броньована техніка, яка надходить до військових частин ЗС РФ, в першу чергу, використовується для виконання завдань у системі управління військами, розвідувальними підрозділами та підрозділами спеціальних

операцій. З цією метою застосовані різні модифікації броневих автомобілів, на яких може здійснюватися монтаж окремих зразків радіо і радіорелейних засобів оперативного-тактичного ланки Р-168 «Аквадук», передбачено місце для установки навігаційної апаратури та системи життєзабезпечення (кондиціонерів, ФВУ).

Розвідувальні та загальновійськові підрозділи, оснащені броньованими автомобілями, можуть діяти в складі розвідувальних загонів та груп, бойових розвідувальних дозорів, а також проводити пошуки і влаштовувати розвідувальні засідки. Підрозділи на броневих автомобілях, оснащених станціями радіо- і радіотехнічної розвідки, можуть виконувати завдання радіоелектронної розвідки противника в першу чергу в інтересах організації і ведення РЕБ. Броневих автомобілів можуть використовуватися в якості захищеної транспортної бази сил та засобів оптичної, звукової, радіолокаційної та радіотехнічної розвідки.

Підшибякін С.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І ЕКСПЕРТНИХ СЕРЕДОВИЩ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ (2014 – 2018 рр.)

Упродовж 1991 – 2013 років в Україні у суспільному (в т.ч. владному) дискурсі переважала думка, що кінець «Холодної війни», Будапештський меморандум, «великий договір» про дружбу з РФ, міжнародне право є достатніми гарантіями безпеки України. У цей період владними інституціями обрано напрям на скорочення армії та конверсію залишків оборонної промисловості. У результаті недалекогоглядної політики у цій сфері (за умов мізерних обсягів державного оборонного замовлення) одні оборонні компанії змушені були шукати ринки збуту за межами країни, інші – ставати банкрутами. Як наслідок, у державі сформувалася неефективна структура оборонної промисловості. Війна РФ проти України змусила відповідні інституції влади вживати екстрених заходів з відновлення обороноздатності, в т.ч. силами державного і приватного секторів оборонної промисловості.

Аналітичні експертні середовища, громадські організації у період російсько-української війни активізували зусилля щодо привертання уваги української влади, міжнародного співтовариства до проблеми оборонно-промислового комплексу України.

Серед українських аналітичних експертних осередків найактивнішу позицію займає Центр Разумкова, який протягом всього періоду своєї діяльності послідовно, систематично і фахово аналізує проблеми в секторі безпеки і оборони та пропонує шляхи їх розв'язання. Підтвердженням цього є проведення Шостої Міжнародної конференції «Урядування у секторі безпеки: виробництво, продаж і закупівля озброєнь», організованої в Києві 1-2 лютого 2017 року Центром Разумкова, Женевським центром демократичного контролю над збройними силами (DCAF) за фінансової підтримки Королівства Нідерландів у рамках проекту «Моніторинг проблем урядування у секторі безпеки України». Вона була присвячена обговоренню питань розвитку ефективної системи урядування у сфері виробництва, продажу і закупівлі озброєнь та військової продукції як невід'ємної частини комплексного процесу реформ у секторі безпеки. У дискусіях брали участь представники широкого кола учасників процесів виробництва, продажу і закупівлі озброєнь: міністерств і відомств, парламенту, державного та приватного секторів оборонної промисловості, науково-дослідних установ, неурядових організацій, ЗМІ, а також міжнародні експерти.

На конференції констатовано, що головні зусилля за умов відкритої агресії спрямовані на задоволення потреб силових структур в озброєннях і військовій техніці (ОВТ) за рахунок їх ремонту та модернізації. Це забезпечило підтримання технічного оснащення Збройних Сил та інших силових структур на рівні, достатньому для стримування агресії. Важливу роль у цьому відіграла допомога західних партнерів. Дедалі очевиднішою стає потреба формування системи, здатної забезпечувати нагальні та перспективні потреби оборони на основі власного виробництва та з використанням можливостей міжнародної кооперації. Виробничі потужності оборонних підприємств України здатні сьогодні забезпечити близько третини потреб в ОВТ.

Центр Разумкова, спільно із своїми партнерами, визначив основні проблеми, що гальмують розвиток галузі: неповнота та суперечливість нормативно-правової бази, що стримує ініціативу та недостатньою мірою стимулює оборонні підприємства до розвитку; неефективне державне управління, головними недоліками якого є: брак політичної волі та надмірний популізм; низька якість і неузгодженість державних програм; недостатні обсяги та недосконалі цільова спрямованість державного оборонного замовлення (ДОЗ), неврегульованість механізмів лобювання; низький рівень виконавської дисципліни; відсутність ефективної координації та механізмів участі державних органів в управлінні підприємствами; недостатнє врахування ринкових механізмів, кон'юнктури ринків і реальних можливостей із забезпечення конкурентоспроможності оборонних

підприємств; дефіцит якісних управлінських, наукових, інженерних і технічних кадрів, «кадровий голод» на підприємствах; високий рівень ресурсоспоживання та низька рентабельність підприємств, що заважає підвищенню конкурентоспроможності їх продукції на зовнішніх ринках; низька інвестиційна привабливість підприємств та ускладнений доступ до кредитних ресурсів; політичні обмеження на доступ до іноземних джерел підвищення технологічного рівня виробничих потужностей оборонних підприємств. Водночас експертними осередками (аналітичними центрами) пропонуються ефективні кроки щодо виходу з кризової ситуації в цій сфері.

Серед громадських організацій своєю активністю виділяється Громадська спілка «Ліга оборонних підприємств України» (далі – Ліга), яка є ефективним інструментом визначення шляхів подолання проблем оборонно-промислового комплексу (далі – ОПК), подальшого вдосконалення державно-приватного партнерства в оборонно-промисловій сфері. Ліга ставить собі за мету об'єднання зусиль навколо спільних цілей і цінностей, спрямованих на ефективне забезпечення безпеки та оборони держави, підвищення боєздатності українського війська, розвитку національної оборонної промисловості. Лігу створено наприкінці 2016 року; в новій редакції Статуту Ліги (затвердженої 31 січня 2018 року) визначено провідні напрями діяльності Ліги: участь у розробці концепцій та програм реформування військово-промислового комплексу, реформування системи забезпечення Збройних Сил України та інших військових формувань воєнною та спеціальною технікою, озброєнням; сприяння проведенню системних реформ у сфері безпеки і оборони шляхом розробки та впровадження дієвих організаційних механізмів; розробка програм державної підтримки розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки як основи створення високих технологій в оборонній сфері, сприяння підвищенню ефективності наукових установ; сприяння підприємствам оборонно-промислового комплексу в розробці, виробництві та реалізації високотехнологічної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; співробітництво з провідними організаціями (компаніями, фондами тощо) у сфері розвитку новітніх технологій, в тому числі, трансферу технологій, створення спільних з провідними компаніями виробництв, залучення в Україну новітніх технологій та іноземних інвестицій; обмін досвідом та технологіями на державно-приватному та міжнародному рівнях та ін.

До її складу входять понад 50 провідних вітчизняних приватних компаній – виробників оборонної продукції за напрямками: бронетехніка, безпілотні літальні апарати, військові кораблі, військова авіація, засоби радіолокаційного спостереження та радіоелектронної боротьби, засоби

зв'язку та захисту інформації, засоби радіаційного, хімічного та бактеріологічного захисту, військова електроніка та прилади, модернізація військової техніки й озброєння бойових літаків, особиста зброя та спорядження, тренажери тощо.

2017 – 2018 роки стали роками становлення об'єднання, свідченням необхідності та ефективності його існування. Зокрема, в 2017 році за ініціативи Ліги створено Комітет з питань ОПК при Торгово-промисловій палаті України – майданчик для обговорення актуальних проблем галузі та напрацювання рішень, які направляються керівникам законодавчої і виконавчої влади. З початку свого заснування керівництво Ліги веде активний діалог з народними депутатами України та керівництвом органів державної влади. Результатами цих зустрічей стали налагодження зв'язків та взаємодія Ліги з Урядом та державними замовниками. Представники Спілки залучаються до роботи міжвідомчих комісій та робочих груп для розв'язання нагальних проблем ОПК, а саме: Указом Президента України Генерального директора Ліги включено до складу Міжвідомчої комісії з питань оборонно-промислового комплексу; представників Ліги включено до складу Міжвідомчої координаційної комісії з питань імпорто-заміщення та складу Міжвідомчої комісії з питань ціноутворення на продукцію військового призначення; Лізі запропоновано очолити створення робочої групи з інформаційно-роз'яснювальної роботи для промисловості з питань експортного контролю; представники Ліги залучені до співробітництва в робочих групах при НАТО; Ліга залучена до роботи зі створення Навчально-науково-інноваційного центру з питань оборонно-промислового комплексу поряд з Міністерством оборони України, ДК «Укроборонпром», НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського».

Ліга ініціює перед інституціями влади вирішення низки проблемних питань вітчизняного ОПК: 1) проблемні питання фінансово-економічного характеру: недосконала система ціноутворення на продукцію оборонного призначення; відсутність особливого режиму кредитування підприємств-виконавців державного оборонного замовлення державними банківськими установами; незгодженість 3-річної системи планування державного оборонного замовлення з відповідними строками фінансового (бюджетного) планування в державі; 2) проблемні питання нормативно-правового характеру: недосконала нормативно-правова база з питань розробки та постановки на виробництво продукції оборонного призначення; недосконала законодавча і нормативно-правова база захисту авторських прав; до цього часу не створені привабливі умови для залучення іноземних інвестицій в науково-технічну та інноваційно-технологічну сфери; потребує вдосконалення нормативно-правова база з питань

державного приватного партнерства; 3) проблемні питання, які мають місце в реалізації державою оборонно-промислової та військово-технічної політики: існує ціла низка проблем, пов'язаних із виконанням заходів імпортозаміщення; потребує удосконалення діяльність інституту генеральних конструкторів за напрямками і видами озброєння та військової техніки, оновлення його складу, створення під їх керівництвом розгалуженої мережі головних конструкторів, відповідальних за складові частини; відсутність доступної інформаційної бази щодо програм переозброєння армії та технологічного переобладнання оборонної галузі; відсутність системи у визначенні пріоритетів науково-технічного та інноваційно-технологічного розвитку. Як наслідок – неузгодженість цих питань з напрямками військово-технічної та оборонно-промислової політики, визначеними відповідними документами державного оборонного планування; відсутність рівних умов між приватними та державними підприємствами під час виконання заходів із розвитку виробництва; майже відсутня система стандартизації та сертифікації, не сформована випробувально-вимірювальна база.

Поряд з Лігою у цій сфері вирізняється системністю в роботі Асоціація розвитку та безпеки, яка формує пропозиції (рекомендації) щодо політичного управління та функціонування системи забезпечення національної безпеки України.

Таким чином, експертні осередки (аналітичні центри), громадські організації залишаються не тільки значущим елементом цивільного контролю, але й важливим інструментом взаємодії між інституціями влади та підприємствами ОПК у сфері пошуку ефективних шляхів розв'язання проблем у сфері безпеки і оборони.

Полтавець Ю.С.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

РОЗВИТОК ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ АКАДЕМІЇ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (далі – НАСВ) під час навчального процесу, наукової, науково-технічної діяльності актуальним аспектом є постійне удосконалення озброєння та військової техніки Сухопутних військ Збройних сил України (далі – ЗСУ) і займає провідне місце у підготовці військових фахівців. На етапі розвитку та становлення нашої незалежної

держави основу озброєння та військової техніки (далі – ОВТ) Сухопутних військ складала зразки, які були виготовлені за радянських часів, з них від 30 до 70 відсотків у зв'язку із закінченням експлуатаційних термінів потребували ремонту та модернізації. В умовах недостатнього фінансування стан модернізації ОВТ постійно був у центрі уваги. Ця проблематика широко розглядається та досліджується науковцями та науково-педагогічними працівниками власне й в НАСВ. Як показує практика, найбільш показовими чинниками боєздатності армії є якісна підготовка військових фахівців, їх морально-психологічний стан та стан ОВТ.

Становлення НАСВ як окремого видового військового навчального закладу розпочато 1 вересня 2009 р. В цей період у навчальному процесі НАСВ відбуваються постійні зміни щодо удосконалення та розвитку навчально-матеріальної бази, ОВТ та принципів їх застосування, а також впровадження нових форм та методів навчання курсантів. Зокрема, з 2009 р. на загальноакадемічних та факультетських кафедрах з'являються та активно використовуються сучасні комп'ютерні комплекси та тренажери, такі як тренажери екіпажу КДТЕ БМП-2, Т-64, БТР-4Е, навчально-тренувальний стенд «СТУГНА-П», електронний (лазерний) тир-тренажер Т1 та ін.

Для якісного проведення навчальних занять з курсантами та слухачами загальновійськового, артилерійського, інженерного фаху та фахівців з морально-психологічного забезпечення в НАСВ зосереджено понад 100 різновидів озброєння і військової техніки та більше ніж 2500 одиниць стрілецької зброї, чимало з них і українського виробництва. З початку військової агресії з боку Росії щодо України керівництвом НАСВ, факультетів та науково-педагогічними працівниками докладається чимало зусиль щодо підготовки висококваліфікованих військових фахівців, перш за все, це отримання сучасних комп'ютеризованих тренажерів, нових та модернізованих видів озброєння та військової техніки, що надходять до військових частин, які безпосередньо беруть участь у проведенні Анти-терористичної операції (далі – АТО) та операції Об'єднаних сил (далі – ООС).

Важливим аспектом є військова допомога від представників посольства США в Україні. Так 184 Навчальним центром отримано та поставлено на облік станцію TPQ-48A (призначену для виявлення, відстеження та пошуку ворожих мінометів та корегування вогню у відповідь. Вона забезпечує спостереження на 360 градусів і має два окремих режими роботи: розпізнавання і попередження). Також Національна академія отримала благодійну допомогу від компанії «UDC» (Юкрейніан Дифенс Консалтинг ЛТД) – універсальний батарейний комп'ютер (УБК) та метеостанцію (призначену для зберігання даних і моніторингу в реальному часі метеорологічних умов) для забезпечення

ефективної підготовки офіцерського та сержантського складу ракетних військ і артилерії Сухопутних військ.

Аналіз досвіду АТО дав поштовх у напрямі вдосконалення освітнього процесу, розвитку та удосконаленні навчально-матеріальної бази, розвитку та модернізації ОБТ, стрілецької зброї в НАСВ та підпорядкованих підрозділах. Зокрема, на кафедрі ракетно-артилерійського озброєння факультету ракетних військ і артилерії відбулися зміни в освітньому процесі.

Проблемним питанням на початковому етапі проведення АТО стало використання зразків ракетно-артилерійського озброєння, які були зняті з озброєння або не використовувались в Збройних Силах України (9П115, 9П148, 2А36, 2С1, ПМ-38 і т.д.), а отже були відсутні в програмах підготовки. В зв'язку з цим, кафедрою ракетно-артилерійського озброєння були освоєні ці зразки озброєння та оперативно внесені зміни в програми підготовки офіцерів артилеристів тактичного рівня, з вивчення всіх зразків ракетно-артилерійського озброєння, які використовуються в зоні проведення АТО (ООС).

Починаючи з 2016 року, були отримані зразки озброєння 122-мм 2С1, 152-мм Д-20, 2А36, 2А65, ПТРК 9П148.

Всього на кафедрі ракетно-артилерійського озброєння налічується близько 30 видів озброєння ракетних військ і артилерії (міномети; проти-танкові гармати, причіпні гармати, самохідні артилерійські гармати, проти-танкові засоби, реактивні системи залпового вогню, засоби протиповітряної оборони, засоби технічного обслуговування та ремонту) та навчальні боєприпаси (від патронів калібром 5,45 до тактичних ракет 9М79).

За словами начальника НАСВ, доктора історичних наук, генерал-лейтенанта П.П. Ткачука, «Ситуація на Сході України чітко окреслює актуальні питання щодо розробки та удосконаленні ОБТ, бойового застосування військ в АТО (ООС), що покладаються на військову науку».

Традиційним у НАСВ є проведення щорічної міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ», у якій беруть участь майже дві сотні представників військово-промислового комплексу, провідних військових та цивільних науково-дослідних установ, навчальних закладів України, волонтерських організацій, а також представники інших держав. Зокрема, у 2017 році міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку озброєння та військової техніки Сухопутних військ» була присвячена важливим питанням перспективи розвитку ОБТ механізованих і танкових військ, розробки та модернізації ОБТ сил спеціальних операцій, частин і підрозділів високомобільних десантних військ та розвідки, перспективам розвитку ракетно-артилерійського озброєння тощо.

Скорич Л.В., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

**МЕМОРАНДУМ ПРО ВЗАЄМОРОЗУМІННЯ МІЖ
УКРАЇНСЬКОЮ ДЕРЖАВОЮ ТА ОРГАНІЗАЦІЄЮ НАТО З
МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СПІВРОБІТНИЦТВА (2001 р.): ПЕРЕДУМОВИ УКЛАДЕННЯ,
ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНА СКЛАДОВА**

На зламі ХХ – ХХІ ст. Українська держава зробила вагомі кроки до членства в НАТО. Одним із важливих етапів на шляху до цієї мети стала необхідність укладення Меморандуму про взаєморозуміння між Україною та Організацією НАТО з матеріально-технічного забезпечення співробітництва (NAMSО). «Військові аспекти співробітництва з такою військово-політичною організацією, якою є НАТО, посідають одне з пріоритетних місць у співпраці з Альянсом, – зазначав Міністр оборони України О. Кузьмук. – Ми розбудовуємо партнерство і довіру з державами – членами НАТО та країнами-партнерами на основі принципів взаєморозуміння, відкритості, спільних інтересів».

Військово-технічне співробітництво України з НАТО, регламентоване Хартією про особливе партнерство між Україною та НАТО та Державною програмою співробітництва між Україною та НАТО на період до 2001 р., передбачало здійснення з країнами – членами НАТО спільних розробок, виробництва, модернізації та матеріально-технічного забезпечення озброєння і військової техніки.

Очікувалося, що співпраця України з НАТО допоможе розв’язати актуальні проблеми військової реформи і розвитку сучасних Збройних Сил, професійної підготовки та соціального захисту військовослужбовців, сприятиме зміцненню регіональної та євроатлантичної безпеки, налагодженню механізмів запобігання та врегулювання збройних конфліктів, проведенню миротворчих операцій. «Україна як держава з високорозвинутою військово-промисловою базою прагне інтегрування до спільних проектів у військово-технічній сфері, зокрема в галузі танкобудування, модернізації на українських підприємствах танка Т-72, реалізації проекту створення майбутнього корабля класу «фрегат», створення в Україні і спільного використання випробувального сертифікаційного комплексу «Інтерстандарт» тощо», – резюмував О. Кузьмук.

Отже, наприкінці 1990-х рр. Україна виявила зацікавлення в послугах, запропонованих Організацією НАТО з матеріально-технічного забезпечення співробітництва в рамках її програм і партнерствах за системами

озброєння. Зазначимо, що саме Агенція НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування (NAMSA) – виконавчий орган Організації НАТО з матеріально-технічного забезпечення співробітництва (NAMSO) здійснювала координувальну та посередницьку діяльність в питаннях співробітництва та надання послуг в НАТО. Українська сторона сподівалася, що Організація НАТО з матеріально-технічного забезпечення співробітництва буде надавати посередницькі, експертні та комерційні послуги в питаннях утилізації боєприпасів, придбанні або спільному виробництві боєприпасів калібру 120 мм, тилового і матеріально-технічного забезпечення українських миротворчих контингентів. Також Агенція НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування проводила роботи щодо організації співробітництва з систем озброєнь, БМП-1 та Т-72, в якому передбачалася участь України, а відповідними структурами НАТО вивчалися питання щодо започаткування та реалізації низки спільних проєктів.

Проте будь-які фінансово-економічні відносини Української держави та Агенції НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування могли бути започатковані тільки після укладення Меморандуму. Такий документ наприкінці 1990-х рр. було опрацьовано в Україні та погоджено з юридичним радником NAMSO. У ньому враховано усі побажання української сторони, за винятком того, що укладення згаданого меморандуму українською мовою було неможливим – згідно з існуючою у НАТО практикою усі Агенції НАТО укладають документи офіційними мовами Альянсу – англійською або французькою.

Ст. 2 Меморандуму передбачала, що для його втілення необхідно оформляти окремі угоди, такі як контракти на продаж, контракти на партнерство по темі озброєння та ін. Відповідно до документа (ст. 3) сторони не несли ніякої фінансової відповідальності у зв'язку з укладенням Меморандуму, а вирішували питання фінансування в кожному конкретному договорі. Однак Україна як замовник зобов'язувалася покривати витрати щодо замовлених і отриманих послуг після того, як сторони підпишуть договір на послуги, в тому числі і витрати у разі припинення дії договору (пп. 3.2).

Кожна сторона, отримуючи послуги чи бойову техніку згідно з Меморандумом, повинна була відмовитися від усіх претензій щодо шкоди, урат, якщо такі з'являються в результаті звичайного застосування і роботи такої техніки (пп. 4.1). Сторони також мали сприяти одна одній у взаємному захисті від будь-яких претензій або різного роду дій третьої сторони проти однієї з сторін (пп. 4.2). Також у кожній угоді повинен був бути зазначений гарантійний термін для конкретної бойової техніки чи послуги (пп. 4.4). Вантажі, що остача лис відповідно до

Меморандуму не страхувалися, якщо цього не вимагала українська сторона (п. 4.5).

Зважаючи на вищесказане, у 2001 р. Кабінет Міністрів України та Організація НАТО з матеріально-технічного забезпечення співробітництва (NAMSO) підписали Меморандум про взаєморозуміння, відповідно до якого налагоджувався діалог у сфері військово-технічного співробітництва. Укладення Меморандуму відкривало перед Україною перспективи подальшої інтеграції до Північноатлантичного альянсу та продемонструвало бажання керівництва нашої держави стати у далекій перспективі повноправним членом НАТО.

Соляр І.Я., д.і.н., доцент

Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА В ДОСЛІДЖЕННЯХ СПІРІ 2015 – 2017 рр.

СПІРІ (Стокгольмський міжнародний інститут дослідження миру) – це незалежний міжнародний інститут з дослідження проблем миру та конфліктів, насамперед, процесів контролю над озброєннями та роззброєнням. СПІРІ (заснований 1966 року) забезпечує політиків, науковців, журналістів аналітичними матеріалами та рекомендаціями, що ґрунтуються на відкритих джерелах. Українське видання Щорічника СПІРІ з'явилося завдяки ініціативі Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова.

Починаючи з 2015 року в Щорічнику СПІРІ публікуються матеріали, присвячені російсько-українській війні, що розпочалася 2014 року. У 2015 році в другій частині «Безпека і конфлікти у 2014 р.» опубліковано розділ «Український конфлікт і його наслідки». Ян Ентоні, Сем Перло-Фрімен, Сімон Т. Веземан є авторами загального огляду. У статті «Українська криза: від народних протестів до масштабного конфлікту» Ян Ентоні проаналізував мирні та посередницькі ініціативи щодо розв'язання конфлікту, санкції, застосування європейських заходів щодо зміцнення довіри та безпеки в Україні. Сімон Т. Веземан, Оде Фльора, Сем Перло-Фрімен, Пітер Д. Веземан схарактеризували вплив «кризи в Україні» на поставки озброєнь. Слід визнати, що автори у 2015 році не завжди (очевидно, за браком джерел) об'єктивно аналізували характер і російсько-українського конфлікту.

У наступні роки дослідники набагато об'єктивніше характеризували хід російсько-української війни. У Щорічнику 2016 року Ендрю Вілсон у статті «Зовнішнє втручання в український конфлікт: до замороженого

конфлікту у Донбасі» з'ясував витоки російсько-українського протистояння, перші та другі Мінські домовленості. На його думку, передумови для конфлікту на Сході України існували ще у 2013 році, більшість головних “детонаторів”, які наблизили його до війни, – перші воєнізовані, а потім і військові формування, зброя, інші ресурси, – мали зовнішнє походження. Російське втручання зробило конфлікт тривалішим та ускладнило його врегулювання шляхом переговорів. Хоча західні держави не могли чи не бажали втручатися такою ж мірою, їх запізнїла допомога Україні дала можливість зміцнити боездатність української сторони і, таким чином, також сприяла затягуванню конфлікту. Автор вважає, що мотиви втручання Росії були комплексними. Більш глибокою причиною дій Росії були її побоювання, що після Євромайдану Україна зблизиться з ЄС і навіть з НАТО; але це було у кращому випадку далекою перспективою, а не негайною загрозою.

Ендрю Вілсон вважав, що західна підтримка не надавалась до початку конфлікту і не була його причиною. США, ЄС і Канада запровадили перші санкції проти Росії в березні 2014 року, наступного дня після кримського референдуму. Серйозніші санкції з боку ширшої групи західних держав були застосовані після трагедії з МН17 в липні 2014 року. На його переконання, безпосередня західна допомога Україні матеріалізувалась повільно та до 2015р. не була суттєвим чинником. Прозахідна українська влада найбільші сподівання поклала на США, але наміри Конгресу США зробити прості демонстративні кроки проти Росії наштовхнулися на опозицію з боку Президента США Б.Обами, який не бажав псувати свій імідж миротворця, сформований після його першої каденції. Після ряду запропонованих законопроектів Конгрес у грудні 2014 р. ухвалив Акт Підтримки свободи в Україні (Ukraine Freedom Support Act), який передбачав надання \$100 млн військової та безпекової допомоги, залишивши останнє слово про суму допомоги за Президентом. Палата представників США в березні 2015 року 348 голосами проти 48 проголосувала за надання Україні летальних озброєнь, а американський законопроект про оборону на 2015 рік передбачав на ці цілі \$50 млн, але це не підштовхнуло Б. Обаму до дій. Раніше США надали Україні нелетальну допомогу на суму понад \$260 млн. Крім того, у 2014 і 2015 роках американські війська брали участь у навчаннях, відповідно, Fearless Guardian і Rapid Trident на території України. 14 вересня 2015 року навчальну місію Operation Unifier офіційно розпочала Канада, розмістивши в Україні близько 200 військовослужбовців сухопутних військ терміном до березня 2017 р. За словами дослідника, українські заяви 2015 року, що «понад десять держав Європи» постачають їй озброєння, не підтвердилися.

У Щорічнику 2017 року Катерина Клименко розглядала перебіг російсько-української війни в контексті аналізу конфліктів на пострадянському просторі. На її думку, конфлікт в Україні може перетворитися на ще один затяжний конфлікт у регіоні. Попри дві Мінські домовленості (підписані у вересні 2014 року і в лютому 2015 року) та кілька заяв про перемир'я, у 2016 році ОБСЄ зафіксувала сотні порушень припинення вогню та застосувань важких озброєнь, включно з мінометами, артилерією і танками, а також порушень ліній їх відведення. За її прогнозом, політика Росії навряд чи зміниться найближчим часом, оскільки не змінилися первісні цілі її втручання. Вона й надалі надаватиме озброєння, кошти та, за потреби, війська для підтримки сепаратистів. Вона також продовжуватиме використовувати конфлікт для дестабілізації України і перешкоджання її тіснішим зв'язкам з ЄС і НАТО. Хоча бої на Сході України у 2016 р. були не такими тяжкими, як у попередні два роки, але існують чинники, здатні спричинити подальшу ескалацію насильства та порушити status quo. Це може мати серйозні регіональні наслідки, а також сприяти поширенню нестабільності на сусідні регіони. Подальше пряме й відкрите втручання Росії у військові дії в «ДНР» і «ЛНР», а також їх можлива анексія також могли б спровокувати поглиблення конфлікту між Росією та Європою.

Ткачук П.П., д.і.н., професор
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЗБРОЄННЯМ І ВІЙСЬКОВОЮ ТЕХНІКОЮ ЗСУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНИХ ОБОРОННИХ БЮЛЕТЕНІВ 2012 І 2016 рр.

Стратегічні оборонні бюлетені України 2012 і 2016 рр. розроблялись за результатами оборонних оглядів у певні періоди історії України та ЗСУ. Якщо правову основу Стратегічного оборонного бюлетеня України 2012 р. (далі – Стратегічного бюлетеня 2012 р.) як документа оборонного планування становила Конституція України, то Стратегічного бюлетеня 2016 р., окрім Конституції України та законів України, – Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287, Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555, та Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість виконання яких надана Верховною Радою України.

На відміну від попереднього Стратегічний бюлетень 2016 р. спрямований на забезпечення практичної реалізації положень Воєнної доктрини України та Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України та визначає стратегічні й оперативні цілі оборонної реформи та очікувані результати їх досягнення з урахуванням актуальних воєнно-політичних загроз та викликів. Він також визначає шляхи досягнення цілей оборонної реформи, зокрема щодо збільшення спроможностей сил оборони до рівня, що дасть змогу забезпечити виконання завдань оборони держави і відновлення її територіальної цілісності, активну участь у реалізації Спільної безпекової і оборонної політики Європейського Союзу та активне співробітництво з НАТО з досягненням критеріїв, необхідних для набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору.

Структура Стратегічного бюлетеня 2012 р. складалася з семи розділів: 1. Вступна частина; 2. Основні напрями реалізації державної політики у сферах безпеки і оборони України; 3. Завдання складових сектору безпеки і оборони України; 4. Стан Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, правоохоронних органів, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; 5. Перспективна модель складових сектору безпеки і оборони України; 6. Стратегія трансформації сил безпеки і оборони; 7. Заключна частина.

Проте структура Стратегічного бюлетеня 2016 р. істотно відрізнялася від вищезазначеного. Вона складається зі вступу і шести розділів: I. Основні положення; II. Система управління силами оборони; III. Механізм імплементації оборонної реформи; IV. Мета та стратегічні цілі оборонної реформи; V. Шляхи досягнення стратегічних цілей; IV. Заключна частина (прикінцеві положення).

У шостому розділі Стратегічного бюлетеня 2012 р. визначалося, що забезпечення ЗСУ озброєнням та військовою технікою мало здійснюватися шляхом модернізації, ремонту та поступової закупівлі новітніх зразків (систем, комплексів) ракет і боєприпасів вітчизняного та іноземного виробництва в рамках відповідних державних цільових оборонних програм, реалізації інноваційних рішень, які можуть бути використані для розвитку нових систем озброєння та військової техніки.

Основний акцент робився на підтриманні справності і технічної придатності наявного парку озброєння та військової техніки, яке мало здійснюватися за чотирма пріоритетами: 1) модернізація, ремонт, продовження ресурсу, закупівля літаків, вертольотів, створення сучасних авіаційних засобів ураження, створення вітчизняного авіаційного комплексу дальнього радіолокаційного виявлення; 2) модернізація, ремонт, продовження ресурсу зенітних ракетних комплексів і продовження строку

придатності зенітних ракет, розробка та закупівля сучасних зенітних ракетних комплексів; 3) модернізація, ремонт, продовження ресурсу систем управління корабельною зброєю, берегових ракетних комплексів, модернізація кораблів, створення систем берегового спостереження за надводною обстановкою та висвітлення підводної обстановки; 4) закупівля (спільне виробництво) сучасних багатоцільових безпілотних авіаційних комплексів та зразків високоточної зброї. Основні зусилля мали зосередитися на модернізації, ремонті, продовженні ресурсу авіаційної техніки і озброєння, озброєння протиповітряної оборони, корабельного складу, техніки розвідки, техніки радіоелектронної боротьби, у тому числі тактичних ракет, керованих засобів ураження, що забезпечить виконання завдань із протиповітряної оборони держави, участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки відповідно до міжнародних зобов'язань тощо.

До кінця 2017 р. планувалося забезпечити технічно справним озброєнням та військовою технікою насамперед військові частини постійної готовності. На другому етапі (до кінця 2023 р.) передбачалося підтримання у справному стані озброєння та військової техніки, що можуть бути використані в перспективі. Відповідні заходи мали дати змогу до кінця 2023 р. забезпечити боєздатність озброєння та військової техніки і мати у складі ЗСУ технічно справне озброєння та військову техніку за основними номенклатурами.

Стратегічний бюлетень 2016 р. ухвалювався в умовах складної воєнно-політичної, оперативної-стратегічної та економічної ситуації, яка склалася внаслідок збройної агресії Росії проти України. Проведена в рамках комплексного огляду сектору безпеки і оборони оцінка стану воєнної безпеки держави, а також набутий досвід участі Збройних Сил України в Антитерористичній операції виявили низку проблем щодо забезпечення озброєнням і військовою технікою, зокрема: наявність корупційних проявів у системі забезпечення військ (сил), що знижує спроможності сил оборони щодо виконання поставлених завдань; недосконалість процедур оборонного планування, їх недостатня узгодженість з бюджетним процесом, недосконалість механізмів програмного управління оборонними ресурсами; невідповідність потужностей виробництва потребам оборонного замовлення, критичне фізичне і моральне зношення основних виробничих фондів; недостатні оперативні (бойові, спеціальні) спроможності сил оборони; відсутність ефективної об'єднаної системи логістики, що здатна підтримувати роботу всіх складових сил оборони; критично низький рівень оперативних запасів матеріально-технічних засобів та ін.

Стратегічний оборонний бюлетень 2016 р. – це дорожня карта оборонної реформи з визначенням шляхів її впровадження на засадах і принципах, якими керуються держави – члени НАТО.

Очікуваним результатом оборонної реформи повинно стати створення за принципами та стандартами, прийнятими в державах – членах НАТО, ефективних, мобільних, оснащених сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою сил оборони зразка 2020 року, здатних гарантовано забезпечити оборону держави та адекватно і гнучко реагувати на воєнні загрози національній безпеці України, раціонально використовуючи при цьому наявний потенціал (спроможності) та ресурси держави.

У Стратегічному оборонному бюлетені 2016 р. визначено як пріоритет уніфікацію основних зразків озброєння та спеціальної техніки, відновлення справності, модернізацію та закупівлю нових зразків для ЗСУ та інших складових сил оборони. Очікуваним результатом повинно стати розроблення та впровадження національних стандартів (технічні регламенти) озброєння і спеціальної техніки для всіх складових сил оборони. Основні зразки озброєння та спеціальної техніки повинні бути узгоджені із стандартами держав – членів НАТО. Не відкидалося відновлення справності (ремонт, продовження ресурсу і строку служби) та модернізація зразків озброєння та спеціальної техніки, розробка і закупівля нових зразків відповідно до потреб сил оборони та виділених ресурсів.

Трачук С.С.

Бубенщиков Р.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ РАКЕТНОЇ ЗБРОЇ

Історія ракетної зброї бере свій початок з Китаю, де був винайдений порох. В Україні в 1516 році запорожці гетьмана Ружинського застосували бойові ракети в битві з татарами. В 1801 р. сер Вільям Конгрів, британський експерт у галузі артилерії, дослідив використання ракет проти британців. У 1805 р. він продемонстрував твердопаливні ракети в Королівському арсеналі. Того ж і наступного року було проведено дві атаки з використанням ракет Конгріва проти французького флоту під містом Булонь-сюр-Мер. Також ці моделі були задіяні англійцями і під час битви під Лейпцигом 1813 р. У 1812 р. при обстрілі форту Мак Генрі (Балтімор) британський флот використовував ці ракети. Але

в той час ракети не розглядались як транспортний засіб чи важливий вид зброї і використовувалися лише епізодично, як вид артилерії. Зараз, коли ми вживаємо терміни «ракетна зброя» чи «ракетні війська», то розуміємо, що маємо на увазі вже середину ХХ століття, коли ці терміни набули надзвичайно серйозного значення. По закінченні Другої світової війни провідні країни мали досить великі напрацювання з її розвитку, а вагомим поштовхом для серйозної роботи у сфері ракетної зброї стало винайдення та розробки відомого німецького вченого Вернера фон Брауна.

Балістичні ракети “Фау-2”, які були винайдені німецьким ученим Вернером фон Брауном, застосовувалися німецькою стороною для обстрілу міст Англії та Бельгії. За своїм технічним рівнем ці ракети значно перевищували усе, що було створене на той час у цій галузі в інших країнах світу, і мали, фактично, усі найважливіші ознаки, характерні для сучасної ракетної техніки: потужний рідинний ракетний двигун з турбонасосною системою подачі палива, автономну інерційну систему керування тощо. Значний відсоток невдалих пусків “Фау” (ракета вибухала в повітрі або падала внаслідок відмови якоїсь із систем) зумовлений, передусім, саме новизною, складністю розробки цього типу ракет і великою кількістю технічних проблем, які постали перед конструкторами. “Фау-2” була першою рідинною ракетою, що вироблялась у промислових масштабах. Вона стала також першим штучним об’єктом, що здійснив суборбітальний космічний політ, вийшовши за межі щільних шарів атмосфери. Хоч ці ракети ще не були достатньо точними та несли на собі мало корисного навантаження (вибухової речовини), проте мали досить великий психологічний вплив на противника.

По закінченні Другої світової війни дві наддержави: СРСР та США ведуть «Холодну війну», яка характеризувалася гонкою озброєнь. Сполучені Штати Америки вважають, що їхній головний удар по СРСР буде здійснений бомбардувальниками, які будуть переносити ядерні бомби, тому надають перевагу розвитку своїх повітряних сил. На відміну від свого противника, СРСР спрямовує основні зусилля на розвиток ракетного озброєння. Керівництво СРСР розуміє, що у розвитку ракетного озброєння є велике майбутнє і потрібно розширювати клас ракет, тобто приймати на озброєння не тільки ракети стратегічної дальності, а й оперативні, оперативно-тактичні і тактичні ракетні комплекси, які забезпечать високу мобільність.

У 1962 році СРСР приймає на озброєння ОТРК 9К72, який забезпечував вимоги, що були висунуті військовими перед конструкторським бюро. Через десять років після прийняття на озброєння керівництво

розуміє, що час висуває нові вимоги і ОТРК 9К72 їм не відповідає: низька точність завдання ракетного удару, тривалий час на підготовку до пуску, але основним і досить вагомим недоліком була повна відсутність засобів подолання ПРО противника. Тому у 1972 році керівництво СРСР ставить нове завдання, яке полягає в розробці високо-мобільного ракетного комплексу, який буде забезпечувати високу точність, швидку підготовку до завдання ракетного удару та не буде виявлений ПРО противника, перед тим як уразить ціль. Таким ракетним комплексом став ОТРК 9К714 “Ока”.

Після розпаду Радянського Союзу у 1991 році, коли наша держава здобула незалежність, на озброєнні у неї залишилися застарілий ОТРК 9К72, який згодом був знятий з озброєння, та ТРК 9К79 “Точка” і його модифікації. Україна потребує сучасного ОТРК, який буде відповідати вимогам сучасного ракетобудування. Таким перспективним ОТРК є “Грім-2”. Оперативно-тактичний ракетний комплекс “Грім” розробляється для ураження одиночних і групових стаціонарних цілей на дальностях від 50 до 280 км. Озвучена можливість створення версії з радіусом дії до 500 км. Комплекс призначений для створення щита неядерного стримування агресора. Бойовий блок одноступеневої балістичної ракети проектується масою 480 кг. Бойова частина могла бути виконана за моноблочною або касетною схемою. Моноблочна схема використовує осколково-фугасну або проникаючу осколково-фугасну ампулу. Касетна бойова частина споряджена осколково-фугасними бойовими елементами. Розрахункова площа ураження ракети при використанні осколково-фугасного понад елемента 10000 м², а касетного заряду – 2-3 гектари. Маса ракети з пусковим контейнером довжиною 7,2 м становить 3,5 т. Бортова система управління ракети інерційна, комплектується системами навігації і наведення різного типу (радіолокаційними, оптико-електронними). Політ ракети може відбуватися не тільки за прогнозованою балістичною траєкторією, а й за аеробалістичною. При такій траєкторії вона робить непередбачувані “стрибки”, ухиляючись від протиракет противника. Це має допомагати в подоланні системи протиповітряної оборони ворога будь-якої складності.

ОТРК “Грім-2” є найкращою розробкою українського ракетобудування за часів незалежності, у своєму класі він не поступається ракетним комплексам провідних країн світу. Сучасний український ракетний комплекс стане надійним ракетним щитом державних кордонів, який забезпечить їх захист та буде слугувати як засіб стримування для зовнішнього агресора.

**Холін В.М.
Дмитрієв О.Г.**

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ

Нові тенденції війни свідчать: у недалекому майбутньому найбільш складні та небезпечні завдання виконуватимуться бойовими роботами – різноманітними безкіпажними платформами чи приладами, від дистанційно керованих до повністю автономних. При цьому, розвиток новітніх технологій свідчить, що реальність швидко наближається до уявлень. Роботи давно перестали бути науковою фантастикою, а сьогодні продовжують розвиватися нові технології, які багатьом здаються фантастичними.

Одним із прикладів сприяння такому стрімкому розвитку може слугувати досвід США — американське Агентство передових оборонних дослідницьких проєктів (DARPA), які спромоглося виконати завдання зі створення технологічних переваг збройних сил США, запобігання раптової для США появи нових технічних засобів збройної боротьби, підтримки проривних досліджень, подолання розриву між фундаментальними дослідженнями та їх застосуванням у військовій сфері. Спеціалісти DARPA зараз шукають можливість створити кібернетичних комах, у «тіло» яких буде вбудовано електронний чіп.

Цікаво, що з часом схожі структури з'явилися у багатьох країнах світу, що є вагомим прикладом для сучасної України. Особливо цікавим експерти вважають досвід Ізраїлю, Китаю та ПАР, а також Туреччини, – саме ці країни спромоглися здійснити стрибок у технологічне майбутнє.

Слід відзначити, що найбільш поширеними тенденціями останніх років стало створення безпілотних авіаційних комплексів (БАК), бойових роботів та зброї на нових фізичних принципах.

Розширення можливостей безпілотних авіаційних комплексів (БАК, до складу одного БАК найчастіше входять декілька БПЛА та пункт керування) з кожним роком набирає обертів. Цікаво, що восени 2018 року американська компанія Vanilla Aircraft довела, що БАК можуть літати понад 5 днів без дозаправки. Безпілотний авіаційний комплекс VA001 пролетів 121 годину 24 хвилини, а його посадка була примусовою.

Російська Федерація теж не стоїть на місці. Так, у новій програмі переозброєння РФ пріоритетними проголошено гіперзвукову зброю, серійне виробництво перспективних ракет протиракетної оборони та створювання новітнього озброєння для усіх видів військ. Також на озброєння має поступити новий ударний БАК.

Сирійський досвід продемонстрував, що в сучасних військах роль робототехніки зростає. За допомогою БАК забезпечується цілодобовий контроль на усій території Сирії. З початку сирійської операції інтенсивність використання БАК зросла більш ніж у 2,5 раза.

Використання БАК значно підвищило можливості авіації. Ось, наприклад, випробування першого російського висотного БАК на сонячній енергії «Аист» відбулося вже до кінця 2018 року, а на виставці «Армия» (2018) однією з зірок став перший російський БАК MALE-класу, який призначено для патрулювання та розвідки місцевості.

Фонд перспективних досліджень (ФПД) РФ створює компактний автономний літаючий робот. В майбутньому новий БАК матиме змогу літати автономно поодинокі і в групі. Робот буде виконувати безліч завдань, серед яких: орієнтуватися в складних просторових умовах, спускати в недоступні для існуючих дронів підземні приміщення, будувати карти приміщень, шукати людей. Темою «аеробот» в РФ почали займатися в минулому році, коли виникло розуміння необхідності апаратів такого класу.

Зокрема, при створенні апарату вирішуються завдання створення каналів управління, зниження значення каналу зв'язку в контурі управління апаратом, створення напіваавтономної або навіть повністю автономної системи, заявив розробник. Розробники орієнтуються на систему технічного зору, що включає в себе сенсорик у видимому, тепловізійному і інфрачервоному діапазонах, обчислювач, плюс інтелектуальну систему обробки.

Також російські розробники продемонстрували протитанковий ракетний комплекс «Вихрь-1», який спроможний уражати танки та іншу техніку без участі пілота.

Загалом, з розвитком БАК набув розвитку й такий напрям, як боротьба з ними. Так, у Курській області РФ було сформовано першу радіоелектронну роту для боротьби з БАК, а у Сирії встигли випробувати нову російську електромагнітну гвинтівку «Ступор», яка відноситься вже до зброї на нових фізичних принципах.

Зокрема, «Ступор» призначена для придушення сигналів GPS і Wi-Fi, використовуваних для управління поширеними БАК, та дозволяє збивати дрони на дальності близько 500 метрів.

Наразі і українські підприємства ведуть активні розробки мобільного комплексу протидії БАК. Комплекс буде призначений для виявлення, ідентифікації та супроводження БАК для подальшого надання радіоелектронних перешкод, вогневого враження та знищення.

Поки що кількість розробок в Україні дуже обмежена. Україна намагається дотримуватися новітніх тенденцій у переозброєнні власної армії, але робить поки що лише перші кроки.

На початок 2019 року у ЗС України відсутні наземні роботизовані комплекси, за винятком декількох наземних роботів розмінування, які використовуються інженерними підрозділами ЗС України з метою пошуку протитанкових та протипіхотних мін у зв'язку з масовим застосуванням мінно-вибухових загороджень та саморобних вибухових пристроїв у ході АТО (ООС). За програмою допомоги від закордонних партнерів Україна отримала штучні зразки роботизованих комплексів розвідки та розмінування систем Talon, Andros F6A, Codham, Digital Vanguard ROV.

На думку експертів, потреба у роботизованих комплексах для виконання завдань розмінування лише зростатиме. Серед таких – бойовий дистанційно керований комплекс «Піранья» на гусеничній платформі. Також розробляється багатоцільовий транспортний засіб «Фантом». Проте «Піранья» і «Фантом» можуть лише вважатися прототипами майбутніх роботизованих систем українського виробництва.

В Україні усвідомлення важливості нових технологій приходить із затримкою. Фахівці висловлюють думку про доцільність створення українського прототипу DARPA, який готував би системні рішення та здійснював відбір найкращих, найбільш перспективних оборонних технологій.

Отже, військові демонструють більш прогресивні погляди щодо використання різноманітних роботів, ніж 10 років тому. І всі ініціативи щодо створення нових структур надають підстави казати про необхідність певної ревізії майбутніх пріоритетів переозброєння ЗСУ – не наздоганяти, а рухатися на випередження.

**Хом'як К.М.
Ларіонов В.В.**

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ІСТОРИЧНІ ВІХИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄМНО-ДЕТОНУЮЧИХ БОЄПРИПАСІВ

Досвід локальних війн та збройних конфліктів сучасності, аналіз тенденцій розвитку способів та засобів ураження свідчить про намагання протиборчих сторін досягнути перемоги, не завжди дотримуючись норм міжнародного гуманітарного права та вимог нормативних документів про заборону використання певних видів озброєння. Виключенням не стали об'ємно-детонуючі боєприпаси, короткий історичний екскурс щодо яких ми спробуємо провести у нашій роботі.

В основу конструкції термобаричних, об'ємно-детонуючих або вакуумних боєприпасів покладений принцип вибуху в певному об'ємі. Необхідне створення аерозольної хмари, де дисперсною фазою є запалювальна речовина, а дисперсним середовищем являється атмосферне повітря, залишається тільки ініціювати хімічну реакцію окиснення, і маємо результат – потужний вибух. Причому розхід речовини в декілька разів менше, ніж потрібно бризантної вибухової речовини для вибуху такої ж потужності. Вперше втілення в життя цієї інженерної думки було здійснено конструкторами у США в 60-х роках. Однак тривалий час ці роботи не виходили за рамки лабораторій та окремих випробувань.

Експериментальні дослідження того часу показали, що при спрацюванні боєприпасу, що містить біля 30 літрів окису етилену, утворюється хмара паливо-повітряної суміші радіусом 7-8 метрів і висотою до 3-х метрів. Через 125 мілісекунд вибух у цій хмарі ініціюється декількома детонаторами. Ударна хвиля, що утворюється, має по фронту надлишковий тиск 2 100 000 Па. Для порівняння – такий тиск створюється на відстані 8 метрів від заряду, що містить приблизно 200 кг тринітротолуолу.

Практичне випробовування показало, що боєприпас при підриві здатний в радіусі 30 – 40 м від епіцентру вивести з ладу військово-повітряний засіб на аеродромі.

Були випробувані та визнані придатними для використання в якості вибухових речовин для боєприпасів об'ємного вибуху окис етилену, окис пропилену, метан, пропилнітрат, МАРР (суміш метилу, ацетилену, пропадиєну та пропану).

Цікавість військових даним типом боеприпасів виникла лише під час війни у В'єтнамі, коли вимагалось у найкоротші терміни розчищати у джунглях посадкові майданчики для вертольотів.

Практично реалізовані зразки для збройних сил перших модифікацій були досить великими за розміром. Після скидання на порівняно малій висоті (30 – 50 м) розкривався гальмівний парашут, який забезпечував стабілізацію боеприпасу та швидкість зниження, найбільш сприятливу для послідовності операцій спрацьовування (підрив піропатрона і розкриття корпусу, розпилювання запальнової суміші, розкидання детонаторів та їх підрив). З головної частини бомби опускався трос довжиною 5 – 7 метрів із додатковою вагою на кінці. Зменшення навантаження на тросі при торканні ним землі і викликало початок операцій спрацьовування.

Спроби створити боеприпаси більшої потужності у той час не мали успіху через технічні складності. Рішення даної проблеми було знайдено шляхом виготовлення касетних бомб. В одній касеті – декілька зарядів об'ємного вибуху калібру 32,6 кг. Ці заряди розподілялись по площі, збільшуючи тим самим розміри хмари.

Використання боеприпасів засобами артилерії виявилось недоцільним тому, що боеприпаси навіть великих калібрів могли нести порівняно малу кількість рідких запальовальних речовин і більша частина ваги снаряда приходилася на міцні та товсті стінки корпусу.

Подальший розвиток боеприпасів об'ємного вибуху суттєво сповільнила резолюція ООН 1976 року про те, що боеприпаси об'ємного вибуху – «негуманні засоби ведення війни, які призводять до надмірних страждань людей». Проте роботи над даними боеприпасами продовжувались у деяких країнах.

Тим не менше, досягнення в хімії дозволили знайти запальовальні рецептури для реалізації явища об'ємного вибуху в цілому ряді засобів збройної боротьби.

На даний час збройні сили РФ мають широкий арсенал боеприпасів об'ємно-детонуючої дії III покоління, що включають засоби від авіаційних бомб до термобаричних гранат.

Окремим напрямом розвитку термобаричних боеприпасів слід вважати технічні засоби, що стоять на озброєнні військ РХБ захисту збройних сил Російської Федерації, таких як важка вогнететна система ТОС-1 «Буратино» та ТОС-1А «Солнцепёк», що використовує 220-мм некеровані реактивні снаряди, а також реактивний піхотний вогнетет РПО-А «Шмель»

та його логічне продовження РПО ПДМ «Шмель-М», РПО «Приз» та МПО «Бородач».

До боеприпасів об'ємно-детонуючої дії можна також віднести боеприпаси так званої підвищеної потужності, створені на основі порошкових та рідких реагентів. Дія цих боеприпасів заснована на розпиленні реагенту в атмосфері до завершення процесу вибуху. У якості такого реагенту може використовуватись порошок з суміші алюмінію із нітроцелюлозою або суспензія з твердої вибухової речовини та легкозаймистої рідини.

На даний час підрозділ військ РХБ захисту, що має на озброєнні реактивні піхотні вогнемети як звичайної запальнової, так і термобаричної дії, є вогнететним відділенням. Складається воно з 9 чоловік, і розміщуються на бойовій машині вогнететника яка створена або на базі Т-72 або БМП-2 – БМО-Т та БМО-1 відповідно. Загальновійськові підрозділи можуть за певних умов обстановки посилюватись вогнететниками і використовувати їх там, де зброя об'ємно-детонуючої дії найбільш ефективна. Окрім того, ешелоновано створюється запас таких боеприпасів для їх подальшого використання силами як механізованих підрозділів, так і інших. Таким чином, стає зрозумілим, що поява вогнететників або зразків зброї, що можуть застосовувати термобаричні боеприпаси, свідчить не лише про підсилення вогневої потужності противника, але й про важливість виконання завдання на даному напрямку та, як наслідок, можливість активізації бойових дій (прориву оборони, зайняття важливої позиції та ін.).

На сьогоднішньому етапі переоснащення Збройних Сил старі запаси вогнететів РПО-А «Шмель» радянського виробництва практично вичерпалися, проте НДЛ м. Шостка сумісно з КБ «Луч» м. Київ вже розроблений реактивний піхотний вогнетет із термобаричним пострілом. Випробовування показали, що його бойові властивості не гірші, а за деякими параметрами і кращі, ніж у РПО-А. Вогнетет РПВ-16 зараз знаходиться на озброєнні, організоване його масове виробництво.

Зброя, яка має від ідеї до реалізації її в бойовому зразку порівняно нетривалий шлях розвитку, незважаючи на складнощі як технічні, так і моральні, попри відносно вузький спектр її бойового використання, все ж таки отримала місце в арсеналах провідних країн світу. Об'ємно-детонуючі боеприпаси вже можуть бути застосовані в озброєнні від ручних гранат до важких вогнететних систем, від некерованих ракет до авіаційних бомб великої потужності Цей факт вимагає змін не лише у підходах комплектування та забезпечення наших підрозділів, але й у завданнях щодо заходів захисту від такої зброї противником.

Korzeniowski Paweł, dr
Uniwersytet Rzeszowski

OPERACJE LOTNICZE HMS ARK ROYAL W REJONIE DARDANELI W 1915 ROKU

Konstrukcję HMS Ark Royal rozpoczęto w 1913 roku. Początkowo miał być jednostką handlową, ale bardzo szybko został przejęty przez brytyjską Admiralicję, i tuż po położeniu stępki, jego projekt całkowicie przerobiono, przystosowując go do pełnienia roli okrętu bazy wodnosamolotów. Okręt został zwodowany w grudniu 1914 roku, i po krótkich próbach morskich rozpoczął służbę bojową. Ponieważ był pierwszą tego typu jednostką w brytyjskiej marynarce wojennej, jego konstrukcja posiadała wiele ograniczeń. Przede wszystkim zbyt mała moc jednostek napędowych powodowała, że jego wykorzystanie na Morzu Północnym stało się praktycznie niemożliwe. Dlatego został skierowany na Morze Śródziemne, o wiele spokojniejsze, gdzie alianckie okręty panowały niepodzielnie.

Wyruszył w rejon operacji 1 lutego 1915 roku. Po ponad dwutygodniowym rejsie dotarł 17 lutego do wyspy Tenedos (dzisiaj tur. Bozcaada), leżącej w bezpośrednim sąsiedztwie cieśniny dardanelskiej. Okręt miał na swoim pokładzie 6 wodnosamolotów (1 Short Admiralty Type 136, 2 Wight Pusher Seaplane, 3 Sopwith Type 807). Ponadto w magazynach HMS Ark Royal przewożono cztery samoloty Sopwith Tabloid. W trakcie operacji jako uzupełnienie strat dotarło kilka kolejnych maszyn, m.in. Short Admiralty Type 166, kolejny Wight Pusher, dwa Sopwith Tabloid Schneider oraz dwa Sopwith Type 860.

Niemal wszystkie powyższe konstrukcje powstały jeszcze przed wojną jako wersje cywilne, i dopiero po wybuchu konfliktu zostały mniej lub bardziej skutecznie dostosowane do pełnienia zadań wojskowych. Z tego względu ich konstrukcja była bardzo wrażliwa na uszkodzenia i wymagała wyjątkowo intensywnej konserwacji, często też z powodu intensywnej eksploatacji dochodziło do szeregu uszkodzeń i awarii. Szczególnie często występowały problemy z silnikami, które w analizowanym okresie posiadały stosunkowo niewielką moc i często się zwyczajnie psuły.

Ponadto nie posiadały one uzbrojenia strzeleckiego, zaś ładunek bomb w większości przypadków był jedynie symboliczny, ograniczając się do możliwości przewozu kilku niewielkich ładunków. W rezultacie jedynym zadaniem, jakie mogły wykonywać w szerszym zakresie stanowiło

rozpoznanie oraz korygowanie ognia artylerii. To ostatnie jednak również było trudne w praktycznej realizacji z powodu zawodności łączności radiowej, gdyż ówczesne radiostacje były bardzo awaryjne, miały niewielki zasięg i były podatne na zakłócenia. Stąd bardzo często komunikację z ziemią zapewniały jedynie sygnały wzrokowe, mocno niedoskonałe i ograniczone. Wreszcie niewielka liczba dostępnych maszyn oraz silne uzależnienie od warunków pogodowych również ograniczały możliwości ich wykorzystania.

Między lutym i marcu 1915 roku HMS Ark Royal prowadził misje rozpoznawcze na korzyść brytyjsko-francuskiej eskadry morskiej, a od ostatniej dekady marca także na korzyść wojsk lądowych, przygotowujących się do lądowania na półwyspie Gallipoli. Misje realizowane przez wodnosamoloty obejmowały przede wszystkim rozpoznanie i wykrywanie stanowisk przeciwnika, a także kierowanie ogniem artylerii okrętowej. Niestety, oba te zadania nie mogły być realizowane efektywnie, na co wpływały przede wszystkim niskie parametry taktyczno-techniczne maszyn, ich duża awaryjność oraz braki w zakresie wyposażenia w aparaty fotograficzne i sprzęt łączności.

W maju główny nacisk położono na misje rozpoznawcze północnego sektora frontu, gdzie walczyły oddziały australijskie i nowozelandzkie (ANZAC). Zadania te realizowano stosunkowo krótko, gdyż pojawienie się niemieckich okrętów podwodnych na Morzu Egejskim stworzyło ogromne zagrożenie dla powolnego okrętu. Stąd już 9 maja został on skierowany na wyspę Imbros (dzisiaj tur. Gökçeada). Od tego momentu zakres zadań uległ zmianie, częściej skupiano się na patrolach przeciwpodwodnych oraz współdziałaniu z okrętami, sporadycznie prowadzono działania na rzecz wojsk lądowych. Na Imbros HMS Ark Royal w praktyce przekształcił się w połowie maja 1915 roku w bazę dla wszystkich brytyjskich wodnosamolotów w rejonie Dardaneli, pozostając tam niezmiennie aż do początku listopada 1915 roku.

РОЗВИТОК ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА У БИТВАХ СВІТОВИХ ВОЄН ХХ СТОЛІТТЯ

Бенчук В.О.

Національний університет «Острозька академія»

ДОКТРИНА ВАЛЕРІЯ ГЕРАСИМОВА ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ВІЙСЬКОВОГО ПЛАНУ РФ

Валерій Герасимов – начальник Генерального штабу Збройних Сил Російської Федерації (ЗС РФ), автор програмного тексту, який професор університету Нью-Йорка М. Галеотті назвав «доктриною Герасимова», а більшість експертів і науковців після його застосування на практиці – «гібридною війною». Виступ, який відбувся у січні 2013 р. в Академії військових наук, був надрукований наступного місяця на сторінках газети «Військово-промисловий кур'єр» під назвою «Цінність науки в передбаченні». Він став стратегічним планом у гібридній агресії РФ проти України, що розпочалася 20 лютого 2014 р. окупацією півострова Крим.

Агресія Росії була зумовлена геополітичними мотивами – прагненням змінити існуючий світовий порядок з метою повернення статусу «великої держави», щоб конкурувати із США за лідерство у сучасному світі. Основними тезами статті В. Герасимова були наступні:

- збільшення ролі невійськових засобів у досягненні політичних і стратегічних цілей;
- широке використання політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних і інших невійськових чинників, реалізованих із залученням протестного потенціалу населення;
- асиметричні заходи, до яких входять: використання Сил спеціальних операцій, внутрішньої опозиції, а також інформаційний вплив, способи якого постійно вдосконалюються, для створення постійно діючого фронту на всій території ворожої держави;
- пошук шляхів використання ЗС РФ за межами Росії.

Ці елементи, які прописані у статті В. Герасимова, були чітко відпрацьовані у «гібридній агресії» проти України. Внаслідок ослаблення центральної влади на тлі її зміни, після розстрілу «Небесної сотні» та втечі В. Януковича РФ приступала до проведення спецоперації на півострові Крим. Її супроводжувала активізація проросійських організацій, які, скориставшись демократизаційними процесами в Україні, розгорнули активну діяльність, а також потужна інформаційно-пропагандистська

робота, ґрунт якої був добре підготовлений до початку військової операції. Ці процеси відбувалися під захистом «зелених чоловічків» (регулярних військ РФ), які, як зазначав В. Горбулін, виконували спочатку квазі гуманітарну функцію (забезпечення прав російськомовного населення), потім – квазіполіцейську (забезпечення проведення референдуму) та квазівійськову (силове виконання результатів «референдуму»).

Сценарій у південно-східних областях відпрацьовувався на основі кримського досвіду. Використавши протестний потенціал місцевого населення, яким скористалися колишні представники Партії Регіонів з метою «торгу» з новою центральною владою, а також російське керівництво, яке не хотіло втратити свій «базовий» регіон, він переріс у збройний конфлікт за участі військових та параліментарних формувань. Події у південно-східних областях пішли іншим шляхом, ніж у Криму з кількох причин – відсутність на материковій частині України іноземних військових формувань (перебування Чорноморського флоту РФ на півострові Крим згідно із так званими Харківськими угодами, підписаними у 2010 р.), посилення центральної влади у Києві, мобілізація українського суспільства для відсічі агресії, а також активний спротив місцевих патріотів проросійському руху.

З огляду на це, РФ перейшла до асиметричних заходів, не припинивши залучення військових методів. Головною метою «гібридної війни», як зазначив Є. Магда, було не стільки захоплення території, скільки встановлення контролю над світоглядом мільйонів громадян держави, що стала жертвою агресії. Але коли Україна оголосила початок Антитерористичної операції та почала звільняти окуповану територію, Росія змінила свою тактику. Це передбачав В. Герасимов у своїй статті, в якій зазначив, що для кожної війни потрібно напрацювати особливу лінію стратегічної поведінки, оскільки кожна війна – це окремий випадок, який вимагає встановлення своєї особливої логіки, а не копіювання якогось шаблону. Зміна акцентів в «гібридній війні», де замість асиметричних методів головну роль відіграли військові, призвела до організації спільної військової операції ЗС РФ і місцевих бойовиків на території України. Ця операція, як випливає із статті «Застосування артилерії ЗСУ в ході війни на Донбасі», що була опублікована в інтернет-блозі COLONELCASSAD, мала назву «Северный ветер». У результаті Україна зазнала прямого військового вторгнення регулярних військ РФ на материкову частину та на тлі драматичного розвитку подій змушена була підписати Мінські домовленості.

Досвід Росії, отриманий у «гібридній війні» проти України, а також в Сирії та на інших ділянках протистояння між РФ і західними державами, був проаналізований у черговій статті В. Герасимова «Вектори

розвитку воєнної стратегії», опублікованій 4 березня 2019 р. в газеті «Червона зірка». У зв'язку з тим, як слушно зауважив С. Немирич, що цей виклад оприлюднили напередодні нового циклу стратегічного оборонного планування, то доповідь стисло окреслює ідеї, які буде покладено в основу стратегій, програм і планів у оборонній сфері РФ на 2021 – 2025 рр. Якщо вищенаведену статтю порівняти із текстом 2013 р., то основна різниця між ними полягає у тому, що в сучасних умовах отримав розвиток принцип ведення війни на основі скоординованих військових та невійськових дій при вирішальній ролі збройних сил. Тобто асиметричні заходи, яким раніше відводилася головна роль, тепер мають створювати умови для ефективного використання військової сили.

Отже, як показав аналіз статті В. Герасимова «Цінність науки в передбаченні», це був не теоретичний огляд нової концепції військової стратегії, а план «гібридної війни». У 2013 р. на неї не було реакції, тому що ні в Україні, ні в західних державах не було запиту на об'єктивну реакцію на існуючу загрозу. Беручи до уваги тези статті 2019 р., українському військово-політичному керівництву та союзникам – членам НАТО потрібно розбудовувати свою тактику та стратегію з метою превентивних кроків для запобігання можливих ударів від РФ.

Бураков Ю.В., к.і.н., доцент

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

«МЕМОРАНДУМ ТАНАКА» – ІСТОРИЧНА ФАЛЬШИВКА ЧАСІВ ПІДГОТОВКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Генерал Гііті Танака (1863 – 1929) наприкінці життя займав пости прем'єра, міністра закордонних справ і міністра колоній Японії. Він увійшов в історію як автор документа («меморандуму Танака») представленого імператору Японії – програми експансії на континенті, спрямованої проти Китаю і СРСР з метою досягнення японського панування в Азії. У пропагандистській літературі з обох боків Тихого океану програма швидко перетворилася на план «світового панування».

У всесвітній історії існують безліч історичних фальшивок (найбільш відомі горезвісні «Заповіт Петра Великого», «Протоколи сіонських старців», «План Даллеса» та ін.). «Меморандум Танака» є теж пропагандистською фальшивкою, який увійшов у численні підручники, наукові та науково-популярні публікації, більш того, й досі вважається в деяких країнах Азії справжнім документом, що по-своєму впливає на сьогодишню політику в регіоні.

Російський вчений Василь Молодяков вказує, що на момент появи документ вже викликав сумніви щодо його правдивості. «Меморандум» вперше оприлюднено чомусь в англійському варіанті китайською делегацією на конференції міжнародного Тихоокеанського інституту відразу після смерті самого Танака (29 вересня 1929 р.). У тому ж році з'явилася відкрита публікація документа у китайському часописі «Chinacritic». В СРСР він був опублікований лише через два роки в журналі «Комуністичний Інтернаціонал», однак пізніше масово тиражувався, цитувався аж до розпаду Радянського Союзу.

Проаналізувавши опублікований китайцями текст, японські історики знайшли в ньому чимало помилок, неможливих в оригіналі, тим більше представленому імператорові, оскільки в таких випадках використовувалися особливі слова і граматичні форми. Вони зробили однозначний висновок: текст писав не японець або, у всякому разі, людина, не знайома з правилами складання подібних документів.

Сучасні японські фахівці з історії міжнародних відносин, включаючи Масакі Міяке і Рюдзі Хатторі, вказують на оточення тодішнього маньчжурського диктатора «молодого маршала» Чжан Сюеяна. Мабуть, вони мають рацію.

Сам обсяг (близько одного друкованого аркуша) і зміст документа, що включає масу технічних деталей, вказують, як зазначає історик О. Кіріченко, на його фальшивість: імператору так не доповідали. Японська сторона офіційно оголошувала «меморандум» фальшивкою і до Другої світової війни, і після її завершення. Такої ж думки дотримувалися й багато американських дослідників. Так американський юрист Уестел Уілоубі, колишній консультант китайського посольства у Вашингтоні у 1940 р., публічно піддав документ сумніву.

Російський вчений Василь Молодяков навіть допускає, що «меморандум» був виготовлений із суто комерційною метою, оскільки в двадцяті роки попит на подібні фальшивки, що стосувалися міжнародних відносин, на кшталт «листів Зинов'єва», був великий. Можливо, тому повноважний представник СРСР в Японії Олександр Трояновський, пересилаючи англійський текст «меморандуму» (той, який розповсюдили китайці) заступнику наркома у закордонних справах Л. Карахану, відразу ж вказав на його сумнівне походження. На супровідний документ О. Трояновського, що зберігається в Архіві зовнішньої політики РФ, вперше вказав історик Томіта Такесі у листі до редакції журналу «Вопросы истории» (2010, № 3).

Історики, пропагандисти завжди у своїх роботах подавали «меморандум» як основний документ зовнішньої політики Японії міжвоєнного часу. Особливо часто цитувалися наступні положення: «...Для того,

щоб захопити Китай, ми повинні спочатку захопити Маньчжурію та Монголію. Для того, щоби заволодіти світом, ми повинні спочатку захопити Китай... Заволодівши ресурсами Китаю, ми перейдемо до завоювання Індії, країн Південних морів, а потім до захоплення Малої Азії, Центральної Азії і, нарешті, Європи...». Звичайно, це відповідало грандіозним планам японського мілітаризму, в основі якого була ідеологія «ніппонізму» (полягала у вивищенні японської нації, беззастережному культі імператора та претензіях на світове панування).

У ході Токійського процесу американці домоглися визнання «меморандуму» офіційним обвинувальним документом за номером 169, що покликаний був гарантувати його справжність в очах громадськості. Радянська сторона сумнівалася у доцільності цього. Як видно з документів, опублікованих істориком О. Кириченко, 20 листопада 1946 р. через півроку після початку процесу, головний обвинувач від СРСР С.А. Голунській повідомляв міністру закордонних справ А.Я. Вишинському: «За даними американського звинувачення, можна побоюватися, що фальшивість меморандуму Танака буде доведена захистом в стадії її виступу. Тому звинувачення має уникати посилань на нього, щоб цим не скомпрометувати свого доказового матеріалу. Ми у своїх виступах на процесі також жодного разу не згадували про «меморандум Танака». Монгольського лідеру, маршалу Чойбалсану (повністю залежному від Кремля), який посилався на «меморандум» у своїх письмових свідченнях, було вказано радянською стороною їх переробити, прибравши згадки про сумнівне історичне джерело.

Вперше у радянській літературі в 1973 р., у 14-му томі «Радянської історичної енциклопедії» на стор. 103 було вказано: «Є сумніви стосовно достовірності документа». У 1976 р. в томі 25 третього, «червоного» видання «Великої радянської енциклопедії» теж присутнє таке формулювання.

Традиція використання «меморандуму Танака» антияпонської пропагандою була давньою, а результати – ефективними. Потім пропагандисти передали його на озброєння історикам. Прагнучі довести справжність «меморандуму», а також правомірність його використання в науковій літературі, вчені мужі звертали увагу на збіг його змісту з подальшим розвитком політики мілітаристської Японії. Так, японська експансія є фактом безсумнівним і доконаним, а програма, викладена в «меморандумі», частково у ході Другої світової війни була реалізована, однак «меморандум Танака» все ж є історичною фальшивкою.

НОВІ ПОГЛЯДИ НА ПРИКОРДОННИЙ ЗБРОЙНИЙ КОНФЛІКТ БІЛЯ ОЗЕРА ХАСАН 1938 р.

Прикордонні бої між збройними силами СРСР та Японської імперії біля озера Хасан (на півдні радянського Далекого Сходу) відбулися у короткому проміжку часу, з 29 липня по 11 серпня 1938 р. В історію вони увійшли під назвою Хасанські бої або Чжангуський інцидент (Чжангу – назва сопки на території тогочасної держави Маньчжоу-Го, російська назва – Заозерна). Театром бойових зіткнень були прикордонні території озера Хасан та річки Туманної, сопки Заозерна та Безіменна на Далекому Сході.

У всесвітній історіографії події літа 1938 р. розглядаються через призму передодня Другої світової війни. У найбільш плідній радянській історіографії хасанські бої служили прикладом перемоги воєнного мистецтва Червоної Армії, яка дала відсіч японському агресору.

Бої на Далекому Сході знайшли відбиття і у японській історіографії. Відомий сучасний дослідник цієї теми Кота Касахара вважає, що кровопролитний і запеклий військовий конфлікт став результатом прикордонного непорозуміння. Японія не прагнула у 1938 р. воювати з Радянським Союзом, адже 7 липня 1937 р. розгорнулася повномасштабна агресія Японії проти Республіки Китай. Японія не могла собі дозволити вести війну одночасно на два фронти – проти Китаю і Радянського Союзу. Що стосується СРСР, то Червоної Армії через розгул сталінських репресій катастрофічно не вистачало офіцерського складу. Сталін лише готував РСЧА для війни у Європі. До того ж між Японією і Німеччиною існував Антиконтинентальний пакт, за яким остання могла підтримати Японію. А для СРСР теж було зовсім небажано воювати на два фронти.

У тих болотистих та необжитих місцях де відбулися бої, існувала проблема демаркації кордону. “Радянці” були впевнені, що межа проходить вершинами (вододілом) сопок, у тому числі Заозерною та Безіменною. Японія вважала, що лінія кордону проходить західним берегом озера Хасан. Тому, на думку японців, суперечливі висоти знаходилися на території Маньчжурії, кордони якої японська сторона зобов’язувалася охороняти за договором про спільну оборону. Нагадаємо, що державу Маньчжоу-Го було утворено в 1932 р. японською окупаційною адміністрацією на території загарбані китайської Маньчжурії. Радянці цю державу завжди називали «маріонетковою», хоча замовчували той факт, що СРСР де-юре визнав Маньчжоу-Го ще у 1935 р., уклавши

угоду з нею стосовно продажу Китайсько-Східної залізниці. Консульства Маньчжоу-Го були відкриті не лише у Москві, але і у Читі та Благовещенську.

Існує думка, що посилення радянцями охорони далекосхідних кордонів пов'язано із втечею, за місяць до хасанських боїв, у Маньчжурію начальника Управління Народного Комісаріату Внутрішніх Справ Далекосхідного краю Г. Люшкова після отримання ним сигналу про можливий арешт. У цей час повним ходом відбувалися широкі репресії Сталіна проти керівництва Червоної Армії. Після втечі Люшкова Москва наказала посилити охорону кордонів.

29 липня 1938 р. радянський прикордонний загін ступив на вершину сопки Безіменна, яка була за три кілометри на північ від сопки Заозерна. У відповідь на дії радянського загону головнокомандувач 19-ї дивізії Корейської армії Суетака Камедзо підписав наказ про захоплення сопки, які панували над районом. 31 липня нарком оборони СРСР Климент Ворошилов наказав привести до бойової готовності Приморську армію та Тихоокеанський флот. Цього ж дня японські війська атакували прикордонників і зайняли сопки. 2 – 6 серпня радянські війська, які задіяли авіацію і танки, безуспішно атакували висоти. Японці не використовували літаків та танків, а широко застосовували штикові контратаки. Велике значення у боях мала артилерія.

Увечері 6 серпня частини 39-го полку під командуванням Г. Штерна та стрілецький полк 40-ї дивізії перейшли у наступ й до ночі захопили сопку Заозерну, яка панувала над театром боїв. Попри постійні атаки японських військ у наступні дні, 9 серпня 32-га стрілецька дивізія зайняла висоту Безіменна. 10 серпня японські війська знову спробували атакувати висоти, але без успіху. Тим часом у Москві японський посол запропонував мирні переговори.

В ніч на 10 серпня в Москві у ході переговорів японського посла в СРСР Сігеміцу Мамору і Наркома закордонних справ СРСР Максима Литвинова була підписана угода про перемир'я. Військові дії в районі озера Хасан були припинені, за радянською стороною залишилися сопки. Таким чином, конфлікт тривав 13 днів, однак за цей короткий проміжок часу сторони зазнали значних втрат.

4 вересня 1938 р. вийшов наказ Наркома оборони Союзу РСР № 0040 про причини невдач і втрати військ РСЧА у період хасанських боїв. У боях біля озера Хасан радянські війська втратили близько тисячі чоловік. Офіційно 865 убитими і 95 зниклими безвісти. Японці стверджували, що втратили 526 убитими. Сторони значно занижували втрати хасанських боїв. Число втрат РСЧА, підраховане сучасними російськими дослідниками, – 4239 осіб, дуже близько до числа, яке було

зафіксовано в японських документах після закінчення бойових дій – 4500 осіб, що говорить про точність підрахунків японської армії. Число втрат Корейської армії, задіяної у боях, – утричі менше, хоча чисельність радянських військ у боях була утричі більша.

Червона Армія отримала досвід ведення бойових дій з японськими військами, який став предметом вивчення в спеціальних комісіях, управлінням Наркомату оборони СРСР, Генерального штабу СРСР і військово-навчальних закладах і відпрацьовувався у ході навчань та маневрів. Результатом стало покращення підготовки підрозділів і частин РСЧА до бойових дій у складних умовах, поліпшення взаємодії підрозділів у бою, вдосконалення оперативно-тактичної підготовки командирів і штабів. Отриманий досвід був успішно застосований на річці Халхін-Гол вже у наступному 1939 році. Бойові дії біля озера Хасан підтвердили важливе значення артилерії і сприяли подальшому її розвитку напередодні Другої світової війни.

Дурач В.М.

Задерієнко С.І., к.військ.н., доцент
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ВПЛИВ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ ТЕРОРИСТИЧНИХ УГРУПОВАНЬ НА ВІЙНИ СУЧАСНОСТІ

Останнім часом у всьому світі відчувається зростання терористичної загрози та дій, які проявляються в різних актах насильства, починаючи з замовлених вбивств громадян і масових позасудових страт, та закінчуючи бомбардуваннями мирного населення з широким руйнуванням інфраструктури життєзабезпечення. На жаль, це соціальне зло торкнулося з початком російської агресії і нашої країни. Стратегія і тактика запобігання терористичної загрози, а також ліквідація наслідків терористичних актів хоча і є предметом багатьох наукових досліджень, в умовах продовження “гібридної війни” Росії проти України потребує більш глибокого вивчення і аналізу.

Переважає більшість дій терористичної спрямованості відбувається приховано і носить партизанський характер. Аналіз останніх подій в Сирії, Лівії, Іраку показує, що основними способами ведення партизанських бойових дій були: терористичні акти з руйнуванням комунікацій та інфраструктури, атаки маневрених бойових груп на військові і цивільні об'єкти, застосування нерухомих саморобних вибухових пристроїв на

шляхах прямування, а також рухомих поодиноких смертників-шахідів або автомобілів з вибухівкою.

Наприклад, колишні найманці російської приватної військової компанії (ПВК) «Вагнер», які у серпні 2017 року брали участь в боях проти угруповань ісламської держави (ІДІЛ) у районі нафтових полів північно-західніше Пальміри, відмічали підступність мучеників-шахідів, особливо у нічний час. Якщо траплялась нічна перестрілка, два-три шахіди підбиралися впритул до позицій ПВК «Вагнер» і підривали себе. Оскільки це відбувалось один-два рази на тиждень від таких нічних вилазок загинуло чимало російських найманців: вісім – в першому бою, п'ятнадцять – в другому, десять – в третьому.

2 вересня 2017 року підрозділи 4-ї танкової дивізії сирійських урядових військ у взаємодії з частинами 5-го добровольчого штурмового корпусу, загонами військової розвідки Сирії і літаками російської авіації звільнили стратегічно важливе для уряду Башара аль-Асада місто Акербат. При цьому командувач російського військового угруповання в Сирії генерал-полковник Сергій Суворикін відзначав безпрецедентну кількість поодиноких терористів-смертників в боях за Акербат, щодня доводилося знищувати близько 15 – 25 «самогубців з поясами шахідів» і 4-5 «джихад-автомобілів».

Відмічалось, що пояс шахіда – це промислово виготовлений виріб естетично-привабливого вигляду, невеликої ваги, що нагадує собою пластикову упаковку, залиту прозорим гелем, в якому безліч металевих кульок. Переважна більшість терористів завжди озброєна таким поясом та представляють неабияку небезпеку. Саме тому питання взяття таких осіб в полон, як правило, не розглядалось.

Терористичні акти були основною зброєю, яку «Аль-Каїда» та ІДІЛ використовували на Близькому Сході проти антиіракської коаліції на чолі зі США. Розпочинаючи з 2004 року війна в Іраку була першою масштабною війною «Аль-Каїди» не лише проти комбатантів, а і мирного населення. Кількість жертв терористів і згубність терористичних атак неухильно зростала. Так, 14 серпня 2007 року неподалік від Мосула в місті Кахтанія стався антигуманний акт, який можна вважати одним з найбільших в іракській історії збройного протистояння. У результаті цього теракту було вбито понад 500 осіб і понад 1,5 тисячі поранені. Атаки зазнало місцеве населення – езиди. Терористи для підвищення потужності вибуху використали начинений вибухівкою бензовоз в поєднанні з трьома іншими транспортними засобами.

Серед інших тактичних прийомів відомі випадки переодягання терористів у однострої противника. Так, в січні 2009 року самогубець, переодягнений у форму солдата іракської армії, підірвав себе у місті

Бакуба на вході в будівлю міського муніципалітету, де мала відбутись зустріч місцевого керівництва з делегацією американських військових, розквартированих на базі «Warhorse». Три іракця були вбиті, вісім американських військовослужбовців – поранені.

Іншим ефективним інструментом терористичних дій партизанського типу були точкові збройні напади і масовані багатогодинні обстріли військових та цивільних об'єктів. Одним із прикладів є напад 2 квітня 2005 року на військову в'язницю Абу-Грейб, в ході диверсії отримали поранення 44 американських солдати і 12 в'язнів. Напад здійснювався за підтримки мінометів двома взводами терористів, озброєними стрілецькою зброєю і гранатометами. Для прориву периметра загородження використовували автомобілі з вибухівкою, якими керували за допомогою супутникових телефонів. Незважаючи на те, що прорватися до в'язниці і звільнити ув'язнених нападникам не вдалося, цей напад можна вважати достатньо ефективним з точки зору планування такої операції.

Відмінною рисою деяких терористичних угруповань була спроба використовувати не лише житлові, а і культові споруди в збройному протистоянні. Так, бойовики «Армії Махді» періодично використовували мечеті в містах Кербела і Куфа для організації збройного спротиву американським військам. У квітні 2004 року вони зайняли позиції навколо мавзолею-мечеті Імама Алі в Ен-Наджафі, а їх радикальний шіїтський лідер Муктада Ас-Садр забарикадувався безпосередньо в мавзолеї.

Тактику ІДІЛ прикриватись мирним населенням, улаштовувати пункти корегування вогню, засідки, вогневі точки в житлових будівлях і культових спорудах запозичили бойовики російсько-терористичних військ в окупованій частині України. Наприклад, з травня 2014 до січня 2015 року використовувався терористами, перебував під обстрілами і був значно зруйнований Свято-Іверський жіночий монастир, розташований поруч з Донецьким аеропортом імені Сергія Прокоф'єва. При звільненні Слов'янська 16 червня 2014 року постраждала частина храмових споруд слов'янського храму Серафима Саровського.

Подібні приклади в подальшому використовуються для маніпулювання свідомістю і вкорінення тези про «звірства» української армії: штурм позицій терористів у культових спорудах з очевидних причин стає серйозним козирем в руках російської пропаганди.

Сфімов Г.В.

к. н. з держ. упр,
с.н.с.

В'яткін Ю.О.

Піко О.Т.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

РОЛЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ ЮГОСЛАВІЇ ПРИ ВЕДЕННІ СТАБІЛІЗАЦІЙНИХ ДІЙ В МІЖНАЦІОНАЛЬНОМУ ВНУТРІШНЬОМУ КОНФЛІКТІ

До початку збройного конфлікту влітку 1991 року Югославія була федерацією (виникла в 1945 році), що об'єднувала шість республік. Населення Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія СФРЮ налічувало на той час 23,48 млн чоловік. За конфесійною ознакою населення відноситься до різних релігійних течій: православ'я (переважно серби, Чорногорія, македонці), католицизм (хорвати, словенські), мусульманство (ісламізовані серби і хорвати Боснії і Герцеговини, македонці, албанці Косова).

З другої половини 1991 року Югославія опинилася в стані внутрішнього збройного конфлікту, що поставив країну на грань катастрофи. Кризові події в СФРЮ розвернулися з приходом до влади в Словенії і Хорватії націоналістичних сил, що узяли курс на вихід з федерації. Щоб оволодіти ситуацією і перешкодити розвалу СФРЮ, югославський уряд вирішив застосувати армію спочатку в Словенії. У подальшому епіцентр протиборства перемістився до Хорватії.

Корінні причини внутрішньополітичної кризи в Югославії крилися не тільки в реаліях сучасності, але і в історії цієї держави. У їх основі лежать релігійні, етнічні, економічні й інші чинники. Взаємини між сербами і хорватами, найчисленнішими в країні і найбільш близькими за етнічними, але різними за конфесійною ознакою слов'янськими народами, мали особливо суперечливий характер.

З розвитком кризових явищ стало з'ясуватися, що у разі виходу з федерації Словенії і Хорватії дві інші республіки (Македонія, а також Боснія і Герцеговина), побоюючись сербської гегемонії, також хотіли б стати незалежними. Дезінтеграційні процеси призвели до дестабілізації внутрішньополітичної обстановки, блокування діяльності федеральних органів влади, що зробило дуже важким мирне оформлення процесу федералізації югославських республік, а зрештою призвело до громадянської війни. В розвитку цих подій особливу роль зіграли збройні сили Югославії.

У системі державної влади СФРЮ армія займала одне з ключових місць. Військово-політичне керівництво на чолі з Й. Б. Тіто розглядало ЮНА не тільки як збройну силу, яка забезпечувала зовнішню безпеку країна, але і як інструмент зміцнення суспільного устрою в державі, об'єднання представників багатьох національностей і конфесій. Армійське командування, особливо на початковому етапі існування СФРЮ, брало безпосередню участь в суспільному і політичному житті країни. Проте вже з 70-х років у результаті зростання розбіжностей між націоналістичними угрупованнями в партійному і державному апараті, обумовленого значною мірою загостренням економічних проблем в СФРЮ, положення збройних сил починає поступово мінятися.

Позначився процес відтиснення представників армійського командування від важелів державної і політичної влади. В той же час почала посилюватися автономність ЮНА.

Після смерті в 1980 році Й.Б. Тіто економічна криза і відцентровані політичні процеси в Югославії, що супроводжувалися з середини 80-х років наростаючою антиармійською кампанією з боку властей і громадськості Словенії і Хорватії, всі більшою мірою почали зачіпати всі сфери життєдіяльності збройних сил. У червні 1991 року внутрішньополітична криза в СФРЮ набула форми збройного протиборства, в якому активно брала участь ЮНА. Після розвалу партійного апарату, що здійснював контроль за нею, вона стала майже незалежною.

Загальна чисельність ЮНА складала приблизно 170 тис. чоловік (сухопутні війська – близько 129 тис., ВПС і ППО – більше 29 тис., ВМС – понад 11 тис.). За станом на травень 1991 року в Югославській народній армії (ЮНА) налічувалося: сербів – 54,2%; хорватів – 12,5%; чорногорців – 5,2%; македонців – 7,3%; слов'ян-мусульман – 5,3%; словенців – 2,3%; албанців – 4,5%; угорців – 1%, інші національностей – 7,7%.

У бойовому складі сухопутних військ було 17 армійських корпусів, одна механізована дивізія, а також окремі бригади: механізовані (вісім), мотопіхотні (41), танкові (шість), гірські (п'ять), альпійська (одна), амфібійна (одна), спеціального призначення (21). Більше 40% частин і з'єднань сухопутних військ були кадру, тому для доукомплектування військ, що брали участь в бойових діях, і їх поповнення особовим складом унаслідок масового дезертирства командування в ході збройного конфлікту вживало значні мобілізаційні заходи, причому в основному серед осіб сербської і чорногорської національностей (у зв'язку з припиненням надходження призовників з інших республік).

Наявність значного арсеналу сучасних засобів ведення війни і розвиненої військово-промислової бази дозволяла ЮНА вести широкомасштабні бойові дії навіть в умовах ембарго ООН на постачання зброї

до Югославії, що створювало армії перевагу в протиборстві з національними збройними формуваннями Словенії і Хорватії. В той же час розміщення близько 25% сучасних підприємств на територіях цих республік призвело до ослаблення військово-економічного потенціалу Югославії після їх виходу з федерації. Заводи були перепрофільовані на випуск військової продукції на користь оборони Словенії і Хорватії.

Організаційно збройні сили Югославії мали двокомпонентний склад і включали ЮНА і сили територіальної оборони (ТрО). Сили ТрО – це мобілізаційні формування, що створювалися за територіально-виробничою ознакою і були озброєні переважно стрілецькою зброєю, а також легкими протитанковими і зенітними засобами. До 15 травня 1991 року сили територіальної оборони підпорядковувалися безпосередньо республіканським властям, що було використане ними для розгортання на базі сил ТрО національних озброєних формувань як кістяк майбутніх республіканських збройних сил і які взяли активну участь у підтримці сепаратистського руху і в подальшому у громадянській війні. Враховуючи обстановку, з 15 травня 1991 року сили ТрО були передані у підпорядкування командуванню збройних сил Югославії, але було вже занадто пізно.

З цього приводу необхідно зробити ремарку в тому сенсі, що і в нас такий же підхід до організації ТрО, але, на наше переконання, він може бути притаманним лише унітарним державам (одна мова, релігія тощо), таким як Польща, Фінляндія, Норвегія. Важко уявити, які б були наслідки для держави, якщо у Луганській та Донецькій областях, була б підготовлена база для створення таких формувань. Тому до питання створення таких формувань необхідно підходити вкрай виважено, враховуючи специфіку кожного регіону, області, району України.

Заварзін П.С.

Кавун А.А., к.і.н., доцент

Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова

БОЙОВІ ДІЇ 5-ї АРМІЇ НА КОРОСТЕНЬСЬКОМУ УКРІПЛЕНОМУ РАЙОНІ У 1941 р.

Діям військ Південно-Західного фронту (П-ЗФ) у перші місяці німецько-радянської війни приділено багато уваги у дослідженнях істориків та в мемуарній літературі. Проте, на нашу думку, діям 5-ї армії (5-та А), яка входила до складу фронту, приділено недостатньо уваги, а особливо діям у районі Коростеньського укріпленого району (КоУР).

Війська П-ЗФ вели бойові дії проти німецьких військ групи армій «Південь». Для радянських військ на початку війни обстановка була несприятливою, складною, і командування приймає рішення до 9 липня відвести війська фронту на лінію укріплених районів (УР), які проходили по старому радянсько-польському кордону, і стабілізувати там положення. Проте зі споруд УР задовго до початку війни було знято озброєння та засоби зв'язку, що негативно вплинуло на організацію оборони на них.

Частинам 5-ї А, командувач ген. м-р Потапов М.І., була поставлена задача зайняти Новоград-Волинський УР (Н-В УР) та КоУР. Частини армії на 5 липня відійшли на позиції Н-В УР. Вони були сильно знекровлені у попередніх боях, так, у 228-й стрілецькій дивізії (сд) та 109-й моторизованій дивізії (мд) разом нараховувалось 2 500 бійців. Противник же зосередив на підступах до УР до 6 дивізій, з них 2 танкові. У ході дводенних боїв противник прорвав оборону 5-ї А та 8 липня захопив Новоград-Волинський.

10 липня частини 5-ї А завдали контрудару з рубежу східніше Новоград-Волинського на Кам'яний Брід. Їм вдалось перерізати Житомирське шосе. Бойові дії велись до 15 липня. 5-та А скувала основні частини 6-ї німецької польової армії (ПА), – до 9 дивізій, а також частину 1-ї танкової групи (ТГр). З 16 липня німці завдають сильного контрудару по 5-ї А, частини якої протягом трьох днів відбивають атаки противника. Існуючі умови дозволяли противнику вийти у тил 5-ї А, і командувач П-ЗФ приймає рішення про відведення армії на позиції КоУР. Станом на 23 липня війська армії відійшли на рубіж Білокоровичі – Турчинка – Малин та зайняли там оборону.

У період з 23 липня по 5 серпня запеклі зустрічні бої розгорнулись на головній смузі оборони південно-західного сектору КоУР. Бої набули затяжного характеру, у їх ході сторони зазнали значних втрат. За 9 днів наступу противник просунувся всього на 18–20 км.

З 25 по 31 липня противник за підтримки артилерії та авіації вів наступ у смузі оборони 31-го стрілецького корпусу (СК), незважаючи на запеклий опір та контратаки частин 200-ї, 193-ї та 195-ї сд, 19-го мехкорпусу (МК) і КоУР, противнику вдалось прорвати лінію дотів на ділянці до 15 км та вклинитись в оборону на глибину до 20 км.

В цей же час ведуться бої у районі Малина. 22 липня противнику вдалось його захопити. Протягом 25 – 30 липня частини 15-го СК та 22-го МК неодноразово атакували противника з метою повернення міста. 27 липня вони увірвались до міста, але повністю звільнити його не вдалось. 31 липня противник переходить у наступ з малинського плацдарму і протягом дня відкидає радянські війська на 6 – 8 км на північ від Малина. Противник починає перекидати на цей напрямок додаткові сили з метою подальшого наступу та виходу в тил 5-ї А.

У перших числах серпня, у смузі 5-ї А, основні зусилля противників були зосереджені у районах Бондарівка та Малин, де противник уклिनився в оборону армії на 15 – 20 км та намагався розвинути наступ на Коростень, а радянські війська намагались відновити попередню лінію оборони. У смузі 31-го СК спроби 17-го німецького АК силами трьох пд розширити та поглибити прорив від лінії, на яку вони вийшли на 31 липня, призвели до значних втрат, і німці змушені були перейти до тимчасової оборони, обладнавши окопи повного профілю. Командир 17-го АК планував 4 серпня відновити наступ, посиливши своє Бондарівське угруповання.

Проведений 5 серпня з'єднаннями лівого крила 5-ї А контрудар по малинському угрупованню противника лише скував його частини, які вели наступ у східному і північному напрямках, але затримати їх наступ в напрямку на Коростень не вдалось. Дії військ зі знищення Бондарівського угруповання противника також не були вдалимими. В той же день противник відновив наступ на обох напрямках і під кінець дня потіснив радянські війська на 6 – 10 км. В цих умовах командуючий 5-ю А приймає рішення з метою вирівнювання і скорочення лінії фронту відвести частини з південного виступу. Війська армії з 9 по 14 серпня облаштовували нові позиції в інженерному відношенні та удосконалювали систему вогню, продовжуючи методом активної оборони сковувати значні сили противника. З цією метою проводились контратаки, а також відправлялись в розташування противника диверсійні загони та групи з метою знищення техніки та озброєння і захоплення язиків.

На 14 серпня війська 5-ї А займали західний сектор КоУР на ділянці Дубіце, Зазер'є та далі на схід по лівому берегу річки Жерев. На ділянці Жеревці, Рудня Мяколовецька оборону займали кулеметні батальйони КоУР. На 15 серпня положення в смузі оборони 5-ї А стабілізувалось і противник перейшов до оборони. На цих позиціях з незначним відхилення в той або інший бік війська 5-ї А тримали оборону до 20 серпня.

Увечері 19 серпня, у зв'язку з погіршенням обстановки у смузі всього П-3Ф та початком наступу частини сил групи армій «Центр» з півночі на допомогу військам групи армій «Південь» командування П-3Ф приймає рішення про відведення 5-ї А та 27 СК за Дніпро.

Противник оцінив стійкість радянських військ, в тому числі й 5-ї А в обороні. Так, характеризуючи стан військ 6-ї ПА, генерал-полковник Гальдер у своєму щоденнику за 10 серпня відмічав, що виснажена боями німецька піхота не в змозі вести наступальні дії.

Таким чином, активні дії 5-ї А відіграли важливу роль у веденні бойових дій П-3Ф та обороні Києва. Війська армії майже півтора місяці вели важкі, виснажливі бої, сковуючи на своїй ділянці фронту близько десяти дивізій противника, і залишили свої позиції тільки за наказом командування П-3Ф з метою посилення оборони Києва на лівобережжі Дніпра.

**Коваль В.М.
Назарійчук В.П.**

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

МОРСЬКА СКЛАДОВА У ВІЙСЬКОВИХ ОПЕРАЦІЯХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.

У більшості локальних війн та збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст. бойові дії флотів велися з метою забезпечення операцій Сухопутних військ, проте у роки Другої світової війни та одразу ж по її закінченні дії Військово-Морських Сил (далі – ВМС), як правило, носили самостійний характер – для виконання основних завдань створювалися спеціальні угруповання, до складу яких входили з'єднання і частини всіх видів збройних сил.

Зауважимо, що Військово-Морські Сили використовуються, як правило, при повному пануванні сторони, що здійснює напад, на морі й у повітрі, у тісній взаємодії з іншими видами збройних сил шляхом проведення спільних операцій та організації бойових дій одночасно у всіх сферах – на суші і на морі, у повітрі та під водою. Угруповання Військово-Морських Сил, що діють в інтересах Сухопутних військ, створюються для висадки морських десантів, авіаційної та артилерійської підтримки військ у наступі і обороні, для блокади узбережжя та забезпечення морських перевезень.

Основними формами застосування ВМС є: операції, систематичні бойові дії і морські бої. Поява принципово нових засобів (реактивної авіації, атомних підводних човнів і надводних кораблів, кораблів на повітряній подушці тощо), зброї та бойової техніки (ракет різних типів, нових радіоелектронних засобів, автоматизованих систем управління тощо) суттєво вплинули на характер бойових дій флотів.

Морська складова, яка є предметом нашого дослідження, прослідковується протягом війни у Перській затоці (17 січня – 28 лютого 1991 р.), частково – під час операції «Буря в Пустелі» (1991 р.), на Балканах (1999 р.), у збройному конфлікті в Південній Осетії (2008 р.) та під час операції «Литий свинець», яку здійснювали ЗС Ізраїлю (2008 р.).

Досвід застосування ВМС у локальних війнах та збройних конфліктах сучасності дає підстави визначити такі основні напрями розвитку цього виду збройних сил:

удосконалення озброєння ВМС з метою підвищення його бойової ефективності та способів його застосування;

уніфікація озброєння і техніки з урахуванням можливості ведення бойових дій в різних географічних умовах;

створення і розвиток засобів автоматизації управління кораблями, авіацією і морською піхотою при веденні ними бойових дій;

розвиток озброєння і техніки морської піхоти, що сприяють підвищенню мобільності її частин і з'єднань для їх швидкого переміщення у віддалені райони.

Розглянемо більш детально морську складову операції «Буря в пустелі». Так, 17 січня 1991 відповідно до рішення Ради Безпеки ООН багатонаціональні сили антиіракської коаліції почали військові дії під кодовою назвою «Буря в пустелі». Політична мета цієї операції полягала у звільненні Кувейту і поверненні влади законному урядові, відновленні стабільності у регіоні Перської затоки; утвердженні принципів «нового світового порядку», а також зміні складу керівництва Іраку і його політичного курсу.

Військова мета операції полягала у знищенні військового потенціалу Іраку, що загрожував своєю військовою силою Ізраїлю і деяким країнам Близького Сходу; у позбавленні Іраку можливості виробляти ядерну, хімічну та біологічну зброю. Задумом операції «Буря в пустелі» передбачалося бойове використання багатонаціональних сил в рамках «повітряно-наземно-морської кампанії», що включала проведення повітряної наступальної операції, повітряно-наземної наступальної операції і морської десантної операції.

Так, на першому етапі передбачалось ведення тільки повітряної наступальної операції шляхом масованих ударів крилатих ракет і авіації по військових і промислових об'єктах на території Іраку і Кувейту, на другому етапі – звільнення Кувейту силами Сухопутних військ і морської піхоти за безпосередньої підтримки авіації і кораблів, тобто проведення повітряно-наземної наступальної і морської десантної операцій; на третьому – завершення розгрому Сухопутних військ Іраку на його території.

В оперативній побудові багатонаціональних ВМС було закладено можливість бойового впливу на Ірак з трьох напрямів – з Перської затоки, північної частини Червоного моря і східної частини Середземного моря. У Перській затоці діяло більше половини всього угруповання ВМС союзників. У ході операції «Буря в пустелі» багатонаціональні ВМС вирішували завдання щодо завоювання та утримання панування в Перській затоці шляхом знищення сил флоту противника в морі і на базах; участі в завоюванні й утриманні переваги в повітрі шляхом завдання авіаційних і ракетних ударів по аеродромах Іраку і знищення його авіації в повітрі; участі в повітряній наступальній операції шляхом завдання авіаційних і ракетних ударів по військових і промислових об'єктах Іраку, по складах і угрупованнях Сухопутних військ; участі в повітряно-наземної наступальної операції шляхом вогневої підтримки

Сухопутних військ і морської піхоти; проведення мінно-тральних дій з метою ліквідації мінної загрози в Перській затоці і забезпечення безпеки судноплавства. Крім того, палубна авіація ВМС США вирішувала завдання протиповітряної та протичовнової оборони корабельних з'єднань і забезпечувала бойову стійкість стратегічних бомбардувальників В-52 у повітрі.

На основі досвіду застосування палубної авіації у повітряній наступальній операції можна прийти до висновку, що літаки, які мають дозвукову швидкість і діють на наднизьких висотах, здатні більш ефективно здійснювати пошук і завдавати ударів по точкових цілях. У той же час низька озброєність палубної авіації високоточною зброєю значно впливала на зниження результативності ударів. Найважливішими особливостями застосування американського флоту в діях зі знищення наземних об'єктів слід вважати: великий просторовий і часовий розмах дій; взаємодія не тільки родів сил флоту, а й видів збройних сил; маскування сил; прагнення до знищення особливо важливих об'єктів, висока оперативність управління силами; зростання ролі нічних дій; постійне зростання ролі сил забезпечення бойових дій.

Кривизюк Л.П., к.і.н., доцент

Заболотнюк В.І.

Федоров О.Ю.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ОБОРОННА ЛІНІЯ НА ЗАХІДНОМУ КОРДОНІ СРСР – ЛІНІЯ МОЛОТОВА (1941 р.): ПРОРАХУНКИ КОМАНДУВАННЯ РСЧА

Укріплений район (УР) – район або смуга місцевості, обладнані системою довготривалих і польових споруд у поєднанні з різними інженерними загородами та підготовлені для тривалої і наполегливої оборони спеціально призначеними військами самостійно або у взаємодії із загально-військовими частинами.

Будівництво укріплених районів уздовж західних кордонів Радянського Союзу пройшло три етапи.

В період 1929 – 1938 рр. оборонна лінія в СРСР, система вузлових оборонних споруд на кордоні СРСР, що складалася з укріпрайонів від Карельського перешийка до берегів Чорного моря. Було створено 13 укріпрайонів. Їх нумерація починалася з номера 1. Але укріпленими районами були посилені не тільки західні, але й східні рубежі країни.

Всі укріплені райони будували за єдиним типовим проектом, їх організаційна структура визначалася у відповідності з єдиними вимогами за єдиною методикою.

У 1938 і 1939 рр. почалося будівництво ще 8 укріплених районів. Але восени 1939 року подальше будівництво укріплених районів припинилося. Це було викликано зміною Державного кордону СРСР, після приєднання країн Балтії, частини України, Білорусії та Бессарабії. УРи опинилися в глибокому тилу. Виникло питання, як з ними вчинити і для вирішення яких завдань використовувати в майбутньому. Було наказано всі існуючі бойові споруди законсервувати, організувавши їх охорону. Перш за все, знімалися озброєння, боеприпаси, перископи, телефонні апарати та різне майно. Все це повинно було розміщуватися на складах у повній бойовій готовності до встановлення на новому рубежі.

У зв'язку із загостренням міжнародної обстановки в 1940 – 1941 рр. знову розгорнулося будівництво укріплених районів. Основою оборони вздовж лінії Державного кордону повинні були служити укріпрайони і польові фортспоруди. Оборона військ прикриття повинна була мати активний характер.

До будівництва нових укріплених районів на західному кордоні приступили на початку 1940 року. Проект будівництва укріпрайонів був затверджений І.В. Сталіним за доповіддю К.Є. Ворошилова і Б.М. Шапошникова.

Назва «Лінія Молотова» – умовно і увійшла в побут після падіння СРСР. Можливо, що це пов'язане з Пактом Ріббентропа-Молотова, оскільки саме після цього кордони СРСР були посунені приблизно на 300 км на захід. Вона повинна була доповнити «Лінію Сталіна», яка розташовувалася вздовж старого кордону, від Балтійського моря до Карпат.

Всього було заплановано 13 укріпрайонів. На території України знаходяться чотири УР: Ковельський (Любомльський), Володимир-Волинський, Струмилівський, Рава-Руський.

Будівництво укріплених районів до червня 1941 р. завершено не було. До початку війни вдалося побудувати близько 2500 залізобетонних споруд, з яких 1000 було озброєно урівською артилерією, а решта 1500 – виключно кулеметами. На території України найбільш боеготовними в червні 1941 р. перебували Рава-Руський і Перемишльський райони, які в перші дні війни зіграли надзвичайно позитивну роль.

Кожен укріплений район складався з великого числа довготривалих оборонних споруд (ДОС) – бетонних бункерів (догів) з кулеметами, протитанковими гарматами й іншою артилерією. Бункери були побудовані групами для взаємної підтримки, кожна група утворювала

батальйонний вузол оборони, до яких були приписані окремі кулеметно-артилерійські батальйони, з яких склалися гарнізони ДОС. Виключно велика увага приділялася системі вогню укріпленого району, яка «повинна була забезпечувати кругову оборону кожного вузла, опорного пункту і вогневу взаємодію бойових споруд». Перед переднім краєм укріпленого району і на флангах між вузлами оборони повинен створюватися «не менше ніж тришаровий фланговий косоприцільний кулеметний і не менше ніж двошаровий артилерійський вогонь, що доповнюється фронтальним кулеметно-артилерійським вогнем з глибини і маневром вогневих засобів, розташованих на відкритих позиціях». Кожна оборонна споруда мала перекриватися вогнем 2-3 сусідніх споруд.

Чисельність гарнізонів дотів залежно від типу споруди становила від 8 – 10 до 30 – 40 осіб. Польове заповнення укріпрайонів повинні були забезпечувати армійські частини. Зміцнення на новому кордоні і за якістю, і за кількістю ДОС можна порівняти з кращими оборонними смугами Другої світової. Станом на 22 червня 1941 року з 5807 довготривалих оборонних споруд, що зводилися в СРСР уздовж західних кордонів в складі 13-ти укріпрайонів «Лінії Молотова», було завершено будівництво лише 880. Готовність укріпрайонів становила в середньому 15 – 20%. Жодному із західних прикордонних військових округів не вдалося повністю реалізувати плани будівництва нових укріплених районів.

Будівництво довготривалих залізобетонних споруд, розпочате в 1940 р., прикривало не більше 30% протяжності нових західних кордонів на глибину 3-4 км. Великі ділянки місцевості залишалися відкритими або прикривалися легкими польовими укріпленнями, які не могли повністю забезпечити стійкість оборони, особливо в протитанковому відношенні.

Всі побудовані доти перебували в опорних пунктах першого ешелону, тому глибина оборонної смуги УРів не перевищувала 2-3 км.

Великим недоліком у підготовці ряду УРів була відсутність завчасно відпрацьованої взаємодії їх частин та польових військ.

Неповна боєготовність споруд у всіх укріпрайонах погіршувалася великим браком особового складу в їх постійних гарнізонах. До початку війни там було командного і сержантського складу лише близько третини штатної чисельності військового часу, а рядового складу – менше половини.

З огляду на незавершеність будівництва, а також в силу ряду інших причин, укріпрайони не виконали того призначення, яке відводилося їм в планах прикриття Державного кордону, противнику на більшості напрямків вдалося з ходу подолати їх смугу. Разом з тим деякі укріпрайони за допомогою польових військ чинили шалений опір ворогу і затримали його наступ.

Пилявець Р.І., к.і.н., доцент
*Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського*

НАЙБІЛЬША БИТВА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У війнах ХХ ст. на відміну від війн попередніх часів поняття «битва» означало низку одночасних і послідовних наступальних і оборонних операцій великих угруповань військ, що проводилися на найважливіших напрямках чи театрах воєнних дій (ТВД) з метою досягнення стратегічних результатів у війні (воєнній кампанії).

Більшість битв (як сукупності стратегічних операцій) Другої світової війни відбулися на радянсько-німецькому фронті. Саме тут було досягнуто основних результатів спільної збройної боротьби країн об'єднаних націй проти блоку на чолі з нацистською Німеччиною. Офіційного визнання в якості битв у німецько-радянській війні (за радянською термінологією, у «Великій Вітчизняній війні») отримали шість найбільш масштабних, запеклих і значимих збройних зіткнень: під Москвою 1941 – 1942 рр.; за Ленінград 1941 – 1944 рр.; Сталінградська 1942 – 1943 рр.; за Кавказ 1942 – 1943 рр.; Курська 1943 р.; за Дніпро 1943 р. Кожна з них мала не лише важливі стратегічні, а й вагомі воєнно-політичні результати.

Серед найважливіших подій світової війни 1939 – 1945 рр. за своїм воєнно-політичним і стратегічним значенням чільне місце належить битві за Дніпро. Вона, за оцінкою істориків, завершила докорінний перелом у ході Другої світової війни. Окремі автори йдуть далі. Так, відомий вітчизняний історик О. Лисенко відзначає, що за розмахом вона перевершила всі інші битви не лише на радянсько-німецькому фронті, а й на інших сухопутних театрах воєнних дій світової війни. Водночас у порівнянні з битвами під Москвою, Сталінградській і на Курській дузі, які визнаються як події, що мали велике всесвітньо-історичне значення, битва за Дніпро до цього часу залишається «у тіні» і, фактично, недооціненою.

Зазначимо, що радянська історична наука окреслила зміст битви за Дніпро операціями військ Червоної Армії на південно-західному напрямі, проведеними у період з серпня по грудень 1943 р. з метою звільнення Лівобережної України, виходу на р. Дніпро, захоплення та розширення плацдармів на його правому березі. З розпадом СРСР такий «канонічний» погляд закріпився й у більшості пострадянських країн, зокрема й в Україні.

У результаті багаторічного вивчення історичних фактів та осмислення воєнних дій на радянсько-німецькому фронті у 1941 – 1944 рр. автор дійшов висновку, що сформований в СРСР погляд на зміст, масштаби, хронологічні та територіальні межі битви за Дніпро є необ'єктивним і,

по суті, хибним, адже він спотворив сутність і значно «урізає» реальний зміст цієї битви. Фактично, те, що на цей час вважається битвою за Дніпро, є лише її кульмінацією, найбільш активним, рішучим і запеклим етапом.

Вихід за межі стереотипів офіційної радянської парадигми та розгляд боротьби за Дніпровський рубіж через призму планів і задумів військових командувань сторін і ходу воєнних дій дозволили автору стверджувати: те, що радянською воєнно-історичною наукою названо «битвою за Дніпро», неповно, обмежено й необ'єктивно розкриває справжній зміст цієї грандіозної історичної події (сукупності подій, а певною мірою – історичного явища).

Сталі положення воєнно-історичної науки не дають відповіді на низку питань. По-перше, чому цю битву у часі «обмежують» наступом Червоної Армії на теренах України у серпні – грудні 1943 р.? Чому відкидається липень – жовтень 1941 р. – період оборони цього важливого стратегічного рубежу? У будь-якій іншій з п'яти вище названих битв були оборонний та наступальний періоди. А в офіційній версії битви за Дніпро оборонний період відсутній.

По-друге, чому офіційна версія «завершує» битву за Дніпро у грудні 1943 р.? Чи можна вважати завершеною битву, яка фактично ще триває, коли ворог контролює окремі ділянки ріки (стратегічно важливого рубежу) та плацдарми на її берегах. Значну кількість міст на р. Дніпро було відвойовано радянськими військами у 1944 р.: Нікополь – 8 лютого, Херсон – 13 березня, Оршу – 27 червня, Могильов – 28 червня. На погляд автора, це надає підстав стверджувати, що битва за Дніпро завершилася не наприкінці 1943 р., як прийнято вважати, а значно пізніше – у середині 1944 р.

У низці опублікованих статей автор здійснив спробу аргументовано спростувати усталений стереотип, обґрунтувати необхідність концептуального переосмислення сутності та змісту битви за Дніпро, її хронологічних і територіальних меж, масштабу, місця і значення. На противагу усталеному радянському стереотипу автор висуває й обґрунтовує погляд, за яким для Червоної Армії ця битва мала два періоди – оборонний і наступальний (відповідно, для вермахту – наступальний і оборонний), і загалом з деякими перервами (перервність або дискретність – одна з особливостей цієї битви) тривала понад три роки – від кінця червня 1941 р. до початку липня 1944 р. Дійсні зміст і розмах битви за Дніпро, кількість операцій, залучених сил і засобів, а також втрат сторін у ній були значно більшими, ніж прийнято вважати. За попередніми, далеко неповними і приблизними, підрахунками автора, лише безповоротні втрати Червоної Армії (загиблими, померлими від ран, зниклими безвісти і полоненими) у битві склали близько 4-5 млн осіб.

Враховуючи вищезначене, слід зробити кілька висновків. Обмежимося лише найважливішими з них.

Перший. Існуюча система битв і операцій у німецько-радянській війні не відповідає історичній реальності і є недосконалою, а тому потребує концептуального перегляду.

Другий. Битва за Дніпро стала найбільшою і, врешті-решт, вирішальною битвою Другої світової війни. Жодна з інших битв за розмахом, залученими силами і засобами, запеклістю та втратами сторін не сягає рівня битви за Дніпро. Саме за подолання ріки Дніпро як великої водної перешкоди, оволодіння Дніпровським рубежем, містами і територіями навколо цієї ріки по обидва її береги (фактично, більшої частини Дніпровського річкового басейну) розгорталися основні, найбільш запеклі й інтенсивні воєнні дії сторін під час німецько-радянської та Другої світової війни в цілому.

Попко С.М.

Міністерство оборони України

«КУРДСЬКА ПРОБЛЕМА» В ТУРЕЧЧИНІ: ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ (70 – 90-ті роки ХХ ст.)

У грудні 1945 р. на Близькому Сході курдами, що компактно розселилися між Туреччиною, Іраном і Сирією, створено Курдську республіку зі столицею у м. Махабат (північний Іран). Республіка була ліквідована Тегераном після виведення із її території військ СРСР та Великої Британії (1946 р.). Однак ліквідація держави не вирішила «курдської проблеми», породила хвилю ескалації насилля в регіоні, започаткувала військове протистояння між турецькими курдами та урядом Туреччини, що триває до наших днів.

Боротьбу турецьких курдів за т. зв. самовизначення наприкінці 1970-х років очолила Курдська робітничка партія (КРП), очолювана А. Оджаланом, в основу ідеології якої покладено марксистсько-ленінські постулати. Її соратниками стали заборонені в Туреччині Партія демократії народу, Демократична партія, Комуністична партія Курдистану. У щорічних доповідях Департаменту США «Глобальний тероризм» КРП з 1995 р. визнана «терористичною організацією».

Головною метою діяльності КРП стало створення у південно-східному регіоні Туреччини, що охоплює 10 з 80 турецьких провінцій з переважно курдським населенням, незалежної курдської держави. Починаючи із 1984 р., КРП веде збройну боротьбу проти турецького уряду. У своїй діяльності вона використовує терористичні методи боротьби, зокрема із

використанням терористів-смертників. Терористичні акції бойовиків спрямовані, передусім, проти військових, промислових, нафтогазових та ін. об'єктів Туреччини. Внаслідок діяльності КРП упродовж 80-х – 90-х років ХХ ст. загинуло бл. 5 тис. цивільних осіб. Втрати турецьких військових за цей же час становили бл. 11 тис. вбитими і пораненими. Військові дії призвели до зростання міграційних потоків курдів до західних регіонів Туреччини (у 80-х – 90-х роках. ХХ ст. мігрувало бл. 4 млн курдів). Курдська громада чисельно зросла у таких містах Туреччини, як Стамбул, Анкара, Ізмір та ін. Таким чином, «курдська проблема» набула в країні не тільки військового, але й політичного та соціально-економічного вимірів.

КРП мала розгалужену мережу військових баз та таборів, в яких проходили підготовку бойовики організації у Сирії, Лівані, Ірані, Північному Іраку, де були створені сприятливі умови для такої діяльності. Партія використовувала окреслену територію для здійснення бойових операцій в прикордонних провінціях Туреччини. Додамо, що основні курдські угруповання Північного Іраку – Демократична партія Курдистану та Союз патріотів Курдистану – перебували у цей час у постійному конфлікті через суперечки в розподілі фінансових потоків, представлення у місцевих владних структурах.

Щодо КРП, партія характеризувалася чітким централізованим управлінням, суворою ієрархією та дисципліною. Вона поділялася на два крила: (а) *політичне* (т.зв. Фронт національного визволення Курдистану) – політична, ідеологічна, пропагандистська робота; (б) *військове* (т.зв. Армія національного визволення Курдистану) – підготовка бойовиків, терористичні акції, бойові операції на території Туреччини. У своїй політичній діяльності КРП активно використовує т. зв. курдські будинки, інформаційні бюро, культурні центри та представництва.

На озброєнні КРП перебувала зброя та військова техніка виробництва 14 країн світу (Велика Британія, Франція, Німеччина, Російська Федерація та ін.), яка постачалася через території Сирії, Ірану, Вірменії. Уряд Туреччини проводить «силову політику» у «курдському питанні». Турецька сторона відхиляє можливість мирних перемовин з курдами, вимагаючи припинення терористичної діяльності без будь-яких попередніх умов та добровільної здачі бойовиків турецьким органам правосуддя.

Політика силового вирішення «курдської проблеми» щороку коштувала Туреччині бл. 10 млрд дол. США. Військове протистояння підігрівалося економічними факторами – згаданий регіон багатий на корисні копалини (видобувається 60% турецької нафти), а до початку бойових дій між урядовими військами та угрупованнями КРП тут було зосереджено 40 – 50% сільського господарства та тваринництва. Південно-східний регіон був важливим транспортним коридором, через який до

Перської кризи (1991 р.) Туреччина щороку експортувала до країн Близького та Середнього Сходу товарів та послуг на суму 4 млрд дол. США.

Починаючи із 1984 р., у 10 південно-східних провінціях Туреччини запроваджено надзвичайний стан. У регіоні постійно дислокувалися майже половина збройних сил Туреччини – 250 – 300 тис. осіб, які вели бойові дії проти озброєних угруповань КРП (чисельність курдських бойовиків – 50 – 60 тис. осіб). Регулярно проводяться широкомасштабні військові операції, які значно активізувалися у середині 1990-х років. Зокрема, у 1995 – 1996 рр. Туреччина провела у Північному Іраку 2 військові операції, в кожній із яких взяли участь 50 – 55 тис. військових. Нова хвиля рішучої боротьби проти КРП була розв'язана у 1998 р., що пов'язано із політичними чинниками – у цей період започатковане обговорення питання можливості транспортування каспійської нафти до світових ринків територією Туреччини (нафтопровід «Баку-Джейхан»), що вимагало стабільної військово-політичної ситуації у регіоні. Актуальною для уряду Туреччини «курдська проблема» залишається й сьогодні, адже терористичні організації й на початку ХХІ ст. продовжують активно діяти в регіоні.

Приходько Ю.І., к.пед.н., доцент
*Центр воєнно-стратегічних досліджень
Національного університету оборони України
імені Івана Черняховського*

ДЕЯКІ СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА БУДІВНИЦТВО ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ

Досвід війн і збройних конфліктів останніх десятиліть свідчить, що успіх в них досягається завдяки воєнно-економічним і технологічним чинникам, що є продуктами людських знань. Можна стверджувати, що основою воєнної могутності вже на теперішньому етапі стають знання в різних сферах, і така тенденція з часом буде тільки зростати, про що свідчать сучасні погляди на будівництво та застосування збройних сил у різних регіонах світу. На тлі посилення загроз людській цивілізації і зростання нестабільності в світі перед Україною постають завдання адекватного реагування на такий розвиток подій і вжиття відповідних запобіжних заходів. В контексті викладеного останнім часом в нашій державі прийнято низку важливих нормативно-правових актів щодо безпекової та оборонної політики, розвитку ЗС України, що мають суттєво вплинути на будівництво Збройних Сил з урахуванням сучасних поглядів на ведення збройної боротьби, застосування новітніх зразків озброєння та військової техніки.

По-перше, набуло практичної реалізації таке поняття, як «Сектор безпеки і оборони» (далі – СБО). Відповідно до Закону України «Сектор безпеки і оборони» – система органів державної влади, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, сил цивільного захисту, оборонно-промислового комплексу України, діяльність яких перебуває під демократичним цивільним контролем і відповідно до Конституції та законів України за функціональним призначенням спрямована на захист національних інтересів України від загроз, а також громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України.

На нашу думку, поняття СБО, як інтегральна конструкція, сформувалося та набуває практичної реалізації внаслідок змін, що відбулися в світі знань – науки, техніки, інформаційних технологій та їх логічного, реального використання, застосування для захисту національних інтересів, національної безпеки держав. Це класичний приклад результативного взаємозв'язку між накопиченими обсягами знань, з одного боку, та проблемами і невизначеностями, зумовленими потребами практики, – з другого.

Одночасно, що логічно витікає з викладеного вище, намітилася еволюція в поглядах на розвиток процесів управління збройними силами в ході сучасних воєнних дій. У збройних силах США розроблена нова концепція – «мережецентрична війна» (NCW – Network Centric Warfare). Модель NCW при цьому представляється системою, що містить три складові: інформаційну, сенсорну (розвідувальну), бойову. Основною вважається перша підсистема, на яку накладаються друга та третя підсистеми. Елементами другої підсистеми є сили та засоби розвідки, третьої – засоби ураження, бойова техніка та особовий склад, об'єднані органами управління та командуванням.

По-друге, на рівні воєнної науки та практики має місце усвідомлення того, що в світі знань та інформації, коли успіх військових операцій багато в чому визначається нематеріальними факторами, чисельність збройних сил не відіграє такої важливої ролі як раніше. Збройні сили сучасності радше стають не чисельними, а високопрофесійними. Скорочення збройних сил на сучасному етапі супроводжується високим рівнем професійної підготовки особового складу. На думку військових фахівців, малочисельна, маневрена, «розумна» армія стає універсальною, здатною переключатися з конфлікту одного роду на конфлікт іншого, вирішувати як воєнні, так і мирні задачі. Сучасні комплекси та системи озброєння підвищують значення людського фактора, який стає вирішальним. Військовий фахівець будь-якого рівня перестає бути простим

виконавцем наказів, навченим до виконання дій за наперед визначеними методиками, настановами, статутами та алгоритмами. Він має бути компетентним у сфері своєї військової спеціальності, досконало володіти знаннями, вміннями щодо управління бойовими діями, застосування новітніх зразків озброєння та військової техніки, бути готовим самостійно приймати рішення та діяти в нестандартних умовах і кризових ситуаціях. Саме тому більшість провідних країн світу вже прийняли рішення про скорочення чисельності збройних сил і воєнних бюджетів (Велика Британія, Франція, Німеччина).

По-третє, незважаючи на те, що зі змінами в світі змінюється характер війн, воєнних конфліктів, які, на відміну від війн 1914 - 1917 рр., 1939 - 1945 рр. втрачають масштабний характер, воєнні дії як спосіб захисту та задоволення певних інтересів, усунення перешкод до їх просування та досягнення поставлених цілей, залишається невід'ємною складовою сучасної цивілізації. За цілями діяльності, мотивами та інтересами людство та світ за тисячоліття мало в чому змінилися. При цьому зазначимо, суттєвою є лише еволюція ресурсів, засобів та технологій досягнення поставлених цілей, що, в принципі, не змінює загальної картини такої «діяльності». Мова йдеться про сучасні локальні війни та конфлікти, їх жорстокий характер та негативні наслідки для людства. Водночас, на думку експертів, сучасні військові, виробничі технології, накопичені запаси зброї масового ураження різного призначення практично унеможливають тривалу війну між національними арміями. За такого сценарію виникає ризик техногенних катастроф, що за руйнівними та згубними наслідками для людства можуть значно перевищувати втрати від бойових дій, що також виступає потужним стримуючим фактором ідеологів масштабних війн.

По-четверте, на теперішньому етапі розвитку світової цивілізації має місце військово-технічний і технологічний прорив у сфері озброєння, військової техніки, характерний, в першу чергу, для провідних країн світу, а саме:

кардинальні зміни в складі високоточних систем озброєння (носії і засоби ураження; гіперзвукові системи керованого озброєння різного призначення; крилаті ракети великої дальності тощо);

створення стратегічних засобів «миттєвого глобального удару»: літальні апарати; перспективні засоби некінетичної дії – зброя на нових фізичних принципах (лазерна, електромагнітна, сейсмічна, кліматична, геофізична, нейтронна тощо);

напрацювання в галузі робототехніки (автоматичні роботи; кібернетичні організми; сімейство систем на основі біохімічної імітації людей);

біологічна зброя на основі клонування різноманітних організмів носіїв; хімічна зброя.

Пугач В.В.

Корольов С.С., к.і.н., доцент

Національний юридичний університет ім. Я. Мудрого

РОЗВИТОК ТАКТИКИ РЕЙДОВИХ ДІЙ У ХОДІ ПОХОДІВ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ УКРАЇНИ (1919 – 1921)

Воєнним формуванням, які брали участь в Українській національно-демократичній революції 1917 – 1921 рр. і діяли під різними політичними гаслами, присвячувалося багато досліджень. Не оминули вони і повстанські з'єднання під керівництвом Нестора Махна, які в 1919 р. об'єдналися в Революційну повстанську армію України (махновців) (РПАУ(м)).

Військовій організації та озброєнню РПАУ(м), перебігу воєнних дій за її участю приділено багато уваги у вітчизняній і закордонній історіографії. Але наголос історичних досліджень надавався, перш за все, питанням воєнно-політичного та ідеологічного значення походів цієї армії.

Внесок рейдів РПАУ(м) в розвиток воєнного мистецтва першої половини ХХ ст. розглядався досить опосередковано. Тому дослідження значення походів частин та з'єднань Н. Махна, з точки зору методології воєнного мистецтва, є доцільним.

Завдяки керівному складу РПАУ(м) у ході воєнних дій 1919 – 1921 рр. на території України була вперше реалізована тактика рейдових дій тилами противника, яка згодом була запозичена практично усіма сторонами воєнного конфлікту.

Перехід до рейдових дій РПАУ(м) у всіх випадках відбувався вимушено під впливом зовнішніх обставин. Так, осінній рейд 1919 р. розпочався з оточення повстанських військ Добровольчою армією, зимовий та весняні рейди 1920 р., тривалий рейд 1921 р. – з оточення з'єднань Червоної Армії.

Успіх організації і ведення рейдових дій РПАУ(м) необхідно розглянути у декількох аспектах.

По-перше, це перехід від дій у складі великих оперативних об'єднань у 1919 р. до дій невеликими мобільними кулеметними загонами в рейдах 1920 – 1921 рр. Так, якщо в осінньому рейді 1919 р. частини РПАУ(м) діяли у складі восьми корпусів (1-й Донецький, 2-й Азовський, 3-й Катеринославський, 4-й Кримський, 5-й Херсонський, 6-й Київський, 7-й Чернігівський, 8-й Полтавський) та Середньодніпровської групи чисельністю до 40 тис. чол., то в рейді 1921 р. махновці діяли окремими загонами (300 – 500 чол.) загальною чисельністю 2 тис. багнетів на тачанках, 3 тис. шабель, 270 кулеметів та 12 гармат.

У ході рейдів групи іноді розподілялися за окремими частинами та підрозділами з індивідуальними маршрутами руху і визначеними районами збору.

По-друге, збільшення мобільності частин і з'єднань РПАУ(м) за рахунок активного використання кінних підрозділів або піхотних підрозділів на тачанках та возах з 1-2 кулеметами на кожному та легкої артилерії.

По-третє, відмова від обтяжливих запасів матеріально-технічного забезпечення. Продукти харчування та фураж забезпечувалися скупкою у сільського населення або реквізицією в великих населених пунктах; озброєння та боєприпаси – за рахунок трофеїв, отриманих у розгромлених частинах противника, або запозичення у тимчасових ситуаційних союзників (Дієвої армії УНР та Червоної Армії). Іноді створювалися приховані райони базування з запасами матеріальних засобів (райони Гуляйполя, Ізюма).

Особовий склад поповнювався шляхом вливання окремих повстанських загонів, мобілізацією сільського населення і військовополоненими, які перейшли на бік махновців.

У ході рейдів велика увага приділялася питанням бойового забезпечення, а саме організації розвідки (військової та агентурної), тактичного маскування (приховування дій своїх військ, дезінформацією противника, демонстративними діями), похідної охорони.

Маршрути рейдів РПАУ(м) вражають своїми масштабами. Вони пролягали територіями теперішніх Запорізької, Донецької, Дніпропетровської, Кіровоградської, Полтавської, Харківської, Луганської, Сумської, Чернігівської та Херсонської областей. У ході походів повстанці неодноразово захоплювали великі міста (Олександрівськ, Катеринослав, Маріуполь тощо) та залізничні станції (Міллерово, Миргород, Синельникове тощо).

Темпи просування махновських загонів були досить високими і сягали до 100 км на добу.

До недоліків, які погіршували виконання поставлених завдань, слід віднести:

- епідемію тифу 1919 – 1920 рр., яка поширювалася серед особового складу РПАУ(м);
- відсутність чіткої координації дій між окремими зведеними групами;
- високий рівень дезертирства, який на той час був притаманним усім ворогуючим сторонам;
- ганебне явище «отаманщини», що підривало військову дисципліну й виконання поставлених бойових завдань.

Але не дивлячись на ці негативні чинники, рейдові дії РПАУ(м) тилами добровольчих та червоних з'єднань були здійснені успішно і зробили свій внесок в розвиток воєнного мистецтва.

Респін І.В., к.і.н., доцент

Польцев І.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

РОЗВИТОК ТАКТИКИ НАСТУПАЛЬНОГО ТА ОБОРОННОГО БОЮ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ ПІД ЧАС ВІЙНИ 1941 – 1945 рр.: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД

Сучасна воєнна наука розглядає тактику як частину воєнного мистецтва, яка підпорядкована стратегії і оперативному мистецтву, і таку, що знаходиться в нерозривному зв'язку з ними. Тактика – це наука про бій. Її предметом є теорія та практика організації і ведення бою. Головні завдання тактики полягає в тому, щоб визначити шляхи і засоби, форми і способи боротьби, які найбільш відповідають бойовій обстановці і краще всього забезпечують досягнення мети операції. Виходячи з вимог стратегії і оперативного мистецтва, всебічно враховуючи конкретні умови боротьби, тактика визначає найбільш доцільні способи досягнення перемоги в бою.

Тактика Червоної Армії періоду війни 1941 – 1945 рр. використовувала усі форми боротьби відповідно до умов обстановки, яка складалася. Проте головними формами бойових дій були наступальний і оборонний бій, причому основним видом бойових дій був наступ, тому що тільки він дозволяв здійснювати повне знищення або полонення противника.

В ході війни основні зусилля в наступальному бою зосереджувалися на досягненні прориву усієї тактичної зони оборони противника в перший день бою, при цьому особлива увага зверталася на здійснення прориву головної оборонної смуги у високих темпах.

У першому періоді і на початку другого періоду німецько-радянської війни, тобто аж до контрнаступу під Сталінградом, військам Червоної Армії доводилося проривати в основному неглибоку і осередкову оборону противника.

У міру зростання бойових можливостей з'єднань Червоної Армії і підвищення досвіду її командирів з організації бою, а також із збільшенням глибини оборони німецьких військ та посиленням її інженерного обладнання тактична щільність і перевага в засобах над противником на ділянках прориву безперервно зростали.

Остаточо затвердилася практика створення загальновійськових, артилерійсько-протитанкових, а іноді і танкових резервів в частинах і з'єднаннях. Великі зміни за роки війни сталися в способах артилерійської підтримки наступу піхоти і танків.

Взаємодія родів військ, авіації і спеціальних військ на полі бою в ході війни постійно удосконалювалась.

Управління військами в першому періоді війни було слабким. Це спричиняло великі втрати командного складу, особливо командирів взводів, рот і батальйонів, і дезорганізацію управління боєм. У другому і наступних періодах війни управління військами удосконалювалося.

Безперервне зростання бойових можливостей Червоної Армії, досвіду, майстерності командирів та командувачів, військ забезпечувало безперервний розвиток усіх без виключення проблем тактики наступального бою.

Тактика загальновійськового оборонного бою Червоної Армії в роки німецько-радянської війни розвивалася на основі теоретичних поглядів, які були вироблені перед війною, але при цьому враховувалося усе нове, що висувалося в ході війни.

Організуючи оборону, командування Червоної Армії враховувало тактику наступального бою німецької армії.

У перший рік війни гітлерівські війська застосовували тактику наступу масованими угрупованнями танків на порівняно вузьких ділянках фронту за підтримки авіації, вони ретельно розвідували фланги і стики військ, виявляли слабкі місця в обороні і сильним танковим ударом при потужній авіаційній підтримці проривали оборону на вузькій ділянці. Потім рухомими передовими загонами стрімко просуваючись вперед, впливали ними на тили і комунікації військ, в подальшому противник вводив свої головні сили і успішно розвивав наступ.

У 1941 р. стрілецькі дивізії Червоної Армії оборонялися в широких смугах, тому бойові порядки, як правило, в глибину не ешелонувалися, і оборона мала невелику тактичну глибину. Щільність артилерії і танків в обороні була незначна, а вогнева протидія удару противника будувалася, головним чином, на системі стрілецького та мінометного вогню. Сили і вогневі засоби розподілялися по фронту рівномірно.

З 1942 р. зміни у веденні оборонного бою полягали, в першу чергу, в посиленні протитанкової оборони і ешелонуванні в глибину бойових порядків, що визначалося підвищенням бойових можливостей стрілецьких з'єднань.

За своїми завданнями і характером, починаючи з 1943 р., організація оборони наступних етапів німецько-радянської війни значно відрізнялася від оборони першого і другого періодів війни. Перехід військ Червоної Армії до оборони відбувався зазвичай після завершення наступальних операцій, коли потрібна була невелика пауза для підготовки нового наступу. Часто фронтові і армійські наступальні операції закінчувалися захопленням плацдармів.

Найважливіше значення для підвищення стійкості оборони в ході війни було посилення її в протитанковому відношенні.

Протитанкова оборона стала основою оборони військ Червоної Армії.

В ході війни удосконалювалася також організація системи вогню в обороні.

Артилерія в обороні стала основною вогневою ударною силою в боротьбі з танками і піхотою противника, які наступали.

Розвиток маневру силами і засобами в обороні характеризувався послідовним ешелонуванням військ в глибину, створенням других ешелонів, збільшенням кількості різних резервів, гнучким маневруванням як резервами, так і силами та засобами з неатакованих ділянок, а також проведенням рішучіших контратак.

Отже, тенденції розвитку тактики, які чітко визначилися в ході II світової війни, а саме: масування сил і засобів на ділянках прориву, звуження смуг наступу корпусів і дивізій, збільшення тактичної щільності, ешелонування бойових порядків, отримали подальший розвиток у післявоєнний період.

Розвиток сучасної тактики ЗСУ відбувається під впливом ряду чинників і особливостей бойових дій на Сході України, починаючи з 2014 року, характер впливу яких вимагає уважного розгляду. При цьому необхідно мати на увазі, що усі чинники знаходяться у взаємному зв'язку і залежності. Ті або інші явища розвитку сучасної тактики виникають не під ізольованим впливом якого-небудь одного чинника, а в результаті усебічної дії більшості з них. Крім того, розвиток тактики, у свою чергу, впливає на розвиток оперативного мистецтва і стратегії.

Таким чином, розвиток тактики є складним процесом, який здійснюється під впливом цілого комплексу різних причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру.

Тактична підготовка є одним з найважливіших предметів бойової підготовки Сухопутних військ Збройних Сил України і провідною навчальною дисципліною у Національній академії сухопутних військ, оскільки вона найбільшою мірою забезпечує підготовку курсантів до практичних дій в сучасному бою, їх високий польовий вишкіл.

Сеницький В.В.

*Національний музей-меморіал жертв
окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького»*

НАКАЗ № 41 ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ НІМЕЦЬКИХ АНТИПОВСТАНСЬКИХ ЗАХОДІВ

Не менш важливою, ніж війна на фронті, була і війна з партизанами. Окупувавши територію України, німці з часом зіштовхнулися із партизанськими формуваннями. Одним із таких формувань була Українська

повстанська армія (УПА) на Волині в 1943 р. 27 квітня 1943 р. Адольф Гітлер підписав директиву № 14, в якій говорилося, що крім партизанів, які діють в районах бойових дій, також є чисельні загони партизанів в Західній Україні, Білорусії і Прибалтиці. В директиві було наказано вважати боротьбу з партизанами рівнозначною бойовим діям на фронтах. Для боротьби з партизанами німці розробляли плани антипартизанських заходів. Одним із таких планів був наказ № 41 за 7 червня 1943 р., який вдалося отримати повстанцям. Цей наказ, перекладений повстанцями, дійшов до нашого часу. Він знаходиться в Архіві Центру досліджень визвольного руху.

Наказ розпочинається із інформації про заворушення на території Волині, а саме в округах Любомль, Горохів, Кременець, Володимир і Дубно. В документі говорилося, що повстання має бути знищене, а вся територія взята під контроль. З цим може справитися спеціально підготовлена команда СД за підтримки поліції. Далі вказано, що команда СД вже готова до розпорядження у зв'язку з переміщенням відділу «Біргер». Що стосується відділу «Біргер», то, на нашу думку, тут йдеться про формування на зразок бойової групи. І ця група перебувала під командуванням штандартенфюрера СС та оберста поліції Карла Гейнца Бюргера, який з березня 1943 р. знаходився на Волині. До цього він займав посаду фюрера СС і поліції на Північному Кавказі, згодом був переведений на аналогічну посаду в Авдіївці.

Згідно з наказом команди СД мали знаходитися в Любомулі, Володимирі, Горохові і Дубні. Повідомлялося також про прибуття команданта СС Плятле. Ця особа, на нашу думку, – штурмбанфюрер СС Карл Юліус Плат, який мав очолити спеціально підготовлену команду СД. До свого прибуття на Волинь він очолював зондеркоманду СД на території Полтавської області. В округах мали перебувати наступні сили поліції і жандармерії: Округа Любомиль – два взводи жандармерії в Любомулі, один взвод жандармерії у Шацьку; Округа Володимир – штаб, три відділи (мабуть, маються на увазі роти) шуцполіції і один взвод жандармерії в Володимирі, один взвод жандармерії у Порицьку; Округа Горохів – два взводи жандармерії в Горохові або Конюхах, два взводи жандармерії в Берестечку і по одному взводу жандармерії в Кисилині і Коритниках.

Для посилення команди в Дубно із Горохова, як ми розуміємо, було перекинуто 2-й батальйон і взвод важкого озброєння першого батальйону із 35-го поліцейського стрілецького полку. Решта першого батальйону разом з СД мали діяти в Кременці.

Планувалося, що командування СД, поліція або жандармерія в округах будуть формувати бойову одиницю. Командування СД переймає

керівництво політико-тактичне, а командири бойових одиниць, тобто поліція і жандармерія, – мілітарно-тактичне. Бойові одиниці мали на основі розвідувальних даних СД знищувати підрозділи і штаби УПА.

Бойові одиниці, згідно з наказом, з округ Любомль і Володимир мали бути перенесені в інші місця. З Любомля до Гощі мав переміститися 48-й моторизований взвод жандармерії. Дві неідентифіковані нами бойові одиниці мали переміститися із Володимира до Ратне з точками опертя на Мокрани та Малорита, та з Берестечка до Кобрина, з точками опертя в Антополі і Дорогочині. Далі планувалося перенесення моторизованих взводів жандармерії. 58-й моторизований взвод жандармерії з Дубно до Острога, 60-й моторизований взвод жандармерії з Кобрина до Турійська, 47-й моторизований взвод жандармерії з Мацєєва до Лаврова. На нових місцях бойові одиниці мали те саме завдання – активним і рухливим способом знищити повстанців. Для всіх бойових одиниць були назначені гарнізони з штурмовими пунктами. Пункти, штурмові і опорні, мусили бути приготовлені і пристосовані так, щоб ускладнити рух ворога на території і забезпечити його знищення. Нові штурмові пункти могли бути вибрані в залежності від розташування повстанців.

Кожна від'їжджаюча частина мала давати вказівки тій частині, яка її заміняла. Мали бути передані матеріали, карти та інші документи. Прибувши на нове місце потрібно було негайно сконтактуватися із місцевою жандармерією, СД та цивільною владою, а також співпрацювати із військом. Про які саме армійські частина та з'єднання йдеться в наказі, не вказано, так само, як і невідома їх роль. Але нам відомо, що станом на червень 1943 р. на території Волині перебувала 143-я резервна дивізія і шість окремих батальйонів, що могли надати сильну підтримку силам поліції і СС.

Всі бойові одиниці мали повідомляти в штаб Боротьби з бандитизмом (ББ) про свій від'їзд і прибуття в нове місце, щоденні рапорти до 18:00, в яких вказувалося положення «банд», їх силу, командний склад, озброєння, проведені акції і їх можливий маршрут, власне становище, власні втрати, втрати банд, поранені, полонені та надзвичайні випадки. Даний документ підписаний бригадефюрером СС і генерал-майором поліції Гінцлером, який, очевидно, і очолив цю операцію проти УПА. На території Генеральної округи «Волинь-Поділля» силами поліції і СС керував Вільгельм Гюнтер а не Гінцлер, на нашу думку, це помилка в перекладі тексту, аналогічно як і з прізвищами Біргер і Плятле, яка виникла там під час перекладу з оригінального німецького документа.

Із даного наказу випливає, що при його створенні автори опиралися на «Настанови по боротьбі з бандами на Сході», яке видало Верховне командування вермахту (ОКВ) 11 листопада 1942 р. Як в «Настанови по

боротьбі з бандами на Сході» так і в наказі № 41 розвідка покладається на СД, безпосереднє знищення партизанів покладається на вермахт, СС і поліцію. Значна увага приділяється мобільності сил, які мають переслідувати повстанців і знищувати їх. Особлива увага приділяється взаємодії між вермахтом та силами СС і поліції. В настановах вказано, що, з одного боку, відповідальні за боротьбу проти «бандитів» сили райхсфюрера СС, але з іншого вермахт також бере участь у знищенні партизанів і займається будівництвом польових укріплень.

Згідно з «Настановою по боротьбі з бандами на Сході» наказ № 41 по боротьбі з УПА підпадає під критерій великих операцій. Із наказу видно, що активність німецьких сил з метою знищити повстанців в основному відбувалася у Волинській області, півдні Рівненської області і півдні Берестейської області сучасної Білорусії, що є територією досить великих розмірів. Сили поліції і СС, залучені для операції, – це одинадцять взводів жандармерії, чотири моторизовані взводи жандармерії, два батальйони 35-го поліцейського стрілецького полку, три відділи (роти) шуцполіції, бойова група «Бюргер», чотири команди СД і дві неідентифіковані бойові одиниці. Сили армії, залучені до цієї операції, в документі не вказані.

Отже, наказ № 41 є джерелом для вивчення німецьких антиповстанських заходів, в яких відображена мета, завдання, а також сили окупантів, які вони залучили до боротьби проти українських повстанців у червні 1943 р. на Волині.

Слободянюк М.В., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ЯК ІДЕЇ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОГО ВИДУ ЗБРОЇ ВТІЛЮЮТЬСЯ У ВОЄННЕ МИСТЕЦТВО. СПРОБА АНАЛІЗУ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ ТАНКОВИХ ВІЙСЬК ПРОТЯГОМ 1920-х – 1930-х років

Протягом розвитку армій та їх засобів ведення збройної боротьби неодноразово траплялася поява принципово нових видів зброї, яка докорінно змінювала способи ведення бойових дій та війни у цілому. Поява принципово нових видів зброї неодноразово досліджувалася і військовими, і істориками у численних публікаціях. Однак автор задався розглядом дещо іншого аспекту поглядів на застосування нових видів зброї у практиці війни, а саме: **чи нема у самому процесі сприйняття і адаптації до умов бою і війни нової зброї яких-небудь**

закономірностей, враховуючи, які ми могли б створювати швидко змінні моделі нових армій, що ведуть бойові дії принципово новим способом?

Базувати аналіз можна лише на достовірному історичному матеріалі. Одним з таких матеріалів є розвиток танкових військ у 1930-х роках. Низка ідей залишилася безплідною, а інші, навпаки, отримали практичний розвиток і застосування. Тому цікавим для історика є питання, як вони співвідносилися одна з одною, який вплив на них був, чому ті чи інші ідеї виникали, з яких причин вони вмирали.

Аналіз розвитку танків та танкових військ у 1930-х роках показує, що всі ідеї відносно майбутньої долі танків і танкових військ можна розділити на п'ять основних груп.

1. Першою реакцією на появу танка на полі бою стало **скептичне**, а часами навіть вороже, ставлення до них піхотних командирів армій Франції, Великобританії, США, Німеччини. Тому перші ідеї вищого керівництва військ Франції, Великобританії, Німеччини (а далі – й Італії та СРСР) закріпили у їх свідомості, що танк – це лише певна допомога піхоті на полі бою для прориву позиційної оборони противника, певним чином, броньований самохідний кулемет або гармата.

2. Іншою стала реакція на появу танків у частини британських офіцерів. Вони реагували на появу у них нової зброї як палкі захоплені адепти. У Великобританії нові ідеї висловлював з перших же боїв на фронті за допомогою танків Д.Ф.Ч. Фуллер. Оцінюючи його погляди на розвиток танкових військ та їх роль у військах, можна констатувати, що у його розумінні загалом це були всього лише механічні замітники вже існуючого рухомого роду військ, такого, як кавалерія. Всі ці погляди можна умовно назвати **«захоплено-малореалістичними»**.

3. Третя група поглядів може бути названа коротко **«професійно-теоретичною»**. Її особливість полягає у перших спробах поєднати особливості нового виду зброї та прийняті погляди на оперативне мистецтво та стратегію, і модернізувати останні за допомогою танкових військ. Цей напрям пов'язаний у першу чергу з іменем австрійського генерала Л. фон Еймансбергера, який видав працю під назвою «Танкова війна» («Der Kampfwagenkrieg») у 1934 році, у якій спробував проаналізувати зміни, які можуть відбутися у процесі проведення великої операції на фронті при застосуванні танкових військ. Маючи час і відповідну кваліфікацію, він поставив собі завдання дослідити, як повинні бути створені танкові війська (з масовим застосуванням танків) для того, щоб вони могли суттєво впливати на хід великої операції на фронті. Еймансбергер став першим військовим теоретиком, який спробував проаналізувати роль танкових військ не в ідеальних обставинах операції, а в умовах

реальної війни з адекватним сильним противником, який також має у своїй армії і масово застосовує танкові війська.

4. Четверту групу становлять погляди німецьких теоретиків і практиків будівництва танкових військ, які при формуванні танкових військ застосували метод, що можна назвати «**теоретико-практичним**». Найбільш відоме ім'я, звичайно, це генерал Г. Гудеріан. Вся наступна діяльність Гудеріана була присвячена втіленню в практику цих його ідей. Причому найважливішою складовою цього процесу стала саме практика – практична робота з ретельним аналізом отриманих результатів. На кожному етапі практично перевірялися ідеї, які виникали у нього. Тому при характеристиці діяльності Гудеріана при створенні танкових військ Німеччини його колега, В. Нерінг навів вислів Драгомірова відносно іншого німецького військового генія – графа фон Мольтке: «*Він, однак, відносився до числа тих великих і рідкісних діячів, які глибокі теоретичні знання швидко доповнювали практикою*». Саме така характеристика особи і діяльності Гудеріана найкраще висвітлює те, чому він зміг створити найкращі танкові війська Другої світової війни.

5. Для точності слід згадати про ще одну групу сприйняття та адаптації появи танків і танкових військ. Її можна умовно назвати «**приспосувальною**». Створювати та виробляти масово танки та танкові війська могли дозволити собі лише країни з міцною економікою і великими фінансовими коштами для цього. Всі інші країни не мали можливості повною мірою розвивати танкові війська, але й не могли ігнорувати цей процес. Тому вони були змушені якось пристосовуватися до цього і пристосовувати свої армії до нових видів зброї. Шкода, але саме така альтернатива зараз актуальна для Збройних Сил України.

Висновок. Найбільш ефективним способом адаптації армії і воєнного мистецтва до появи принципово нових видів зброї є названий нами «теоретико-практичний» спосіб. Саме він дає можливість військовим спеціалістам більш ефективно вести роботу з удосконалення способів ведення війни в умовах науково-технічної революції початку XXI століття.

Тетерятник В.Д., доцент
*Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут*

РОЗВИТОК ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА У ВІЙНАХ ХХ століття

Пристаюючи до розгляду даного питання, необхідно нагадати класичне визначення, що ж є воєнним мистецтвом. Воєнне мистецтво – це теорія і практика підготовки та ведення воєнних дій на суші, морі, в

повітрі і космічному просторі. Складовими воєнного мистецтва є стратегія, оперативне мистецтво і тактика. Залежно від масштабу воєнних дій та форм збройної боротьби відбувається розподіл воєнного мистецтва на ці складові. Це можуть бути військова кампанія, стратегічна операція, фронтова операція, армійська операція, битва, бій.

Рушійною силою розвитку воєнного мистецтва є обсяг та рівень матеріального виробництва. Обсяг та рівень виробництва впливає на форми і способи ведення військових дій через засоби збройної боротьби. Дійсно, революція у військовій справі почала відбуватися з появою вогнепальної зброї. За часи холодної зброї розвиток способів ведення війни та збройної боротьби майже не відбувався. Перші зразки автоматичної зброї (станковий та ручний кулемети, швидкострільна польова та морська артилерія використовувались ще в російсько-японській війні 1904 – 1905 р., але принципові зрушення відбулися лише в роки Першої світової війни, коли кількість автоматичної зброї значно зросла і вона стала головним засобом збройної боротьби. Російсько-японська війна 1904 – 1905 рр. показала значну роль впливу економічного та морального факторів на хід та результати військових дій, продемонструвала нові риси в розвитку воєнного мистецтва. У ході цієї війни було продемонстровано значення розвитку військової техніки та його вплив на способи ведення збройної боротьби. Залізничний та морський транспорт дозволили перекидати на великі відстані значні угруповання військ та велику кількість озброєння та військової техніки. Збільшення радіуса дій військово-морських сил, зростання вогневої потужності, швидкості та броньованого захисту бойових кораблів підвищило значення панування на морі для досягнення переваги у загальному ході війни.

Значно зріс розмах воєнних дій. Об'єктивно закладалися основи армійських та фронтових операцій. Водночас збільшення розмаху збройної боротьби ускладнило організацію управління військами. Важливі зміни відбулися у тактиці. Ефективність та сила вогню різко зросла. Використання тісних бойових порядків стало неможливим. Зросла зона артилерійського вогню з 2 до 6 км. Головною формою бойового порядку в зоні стрілецького вогню став стрілецький ланцюг. Виникла необхідність у проведенні артилерійської підготовки атаки. Наступальний бій тепер передбачав вогонь, маневр та удар. Під час російсько-японської війни вперше широко почала застосовуватись польова оборона. Широкого поширення дістали нічні бої. Набула розвитку тактика дій артилерії, була вперше запроваджена артилерійська стрільба із закритих позицій. Застосування телефону та телеграфу значно покращили управління військами. Зросла роль інженерних військ. Все це зумовило зміни способів збройної боротьби, розширився фронт бойових дій, великого значення

набула організація взаємодії наземних військ та флоту. Кулемети та міцні фортифікаційні споруди підвищили стійкість оборони, примусили ретельніше використовувати місцевість, застосовувати самоокопування, безперервно вести розвідку, проводити вогневу підготовку наступу, широко застосовувати обходи та охоплення, діяти вночі. Основні тенденції розвитку способів ведення збройної боротьби дістали підтвердження в наступних війнах.

Перша світова війна – війна коаліції Троїстого союзу та Антанти. Воєнні дії розгорнулись в Європі, на Близькому Сході і в Африці, на всіх океанах та багатьох морях. В Європі було два основних театри воєнних дій: Західноєвропейський (Французький) та Східноєвропейський (Російський), а також Італійський, Балканський, Азіатсько-Турецький. Збройні сили всіх країн склалися із сухопутних військ та військово-морських флотів. Сухопутні війська включали три роди військ: піхоту, кавалерію та артилерію, а також спеціальні війська: інженерні війська, війська зв'язку і служби тилу. Провідним родом військ була піхота – 70%, артилерія – 15%, кавалерія – 8%, спеціальні та допоміжні війська – 7%. Основне озброєння: магазинна гвинтівка з багнетом та прицільною дальністю 2000 метрів, скорострільністю 10 – 12 пострілів за хвилину. Артилерія калібру 75-76 мм із дальністю стрільби 7-8 км. У всіх арміях у незначній кількості були бронепоезди та літаки, жодна із сторін не мала переваги в силах та засобах.

Перша світова війна стала важливим етапом в історії воєнного мистецтва і будівництва збройних сил. Відбулись докорінні зміни в співвідношенні родів військ, у структурі збройних сил. Велика протяжність фронтів (2,5 – 4 тис. км) і розгортання багатомільйонних армій зумовили формування фронтових об'єднань – фронтів та груп армій. Основним родом військ була піхота, вогнева потужність якої посилилась у 2-3 рази, за рахунок збільшення станкових кулеметів, ручних кулеметів, протитанкових рушниць, гранатометів, ручних гранат. Питома вага піхоти зменшилася з 70% до 50% за рахунок збільшення інженерних військ, військ зв'язку, артилерії. Вага артилерії збільшилась у 1,5 рази, далекобійність зросла до 11 – 13 км. Її щільність на 1 км фронту досягла 100 і більше гармат. Наступ піхоти почав супроводжуватися вогневим валом. З'явилися нові види снарядів: хімічні, димові, броньобійні, запалювальні. Кавалерія в умовах позиційної війни втратила роль одного із основних родів військ. Її чисельність скоротилася у 2-3 рази. Наприкінці 1914 – 1915 рр. воюючі сторони повсюди перейшли до позиційної оборони. В роки Першої світової війни позиційна оборона розвивалась в напрямках ешелонування сил та засобів у глибину, удосконалення інженерного

обладнання місцевості і систем вогню, зростання ролі маневру. У тактиці наступального бою важливим було удосконалення бойових порядків. Від щільних стрілецьких ланцюгів перейшли до хвиль ланцюгів, групового бойового порядку. В обороні обладнувалась суцільна траншея. Відбувся перехід від багатоденної артилерійської підготовки до коротких, але потужних вогневих ударів. Були розроблені методи артилерійської підготовки атаки піхоти:

- послідовне зосередження вогню;
- вогневий вал (з 1916 р.);
- подвійний вогневий вал (1918 р.).

Для відбиття атак застосовувався нерухомий загороджувальний вогонь. У ході Першої світової війни знайшли підтвердження широкі можливості застосування авіації:

- завдання бомбово-штурмового удару;
- ведення боротьби з авіацією противника;
- прикриття військ та інших наземних об'єктів.

Під час Першої світової війни вперше було застосовано танки. Їх називали «сухопутними міні-броненосцями». Велика Британія виготовила гусеничну броньовану техніку, озброєну гарматами або кулеметами, і застосувала її вперше у вересні 1916 року під час битви на річці Сомма. Завданням танків було – рухатися разом із піхотою, підтримуючи її в бою. З часом у ході війни танки були виготовлені та застосовані іншими воюючими сторонами. Також були започатковані способи ведення протитанкової боротьби та запроваджені і розвинуті засоби боротьби з танками. Набули подальшого розвитку військово-морський флот сторін Першої світової війни, його озброєння та матеріально-технічна база, що особливо виявилось під час морських битв між Великою Британією та Німеччиною і вплинуло на військово-морське мистецтво. Значно розгорнулись систематичні бойові дії. Виникли нові види бойової діяльності: підводна та надводна далека блокада, прорив морських позицій та позиційний бій, удари повітряних сил по базах та кораблях на морі.

Таким чином, можна стверджувати, що російсько-японська війна 1904 – 1905 рр. та Перша світова війна послужили підвалинами для становлення і розвитку нових видів родів військ, озброєння та військової техніки, тактики і воєнного мистецтва, що знайшло підтвердження у нових військових конфліктах та Другій світовій війні.

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ СТРУКТУРИ ЦИВІЛЬНО-ВІЙСЬКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У АРМІЯХ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

У 90-х роках ХХ ст. у зв'язку із численними міжетнічними конфліктами на територіях країн Південної та Східної Європи, для врегулювання яких залучалися міжнародні миротворчі контингенти, в органах військового управління збройних сил країн НАТО виникла потреба у створенні структур, які б працювали із цивільним населенням. Власне, на основі досвіду операцій на території колишньої Югославії було зроблено висновок, що застосування військових засобів вже не є вирішальним фактором для досягнення кінцевої мети. Наявні виклики і загрози потребували всебічного вивчення місцевого населення та впливу громадянського суспільства на дії військових багатонаціональних груп. Саме цивільно-військове співробітництво (далі – ЦВС) забезпечувало ефективне проведення таких заходів. Досвід Збройних сил США послугував основою для впровадження концепції, що стосувалася ЦВС в рамках НАТО. Адже у Північному Іраку (1991 р.), Сомалі (1993 – 1994 рр.) та Руанді (1994 р.) функціонували центри, які слугували пунктами зустрічі представників місцевої влади, міжнародних організацій та представників збройних сил, урядових служб США для вирішення проблемних питань та координації з надання гуманітарної допомоги.

З кінця 1995 р. розпочалась реалізація концепції цивільно-військової взаємодії НАТО, яка була пов'язана із врегулюванням ситуації у Боснії і Герцеговині. У серпні 1997 р. був прийнятий перший документ, що стосувався СІМІС, – Військова політика НАТО СІМІС МС 411 (NATO Military Policy on Civil-Military Co-operation) та доопрацьований і прийнятий як МС 411/1 у 2001 р. Національні доктрини ЦВС різних держав базуються та розробляються відповідно до норм власного національного законодавства, внутрішніх національно-стратегічних орієнтирів та на основі Доктрини НАТО АЛР-9.

У Збройних силах Королівства Данії система СІМІС функціонує також за стандартами НАТО. Найширше вони застосовували ЦВС під час операцій у боротьбі із повстанцями в Афганістані. У 2004 р. Данія була однією із перших країн НАТО, яка розширила діяльність СІМІС щодо задоволення потреб місцевого населення.

У 1991 р. Франція долучилась до миротворчих операцій під егідою Альянсу. У 1999 р. представники ЦВС Франції виконували завдання у

Югославії. У лютому 2008 р. Франція звернулася до представників СІМІС НАТО з пропозицією зосередитись на комплексному підході щодо африканської та афганської криз. Річ йшла про вдосконалення структури ЦВС таким чином, щоб суб'єкти змогли взаємодіяти та співкуватися один з одним задля досягнення ефективних та швидких цілей та працювати у трьох узгоджених та скоординованих напрямках: управління, безпеки та економічного і соціального розвитку.

На початку XXI ст. Збройні сили Німеччини взяли курс на забезпечення умов політичної безпеки, який передбачав відповідальність перед міжнародною спільнотою та гарантував загальну безпеку, що означало попередження впливу криз і конфліктів, запобігання та їх примирення. Саме тоді набула актуальності співпраця Бундесверу із державними та недержавними організаціями в самій країні та поза її межами. Починаючи з 2013 р. Німеччина сформувала новий підхід до організації ЦВС. Це зумовлено отриманням досвіду у міжнародних операціях з підтримання миру та безпеки та орієнтацією на Доктрину НАТО СІМІС АJP-3.4.9.

Норвезька структура СІМІС діє також відповідно до Доктрині АJP-9, а у стратегічну концепцію оборони Норвегії входять ряд документів, пов'язаних із ЦВС. Саме ЦВС втілене як функція у всю національно-військову діяльність. ЦВС Норвегії складається із групи підтримки (діяльність офіцерського корпусу офіцерів та забезпечує діяльність для миротворчих місій, операцій ООН, ЄС, ОБСЄ) та волонтерів (зараховуються на індивідуальній основі). Військово-цивільна співпраця Норвегії охоплює завдання як всередині країни, так і поза її межами. Норвегія є однією із країн-засновниць Центру СІМІС, який розташований у Нідерландах.

Концепція СІМІС у межах нідерландської доктрини не стала виключенням і також базується відповідно до Доктрини НАТО. СІМІС у Нідерландів розуміється як співпраця між збройними силами та цивільними й урядовими організаціями. ЦВС розділяється на дві категорії: діяльність СІМІС, яка зосереджується на підтримці військових підрозділів цивільними інститутами (інфраструктурна організація, поставка товарів та послуг), та операції СІМІС, які належать до дій військових підрозділів на підтримку цивільних (допомога в реконструкції, ремонт інфраструктури, розмінування). Поряд з тим доктрина СІМІС Нідерландів має свої особливості. ЦВС діє не лише за межами країни, але й на своїй території у формі операцій, що стосуються національної безпеки та внутрішніх стихійних лих.

Система ЦВС в Україні є дещо схожою із діяльністю СІМІС в Нідерландах. Адже військовослужбовці структури ЦВС виконують завдання на території своєї держави, що і робить українську систему СІМІС особливою. В українській структурі ЦВС взято за основу не лише

Доктрину НАТО, але і враховано вітчизняний досвід бойових дій на території нашої країни. Система ЦВС України є основною взаємодією між суспільством і Збройними Силами на лінії розмежування, в районах ведення бойових дій та відведення військ.

Отже, варто сказати, що діяльність ЦВС є необхідною та невід'ємною їх складовою, яка забезпечує успішне виконання військових операцій всередині самих країн та поза їх межами. Керівництво розвинених країн світу, а також блоку НАТО усвідомило необхідність модернізації підходів до врегулювання воєнно-політичних конфліктів, що відобразилося у вдосконаленні нормативно-правових актів, які стосувалися впровадження та діяльності структури СІМІС.

Штонда Р.М.

Гук О.М.

Процюк Ю.О.

*Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації
імені Героїв Крут*

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ АРМІЄЮ ОБОРОНИ ІЗРАЇЛЮ У ПЕРШІЙ АРАБО-ІЗРАЇЛЬСЬКІЙ ВІЙНІ

Після закінчення Другої світової війни, повалення нацизму та фашизму людство вважало, що в світі наступить мир, але, на жаль, не все так сталося, як гадалось. В другій половині ХХ століття з'являється таке поняття, як «холодна війна» – це протистояння наддержав, з однієї сторони Сполучені Штати Америки зі своїми партнерами, з іншої Радянський Союз зі своїми прибічниками.

На початку цих подій ще коли між союзниками антифашистської коаліції була згода та за рішенням Генеральної Асамблеї ООН № 181 створюється 14 травня 1948 року на Близькому Сході держава Ізраїль, одразу після чого розпочинається 15 травня 1948 року Перша арабо-ізраїльська війна (Палестинська війна, Війна за незалежність Ізраїлю) між Ізраїлем та коаліцією арабських держав таких як Єгипет, Йорданія, Сирія, Ліван, Саудівська Аравія, Ємен та Ірак.

На початку війни чисельність єврейського населення в Палестині становило 650000 людей, які проживали здебільше на узбережжі Середземного моря між Хайфою та Тель-Авівом, що давало можливість в короткий термін провести мобілізацію населення, яке спроможне було носити зброю – це чоловіки віком від 16 до 60 років 175000 та жінки віком від 16 до 25 років 50000, які склали кістяк армії Ізраїлю. Таким чином, до початку війни сухопутні війська Ізраїлю нараховували в своєму складі 7 бригад.

Хід війни можливо розділити на такі етапи:

1 етап – з 15 травня по 11 червня 1948 року наступальні дії армії коаліції арабських держав. В ході початку наступальних дій армія коаліції арабських держав здобуває перемоги, ізраїльське командування вдається до крайніх мір щодо реорганізації своєї армії, яка здебільше пов'язане із низкою поразок які вони отримали на фронтах. З початком бойових дій на озброєнні Ізраїлю перебувало дві 65-мм гармати, що виготовлені були ще на початку ХХ століття, два танки «Кронвель», три танки М4 «Шерман», десять танків Н-35 «Ходжкісс» та декілька напівгусеничних та колісних бронемашин німецького походження, також надійшло декілька трофейних літаків Вf-109 «Мессершмітт» від Радянського Союзу.

2 етап – з 9 по 18 липня 1948 року наступальні дії Армії оборони Ізраїлю (ЦАГАЛ). Перед початком наступальних дій ЦАГАЛ було використане перемир'я для одержання озброєння від своїх союзників: 10 гармат калібру 75 мм, 12 легких танків «Ходжкісс» різних модифікацій, 30 танків М4 «Шерман», 19 протитанкових гармат калібру 65 мм, 4 гармати ППО, 500 кулеметів, декілька тисяч рушниць, снаряди та набої. 9 липня ізраїльські війська перейшли в наступ проти йорданських та єгипетських військ та досягли значних успіхів, відкинувши арабські війська від Тель-Авіва та захопили місто Назарет.

3 етап – з 15 по 31 жовтня 1948 року відновлення наступальних дій ЦАГАЛ. Ізраїльське керівництво для відновлення бойових дій спровокувало обстріл єгипетськими частинами ізраїльської колонії з продовольством, операція мала назву «Десять казнів єгипетських» після обстрілу ізраїльська авіація завдала нищівний удар по аеродрому Ель-Аріш, а піхотні частини чисельністю до дивізії розгорнули наступальні дії, результатом яких стало захоплення всієї території Центральної Галілеї, західна територія Лівану та зупинка на рубежі ріки Літані.

4 етап – з 22 грудня 1948 року по 24 лютого 1949 року наступальні дії ЦАГАЛ проти Єгипетської армії. 22 грудня попри протести ООН була проведена операція «Хорев» із залученням 5 бригад. Війська пересікли границю Єгипту, ввійшли на Синайський півострів та підійшли до військової бази Ель-Аріш, захоплення якої повинно було закінчитись після взяття в кільце міста Газа.

Війна закінчилась 24 лютого 1949 року після підписання мирного договору із Єгиптом, 23 березня 1949 року – із Ліваном, 3 квітня 1949 року – із Йорданією та 20 липня 1949 року – із Сирією. Інші арабські держави, що брали участь в війні, договорів про мир не заключали та продовжували, формально знаходитись з Ізраїлем в стані війни.

Розглянувши хід війни, можливо виділити особливості ведення бойових дій ЦАГАЛ в Першій арабо-ізраїльській війні 1948–1949 років. На початку бойових дій ЦАГАЛ була наполовину добровольчою організацією, малопідготовленою та слабоозброєною по відношенню до противників. Але це не завадило в короткий термін, під час перемир'їв, за підтримки США, Європи, а також на початку Радянського Союзу збільшити свій військовий потенціал як в озброєнні, так і в кваліфікованому командному складі, який був загартований здебільше в боях Другої світової війни та спроможний за будь-яких обставин діяти рішуче. В цей час, коли ЦАГАЛ йшла стрімко до перемоги, міняючи методи, способи та підходи до ведення бойових дій, від оборони до стрімкого наступу, коаліція арабських держав звинувачувала один-одного в поразках та не спроможна була організувати спільне управління підпорядкованими військами, переслідуючи окремі свої вигоди.

Стрімкі наступальні дії малої за чисельністю ЦАГАЛ на фронтах з підтримкою авіації та бронетанкових груп підтвердили той факт, що професійна підготовлена та озброєна армія за підтримки могутніх союзників з використанням пауз перемир'я в ході війни спроможна перемогти не тільки в одиночному бою чи операції, а й у цілій війні на декількох фронтах.

Bonusiak Andrzej, dr hab., prof. UR
Uniwersytet Rzeszowski

«ZAPOMNIANE KONFLIKTY» – POWSTANIA, WOJNY I PARA-WOJNY W EUROPIE PO 1945 roku

W powszechnej opinii społecznej w Europie od końca II wojny światowej panuje pokój. Kontynent wszak zerwał ze swoją wielowiekową tradycją wielkich konfliktów zbrojnych trwających niejednokrotnie przez kilkanaście, a nawet więcej lat. Po tym konflikcie Europejczycy mieli zrozumieć bezsens zbrojnego rozwiązywania problemów współczesnego świata. W rzeczywistości jednak, omawiany okres (obecnie już blisko 75 letni) obfitował w szereg konfliktów, które wbrew ogólnej ocenie okresu trwającego do 1990 roku nie były "zimnowojenne" a "gorące".

W tej grupie konfliktów koniecznie trzeba wymienić walki władzy radzieckiej z tymi formacjami, które nie złożyły broni i kontynuowały walkę po zakończeniu wojny. Z różnym nasileniem walczone w tym przypadku szczególnie na terenie Republik Nadbałtyckich i Ukrainy. Poważne problemy nowowprowadzana władza miała na obszarze Polski. Walki miały również miejsce na terenie Grecji, w której przeksztaliły się wręcz w pełnowymiarową, długotrwałą wojnę domową.

Dwukrotnie można mówić o prawdziwych, choć zlokalizowanych konfliktach zbrojnych, w których uczestniczyło tysiące żołnierzy i setki pojazdów opancerzonych. Pierwszy taki konflikt miał miejsce w 1956 roku na Węgrzech, drugi w Czechosłowacji w 1968 roku.

Zdecydowanie mniejsze znaczenie miały inne konflikty rozwiązane w sposób samodzielny przez poszczególne państwa. Tu trzeba wymienić Portugalię i Hiszpanię z pierwszej połowy lat siedemdziesiątych XX wieku, gdzie w istocie rzeczy można mówić o przewrotach wojskowych, kończących faszystowski okres władzy oraz o stanie wojennym w Polsce. Na marginesie warto zauważyć, że lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte XX wieku, to w Europie Zachodniej okres nasilonych konfliktów nowego typu - z różnymi ugrupowaniami terrorystycznymi (IRA, ETA, Czerwone Brygady...) Wydarzenia te dotknęły największe państwa zachodniej Europy - Wielką Brytanię, Niemcy Zachodnie, Włochy, Hiszpanię. Francją wstrząsnął zaś pucz wojskowych, którzy byli niezadowolone z polityki de Gaulle'a.

Krwawy wymiar miały również wydarzenia mające miejsce w Europie po 1990 roku. Rozpad systemu radzieckiego miał swoje konsekwencje. Szczególnie istotne były w tym przypadku wypadki związane z rozpadem Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz Jugosławii. Proces rozpadu tych państw pochłonął dziesiątki i setki ofiar, niejednokrotnie prowadził do trwających całymi latami, walk których wygaszenie wymagało czynnego udziału społeczności międzynarodowej.

O niepodległość krócej lub dłużej walczyły: Słowenia i Chorwacja, wieloletnie walki pustoszyły Bośnię i Hercegowinę, a także Kosowo i Serbię. Najwięcej krwi popłynęło w Rumunii, w której reżim nie chciał ustąpić bez walki. Czynne działania władzy i ówczesne dążenia społeczne doprowadziły do wybuchu wojny domowej, której rezultatem było obalenie władzy Ceaușescu. Na tym tle stosunkowo spokojnie było z ZSRR, który rozszedł się względnie pokojowo, ale w późniejszych latach poszczególne części dawnego imperium walczyły ze sobą (przykładowo Azerbejdżan i Armenia), starały się uzyskać niepodległość (Czeczenia) lub zachować integralność terytorialną w walce z zaborczym sąsiadem (Abchazja i konflikt gruzińsko-rosyjski).

Atak na dwie wieże w Nowym Jorku przyniósł intensyfikację stale mających miejsce w Europie walk z różnej maści terrorystami, w związku z wydarzeniami o charakterze międzynarodowym można wręcz ocenić, że od wielu lat Europa (i świat) funkcjonuje w warunkach specyficznej, ale stale trwającej wojny. Jej uzupełnieniem są niekonwencjonalne działania prowadzone w Internecie, które również zdaniem specjalistów mają w sobie szereg cech charakterystycznych dla standardowego, klasycznego konfliktu zbrojnego.

Swoistą koncentracją konwencjonalnych i niekonwencjonalnych działań wojennych są wydarzenia mające miejsce na Ukrainie. Mamy tu właściwie

wszystkie istniejące historycznie w Europie po II wojnie światowej formy i metody działań wojennych. Tylko ograniczając się do wydarzeń po 2015 roku możemy mówić o takich elementach jak: terroryzm, walka w Internecie, walka zbrojna regularnych i ochotniczych formacji zbrojnych, pucz wojskowy, zamach stanu... Wbrew pozorom Ukraina nie jest jedynym organizmem funkcjonującym w warunkach, w których rząd centralny nie ma możliwości kontrolowania pewnej części swojego terytorium. W praktyce identyczna sytuacja ma miejsce na terenie Mołdawii (Mołdowy) - Nadniestrze.

Tylko ten syntetyczny przekrój sytuacji pokazuje jak bardzo niespokojnie było i jest w Europie po 1945 roku. Nie ulega wątpliwości, że "stary kontynent" uniknął wielkich konfliktów zbrojnych takich jak wojny okresu napoleońskiego, czy obie światowe. Jednocześnie jednak musiał zmierzyć się z szeregiem mniejszych konfliktów o różnym charakterze, natężeniu i zasięgu działania, które w innym świetle stawiają "pokojową Europę".

Czekaj Fryderyk, gen. dyw. rez. dr
Politechnika Rzeszowska

GENEZA DZIAŁAŃ NOCNYCH

Pierwsza wojna światowa jednoznacznie wpłynęła na taktykę prowadzenia działań bojowych, szkolenie wojsk jak i na nowy uzbrojenie i wyposażenie wojsk. O losach bitew i żywotności siły żywej walczących stron, decydowała broń maszynowa szeroko stosowana w walczących armiach, artyleria strzelająca precyzyjniej i zdecydowanie na większe odległości niż w poprzednich konfliktach zbrojnych oraz lotnictwo wykorzystywane do prowadzenia rozpoznania pola walki jak i obezwładnianie sił przeciwnika po raz pierwszy.

Te nowe środki walki zadawały duże straty szczególnie w sile żywej walczących stron, nie tylko w strefie pola walki ale również na dalekich podejściach do rubieży styczności. Już w czasie I wojny światowej, wojsko przegrupowywano po drogach do frontowych w nocy by ograniczyć straty, zamaskować swoje położenie oraz planowane kierunki działań. W okresie międzywojennym większość armii w swoich regulaminach wprowadziło zapisy o zasadach prowadzenia marszów, obronie i natarciu w nocy. Ale nadal noc przeznaczona była głównie do odpoczynku i regeneracji sił.

W programach szkolenia ujęto tematykę działań nocnych dla pojedynczego żołnierza, drużyny i plutonu. A dla wyższych szczebli organizacyjnych wojsk natarcie w nocy traktowano jako formę działań wymuszoną, o ograniczonym zasięgu.

Przygotowując się do kolejnych konfliktów zbrojnych poszczególne państwa stawiały duży nacisk na szkolenie nocne ale również naukowcom

postawiono zadania, by skonstruować urządzenia pozwalające w nocy prowadzić obserwację przeciwnika, swobodnie poruszać się i prowadzić ogień, będąc niewidocznym. Noktowizja – przyrząd elektroniczny umożliwiający widzenie obiektów w ciemności.

Pierwsi doświadczenia z noktowizją prowadzili Niemcy w latach 40 – tych ubiegłego wieku, wykorzystując ją w lotnictwie i artylerii przeciwlotniczej. Badania skupiono na stworzeniu noktowizji umożliwiającej prowadzenie wozów bojowych i pojazdów samochodowych w nocy. Amerykanie również rozpoczęli pracę nad noktowizją w latach 40 – tych ubiegłego wieku ale głównie zastosowano jej w urządzeniach celowniczych broni strzeleckiej i w trakcie II wojny światowej wyprodukowano ok. 1800 sztuk.

Nożna podsumować, że nowoczesna broń użyta w I wojnie światowej wymusiła na dowódcach szukania nowych rozwiązań by ograniczyć straty w ludziach, a rozwiązaniem tym między innymi okazało się działanie w warunkach nocy (ograniczonej widoczności). Działania bojowe prowadzone w nocy wymusiły z kolei potrzebę pozyskania urządzeń pozwalających bez ograniczeń walczyć w nocy.

Ostanek Adam, dr

Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie

TWIERDZA, KTÓRA NIE SKAPITUŁOWAŁA – BRZEŚĆ W KAMPANII POLSKIEJ 1939 roku

Kampania polska 1939 roku wiąże się z tragicznymi losami Państwa Polskiego i jego obywateli. Armia polska, stawiając czoła najpierw niemieckiemu, a następnie radzieckiemu najeźdźcy, nie była w stanie samotnie wygrać tej wojny. Polacy, mimo braku wsparcia ze strony państw sojuszniczych (które były do tego zobowiązane), postanowiła się jednak bić.

W całości działań wojennych toczonych w 1939 roku w Polsce, wymiar niezwykle mają obrony większych miast i twierdz. Wszystkie one obrazują poświęcenie żołnierza polskiego oraz dążenie do wypełnienia obowiązków żołnierskich za wszelką cenę. Obrona Brześcia, a właściwie Twierdzy Brzeskiej we wrześniu 1939 roku, jest jednym z wielu takich przykładów. Warto dodać, że historiografii niepolskiej zdecydowanie częściej obrona Twierdzy Brzeskiej rozpatrywana jest w kontekście początku wojny radziecko-niemieckiej latem 1941 roku.

Przez wielu historyków, położony na wschodnim brzegu Bugu i otulony od południa rzeką Muchawiec Brześć jest obecnie nieco zapomniany. Zaliczany współcześnie do grona miast kresowych, faktycznie położony był niemal w samym sercu II Rzeczypospolitej. W przestrzeni badawczej dzieje

miasta i twierdzy ustępują jednak miejsca takim miastom jak Lwów, Wilno, Grodno, Stanisławów czy nawet Tarnopol. Międzywojenna oraz wojenna historia Brześcia zasługuje z pewnością na gruntowane przebadanie, a już na pewno na przechowanie jej w ludzkiej pamięci. Miasto, pełniąc w czasach zaborów jedynie rolę siedziby powiatu, miało przed I wojną światową charakter dość prowincjonalny. Impulsem do jego rozwoju było umiejscowienie w nim w okresie międzywojennym szeregu instytucji cywilnych i wojskowych, które podnosiły jego rangę. To z kolei spowodowało, że miasto wprowadzone zostało cywilizacyjnie w XX wiek.

Brześć w okresie II Rzeczypospolitej stał się przede wszystkim siedzibą władz wojewódzkich województwa poleskiego i powiatowych, dla powiatu brzeskiego. W okresie międzywojennym siedzibę w mieście miały także m.in. Wydział Dróg Wodnych (dla 5 województw), Okręgowa Izba Kontroli (dla 2 województw), Kuratorium Poleskiego Okręgu Szkolnego, Biuro Projektów Melioracji Polesia, Komenda Wojewódzka i Powiatowa Policji Państwowej oraz sądy grodzki i okręgowy.

W mieście umiejscowiono także szereg instytucji wojskowych oraz dyslokowano kilka jednostek różnych rodzajów broni. W Twierdzy Brzeskiej swoją siedzibę miało Dowództwo Okręgu Korpusu nr IX a wraz z nim wszystkie organa służb typowe dla tego szczebla (np. składnice uzbrojenia, sąd i prokuratura wojskowa, intendentura, szpital okręgowy itp.). W Małaszewiczach Dużych i Małych (10 km na zachód od Brześcia) zlokalizowana była baza lotnictwa wojskowego, rozbudowywana intensywnie w latach 1937–1939. W okresie międzywojennym (w różnych latach) dyslokowano tu 35. i 82. pułk piechoty (pp), 30. pułk artylerii lekkiej (bez 2. baterii), I dywizjon 9. pułku artylerii ciężkiej, 4. batalion pancerny, 4. batalion telegraficzny, 9. dywizjon żandarmerii, 9. dywizjon artylerii przeciwlotniczej, 6. batalion saperów oraz Centrum Wyszkozenia Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwigazowej. Znaczenie miasta zarówno w strukturach administracji cywilnej, jak i wojskowej było zatem duże.

Przedwojenny Brześć będąc centrum administracyjno-wojskowym, pełnił miasta o charakterze regionalnego centrum handlowo-przemysłowego. Krzyżowało się tu aż sześć linii kolejowych o dużym znaczeniu gospodarczym i strategicznym oraz wiele dróg, z najważniejszą wiodącą z Warszawy na wschód, ku granicy z ZSRR. Duża ilość zakładów infrastruktury kolejowej dodatkowo zwiększała rolę miasta jako węzła kolejowego.

Ważną częścią miasta była wspomniana już Twierdza Brzeska. Ukończona w 1842 roku, rozlokowana była na czterech wyspach (Centralnej, Północnej, Szpitalnej oraz Zachodniej, zwanej również Lotniczą) w miejscu ujścia Muchawca do Bugu. W jej skład wchodziło także 12 fortów. Twierdza w

omawianym okresie tworzyła swoiste miasto w mieście. Zamieszkiwało ją przeszło 4000 osób, wśród nich około 250 rodzin oficerów i około 500 podoficerów zawodowych, urzędnicy cywilni oraz – w największym stopniu – żołnierze odbywający służbę wojskową. Na jej terenie znajdowały się komenda garnizonu, kościół, szkoła, szpital, poczta, hotel, biblioteka, sklepy spożywcze, kino, park i skwery, ulice, boiska oraz wodociągi.

W przedzie dniu wybuchu wojny, Brześć stanowił dość znaczący punkt na mapie Polski. Ze względu na swe strategiczne położenie i znaczenie był także szczególnie zagrożony. Wojna, która wybuchła 1 września 1939 roku mogła wydawać się dla mieszkańców odległa. Wprawdzie trwała mobilizacja, ale sytuacja w mieście była spokojna. Niemniej jednak już od 1 września Brześć i okolice były regularnie bombardowane przez lotnictwo niemieckie. Kolejne naloty odbywały się właściwie każdego dnia. Ich natężenie wzrosło jeszcze bardziej w drugim tygodniu wojny, kiedy do miasta ewakuowały się Sztab Naczelnego Wodza oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Bezpośredni bój o Brześć, a właściwie Twierdzę Brzeską rozpoczął się w trzecim tygodniu wojny.

Celem niniejszego artykułu jest zatem ukazanie najpierw całości polskich przygotowań do obrony Twierdzy Brzeskiej, a następnie scharakteryzowanie przebiegu kilkudniowych walk o nią. Starcie polsko-niemieckie do jakiego wówczas doszło nie przyniosło Wehrmachtowi szybkiego zwycięstwa, na jakie Niemcy liczyli. Strona niemiecka nie doceniła możliwości obronnych, jakie dawała stara Twierdza oraz determinacji znajdujących się w niej żołnierzy polskich, którzy nie zamierzali się poddawać. Z tego względu Niemcy nie zdołali zdobyć Twierdzy w walce – zajęli ją dopiero po tym, jak żołnierze polscy pod osłoną nocy wycofali się z niej.

Секція 3

АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ВОЄН

Беспєка В.Ю.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

**ІНФОРМАЦІЙНЕ АГЕНТСТВО США (USIA).
ЕТАП ФОРМУВАННЯ (1953 р.)**

Аналізуючи події на міжнародній арені на початку XXI ст., прослідковуємо прояви конфронтації між США та Російською Федерацією. Сучасні політологи та військові фахівці вбачають у них риси нової «холодної війни». Отже, дослідження попереднього явища подібного протиборства є актуальним для сьогодення, оскільки сприятиме у формуванні напрямів розвитку національної безпеки України (особливо в умовах «гібридизації» війн).

Приступаючи до викладу основного матеріалу, зазначимо, що станом на початок 1953 року структура органів державної пропаганди США передбачала використання Інформаційної служба США (USIS), радіостанцій Голосу Америки (VOA), Радіо Вільна Європа (RCE) і Радіо Свобода (RL), що спонсоруються ЦРУ, а також створення Ради психологічної стратегії (PSB), яка поєднувала та координувала діяльність департаментів держави і оборони з ЦРУ. Також Рада (PSB) ініціювала процес, за допомогою якого психологічна війна і, зрештою, вся пропаганда стали інструментами інформаційно-психологічного впливу під безпосереднім контролем президента як Верховного Головнокомандувача.

Цикл формування та структуризації американського пропагандистського апарату на початку «холодної війни» (1946 – 1953) завершується створенням Інформаційного агентства США (USIA) в серпні 1953 року. Воно стає основним органом зовнішньополітичної пропаганди Сполучених Штатів аж до 1999 року. Сьогодні на порядок денний американськими силовими структурами та громадськими діячами поставлене питання про його відновлення в зв'язку з зростанням рівня «холодної» напруги у світі.

Значущість USIA підтверджується тим фактом, що вже через 6 днів після приходу в Білий дім Д. Ейзенхауер засновує президентську комісію з міжнародної інформаційної діяльності на чолі з экс-працівником американської розвідки (ЦРУ) У.-Г. Джексонем. Суть висунутих ним рекомендацій полягала в тому, що «психологічна війна» проти соціалістичних країн не може проводитись якимось певним відомством Вашингтона, а повинна бути спільним завданням всіх зовнішньополітичних установ.

Відповідно до рекомендацій комісії був створений координаційний орган при Раді національної безпеки США – Координаційна рада з питань операцій (ОСВ), а також спеціальна посада помічника президента з питань «психологічної війни».

Незабаром, 9 квітня 1953 року Комітет Рокфеллера (з питань Державних організацій) виступив з рекомендацією щодо змін існуючої інформаційної політики США. Зокрема закликав апарат президента Д. Ейзенхауера: «Створити нове іноземне інформаційне агентство, в якому будуть консолідовані найважливіші закордонні інформаційні програми та програми культурного та освітнього обміну». При цьому Голос Америки (VOA) мав стати частиною цього нового агентства.

Реакцією Д. Ейзенхауера у відповідь став план реорганізації № 8 від 1 червня 1953 року до Конгресу під назвою «Про створення інформаційного агентства Сполучених Штатів». У супровідній заяві очільник Білого дому стверджував, що нове агентство є «єдиним здоровим способом забезпечення реальної єдності та більшої ефективності» в роботі інформаційних служб США.

Відповідно до плану, програма обміну та реалізації інформації залишалася під юрисдикцією Державного департаменту, але за кордоном повинна реалізовуватись персоналом USIA. Президент особисто наполіг на тому, щоб директор Інформаційного агентства USIA увійшов до складу Ради національної безпеки і зобов'язав його «повідомляти та отримувати від мене (Д. Ейзенхауера) інструкції через Раду національної безпеки». Першим директором Інформаційного агентства Сполучених Штатів було призначено Т. Страйберта. З його призначенням 1 серпня 1953 року закон про створення USIA набрав офіційної чинності.

А вже майже через три місяці у постанові РНБ від 24 жовтня 1953 р. було визначено наступне: «Мета створення інформаційного агентства США полягає в тому, щоб за допомогою ЗМІ надавати людям, що живуть в інших країнах, докази того, що цілі і політика Сполучених Штатів відповідають їх законним прагненням до свободи, прогресу і миру».

При цьому основними завданнями USIA визначалось:

- встановлення і розвиток контактів між США та іншими країнами на особистому та інституційному рівнях задля зростання взаєморозуміння і міжнародної стабільності;
- надання допомоги в розбудові демократії та ринкової економіки в країнах, що прагнуть до створення відкритого суспільства;
- роз'яснення політики США широкій зарубіжній аудиторії;
- представлення американського суспільства в усьому його розмаїтті, сприяючи розумінню справжнього змісту політики представниками зарубіжної громадськості;

- консультування президента, держсекретаря, членів Ради національної безпеки та інших вищих урядовців з питань суспільної думки за кордоном з метою вироблення поточної і перспективної інформаційної політики США;
- сприяння здійсненню програм освітніх і культурних обмінів в національних інтересах;
- проведення переговорів з обміну інформацією в освітньому та культурному середовищі з урядами інших країн.

Насправді задум полягав у тому, щоб USIA розповсюджувало «позитивний» матеріал, водночас спрямувавши більш різку пропаганду через приховані канали, як-то – Радіо Вільна Європа (PCE) та Радіо Свобода (RL). При цьому адміністрація Д. Ейзенхауера залишала за собою право контролювати і координувати всю пропагандистську програму, демонструючи інституціоналізацію воєнізованої пропагандистської структури (до якої входили відкриті і приховані операції).

Мережа агентства USIA була дуже розгалужена. Для прикладу, представники USIA з питань ЗМІ знаходилися в Міжнародній пресслужбі, Службі кінематографії та Службі інформаційних центрів у Вашингтоні. З метою координації відносин між закордонними штабами і штаб-квартирою USIA було призначено чотирьох помічників для кожного регіону. Хотілось би звернути увагу на те, як поділ на чотири «області» USIA та їх фінансування розкривають пріоритети діяльності агентства, а саме: Європу та Велику Британію обслуговували 3500 співробітників з бюджетом 22,5 млн доларів США (близько половини з яких було спрямовано до Німеччини); у порівнянні з латиноамериканськими республіками – лише 500 працівників та бюджет у 1,5 млн доларів. Далекий Схід мав 1300 співробітників і бюджет у 2,7 млн доларів. Близький Схід, Південна Азія та Африка – 1200 співробітників та бюджет у 2,9 млн доларів.

Підсумовуючи, зазначимо, що створення USIA ознаменувало закінчення восьмирічного процесу структуризації пропагандистського апарату США. Створивши USIA і ОСВ, адміністрація президента по суті централізувала всю пропагандистську і психологічну діяльність таким чином, як це було характерно для військових операцій. Надаючи агентству незалежність від Державного департаменту, тим не менш, Д. Ейзенхауер бере на себе більший контроль над його діяльністю шляхом впровадження військової структури у виконавчу владу.

Виздрик В.С., д.і.н., професор
Мельник О.М., к.е.н., доцент
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ЗНАЧИМІСТЬ М. МІХНОВСЬКОГО У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА: УРОКИ ІСТОРІЇ

З особою М. Міхновського тісно пов'язано багато важливих, ключових політичних подій 1917 р. в Україні. З перших днів революції було зрозумілим, що майбутнє України залежить від того, чи будуть створені власні збройні сили. В умовах світової війни, коли мільйони українців одержали зброю, створення національної армії, з технічної точки зору, було нескладним завданням.

Проте таке прагнення не було зрозуміле партнерам самостійників по Українській Центральній Раді. Вони виходили з тієї позиції, що після краху царизму у демократичній Росії немає ворожих сил. Українське ліберальне керівництво Центральної Ради було твердо впевнено, що російські політики будуть щиро допомагати українцям у їх домаганнях свободи національного життя. За таких умов створення власної національної армії вважалося не лише надто дорогим, але і небезпечним заходом, оскільки, мовляв, війська можуть стати «знаряддям реакційних сил».

М. Міхновський на початку березня 1917 р, швидко налагоджує співпрацю з військовими, 6 березня виступив перед 210 офіцерами-українцями з ідеєю створення української національної армії, де було прийнято резолюцію про «Підготовче віче», яка вийшла великим тиражем і швидко розповсюджено на фронті і в тилу.

16 березня 1917 р. відбулася нарада київського гарнізону, де під впливом доповіді М. Міхновського, було прийнято резолюцію: «Негайно приступити до організації власної національної армії, як могутньої своєї мілітарної сили». Та був створений «Український військовий організаційний комітет», до складу якого входили: полковник Глинський – голова; полковник П. Волошин, сотник Л. Ган, прапорщик Т. Павелко і поручик М. Міхновський. Завданням цього комітету була українізація військових частин на Україні, створення українських військових організацій і, перш за все, відкриття українського військового клубу. Очолили «Український військовий клуб ім. гетьмана П. Полуботка» М. Міхновський і його близький товариш хорунжий Л. Ган.

У кінці березня 1917 р. у готелі «Прага» відбулася нарада «Українського військового організаційного комітету», де М. Міхновським було викладено своє бачення найближчого майбутнього щодо створення українського війська.

Поведінка керівників Центральної Ради відносно формування власної армії спонукала Міхновського та його однодумців до цілком самостійних дій формування та організації першого великого з'єднання української армії. У середині квітня 1917 р. було створення «Першого Українського козачого ім. гетьмана Богдана Хмельницького полку».

На початку травня 1917 р. в Києві відбувся Військовий з'їзд на якому були присутні 700 представників від військових фронтових і тилових частин армії і флоту. Президія з'їзду складалася з шести чоловік: ініціатора українізації військ М. Міхновського, делегата Західного фронту С. Петлюри, представника Виконавчого Комітету Центральної Ради В. Винниченка, моряка Чорноморського флоту Письменного, командира богданівського полку Ю. Капкана. Повернувшись до своїх частин, делегати з'їзду розгорнули активну роботу з українізації військових частин. Через деякий час з'явилися нові українські полки: ім. Гонти в Умані, ім. Сагайдачного у Житомирі, ім. П. Полуботка в Ростові-на-Дону, ім. гетьмана Мазепи у Саратові, Український Запорозький полк у Москві.

Незважаючи на неприховану ворожість лібералів і соціалістів у червні 1917 р. близьке оточення М. Міхновського розпочало формування нового українського козачого полку. Під впливом агітаційної роботи членів клубу ім. Полуботка вони оголосили себе окремим військовим з'єднанням і заявили, що не виступлять на фронт доти, поки їх не визнають «Другим Українським ім. гетьмана Полуботка Козачим полком». Не піддалися солдати і на заклики В. Винниченка, який відвідав полк і від імені Українського Військового Генерального Комітету просив їх повернутися до своїх військових частин.

3 липня 1917 р. Центральна Рада опублікувала II Універсал, де питання автономії України відкладалося на невизначений період. Саме в цей час, коли конфлікт з Тимчасовим урядом досяг свого апогею, полуботківці, впевнившись у його безсиллі, під впливом офіцерів-самостійників вирішили змусити Українську Центральну Раду проголосити самостійність, відмовитися від її «автономізму» і «федералізму» і перейти на позиції самостійництва.

М. Міхновський розгорнув активну діяльність у сфері військового будівництва, стояв біля витоків Українського Військового Організаційного Комітету, організував Клуб ім. П. Полуботка, брав участь в організації і роботі з'їздів, віч, маніфестацій для пропаганди самостійницьких ідей і згуртування навколо них української еліти, різних політичних сил і широких кіл громадськості. Однак діяльність М. Міхновського не знайшла підтримки серед керівництва Центральної Ради, для якого був неприйнятним його радикалізм у вирішенні військового будівництва.

Ідеї М. Міхновського, висловлені на початку ХХ ст., не втратили актуальності й втілилися в реаліях незалежної України. Національна ідея – духовний стрижень в інтелектуальному поступі української нації. Тому одним з головних завдань України на сучасному етапі є консолідація народу навколо національної ідеї, його трансформації в політично організоване громадянське суспільство.

Гапєєва О.Л., к.і.н., с.н.с.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ОПЕРАЦІЯ «ЕНТЕБЕ»: ШЛЯХ ДО ПРАВДИ

Операція «Ентеббе» (כדור הרעם), яка відбулась більш ніж сорок років тому, й сьогодні вважається найунікальнішою антитерористичною операцією, яку провели спецпідрозділи Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) на території Уганди з метою визволення 83 заручників, захоплених німецькими терористами та членами організації «Народний фронт визволення Палестини» 27 червня 1976 р.

Й хоча особливості її проведення ізраїльські військові вивчають на офіцерських курсах, а набутий досвід протидії терористичним актам активно використовується на території країн Європи й США, більшість документів щодо операції «Ентеббе» були засекречені тривалий час, а деякі зберегли цей гриф й донині.

Окрім виняткової військової майстерності операція «Ентеббе» відома ще й тим, що під час її проведення загинув командир спецпідрозділу «Сайерет маткал» (30-річний підполковник Йонатан Нетаньягу, рідний брат діючого прем'єр-міністра Ізраїлю Беньяміна Нетаньягу, який, до речі, також проходив військовою службу у спецпідрозділах Армії оборони Ізраїлю. На честь Йонатана Нетаньяху операцію «Ентеббе» ще називають «Операція Йонатан».

Слід зауважити, що попри існування певних обмежень щодо оприлюднення документів ізраїльських спецслужб, пов'язаних із операцією «Ентеббе» джерельна база за тематикою нашого дослідження представлена численними матеріалами біографічного характеру: спогадами заручників-безпосередніх учасників подій, книгами, статтями, відеоматеріалами у перекладі українською, англійською мовами та мовами країн Європейського Союзу. У 1977 році побачив світ фільм ізраїльських кінематографістів «Операція Йонатан». На Берлінському кінофестивалі у 2018 році було презентовано трилер «Операція «Ентеббе» (7 Days in Entebbe) спільного виробництва США й Великобританії, офіційна прем'єра якого відбулась в Україні у травні минулого року.

...Наприкінці червня 1976 р. літак із 83 громадянами Ізраїлю та інших країн здійснив рейс Тель-Авів–Париж, під час якого пасажирів й члени екіпажу були захоплені терористами. За згодою та при підтримці диктатора Іді Аміна літак здійснив посадку в Уганді, в аеропорту Ентеббе. Терористи висунули вимоги до уряду Ізраїлю: звільнити раніше затриманих палестинців, які утримувались у тюрмах Ізраїлю, Німеччини, Кенії, Франції і Швейцарії – всього 56 осіб.

Для вирішення питання щодо звільнення заручників Ізраїль задіяв дипломатичні канали, особисті контакти членів Уряду, сподіваючись на підтримку світової спільноти, проте ситуація залишалась напруженою. Протягом наступних двох днів терористи звільнили заручників, які мали громадянство інших країн, й вони повернулись у Париж. Екіпаж літака французької авіакомпанії добровільно залишився разом із заручниками-ізраїльтянами.

Після звільнення заручників-громадян інших країн світу ізраїльські військові детально опитали їх та відтворили картину того, що відбувалось на території аеропорту. Як зазначає у книзі «Операція Йонатан – от первого лица» доктор Ідо Нетаньяху, на планування спецоперації було відведено лише одну добу. До співпраці залучили групу ізраїльських інженерів, які проектували й будували аеропорт Ентеббе та за їхніми кресленнями відтворили макет аеропорту, на якому відпрацьовувались деталі спецоперації. Було прийнято рішення: силами спецназу на позашляховиках захопити термінал, де утримувались заручники. Транспортні засоби планувалось доставити до аеропорту Ентеббе літаками С-130 «Геркулес».

Як зазначають дослідники операції «Ентеббе», з військової точки зору вона не мала аналогів, адже необхідно було звільнити заручників на території іншої держави на відстані 4000 кілометрів від Ізраїлю, а дістатися до Уганди можливо було лише літаками. Напередодні спецоперації один із агентів Мосаду на спортивному літаку здійснив посадку в аеропорту Ентеббе та зробив фотографії терміналу, де утримувались заручники. Також було використано факт, що в угандійських солдат великою повагою користувався автомобіль марки «Мерседес», що належав Іді Аміну. У найкоротші терміни було підготовлено копію такого автомобіля, оскільки пересування ізраїльських спецназівців територією аеропорту на такій машині, теоретично, не мало викликати протидію з боку підрозділів охорони. Рішення на проведення спецоперації було отримано вже у повітрі, коли спецназівці наближались до місця її проведення.

У визначений час перший літак здійснив посадку разом із літаком британської авіакомпанії, задля якого було увімкнено прожектори та освітлено злітну полосу. Це дало змогу решті ізраїльських літаків здійснити посадку непоміченими. Спецназівці на автомобілі-копії «Мерседеса» Аміна миттєво дістались терміналу аеропорту, де утримувались заручники, й протягом декількох хвилин знищили терористів. Саме тоді, під час перестрілки, загинув Йонатан Нетаньягу. Інша група спецназівців спалила винищувачі угандійських Повітряних сил, щоб унеможливити подальше переслідування. Протягом всього часу спецоперації над аеропортом Ентеббе у повітрі кружляв літак, на якому перебувало керівництво спецоперацією. Завчасно в аеропорту Найробі на території Кенії було розгорнуто військовий шпиталь: очікувалась значна кількість поранених.

Вся спецоперація від моменту посадки ізраїльських літаків на території Уганди й до вильоту у зворотному напрямку разом із заручниками тривала 58 хвилин; перестрілка тривала 1 хвилину 45 секунд та завершилась загибеллю двох заручників. Серед військових загинув лише підполковник Нетаньягу, ще одного спецназівця було поранено, і він назавжди залишився паралізованим. Разом із врятованими заручниками 6 літаків ВПС Ізраїлю дістались аеропорту Найробі та після дозаправки повернулись до Ізраїлю. Щоправда, такі дії ізраїльських спецслужб отримали засудження з боку Радянського Союзу через порушення повітряного простору Уганди.

Чому нині ми звернулись до подій далекого 1976 року?

Передусім тому, що протягом останніх п'яти років Україна веде війну за Незалежність. Дослідники подій Революції Гідності, Антитерористичної операції звернулись до усної історії, основним методом якої є інтерв'ювання безпосередніх учасників подій та аналіз отриманого матеріалу.

Після завершення спецоперації «Ентеббе» було опитано учасників спецоперації та складено звіт, який став єдиним офіційним джерелом інформації про згадані події. Проте, як свідчить доктор Ідо Нетаньягу, насправді було опитано лише одного офіцера спецназу, й звіт, фактично, ґрунтувався на його суб'єктивних свідченнях, отже, виникли непорозуміння щодо обставин загибелі Йонатана Нетаньягу.

Брати Нетаньягу (Беньямін, Ідо та покійний Йонатан) є синами відомого ізраїльського історика, професора Бенціона Нетаньягу. Доктор Ідо Нетаньягу, також колишній спецназівець, більш ніж 30 років вивчав доступні джерела, опитував безпосередніх учасників спецоперації. Кропітка робота, яку він провів, для сучасного дослідника-історика

є прикладом. А логічним завершенням цієї історії стала книга-свідчення «Операція «Йонатан». Від першої особи» (назва українською мовою), написана на спогадах (стенограмах бесід) із 33 учасниками спецоперації вже після розсекречування більшості документів, пов'язаних із операцією «Ентеббе». Ця книга, фактично, поставила крапку на довгому шляху відновлення справедливості й історичної правди.

Колодюк М.А.

Військовий інститут

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

ВІЙНА В АФГАНІСТАНІ 1979 – 1988: ВИТОКИ «АЛЬ-КАЇДИ»

Актуальність. З огляду на сучасні події тероризм давно перейшов за національні межі й став одним з найнебезпечніших соціально-політичних явищ. З кожним роком зростає кількість радикальних терористичних угруповань, основною діяльністю яких є дестабілізація політичної ситуації у світі та планування терористичних атак. Такі організації становлять загрозу безпеці та життєво важливим інтересам як кожної особи, так і всього суспільства. «Аль-Каїда» є першою наймасштабнішою терористичною організацією, на рахунку якої – планування і здійснення цілого ряду великих терористичних актів.

Мета. Проаналізувати чинники та обставини, що сприяли виникненню терористичної організації «Аль-Каїди» та оголошенню нею всесвітнього джихаду після закінчення війни в Афганістані 1979 – 1988 рр.

З 1979 року для ведення збройної боротьби проти урядових військ в Афганістані були сформовані нерегулярні військові формування з-поміж місцевого населення, пуштунських племен північно-західних районів Пакистану та найманців з окремих ісламських країн, які були мотивовані ісламською ідеологією – моджахеди. Їхньою метою був захист своєї батьківщини (Афганістану) від «невірних» та своєї віри (священного ісламу).

Вони намагались об'єднати всіх правовірних мусульман, наголошуючи, що обов'язком кожного мусульманина є джихад, адже про нього йдеться в Корані: «...В ім'я Аллаха, обов'язком кожного благовірного мусульманина є священна війна – Джихад, для цього йому слід йти й вбивати невірних, тільки тоді його душа зможе увійти у браму раю». Декларація цих принципів стала основою для пропаганди ідеології лідерами моджахедів.

Під приводом захисту Афганістану від моджахедів та «з метою надання допомоги дружньому афганському народу, а також створення сприятливих умов для заборони можливих антиафганських акцій з боку сусідніх держав» у 1979 році Радянський Союз ввів свої війська на територію Демократичної Республіки Афганістан, розпочавши в країні військовий конфлікт між офіційною владою і обмеженим контингентом радянських військ з одного боку та озброєними формування афганських моджахедів з іншого боку.

Одразу проти військової інтервенції СРСР був оголошений джихад. До ведення війни також залучались й арабські найманці. Фінансову, політичну та військово-технічну підтримку повстанці отримували від США, Об'єднаних Арабських Еміратів, Пакистану, КНР, Ірану, Єгипту та інших арабських держав.

Також джерелами фінансування бойовиків були й приватні особи та організації в мусульманських країнах. Серед них особливу роль відіграла організація «Мактаб аль-Хідадат», яка була створена у 1984 році у місті Пешавар (Пакистан) Абдуллою Аззамом і Усамою бен Ладеном. Основною її метою було забезпечення повстанців грошима, зброєю і бійцями, що надходили з інших арабських країн. Для підтримки цієї організації Усама бен Ладен надавав й власні кошти.

Місто Пешавар стало основним базовим пунктом афганських моджахедів, а Пакистан – своєрідним каналом передачі американської допомоги, адже на території країни знаходились навчально-тренувальні табори й бази постачання моджахедів. Саме в пакистанському місті Пешавар «Мактаб-аль-Хідадат» створила перші табори для підготовки бойовиків. З 1987 р. Аззам і бен Ладен почали створювати табори й в самому Афганістані, у яких навчали добровольців з усього арабського світу.

Також додатковими джерелами фінансування для бойовиків стали: наркоторгівля, кустарний видобуток золота і продаж золотого піску.

Результатом діяльності моджахедів під час війни в Афганістані було створення коаліцій, найбільшою з яких визнається «Пешаварська сімка» («Альянс семи») – сунітська Ісламська єдність афганських моджахедів, куди входили шість пуштунських і одне таджицьке угруповання.

До 1988 року Усама покинув «Мактаб аль-Хідадат», адже вважав, що араби в складі афганського опору повинні бути новою окремою силою, в той час як Аззам був прихильником їх злиття з моджахедами.

Коли Радянський Союз визнав свою поразку у 10-річній битві за контроль над Афганістаном, саудівський мільйонер Усама бен Ладен вирішив об'єднати усіх арабських моджахедів у країні, щоб створити «Аль-Каїду» як базу для початку джихаду.

Організація була створена 11 серпня 1988 року на зустрічі між керівництвом «Єгипетського ісламського джихаду», Аззамом і Усамою бен Ладеном, де було прийнято рішення об'єднати кошти Ладена та досвід «Єгипетського ісламського джихаду» для ведення джихаду і поширення ідей ісламу по всьому світу і далі після виведення радянських військ з Афганістану.

Після завершення війни «Мактаб-аль-Хідадат» розпалася і більшість її учасників все-таки приєдналися до «Аль-Каїди», яка розпочала свою терористичну діяльність, в основному здійснюючи її проти США та західного світу, яких вона сприймала як «імперію зла» з «неправильним» способом життя та культурою.

Після виведення радянського військового контингенту та припинення військово-матеріальної підтримки офіційного уряду Афганістану (в першу чергу, у вигляді постачання пально-мастильних матеріалів) владу в країні захопили радикальні ісламісти, й Афганістан був проголошений ісламською державою.

Афганська війна сприяла зміцненню радикальних ісламістських сил в Афганістані, перетворивши його на базу виробництва наркотиків та міжнародного тероризму, осередки якого після розпаду СРСР почали з'являтися й у сусідньому Таджикистані, а також в Карабасі, Чечні, Дагестані.

Отже, після завершення війни в Афганістані існували сприятливі умови для виникнення масштабної терористичної організації «Аль-Каїда». Основними передумовами, що сприяли її створенню, стали наявність достатньої кількості фінансових ресурсів через спонсорство США, ОАЕ, Пакистаном, Китаєм, арабськими країнами та мусульманськими організаціями військових формувань моджахедів під час Афганської війни, наявність навчених збройних формувань, зброї та матеріальної бази, а також навчально-тренувальних таборів після завершення збройних сутичок та створення налагодженої системи взаємодії у мусульманському світі, що допомогло залучити нових учасників.

Таким чином, зміцнивши свої позиції через отримання матеріальних ресурсів, бойового досвіду та нових джерел фінансування своєї діяльності, афганські моджахеди змогли перейти на новий (самостійний) рівень організації через започаткування «Аль-Каїди» та проголосити нову мету своєї діяльності – створення «Великого ісламського халіфату».

**ДО ПИТАННЯ ГЕНЕРАЛІТЕТУ УКРАЇНСЬКОГО
ПОХОДЖЕННЯ В АВСТРО-УГОРСЬКІЙ АРМІЇ ТА ЙОГО
ПОДАЛЬШІЙ СЛУЖБИ У ГАЛИЦЬКІЙ АРМІЇ.
МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ**

Сота річниця закінчення Першої світової війни і створення Західноукраїнської Народної Республіки та її збройних сил, яку світова і українська спільнота згадувала минулого року, дала поштовх до написання великої кількості наукових праць та монографій, присвячених цим видатним історичним подіям. Проте, хоча цим темам присвячено десятки тисяч досліджень, все одно знаходяться так звані «білі плями», мало або зовсім не висвітлені моменти, теми, мало досліджені матеріали. На жаль, до цього переліку відноситься і тема генералітету колишньої австро-угорської армії українського походження, навколо якої протягом останнього століття зародилася своя міфологія.

Отже, метою даної статті є висвітлення питання генералітету колишньої австро-угорської армії українського походження, його подальшого відношення до створення Української державності та її Збройних сил, спроба хоча би частково спростувати міфи та нісенітничі навколо цього питання, на матеріалах джерел мало або взагалі невідомих широкому загалу українських істориків. У своєму дослідженні автор розглядає персоналії Йозефа Доброволі-Вітошинського, Марцеля Лавровського, Стефана Кобилянського, Фелікса Шепаровича, Захарія Павлюха, Ярослава Окуневського та Ореста Зарицького.

Одним з перших українських істориків, хто згадав про генералів колишньої австро-угорської армії українського походження, був Лев Шанковський, який у своїй праці «Українська Галицька армія», згадає генералів: фельдмаршал-льойтнанта Антіна Лавровського, генерал-майорів Йозефа Доброволі-Вітошинського, Стефана Кобилянського та Фелікса Шепаровича, стверджуючи, що Лавровський помер від хвороби майже відразу після війни, Шепарович на чолі бригади потрапив у полон в Перемишлі у 1915 р. і помер у Сибіру, а мотивація рішення не піти служити в Збройні сили Української держави Кобилянського і Вітошинського автором не зрозуміла. Шанковський, згадуючи тільки цих чотирьох генералів, не згадав про Захарія Павлюха, Ярослава Окуневського та Ореста Зарицького. Можливо, тому, що останні, маючи ранги, що прирівнювалися до генеральських та адміральських, не були

військовими за фахом, окрім Павлюха, який починав службу стройовим офіцером, але у подальшому перейшов на посади, пов'язані з військовим судочинством, і закінчив службу генерал-аудитором. Окуневський та Зарицький були головами військово-медичної служби австро-угорського імператорського флоту, тобто медиками.

Але, на жаль, Шанковський припустився великої помилки, подаючи такі дані, зокрема про Вітошинського, Лавровського, Шепаровича та Кобилянського. Це скорш за все пов'язано з тим, що, знаходячись в еміграції у Філадельфії, автор більше користувався матеріалами спогадів і не міг або не вважав за потрібне скористатися довідниковою літературою. Правда, треба визнати, що це і не було провідною темою його дослідження.

Насправді Лавровський помер у Відні у 1927 р., Вітошинський був у офіцерському резерві польської армії, тобто основного ворога Галицької армії, та ще і членом військового суду, а Кобилянський і Шепарович ніколи генералами не були. Крім цього, Стефан Кобилянський був однофамільцем, а не братом відомої письменниці Ольги Кобилянської, і достеменно не відомо, чи він був українцем, так само як і Лавровський, а Шепарович ні у який російський полон не потрапляв, а вийшов у відставку наприкінці війни у званні підполковника (оберст-льойтнант). Більш детально біографії героїв даного дослідження ми розглянемо нижче.

В українській міжвоєнній літературі питанню генералітету колишньої австро-угорської армії українського походження, який пішов служити в українську армію, на жаль також присвячено дуже мало уваги. Можна згадати легендарний «Часопис червоної калини», зокрема № 10 за жовтень 1931 р., де у статті Олега Ключенка «Генералітет УГА», згадується про 2-3 неназваних генералів, серед яких і Лавровський, його хвороба та швидка смерть. З нашої точки зору, автор подає дуже важливу думку про характеристику цих генералів: «однаке вони відчувалися від свого народу й не стали під стяги рідної армії».

У сучасній Україні, де здавалося би немає нездоланих проблем з пошуком джерел як українського, так і закордонного походження, на жаль, багато істориків не обтяжує себе цим, створюючи не історичні, а скоріше міфологічні дослідження. Зокрема, якщо ми подивимося у виданні в 2010 р. «Українська Галицька Армія: довідник» Василя Кучерука, то ми побачимо, у статті про Вітошинського-Доброволю, що він, нібито був членом НКГА у 1919 р., учасником походу об'єднаних українських армій на Київ – Одесу (08.1918), польсько-української кампанії 1920 р., інтернований у Ланцуті. Це пишеться у сучасний період, коли є можливість ознайомитися з списками інтернованих,

а крім цього, коли вже більше ніж 25 років є відкрита можливість ознайомитися з фондом самого Вітошинського у ЦДІА Львівської області. І тим прикріше, що у створенні цього «довідника» брав участь Львівський історичний музей. Там само повідомляється і про заслання до Сибіру і смерть у 1917 р. «генерала» Фелікса Шепаровича. Звичайно, що для перевірки цього факту треба ознайомитися з матеріалами чеського та австрійського військового архівів, та продивитися списки генералів та старших офіцерів австро-угорської армії, які потрапили у російський полон. Більшість з цієї інформації є доступною, навіть у мережі Інтернет. Також не зрозуміло, що взагалі у цьому «довіднику» робить людина, що, за думкою автора, померла у 1917 р. У «довіднику» згадується і «брат» Ольги Кобилянської – «генерал» Степан Кобилянський. Автор повторює Шанковського, пишучи, що Кобилянський не служив в УГА з невідомих причин. Тим більш не зрозуміло його місце у цьому «довіднику».

Певним апофеозом усього цього історичного міфотворення стало встановлення на пам'ятнику Вітошинському-Доброволі (Личаківський цвинтар у Львові) меморіальної дошки з написом – «генерал УГА».

Мартинюк І.М., к.б.н.,

Стаднічук О.М., к.х.н.

Ніконець І.І., к.т.н., с.н.с., доцент

Шматов Є.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ДЕСТРУКТИВНА ПОВЕДІНКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ – ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРОФІЛАКТИЧНА РОБОТА

Найцінніший дар для людини – життя, але враховуючи кількість збройних конфліктів, які поширені по всій Земній кулі, ймовірність його втрати як військовослужбовця, так і цивільних осіб є досить високою. Кількість безповоротних (бойових і небойових) втрат, поранених та структура поранень особового складу під час ведення воєнних дій фіксується і аналізується. Проте статистичні дані не враховують кількість небойових втрат особового складу після виконання службових обов'язків та причину таких втрат. Тому особливо гострим є питання проведення психологічної реабілітації бійців, що виконували службові обов'язки в зонах ведення бойових дій.

Під час Антитерористичної операції (АТО) та операції Об'єднаних сил впродовж 2014 – 2018 років, за офіційними даними загальна кількість

безповоротних втрат по Сухопутних військах Збройних Сил України становить 2307 осіб, а небойових – 1566. Однією з причин небойових втрат є суїциди, спричинені розладами психіки, і, на жаль, можемо спостерігати тенденцію до збільшення їх кількості. Так, до країн Європи з найвищими показниками рівня самогубств військовослужбовців (у перерахунку на 100000 населення), станом на 2015 рік (за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я) потрапили Литва – 32.7, Білорусь – 22.8, Польща – 22.3, Латвія – 21.7, Угорщина – 21.6, Словенія – 21.4, Бельгія – 20.5, Україна – 20.1, Росія – 20.1, Естонія – 18.9.

В умовах воєн, збройних конфліктів і катастроф досить поширеною є делінквентна поведінка: мародерство, насильство, дезертирство, що можна пояснити або психологічно виправдати почуттям помсти. Однією з форм такої поведінки є адитивна, яка виражається у наступних формах адикції: наркотичній, алкогольній, тютюновій, втечі від реальності шляхом зосередження на вузько-спрямованій сфері діяльності тощо.

Адитивна поведінка є початковим етапом формування алкоголізму і наркоманії та передбачає наявність ситуаційної психічної залежності й «пошукової активності» щодо алкоголю та різних психоактивних речовин (ПАР). Кількість осіб, які шукають вихід з кризових ситуацій за допомогою алкоголю та ПАР, після військових конфліктів постійно збільшується. Так, до середини ХХ століття кількість психічних розладів становила лише 5% від числа бойових санітарних втрат, тоді як у В'єтнамі цей показник зріс до 60%. Основна причина їх вживання – тимчасове відсторонення від психологічних проблем.

Так, під час збройних конфліктів у Кореї та В'єтнамі частина американських військовослужбовців (до 30%) вживали наркотики або зловживали алкоголем, і більшість з них у подальшому ставали залежними від них. В Індокитаї щомісяця звільнялися як «невеликі наркомани» від 1 до 2 тис. військовослужбовців збройних сил США. Основні представники цієї групи – молоді солдати у віці від 18 до 23 років, які вживали марихуану (50%), опіум (17,4%), героїн (2,5%). Причому в бойових підрозділах відсоток тих, що вживали наркотики, був вищим, ніж у тилових. Проявився тісний взаємозв'язок адитивних розладів з іншими формами деструктивної поведінки: було встановлено, що серед солдатів, що перебувають на гауптвахті у зв'язку з протиправними діями, 63% постійно вживали марихуану, а понад 40% американських солдатів, які поверталися з Південного В'єтнаму, проявляли схильність до агресивної поведінки та насильства.

За даними російських психіатрів, під час війни в Афганістані до 40% психічних порушень були викликані вживанням наркотиків або алкоголю. Так, серед психічних розладів у рядового складу 31%

був викликаний наркотизацією опіумом і гашишем, 35,2% психічних розладів у офіцерів були обумовлені вживанням алкоголю.

За офіційними даними МОЗ України, кількість військовослужбовців (учасників АТО), яка знаходилася у 2014–2017 роках з розладами психіки та поведінки з психіатричних і наркологічних стаціонарів (після виконання бойових завдань) – 6791 особа. З них кількість осіб через уживання ПАР – 3362 осіб або 49,5% від усіх осіб (учасників АТО).

З метою зменшення проявів адитивної поведінки у військовослужбовців необхідно постійно вивчати і узагальнювати досвід наукових досліджень проблем деструктивної поведінки, його сутнісні характеристики, обґрунтувати теоретико-методологічні передумови формування соціально-психологічної концепції деструктивної поведінки військовослужбовців. Обґрунтовувати та експериментально апробувати принцип і соціально-психологічні технології мінімізації відхилень у поведінці військовослужбовців. Проводити профілактичну роботу з військовослужбовцями, схильними до деструктивної поведінки, спрямовану на мінімізацію відхилень у поведінці як в бойовій обстановці, так і в мирний час.

Ґрунтуючись на матеріалах наукових досліджень, доцільно запроваджувати лекції, бесіди, тренінги із залученням особового складу на теми «Соціально-психологічна профілактика деструктивної поведінки військовослужбовців», «Профілактика самогубств і деструктивної поведінки» тощо.

Марцінко Н.М.

Івахів О.С., к.політ.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ «ГІБРИДНОЇ» ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Професор антропології Університету Колгейта в штаті Нью-Йорк Ненсі Райс у «Роздумах про антропологію війни» стверджує, що війна між Україною та Росією насамперед є війною свідомостей та ідеологій. Ця війна призвела до соціального розмежування, яке виявилось сильнішим за будь-які кордони та призвело до відсутності консолідації в Україні. Саме цей фактор є втіленням «гібридних» задумів східного сусіда-агресора, оскільки більшість населення Сходу України було мало залучено до загальноукраїнського дискурсу. Так історично склалось, що на цих територіях проживає більшість російськомовного населення.

До того ж російськість проникала в цей регіон цілеспрямовано, завдячуючи Російській імперії та Радянському Союзу. Так, науковці з Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України стверджують: «Багатомісячне перебування Донбасу в складі централізованої Російської імперії та СРСР зумовило домінування тут, а особливо після знищення автономії гетьманського устрою, моноцефального типу політичної організації, ментальних та соціокультурних особливостей регіону. Авторитарний спосіб і стиль життя та відповідна політична культура, що характеризували Російську імперію та СРСР, а отже, й Донбас, упродовж сторіч прищеплювали населенню регіону віру і довірливість до держави, влади, «твердої і сильної руки». З їх діяльністю воно пов'язувало надії на реалізацію власних інтересів, розв'язання всіх соціальних проблем».

Саме контакт з Москвою розглядається у цьому регіоні як повернення до Радянського Союзу разом з його перевагами: зарплатами, соціальними благами та статусом. Кремль, у свою чергу, у Східному регіоні України розв'язував свої економічні та геоелекономічні завдання. Ярослава Володимирівна Верменич, український історик, яка досліджувала проблеми історичної регіоналістики України, справедливо зазначає, що Москва створила для себе підвладний економічний простір та пропагувала ідею особності цього регіону, у якій економічна спільність має набагато більше значення, ніж етноконфесійна. На думку дослідниці, Східний регіон України – це типове пограниччя, де відбувалося зіткнення культурних традицій та не було чітких демаркаційних меж між окремими зонами впливу, проте у свідомості мешканців був чіткий поділ «свій-чужий». Ці фактори сприяли виникненню особливого типу суспільства зі своїм увявленням про патріотизм. Тому необхідно втілити в життя відповідну стратегію послідовної децентралізації та відмови від периферійних відносин із врахуванням внутрішніх адміністративних кордонів, культури, символів, міфів.

Також актуальною є думка професора Роджерського університету Олександра Мотіля про шкоду російського колоніалізму: «У випадку України та загалом пострадянських країн цивілізаційної шкоди завдав не так російський колоніалізм, як радянський тоталітаризм, що знищив усі форми державності, законності та вільного життя. І після колапсу цієї системи довелося починати все з нуля: одночасно будувати і державу, і націю, і ринкову економіку, і культуру. Та різниця в посткомуністичній трансформації між пострадянськими та східноєвропейськими країнами полягає в тому, що перші після побудови державного організму на цьому переважно і зупинилися, застрягнувши в морі корупції та самозбагачення. Держава виступала джерелом наживи чиновників і лобіювання інтересів олігархів, які не були зацікавлені в економічному розвитку».

Чи є сучасна Росія імперією? Російська Федерація підтримує авторитарний режим у політичній структурі своєї країни. Однозначно, відносини з периферіями здійснюються за імперським сценарієм. Москва намагається зберегти контроль над пострадянським простором, використовуючи різні об'єднання: СНД, ЄврАзЕС, ГУ(У)АМ, ОДКБ, ШОС, ЄЕП.

Імперські плани очільника Кремля очевидні та полягають у приєднанні України. Анексія Криму та введення «зелених чоловічків» на Сході України, де проходить «визволення російськомовного населення», мовою «гібридної» агресії говорить нам про початок формування нового світового центру сили. Процеси такого типу призвели до формування на територіях суверенних держав різного роду квазіутворень. У сучасному світовому науковому дискурсі цей політичний хід отримав назву «сецесіонізм», у країнах пострадянського простору найчастіше використовують поняття «сепаратизм». Керманічі країни-агресора використовують варіації європейської історії для переходу до відкритого протистояння на Сході України. Агресія штучно роздувається деструктивними силами Кремля щодо виникнення центрів сецесіоністських конфліктів.

Особливістю невизнаних Луганської народної республіки та Донецької народної республіки, які підтримуються Кремлем, є поєднання формального юридичного суверенітету з відсутністю емпіричного наповнення державності. У цих квазіутвореннях відсутня самостійна зовнішня політика. Фінансування відбувається із російського бюджету. На очільних посадах знаходяться особи, які «відряджені» на територію східної України. Так, інтернет-видання Gazeta.ua повідомляє, що саме у Кремлі призначали нового керівника Луганської народної республіки Л. Пасічника та Донецької народної республіки Д. Пушиліна. Інтернет-портал Еспресо інформує, що ватажок Луганської народної республіки Л. Пасічник підтвердив про свою співпрацю з помічником президента Російської Федерації В. Сурковим. Крім того у фейкових республіках відбувається масова дискримінація за національністю або іншими ознаками, що походить від руйнації правопорядку без формування нового. У Інтернет просторі є безліч інформації, яка підтверджує створення концтаборів і масових поховань на Донбасі. Це залякування призвело до того, що більшість населення новоутворених держав має російське громадянство. РФ відіграє головну роль у створенні невизнаних Луганської народної республіки та Донецької народної республіки для здійснення «гібридного» впливу на європейський світ. Саме Росія оснащує сепаратистські армії озброєнням для ведення бойових дій.

Ці конфлікти необхідні РФ для підриву провідних країн, які займають першість, на Близькому Сході та у Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Це призводить до підвищення цін на енергоносії та підриву згоди у єдності Євро-Атлантики, особливо між США та Китаєм, США та Іраном. Такі дії Кремля призводять і до дезінтеграції ЄС та НАТО, як наслідок поява ініціативи створення власних збройних сил Європейського союзу. У листопаді 2018 року президентом Франції Еммануелем Макроном запропонована ідея створення єдиної європейської армії, оскільки до цього часу Європа жила під захистом Сполучених Штатів Америки у рамках НАТО. Автори статті Інтернет-порталу Укрінформ наголошують на думці Еммануеля Макрона та Ангели Меркель про тенденцію переосмислення Європою свого місця у світі та створення нового центру впливу із позбавленням США одностороннього домінування. Проте ця європейська ідея відволікає світ від «гібридної» загрози з боку Кремля.

«Гібридна» агресія проти України виявила багато слабких сторін у наших Збройних Силах, економіці, політиці, ідентичності і навіть інформаційному просторі. Нам, українцям, і нашим сусідам-європейцям необхідно знайти адекватні відповіді та стратегію на роки вперед для подолання агресора та мотивів «гібридної війни» Кремля – страху, гордості, вигоди. Російське населення знаходиться у стані «замкненого простору», що призводить до повернення усіх найгірших радянських ознак, зокрема «навколо вороги, які хочуть нас знищити». Україна та світ в цілому не повинні допустити використання Росією свого права вето, яке виявилось інструментом «гібридної» агресії та розповсюдженням сепсесіоністських конфліктів.

Хочеться наголосити про необхідність залучення західного світу до стримування російської агресії. Не треба забувати, що в умовах глобалізації, конфлікти перестають бути компетенцією «національних інтересів», а загрози стають глобальними. Необхідно створювати систему колективної безпеки, активізувати діалог між європейськими державами та орієнтуватись на загальноєвропейські цінності.

ВІЙНА І ВОДА

Нашу планету варто було б назвати не Земля, а Океан. Світовий океан – це водна оболонка Землі, яка омиває всі материки та острови і займає близько 70,8% поверхні Земної кулі. Загальний об'єм води у водних об'єктах Землі становить близько 99999 млн км³. За різними даними, частка прісної води на Землі складає 2,5-3%. Більша частина води (до 85%) зосереджена в льодовиках і практично недоступна. На підземні води припадає близько 14% усіх запасів і які теж малодоступні. Доступні, особливо під час війни, лише води поверхневих джерел (річки та озера), на долю яких припадає всього 0,6% всього світового запасу прісної води.

Розглянемо, як впливає війна на прісну воду – найважливіший після повітря ресурс, необхідний для життя людини. При цьому слід зауважити, що відновлення водних ресурсів звичайно триває значний термін після припинення бойових дій, а в деяких випадках стає неможливим. Які ж фактори впливають?

1. Інтенсифікація використання природних ресурсів.

Не кажучи вже про «тотальні», світові війни кожен масштабний військовий конфлікт призводить до переведення економіки країни на військовий лад з інтенсифікацією добувної, металургійної, хімічної промисловості, тобто «водоспоживаючих» галузей, які, споживаючи чисту прісну воду, в кінцевому рахунку погіршують її якість.

2. Використання води з метою нападу або захисту.

В цьому випадку вода може використовуватися або для затоплення ворожої території, скажімо, через бомбардування гребель і дамб, або, навпаки, через припинення постачання прісною водою противника, викликаючи тим проблеми із сільськогосподарським виробництвом. Бомбардування американцями дельти Червоної річки у Північному В'єтнамі в 70-х роках ХХ століття призвело до затоплення великої території і зниження збору рису, а також до спалаху малярії через збільшення популяції малярійного комара. Найбільш драматичний приклад затоплення території противника мав місце в Китаї в 1938 році, коли руйнація гребель на Жовтій річці призвела до затоплення 23300 км² території і загибелі від повені і наступного голоду і хвороб 800000 осіб.

3. Вплив вибухівки.

Річки часто є метою використання вибухових пристроїв (бомб, мін, снарядів) через своє стратегічне становище як для транспорту, так і через супутню структуру (мости, греблі, іригаційні канали, гідроелектростанції). Результатом обстрілів або бомбардування є загибель значної кількості водних організмів, в першу чергу риби. Так, під час бомбардування річки Прип'ять у Другій світовій війні населення, що проживало неподалік, дві доби збирало рибу, а відтворилися рибні ресурси лише через вісім років. Гірше, коли інтенсивний вплив вибухових пристроїв призводить до повної зміни навколишнього середовища і порушення екосистеми. Так, мангрові болота південного Меконгу у В'єтнамі так і не відновилися повністю і до цього часу.

4. Збільшення забруднення води.

Вибухи, які здійснюються під час бойових операцій, розпорошують речовини, що знаходяться на поверхні землі, опадами ці речовини переносяться у водойми, течіями розносяться далі. Речовини є різні, часто – небезпечні: пестициди, мінеральні добрива, важкі метали. Розчинні переносяться течією на незабруднені території, нерозчинні накопичуються у водоймах. Велику небезпеку становлять залишки вибухових речовин, особливу небезпеку – радіонукліди. Використання збідненого урану у боєприпасах НАТО у 1999 році проти Сербії призвело до забруднення ізотопами U238 тих територій, де бойові дії не проводилися. Що стосується звичайної вибухівки, то залишки тротилу, тетрилу, гексогену і продуктів їх розкладу є токсичними не тільки для людей, що, можливо, споживають забруднену воду, а і для водних рослин та організмів. Не варто забувати і про речовини, які попадають у воду у результаті руйнування промислових споруд під час бойових дій. Так, при руйнаціях нафтопереробних заводів, хімічних підприємств і електростанцій військами НАТО у Сербії були забруднені води Дунаю і концентрація окремих речовин вдвічі перевищувала допустимі норми навіть у Кілійському гирлі біля берегів України. Крім того як зброю сучасні збройні сили використовують різного роду пестициди і дефоліанти для знищення зелених насаджень, у яких можуть ховатися підрозділи ворога. Стійкі речовини, наприклад, діоксин, який входив у склад американського дефоліанту Agent Orange, досі в певних дозах знаходиться в гирлі річок, що протікали через забруднену територію.

5. Впровадження інвазивних чужорідних видів.

Інвазивні чужорідні види (ІЧВ) розглядаються як одна з основних загроз для глобальної різноманітності та функціонування екосистем в тому числі і для прісноводних. Війна загострює вплив таких видів двома шляхами: 1) навмисне або ненавмисне розповсюдження ІЧВ через бойові дії; 2) створення збурень, що полегшують інвазію ІЧВ, наприклад,

через пригнічення місцевих спільнот через бомбардування або затоплення під час руйнації дамб і гребель. Хоча нечасто, але впровадження ІЧВ в природні спільноти може мати місце і навмисно, так, під час Першої світової війни армія США розповсюджувала гамбузію, рибку, що природно існує у Північній Америці, в інших регіонах. Гамбузія споживає личинки малярійних комарів і, на думку американців, повинна була зменшити захворюваність на малярію серед військовослужбовців. Однак розповсюдження гамбузії сприяло розвитку інших організмів, які згубно впливають на прісноводну рибу та амфібій, через споживання останніми їх молоді та ікри.

В основному ІЧВ розповсюджуються під час війни ненавмисне через спрощені схеми карантину для військових суден у порівнянні з приватним та комерційним транспортом, тому що час або умови перевезення спонукають до того. В будь-якому випадку ІЧВ сприяють зменшенню біорізноманіття, призводять до зміни, часто збіднення, складу екосистем, що стає причиною їх деградації, зниження стійкості до зовнішнього впливу і, в кінцевому стані, шкідливого впливу на здоров'я людини.

Таким чином, війна і дії, які її супроводжують, призводять до зменшення та погіршення якості одного із найдорожчих ресурсів нашої планети – прісної води.

*Питльована Л.Ю., к.і.н., доцент
Український католицький університет*

ДЕМОНІЗАЦІЯ ОБРАЗУ НІМЕЧЧИНИ НА КАРИКАТУРАХ ЖУРНАЛУ «ПАНЧ» У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Внутрішня і зовнішня пропаганда Великої Британії під час Першої світової війни мала виражений антинімецький характер. Вона була спрямована на британське суспільство, нейтральні і ворожі країни. Її цілями були підтримка трудового і бойового духу, мобілізація зусиль британців на «домашньому фронті» і солдатів на передовій, а також деморалізація суперників. Негативний образ Німеччини в очах британців створювався як зусиллями спеціалізованих організацій, таких як Бюро воєнної пропаганди, Національний комітет для воєнних цілей, відділи міністерства інформації, так і на шпальтах численних друкованих видань. Антинімецький дискурс британської пропаганди базувався на бінарній опозиції Свій – Чужий, яка у воєнний час вилилася в опозицію Друзі – Вороги.

Візуальна пропаганда була однією з найбільш ефективних практик, які впливали на масову свідомість британців. Вона включала у себе

неперіодичну продукцію, представлену книгами, листівками, плакатами, а також кінофільмами. Але не меншу роль відігравала і графічні матеріали періодичної преси: фотографії, ілюстрації, карикатури.

Відмовившись від гумору та іронії, британська політична карикатура періоду Великої війни зробила своїм лейтмотивом нагнітання ворожості щодо кайзерівської Німеччини як основного противника. Аналіз карикатур «Панча» виявив цікаву тенденцію: репрезентація Австро-Угорщини та Італії має характер висміювання, демонструє їхню слабкість, технологічну відсталість, вселяє думку, що їх буде легко перемогти. Натомість Німеччина репрезентувалася як серйозна небезпека, яку не можна недооцінювати. Художники активно експлуатували германофобські настрої і стереотипи британців, вплітали їх у контекст подій на фронтах війни. Цілеспрямоване перебільшення на карикатурах загроз з боку Німеччини слугувало елементом дискредитивної щодо неї стратегії у британському політичному дискурсі.

Свою лепту в мобілізацію громадськості проти кайзерівської Німеччини вніс і сатирично-гумористичний часопис «Панч». На 1 січня 1915 р. його тиражі становили 150 тис. примірників щотижня. Карикатури у різний спосіб конструювали у свідомості читачів образ Німеччини-ворога. Іноді малюнки прямо вказували на неї, уособлюючи її в національних символах – алегорії Германія, зооморфному образі орла, образах войовничих германців і гунів, варварів, далеких від цінностей європейської цивілізації. Але частіше ворог представлявся в образі німецького імператора Вільгельма II, на якого покладалася вся відповідальність за розв'язання війни. У сюжетах низки карикатур образ ворога присутній незримо: зруйновані міста і села, спалені домівки, осиротілі діти, біженці, смерть солдатів і цивільного населення тощо. Але усі карикатури вдаються до технології демонізації образу ворога, репрезентуючи Німеччину як агресора, який є загрозою не лише для Британії, але й для всієї Європи.

Прикладом стратегії демонізації образу ворога є робота одного з найвідоміших карикатуристів «Панча» Леонарда Рейвен-Хілла «Еліксир ненависті», опублікована у виданні 5 травня 1915 р.

Сама назва малюнка акцентує на тому, що Німеччина є джерелом ненависті і зла, і водночас апелює до думки, що вона заслуговує на подібне ставлення до себе. Головним персонажем сюжету є кайзер у ролі чорного мага, який чаклує над колбою з варивом. Зображення на ній черепа – символу смерті – вказує на вбивчу загрозу, яку вариво несе людям. Л. Рейвен-Хілл апелює до факту використання німцями хімічної зброї – смертельного газу хлор – 22 квітня 1915 р. в районі м. Іпр. Художник наголошує на тому, що кайзер свідомо нехтує Гаазькою

конвенцією 1899 р., стаття 23 якої забороняла застосування отруйних і задушливих речовин у якості боєприпасів. Для Вільгельма II – це лише клаптик паперу.

Німецький імператор оточений численними предметами і символами, що прямо і завуальована вказують на його злочинні наміри та вчинки. Напис «Отрута» на сулії біля столу інформує, що кайзер не зупиниться перед жодними засобами у досягненні своїх цілей.

Цікавим об'єктом є гримуча змія з написом «Kultur». По-перше, сама тварина асоціюється з отрутою, смертю, підступністю. По-друге, німецьке «Kultur» у роки Першої світової війни активно використовувалося у т. зв. війні слів, що мали сприяти негативному сприйняттю супротивника, підкреслювати певні риси німецької національної ідентичності. У пресі «Kultur» навмисне протиставлялася англійській «Culture». Ці семантично ідентичні слова у публічному дискурсі подавалися як антоніми: німецька «Kultur» вживалася на означення дикості, варварства, жорстокості тощо.

Глобус, на якому сидить чорний орел – геральдичний символ Німецької імперії, демонструє глобальність планів кайзера, а отже, і загрози, яку вони несуть людству.

Права верхня частина сюжету карикатури (шнур від шибениці; скелет солдата; маля, приколоте штиком до стіни) – це відсилка до німецьких злочинів у Бельгії. Сучасні історичні дослідження доводять, що політику німецької окупаційної влади щодо цивільного населення можна насправді охарактеризувати як масовий терор, хоча чутки про вбивства немовлят були виключно антинімецьким пропагандистським трюком.

Над всіма діяннями Вільгельма II в імлі і клубках диму нависає втішене обличчя диявола, що не залишало у читачів жодних сумнівів у тому, що Німеччина – це абсолютне зло.

Патетичні слова з Шекспірівського «Макбета» «Є зло в добрі, добро у злі; Летім мерщій в туманній млі!», використані як підпис до малюнка, підкреслювали трагізм сюжету: кайзер, Німеччина, а разом з ними і вся Європа, летять в імлі до неминучого кінця.

Таким чином, на карикатурі «Еліксир ненависті» Вільгельм II хімічна зброя і диявол становлять нерозривне ціле, нав'язуючи британському суспільству демонізований образ Німеччини, що стала втіленням варварства і зла.

Потоцький О.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ТВОРЦІ АРМІЙСЬКОЇ АВІАЦІЇ США

Незважаючи на успішний досвід бойового застосування вертольотів армійської авіації (АА) у локальних війнах і збройних конфліктах (війни у Кореї, Південному В'єтнамі та Південному Лаосі), а також досягнень у вертолітобудівництві, Сполучені Штати Америки (США) на формування АА як окремого роду військ витратили більше 120 років від часу зародження ідеї використання авіації в інтересах сухопутних військ (СВ) під час Громадянської війни в США.

Досліджуючи історію АА США, науковці в основному зосереджують увагу на тактико-технічному розвитку АА, висвітлюють особливості застосування вертолітної техніки під час війн та аналізують основні чинники, що вплинули на стрімку еволюцію бойового застосування вертольотів АА. При цьому дослідники недостатньо уваги відвели персональній ролі окремих історичних постатей, які також виступили важливим чинником у становленні та розвитку АА як засобу підтримки СВ.

І ті американські науковці (А. Голдберг, С. Хейдон), що досліджували історію військово-повітряних сил США, і ті, що висвітлювали особливості розвитку АА США (Р. Т'єрні, Ф. Монтгомері та Р. Вейнерт), передвісником зародження авіації як виду збройних сил і АА як роду військ вважають повітряну кулю американського професора Тадеуша Лова, вперше застосовану 22 червня 1861 р. в ході Громадянської війни. Напередодні, 18 червня 1861 р. особисто президенту Аврааму Лінкольну та представникам Військового міністерства було продемонстровано військовий потенціал повітряної кулі шляхом передачі телеграфного повідомлення з висоти 500 футів.

В 1907 р. Військове міністерство виділило кошти на проект із дирижаблями. Зокрема, для потреб Корпусу зв'язку було укладено контракт на суму 6 750 дол. США із Томасом Скоттом Болдвіном, який провів успішні випробування та підготував трьох офіцерів для польотів, які спроектували дирижабль № 1 армії США.

Проте з появою на полі бою Першої світової війни мобільних літаків-винищувачів різко зросли втрати повітряних куль, а тому до 1920 року військове керівництво США згорнуло обидва згадані вище проекти, зосередившись на розвитку літаків.

Так, в грудні того ж 1907 р. США стали першою країною в світі, що оголосила аукціон на поставку військових літаків, який виграли

знамениті перші в світі пілоти – брати Райти. 02 серпня 1908 р. армія США прийняла на озброєння літак, успішно протестований Орвілом Райтом. Лейтенант Франк Лам, що асистував О. Райту під час випробувань, став першим військовим пілотом США. В той же час інший асистент О. Райта лейтенант Томас Селфрідж отримав травму голови і помер.

05 серпня 1914 р. на підставі підписаного президентом США Вудро Вільсоном закону № 143 була окреслена організаційно-штатна структура Авіаційної Секції Корпусу зв'язку, до якої ввійшли Авіаційна школа під командуванням капітана Артура Кована та 1-й повітряний ескадрон на чолі з досвідченим капітаном Беньяміном Фоулойзом, що вирізнявся серед пілотів найбільшою кількістю годин нальоту.

В роки Першої світової війни американські неозброєні літаки використовувались на території Європи в основному для виконання повітряної розвідки і спостереження за полем бою. Отримавши перший бойовий досвід у 1918 р., бригадний генерал Вільям Мітчел, командир авіаційних підрозділів Американських експедиційних сил в Європі, провів перші суттєві реорганізаційні заходи, створивши в результаті Групу спостереження 1-го корпусу, в яку до кінця війни ввійшло 15 ескадрилій спостереження. Першими асами на той час були визнані капітан Дуглас Кемпбел та лейтенанти Франк Люк і Чарльз де Олів.

Більш масштабну реорганізацію провів президент США Вудро Вільсон, який своїм указом від 20 травня 1918 р. вивів з-під юрисдикції Корпусу зв'язку підрозділи АА, що незабаром отримали офіційну назву Повітряна служба, а з 1926 р. – Армійський повітряний корпус.

Під час Другої світової війни літаки використовувалися практично для виконання всіх можливих завдань. Але найбільше зацікавлення у тактичній повітряній підтримці виявили артилерійські війська, які потребували ефективних літаків для спостереження та корегування вогню. Так, за результатами широкомасштабних Луїзіанських навчань 1941 р. командувач польової артилерії генерал-майор Роберт Данфорд рекомендував включити до штату польової артилерії легкі літаки, пілотовані офіцерами-пілотами польової артилерії, що й було реалізовано в червні 1942 р. Для цього на базі Школи польової артилерії у Форті Сіл була організована команда авіаційного тренування під керівництвом підполковника В. Форда.

В цей же період американський авіаконструктор українського походження Ігор Сікорський створив перший успішний вертоліт VS-300 класичної схеми (з рульовим гвинтом), який піднявся в повітря 13 травня 1940 р. Варто відзначити, що VS-300 став прототипом серійного американського військового вертольота R-4, який Сікорський обладнав бомбовим відсіком, започаткувавши таким чином концепцію

озброєного вертольота. Всього Сікорський створив у США 18 базових типів вертольотів. Щоправда, американські дослідники авіації США, що публікувались в часи «холодної війни», уникали відзначати визначну роль українського генія.

Разом з тим потенціал вертольотів розгледів в 1950-х роках командував СВ США генерал Марк Кларк, який доклав найбільше зусиль до переоснащення АА США вертольотами замість літаків, а також до створення Школи АА у Форті Сіл.

Усвідомивши велику роль підрозділів АА, продемонстровану під час війни у В'єтнамі, міністерство оборони США 12 квітня 1983 р. створило у складі своїх збройних сил Командування АА як окремого роду військ, яке очолив генерал-майор Вільям Гайлер.

Таким чином, ініціативність, рішучість та винахідливість, самовідданість та героїзм, чітке бачення перспектив та об'єктивність мислення окремих історичних постатей виступили важливим чинником у становленні та розвитку АА США.

Стукаліна Н.Т., к.і.н., доцент
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ГЕРОЇЧНА ОБОРОНА БРЕСТСЬКОЇ ФОРТЕЦІ 1941 РОКУ

Оборона Брестської фортеці у 1941 році однозначно є героїчним епізодом Другої світової війни, хоча й на сьогодні деякі сторінки її історії залишаються невідомими або маловідомими. Окремі дії і події 22 червня – 28 липня 1941 року не вписувалися у стандарти військової логіки. Цей період тривалий час був вилучений в цілому з героїчних сторінок війни і оборони аж до початку 1960-х років. «Умираю, але не здаюсь» – ці слова стали крилатими вже у перші дні війни. Їх писали бійці та командири Червоної Армії перед останнім смертельним боєм з ворогом на стінах Брестської фортеці, звідси почалась історія цих написів.

Три потужні групи німецьких армій рушили на схід. На півночі фельдмаршал Лееб направляв удар своїх військ через Прибалтику на Ленінград. На півдні фельдмаршал Рунштедт націлював свої війська на Київ. Але найсильніше угруповання військ противника розгортало свої операції в середині цього величезного фронту, біля прикордонного міста Бреста, де починався широкий шлях асфальтованого шосе східного напрямку – через столицю Білорусі Мінськ, через місто Смоленськ, через Вязьму і Можайськ до Москви. За чотири доби німецькі мобільні з'єднання, діючи на вузьких фронтах, прорвалися в глибину до 250 км і досягли Західної Двіни. Армійські корпуси перебували на відстані 100–150 км позаду танкових.

На світанку 22 червня 1941 року почався обстріл Бреста. О 7 годині противник увірвався в місто. Фортецю обороняв нечисленний гарнізон, який складався з окремих підрозділів 4-ї армії, 9-ї застави 17-го Брестського прикордонного загону, 33-го окремого інженерного полку та 132-го окремого батальйону НКВС, штаби частин (за різними даними, чисельність особового складу нараховувала від 3,5 до 7–8 тисяч осіб). Тут же мешкали 300 сімей військовослужбовців. Військові частини не були розгорнуті в бойових порядках і не займали позицій на прикордонних рубежах. Деякі частини або їх підрозділи перебували в таборах, на полігонах, на будівництві укріплень.

Німецьке командування планувало захопити в перші години війни місто Брест і Брестську фортецю, розташовані на напрямку головного удару групи армій «Центр». З перших хвилин війни Брест і фортеця піддалися масованим бомбардуванням з повітря і артилерійським обстрілам, важкі бої розгорнулися на кордоні, в місті і фортеці. Штурмувала Брестську фортецю повністю укомплектована німецька 45-а піхотна дивізія (близько 17 тисяч особового складу), яка завдавала лобовий і флангові удари у взаємодії з частиною сил 31-ї піхотної дивізії. На флангах основних сил діяли 34-а піхотна і решта 31-ї піхотної дивізій 12-го армійського корпусу 4-ї німецької армії, а також 2 танкові дивізії 2-ї танкової групи Гудеріана, при активній підтримці авіації і доданих частин для підтримки, що мали на озброєнні важкі артилерійські системи. Противник протягом півгодини вів прицільний артобстріл по всіх вхідних воротах до фортеці, передмостових укріпленнях і мостах, по артилерії і автопарку, складських приміщеннях з боєприпасами, медикаментами, продовольством, казармах, будинках начальницького складу, пересуваючи шквал артилерійського вогню кожні 4 хвилини на 100 м углиб фортеці. Слідом йшли ударні штурмові групи ворога. В результаті артобстрілу і пожеж були знищені або зруйновані більшість складів і матеріальна частина, багато інших об'єктів, перестав функціонувати водопровід, перервався зв'язок. Значна частина бійців і командирів була виведена з ладу на початку військових дій, гарнізон фортеці був розділений на окремі групи. У перші хвилини війни в бій з противником вступили прикордонники на Тереспольському укріпленні, червоноармійці і курсанти полкових шкіл 84-го і 125-го стрілецьких полків, що перебували біля кордону, на Волинському і Кобринському укріпленнях. Упертий спротив дозволив вранці 22 червня 1941 року вийти з фортеці приблизно половині особового складу, вивести кілька гармат і легких танків в райони зосередження своїх частин, евакуювати перших поранених.

Противник мав майже 10-разову перевагу в силах. Він мав на меті, використавши раптовість нападу, захопити в першу чергу Цитадель, потім інші укріплення і примусити гарнізон до капітуляції. У перший день боїв до 9 години ранку фортеця була оточена. Передові частини 45-ї німецької дивізії спробували з ходу захопити фортецю (за планом німецького командування до 12 години дня). Через міст біля Тереспольських воріт штурмові групи ворога прорвалися в Цитадель, в центрі її захопили будівлю полкового клубу, де відразу ж розмістилися коригувальники артилерійського вогню. Одночасно противник розвинув наступ у напрямку Холмських і Брестських воріт, сподіваючись з'єднатися там з групами, які наступали з боку Волинського і Кобринського укріплень. Цей задум був зірваний. Біля Холмських воріт у бій з ворогом вступили воїни 3-го батальйону і штабних підрозділів 84-го стрілецького полку, біля Брестських – в контратаку пішли бійці 455-го стрілецького полку, 37-го окремого батальйону зв'язку, 33-го окремого інженерного полку. Штиковими атаками ворог був відбитий. Бійці тримали під прицільним кулеметним вогнем міст через Західний Буг, заважали противнику налагоджувати понтонну переправу через річку у напрямку на Кобринське укріплення.

Майже одночасно запеклі бої розгорнулися на всій території фортеці. Від самого початку вони набули характеру точкової оборони окремих її укріплень без єдиного штабу та командування, без зв'язку і майже без взаємодії між захисниками різних укріплень. Вже через кілька годин боїв командування німецького 12-го армійського корпусу змушене було направити на фортецю всі наявні резерви. Захисники Цитаделі утримували майже 2-кілометрове кільце оборонного 2-поверхового казарменого пояса в умовах інтенсивних бомбардувань, артобстрілу і атак штурмових груп противника. Впродовж тривалого часу вони без їжі, води, медикаментів, з мізерною кількістю боєприпасів, задихаючись від порохового угару і трупного смороду продовжували героїчно чинити опір гітлерівцям.

Таран В.І.
Железник О.Ю.
Лячин С.В.
Первак С.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ЗАРОДЖЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА СУЧАСНУ СИСТЕМУ МОБІЛІЗАЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В УКРАЇНІ

З середини XIX століття у зв'язку зі збільшенням чисельного і якісного складу армії, зростанням технічного прогресу основою підготовки держави до війни стало планування і підготовка до проведення мобілізації. В Російській імперії були закладені основні принципи військової мобілізації, які із змінами існують в Українській армії досі. Суть їх зводилася до наступного: армія і флот комплектувалися на основі загальної військової повинності та за територіальним принципом. Територія Росії поділялась на військові округи. Було створено 15 військових округів, їм були підпорядковані всі військові організаційні структури, в тому числі місцеві органи військового управління, розташовані в межах округу. Загальне керівництво мобілізаційним плануванням в округах покладалося на Генеральний штаб. Солдати, які пройшли дійсну службу, переводилися в запас, де перебували до дев'яти років, а у флоті – три роки. Загальний термін служби був визначений 15-а роками (шість років в строю, дев'ять років – в запасі). Поповнення втрат в армії під час війни передбачалося здійснювати за рахунок підготовки військовозобов'язаних в запасних батальйонах. Для розгортання резервних з'єднань створювалися військові частини кадру. Приписка військовозобов'язаних до резервних військових частин проводилася за військово-обліковими спеціальностями, які вони отримали під час служби.

Початком мобілізаційної роботи слід вважати 1865 рік, коли був створений Головний штаб, який об'єднав всі сфери управління військами, і в документах офіційно став вживатися термін «мобілізація». У 1871 році було розроблено перший мобілізаційний план, який отримав назву «Розклад про призов і призначення на службу відпускних нижніх чинів та призначення їх у війська». У цьому плані передбачалася підготовка і проведення не тільки мобілізації, а й стратегічного розгортання військ на випадок війни на Заході. 1 січня 1874 року царським маніфестом було затверджено «Статут про загальну військову повинність», яким була введена загальна та особиста військова

повинність і розпочато планування систематичної підготовки і накопичення в запасі офіцерського, унтер-офіцерського та рядового складів. Замість окремих розпоряджень, що видавалися раніше, розпочалося завчасне планування мобілізаційних заходів. Для цього у 1875 році, у складі Головного штабу, був створений особливий орган – Комітет для підготовки даних до мобілізації військ. У 1882 р. Комітет для підготовки даних до мобілізації військ переформований у Комітет з мобілізації військ (мобілізаційний комітет), який очолював начальник Головного штабу. В цьому комітеті здійснювалася розробка питань з мобілізаційного розгортання. З метою поліпшення справ з підготовки та проведення мобілізації в 1879 році у прикордонних військових округах були створені мобілізаційні відділення, а в Головному штабі відбулося розмежування оперативного і мобілізаційного планування.

У 1885 році вперше розроблено «Настанову з мобілізації», в якій були визначені: зміст і порядок розроблення мобілізаційного плану в кожній військовій частині, проведення перевірочних і дослідницьких мобілізаційних заходів; організація обліку коней; розгортання збірних пунктів військовозобов'язаних у всіх повітових містах та інших великих населених пунктах.

У 1903 році мобілізаційний комітет був розформований і замість нього створений мобілізаційний відділ Головного штабу. У результаті всіх проведених заходів до початку ХХ століття склалася певна мобілізаційна система, до складу якої органічно входили мобілізаційний відділ Головного штабу, військові округи, мобілізаційні органи військових частин, система комплектування та обліку військовозобов'язаних.

До 1910 року у складі сухопутних військ було 70 кадрових і 35 резервних піхотних дивізій. Вже до Першої світової війни для обліку, перепідготовки і поставки у війська із запасу військовозобов'язаних в військових округах створюються управління повітових військових начальників і управління місцевих бригад. Перша світова війна зажадала залучення в армію величезних людських мас і напруги економіки держав. Так, чисельність армії досягала 6,3 млн чоловік, протягом війни було призвано за мобілізацією близько 19 млн чоловік. Суттєві зміни в поняття «мобілізація» внесли війни початку ХХ століття, які показали тісний зв'язок між економікою держави, підготовкою і проведенням мобілізації та стратегічним розгортанням військ. Зі зміною мети, форм і способів стратегічного розгортання військ неодноразово змінювалися масштаби, зміст і саме поняття мобілізаційного розгортання.

Через збільшення чисельності збройних сил мирного часу, а головне – воєнного часу, в сферу мобілізації поступово стали залучатися транспорт, зв'язок і промислове виробництво, яке випускає

озброєння, військову техніку і матеріально-технічні засоби. Мобілізація переросла з суто військового заходу до загальнодержавного. І якщо армії Європейських країн в цілому були готові до ведення бойових дій, то їх державні органи виявились не спроможними до ведення затяжної війни.

На даний час в нашій країні проходять реформи щодо запровадження нової системи підготовки та проведення мобілізації, які повинні усунути системні недоліки попередньої системи. Розформовуються військові комісаріати і створюються територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, запроваджується рекрутинг, удосконалюється система резервів людських ресурсів, запроваджується Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних. Це основні напрями реформи, яка відбувається в Україні та повинна забезпечити перехід на новий рівень системи мобілізаційної підготовки.

Ткачук А.П., к.і.н.

Посольство України в Республіці Австрія

РОЛЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національна безпека держави є системою засобів, що здійснює свій вплив на соціально-політичні процеси і формується на основі ухвалених парламентом України різного роду нормативно-правових актів. Значною мірою інтереси національної безпеки сформовані на основі базових інтересів окремих політичних партій, які через державницькі процеси отримали можливість набувати характеру національних інтересів. В умовах демократичної держави політичні партії, які представлені в органах законодавчої влади, є найвищим засобом соціалізації інтересів певного індивідуума чи групи індивідів.

Завдяки особливостям політичної системи в Україні склався тісний взаємозв'язок між діяльністю політичних партій і їхніх лідерів з визначенням та реалізацією національних інтересів держави, зокрема у сфері нацбезпеки. Це було пов'язане з тим, що з моменту відновлення своєї державності Україна фактично перейняла існуючу систему політичних взаємозв'язків, що існувала в СРСР. При цьому спроби запозичення західних норм без розуміння їхньої сутності заклали ключові недоліки у процес побудови партійної системи, у ній виникли неформальні механізми взаємодії.

На основі діяльності політичних партій в Україні можна сформувати схематичну класифікацію за критеріями, що характеризують внесок окремої політичної сили у вироблення та забезпечення національної безпеки.

Серед таких критерій слід виокремити наступні:

1. Окреслення національних інтересів.
2. Послідовність щодо задекларованих позицій у сфері політичного, економічного, гуманітарного та соціального розвитку як елементів національної безпеки.
3. Представництво партії у владних структурах та її ефективність.
4. Якість представництва партії у владі: її належність до власне «влади» і «опозиції», участь у формуванні органів виконавчої влади.

Починаючи з 1991 р., український політичний істеблішмент поступово збільшував свою роль в різних сферах суспільно-політичного життя України, зокрема у прийнятті рішень, що стосуються національної безпеки. Функціонування впливових і сильних політичних партій стало важливим чинником поступального розвитку суспільства та демократизації держави. У сфері політики національної безпеки партії розгортали свою діяльність в межах реалізації зовнішньої та внутрішньої політики, економічної діяльності, соціокультурній та гуманітарній сферах, виступаючи при цьому потужним чинником формування інституційної системи політики національної безпеки

Зі зміною складу політичної еліти в 2000-х роках політичні партії та рухи прагнули сформувати нові правила гри, проводити цивілізований діалог. Характерним стало явище поміркованого плюралізму, формування низки орієнтованих на політичних лідерів партій, які не асоціювали себе з якоюсь однією ідеологією, а самі лідери не брали участі в обговоренні безпекових проблем. Державну монополію в сфері безпеки пододало посилення уваги вітчизняного політикуму до проблем формування державної політики у сфері національної безпеки. В цей час питання безпеки здебільшого розглядали крізь призму соціуму, а саме – покращення соціального становища представників військової професії. В умовах парламентсько-президентської форми правління політична вага партій та рухів в Україні суттєво зросла. Закріплення в Конституції провідної ролі політичних партій у формуванні державної політики давало партіям усі важелі для розставлення ключових пріоритетів безпекової стратегії держави.

Після виборів до парламенту 2002 р. політична опозиція у вищому законодавчому органі влади формувалася в основному з центристських та «лівих» партій і впливала на визначення пріоритетів зовнішньої політики та політики національної безпеки. «Політика багатовекторності» полягала у намаганні не потрапити остаточно під вплив Кремля, але і не зіпсувати відносини із Росією, контактуючи з Заходом. З огляду на низку об'єктивних чинників успішно реалізувати євроінтеграційний курс в цей період не вдалося, а ідея євроінтеграції почала складати конкуренцію гаслам про тісні взаємини з Росією.

Після виборів до Верховної Ради 2006 р. активно використовувалась російська теза про протистояння українців за напрямком «Схід–Захід». Дедалі більше партій починали відкрито розпалювати пристрасті на мовному ґрунті, пропагувати насильство за національною ознакою, зазіхали на державний суверенітет України. Згодом реалізація національних інтересів часто відбувалася поза межами партійних інституцій – в межах державної бюрократії, армії та інших суспільних утворень. Характерною тенденцією ставав відхід партій від ідеологічних меж, поширення набули партії «універсального типу», орієнтовані на виборчі голоси усіх прошарків населення.

Однак внутрішньополітична боротьба та зовнішні впливи нерідко призводили до ситуацій, в яких політичні сили у своїй діяльності керувалися не державними, а виключно своїми політичними інтересами. Події російсько-української війни засвідчили, що впродовж тривалого періоду часу в нашій державі безперешкодно діяли політики, які, перебуваючи під цілковитим контролем російських спецслужб, реалізовували ворожу для української державності політику та підривали її обороноздатність. Зрештою вони відіграли важливу негативну роль у початку російської військової агресії проти України в 2014 р.

Томчук О.А.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ВОЛОНТЕРСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЧЕРВОНИЙ ХРЕСТ» У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Перша світова війна стала стресом для всієї сучасної цивілізації, показавши, що весь досягнутий людьми науковий, технічний, культурний і нібито моральний прогрес не здатний запобігти варварству. Сучасник писав: «...у кривавій бійні відтепер були порушені всі закони моралі і моральності, в тому числі військової. Людей труїли газами, ...вбивали з повітря і в повітрі, з'явилися броньовані машини – танки, і тисячі людей були розчавлені їх сталевими гусеницями...».

Патріотична пропаганда того часу, за визнанням багатьох сучасників, була малоефективною і майже не сприймалася вояками. Для основної селянської армійської маси війна залишилася багато в чому незрозумілою і чужою. Про подібні настрої пише в своїх записках сестра милосердя княгиня Лідія Васильчикова, яка помітила, що військові дії далеко від власного будинку абсолютно не хвилювали селян. Вони були байдужі до того, хто опинявся переможцем, але лише до того часу, поки війна не затягнулася і не було порушено обіцянку,

що вона закінчиться до Різдва. З цього моменту селяни стали бачити у війні марну затию в інтересах лише союзників Росії, що зводили рахунки з німцями. Синів селян мобілізували на фронт, позбавляючи господарство робочих рук, і байдуже ставлення до війни незабаром змінилося антивоєнним.

Наслідки Першої світової війни для українців, які змушені були брати участь у ній з обох ворожих сторін, були важкими. Селяни на сході України жаліли «своїх» полонених галичан. Годували їх, давали одяг та допомогу. Протягом усієї війни Галичина слугувала ареною найзапекліших битв на Східному фронті. Її населення зазнавало страшних збитків від руйнувань та спустошень, завданих воєнними діями.

У роки Першої світової війни повною мірою проявилось волонтерство. Волонтерство у всіх його проявах – це добровольча діяльність, заснована на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам, яка не передбачає одержання прибутку, будь-якої оплати чи кар'єрного зростання; це задоволення своїх особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям. Поява волонтерства обумовлювалася кардинальними змінами в суспільстві XIX століття – руйнуванням старої системи соціальних зв'язків і відносин, витісненням застарілих форм культури новими. Добродійність уже не могла вирішити всіх тодішніх соціальних проблем – безробіття, міграції, убогості... Прикметними ознаками волонтерської роботи є такі: 1) добра воля; 2) неодержання грошової винагороди за свою працю чи послуги; 3) готовність надавати допомогу іншим людям (не родичам), соціальна значимість роботи.

Першою волонтерською організацією вважають Товариство Червоного Хреста. Нещодавно, в інтернеті опублікований архів Міжнародного агентства у справах військовополонених (IPWA), створеного в Женеві Міжнародним Комітетом Червоного Хреста в серпні 1914 року. Більшість архівних документів датуються періодом Першої світової війни. Вони були зібрані співробітниками Міжнародного Комітету Червоного Хреста та викладені у вільний доступ.

Протягом чотирьох військових років агентство отримувало списки полонених від воюючих сторін і формувало картотеку солдатів. Для складання більш повної картини співробітники архіву також вели топографічну картотеку з даними про поховання та картотеку військових частин. З 1914 по 1918 роки співробітники агентства отримали мільйони заявок від родичів учасників війни.

Як правило, в Червоний Хрест сім'ї зверталися після того, як з військової частини приходило коротке повідомлення: пропав безвісти; поранений; убитий; в полоні. Волонтери допомагали отримати більш детальну інформацію про військових. Крім того, вони брали участь у встановленні долі простих громадян.

Чимало волонтерів Червоного Хреста самі були найближчими родичами військовополонених. Свою небайдужість вони трансформували в велику завзятість, що було необхідно для подолання бюрократичних бар'єрів: для комунікації між урядовими службами і комітетами Червоного Хреста, для зв'язку з дослідниками у військових госпіталях і військових частинах. Траплялося й таке, що в збройних силах відмовлялися надавати інформацію.

Не повною мірою досліджено надання Товариством Червоного Хреста психіатричної допомоги учасникам війни, психологічної реабілітації, як сьогодні кажуть – подолання посттравматичного синдрому. Війна калічила людей не тільки фізично, але й морально. Часто під впливом стресових обставин люди просто божеволіли. «...Гострі враження або тривале перебування в умовах інтенсивної небезпеки, – відзначав російський військовий психолог початку ХХ ст. Р.К. Дрейлінг, – так міцно деформують психіку у деяких бійців, що їх психічна опірність не витримує, і вони стають не бійцями, а пацієнтами психіатричних лікувальних закладів». При цьому якщо середні втрати у зв'язку з психічними розладами в період російсько-японської війни склали 2-3 випадки на тисячу чоловік, то в Першу світову війну показник «психічних бойових втрат» складав вже 6-10 випадків на тисячу.

20 грудня 1914 р. прапорщик Бакулін записав у своєму щоденнику: «...Начальство психічних захворювань не визнавало, то ж, як і інші хвороби, не пов'язані із пораненням для начальства це усе – симуляція, але тепер, на п'ятому місяці війни, довелося начальству визнати, що божевільні не симулюють і відсоток психічних хворих підвищується, що і змусило начальство визнати і навіть відкрити декілька спеціальних психіатричних відділень при госпіталях». До середини війни кількість психічнохворих досягла 50 тис. осіб, тобто 0,5 % у співвідношенні із загальним числом мобілізованих. Справа евакуації та подальшого влаштування психічнохворих військових стала ще однією сферою діяльності Червоного Хреста. Таким чином, волонтери Червоного Хреста активно допомагали пораненим та постраждалим від воєнних дій у роки Першої світової війни.

Торопчин Д.Г., к.і.н., доцент
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ВІЙСЬКОВІ ДІЇ ЯК КАТАЛІЗАТОР РУЙНАЦІЇ ЕКΟΣИСТЕМ ДОНЕЦЬКОГО РЕГІОНУ

Експерти сходяться на думці, що руйнування екології на сході країни почалося задовго до початку військових дій. Донбас поступово перетворюється на зону відчуження, непридатну для життя. До початку воєнних дій Донецька та Луганська області відрізнялися напруженою екологічною ситуацією через значне промислове навантаження. В цьому регіоні у нас спільна інфраструктура, канали, водогони перетинають існуючу лінію зіткнення. Під загрозою припинення доступу доводи можуть залишитися 3 мільйони 265 тисяч громадян України з обох боків лінії розмежування.

Під загрозою знаходиться аміакопровід «Тольятті – Горлівка – Одеса». У разі викиду рідкого хлору в атмосферне повітря площа зони можливого хімічного зараження складатиме від 2 до 30 квадратних кілометрів простору. При цьому кількість людей, які потрапляють в прогнозовану зону хімічного зараження при аварії в місцях зберігання хлору, в залежності від напрямку вітру, може складати від 0,3 тис. чоловік до 90 тисяч.

Загроз від воєнних дій, які існують зараз на Донбасі, багато: це підтоплення шахт, руйнація захисних споруд навколо так званих хвостовиків (озер, в яких зберігаються водні відходи з хімічними речовинами).

Однак ряд джерел в «республіці» стверджує, що дефіцит води заповнюється відкачаною з шахт водою, яка не проходить всі етапи необхідного очищення та зовсім не підпадає під стандарти води, яку можна постачати населенню. Справа навіть не в тому, що її не можна назвати «живою – питною» – цю характеристику давно прибрали з обігу комунальників. Нинішні стандарти ділять воду на «холодну» і «гарячу». Але навіть за нормативами «мертва вода», яку поставляють жителям окупованих територій, абсолютно не дотягує до мінімального стандарту.

Розповсюджувачами такої води в регіоні є фільтраційні станції.

Верхньокальміуська фільтрувальна станція забезпечує питною водою близько 550 тисяч споживачів міста Донецька та навколишніх містечок. Західна фільтрувальна станція «Попаснянський районний водоканал» забезпечує питною водою близько 1 мільйона споживачів. Верхньокальміуська фільтрувальна станція забезпечує питною водою ще близько 550 тисяч споживачів міста Донецьк.

Найголовнішим ризиком для ґрунтів під час бойових дій є зупинка діяльності вугільних шахт. Наразі відомо, що на території Донбасу затоплено близько десяти шахт, а також існує ризик зупинки повного виробництва і затоплення ще такої ж кількості вугледобувних підприємств.

У процесі затоплення вугільних шахт проникнення шахтних вод у водоносні горизонти призводять до їх забруднення, не лише збільшенням мінералізації, а й появи у підземних водах різних комплексів шкідливих мікроелементів та сполук. Саме це є причиною виведення з ладу багатьох місцевих водозаборів Донецької та Луганської областей.

Якщо взяти територію Бахмуга і Соledара, де розташовані відомі соляні шахти, то зараз там у багатьох випадках місто тримається на соляних стовпах. Якщо туди почне потрапляти вода, вона розчинить сіль, що може призвести до виникнення провалів. Ніхто на окупованих територіях цими питаннями не переймається, але ще кілька років і цей регіон буде приречений. І головна загроза – відсутність питної води. Люди будуть вимушені покидати ці території.

Таким чином, в регіоні існує дві головні проблеми, пов'язані зі збройним конфліктом на сході країни, які стали причиною постійних перебоїв з водопостачанням в Маріуполі, Торезьку, Авдіївці та сусідніх з ними сіл.

Перша – це хронічні пошкодження водних магістралей в результаті обстрілів та їх експлуатаційна руйнація, друга – фінансова неспроможність комунальних підприємств «Вода Донбасу» через системні несплатежі з непідконтрольної території. Сьогодні стоїть завдання – забезпечити резервне водопостачання прифронтових населених пунктів, не позбавляючи доступу до питної води жителів, які опинилися по той бік. Через проведення бойових дій загроза пошкодження таких об'єктів є досить великою. І ситуація ускладнена через неможливість отримання доступу до місць пошкоджень. Мінні поля, обстріли – перешкода як рекультивативній сіль господарських угідь, так ремонту хімічно небезпечних об'єктів, Територія, яка становить мінну небезпеку, становить близько 700 тис. га. Для її повного очищення від вибухонебезпечних предметів знадобиться від 10 до 15 років.

У разі зупинки роботи каналів водопостачання, руйнації водогонів без питної води може залишитись близько 3,5 мн людей, які проживають в містах Донецьк, Горлівка, Макіївка, Єнакієво, Авдіївка, Торезьк, Волноваха, Маріуполь, що створить передумови до виникнення техногенних аварій на екологічно небезпечних підприємствах хімічної, металургійної, енергетичної галузі, які в своєму технологічному процесі використовують великі об'єми води.

Донбас поступово перетворюється на зону відчуження, непридатну для життя. Негативні для екології та людини процеси, що почалися ще з радянських часів, під час військового конфлікту сильно загострилися. Чим довше триватиме такий стан речей, тим більше часу знадобиться на відновлення зовнішнього середовища, тим більше грошей доведеться на це витратити.

З метою мінімізації ризиків виникнення техногенно-екологічних катастроф, пов'язаних із функціонуванням фільтрувальних станцій, необхідно:

вжити заходів (технічна перевірка стану сховищ, планові та профілактичні роботи з їх обслуговування) щодо недопущення розгерметизації цистерн під тиском із хлором;

провести заходи з зміни технологічного процесу в частині заміни рідкого хлору для очистки та фільтрації води на гіпохлорид натрію;

через розташування зазначених фільтрувальних станцій в безпосередній близькості до лінії зіткнення необхідно створити «зони безпеки» радіусом 5–7 кілометрів навколо кожної із них з метою попередження їх обстрілу та руйнації.

Туранський М.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ПІДГОТОВКА АНЕКСІЇ КРИМУ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ У СВІТЛІ ВІЙСЬКОВОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Історія анексії Кримського півострова у 2014 р. вимагає поглибленого дослідження умов, за яких військово-політичним колам Російської Федерації (далі – РФ) вдалося здійснити кримське вторгнення. Розглядаючи цю проблему в ракурсі військової антропології, не важко побачити, що гібридне військове втручання РФ в Криму готувалась інформаційними засобами з розробкою негативного аксіологічного й антропологічного підґрунтя, яке знецінювало б традиційні для українського суспільства установки свідомості, системи образів та уявлень. Сучасна інформаційно-психологічна боротьба передбачає створення атмосфери бездуховності, негативного ставлення до культурної спадщини противника, маніпулювання суспільною свідомістю населення країни з метою створення політичної напруги, підриву міжнародного авторитету держави.

Культурно-цивілізаційний вибір України, що засвідчив її зорієнтованість на європейські демократичні цінності, був цілком протилежним геополітичній доктрині В. Путіна. Одним з основних механізмів неоімперської політики Росії була гуманітарна агресія, котра втілювалась у реалізації проекту «Русский мир» і мала на меті вторгнення у мовне, освітнє, культурне поле України.

Російський агресор, ведучи «гібридну війну» (далі – ГВ) проти українців, впливає передусім на їхні світоглядні й аксіологічні ідентифікації, не поважає вибір українцями свободи, незалежності, демократії, поваги до людини. Дух толерантності й волелюбності українці успадкували ще від часів козаччини, він властивий і сучасному українському суспільству. Натомість теперішня РФ спирається на ксенофобію, шовінізм, культ натовпу, які цілком протилежні європейським цінностям.

Інформаційний вплив, якщо він зорієнтований на зміну поведінки людини у вигідний для агресора спосіб, не може здійснюватися без залучення її культурного простору. Сучасні українські дослідники висловлюють думку, що найактивніше ГВ включає у свій перебіг саме культуру, адже її вплив не завжди можна відстежити. Під час інформаційно-психологічних операцій нерідко застосовується здійснення культурних атак, коли країна-агресор налаштована на поширення своїх «культурних» ідеалів серед населення іншої держави, що загалом як веде до встановлення духовної залежності, так і сприяє руйнуванню усталених культурно-етичних поглядів у суспільстві, призводить до деградації національної самосвідомості. Культурна відмінність сама по собі не переростає у ворожечу, але коли інформаційне середовище заповнюється сумнівними відомостями або очевидним фальсифікатом, це стає суттєвою ознакою проведення цілеспрямованої культурної атаки.

Відверте спотворення реальних процесів, які відбувалися у 2000-х роках в АРК, було призначене для створення соціокультурної конфліктності. Створена масова культура поширювала недовіру до людей, які ідентифікували себе патріотами України, їм приписували ворожість до Росії. Міцнішала байдужість населення до своєї країни, індивідуальність до проблем державного будівництва. Високий рівень довіри російськомовного населення Криму до інформації, отриманій з російських радіо- і телеканалів, збільшував кількість прихильників про-російської політики в АРК, крізь призму маніпуляційних стереотипів трансформував настрої окремих кримчан на підтримку ідей «Русского мира».

Зазначимо, що інформаційна агресія здійснювалася на всій території України, але виявилася дієвою вона лише там, де українська ідентичність була найменше представлена, – у Криму. Відповідь на питання, чому кремлівській владі вдалося здійснити анексію Криму, перш за все потрібно шукати у російському впливові на процес етнічної самоідентифікації жителів півострова, нав'язуванні цінностей іншої культури.

У результаті інформаційно-психологічних операцій РФ на території півострова тут вдалося сформувати відмінний від інших регіонів України культурний код. Для неоімперського російського мислення

характерна перманентна агресивність та свавільність, перед якою жодні міжнародні правила не мають сили. В історичній пам'яті росіян домінують і розвиваються комплекси імперської вищовартості, побутують негативні уявлення про представників інших народів. Ретрансляція телеконтенту, залучення елементів російської культури (кіно, література, поп-музика) тривалий час не сприймалися як загроза і фактор насадження іншої ідентичності, проте через цей культурний вплив закладалися певні масові психологічні настанови, ціннісні пріоритети.

Якщо між людьми є конфлікт, до того ж він має агресивний характер, то це вказує на негативну трансформацію людської антропології і аксіології в бік їх агресивного, егоїстичного прояву на основі прояву непошани, нетолерантності, нехтування іншою людиною. Культурну політику України, спрямовану на розвиток української свідомості, одразу ж проголошують насильницькою українізацією, фашизацією суспільства. Так, українські патріоти Криму в очач проросійських сил були «майданугі» націоналісти. На українську владу наліплювалися негативні ярлики, висміювалися морально-етичні цінності українського народу, його релігійна орієнтація, підігрівалася ворожнеча між християнами і татарами, які сповідували іслам.

Безупинна пропаганда російських вищих кіл щодо виправлення «історичної помилки» та єдності культури росіян і кримчан знайшла своє втілення в еволюції поняття «свій – чужий» і формуванні образу ворога. В атмосфері навіювання страху і терору виникає «мова ненависті» як технологія ведення ГВ. Інформаційна війна призвела до того, що чимало росіян готові воювати з українцями. Вірусом ненависті заражені передусім молоді люди, які ніколи не були в Україні і не мають контактів з її громадянами.

Поширення російської агресії можливе тільки за підтримки проросійських цінностей і російської неоімперської ідеології населенням України і зумовлюється наявністю чи відсутністю певного проросійського ментального та світоглядно-ідеологічного рівня свідомості українських громадян.

Великим прорахунком кївської влади щодо Криму було нерозуміння того, що центр політичного протистояння змістився у сферу культури.

Для зменшення проросійської регіональної ідентичності українському уряду потрібно підготувати і реалізовувати ефективну гуманітарну політику, чинники якої мусять протистояти створенню т.зв. «гібридної ідентичності». Відтак, існує нагальна потреба на державному рівні створювати ідеологічні передумови для пропагування позитивних ментально-антропологічних рис українця та вести контрпропаганду, яка буде спрямована проти проросійських впливів ЗМІ, буде відстоювати українські цінності й українську культуру.

Dobrowolski Piotr, dr
Pajka Aneta, mgr
Akademia Sztuki Wojennej

PORTAL BEZPIECZEŃSTWA I OBRONNOŚCI ŹRÓDŁEM DO BADAŃ NAD HISTORIĄ WOJSKOWOŚCI I TECHNIKI WOJSKOWEJ

Nowoczesne badania naukowe z zakresu nauk humanistycznych i społecznych wymuszają dostęp do coraz szerszych źródeł naukowych. Niewątpliwy wpływ na jakość podejmowanych badań ma zmieniające się środowisko cyfrowe, które doprowadziło do konieczności pozyskiwania dostępu do nowoczesnych zasobów bazodanowych.

Współczesne badania naukowe oprócz dostępu do tradycyjnych materiałów źródłowych zgromadzonych w takich instytucjach jak: archiwa czy biblioteki w coraz większym stopniu wymagają dostępu do zasobów rozporoszonych znajdujących się niekiedy w instytucjach, do których dostęp przez wzgląd na odległość potrafi skutecznie utrudnić działalność badawczą.

Ważnym aspektem pozwalającym na udostępnienie zgromadzonych zasobów wiedzy szerokiemu gronu badaczy jest udostępnienie publikacji naukowych oraz zasobów źródłowych w instytucjonalnych repozytoriach naukowych i bibliotekach cyfrowych. Zgodnie z definicją, repozytorium instytucjonalne to zespół usług, które uczelnia oferuje członkom własnej społeczności. Usługi te służą zarządzaniu oraz upowszechnianiu cyfrowych dokumentów tworzonych przez instytucję i jej członków. Repozytorium jest przede wszystkim zobowiązaniem instytucji do zarządzania materiałami cyfrowymi, z uwzględnieniem długoterminowego zabezpieczenia obiektów, jak również zorganizowania dostępu do nich oraz ich rozpowszechniania. Podobne znaczenie posiada biblioteka cyfrowa, której zadaniem jest zabezpieczenie, przechowywanie w wersji cyfrowej oraz udostępnianie za pośrednictwem otwartej sieci internetowej.

Celem funkcjonowania repozytoriów oraz bibliotek cyfrowych jest potrzeba upowszechnienia dorobku naukowego uczelni jak również konieczność długotrwałej archiwizacji tegoż dorobku. Innym równie ważnym elementem funkcjonowania wspomnianych rozwiązań cyfrowych jest ułatwienie dostępu do najnowszych danych naukowych oraz tych zasobów źródłowych, które przez wzgląd na swoją wartość historyczną i kulturową nie podlegają udostępnianiu, bądź udostępniane są w sposób bardzo ograniczony. Ponadto przyjęcie takiego modelu udostępniania zasobów cyfrowych pozwala na udostępnienie zbiorów unikatowych do których powszechny dostęp w wersji tradycyjnej jest w znacznym stopniu utrudniony.

Biblioteka Główna Akademii Sztuki Wojennej podjęła się zadania stworzenia repozytorium instytucjonalnego oraz biblioteki cyfrowej. Obydwa rozwiązania mają za zadanie upowszechnić zasoby naukowe uczelni zgromadzone w Bibliotece Głównej. Argumentem przemawiającym za koniecznością przyjęcia takich rozwiązań jest unikatowość zbiorów zgromadzonych w zasobach bibliotecznych. Zbiory te w głównej mierze charakteryzują się tematyką z zakresu wojskowości i historii.

Chcąc doprowadzić do sytuacji pozwalającej na dotarcie szerokiego spektrum odbiorców do najnowszych wyników naukowych pracowników Akademii przyjęto założenia, które pozwalały na wybór odpowiedniego systemu zarządzania wiedzą i dorobkiem naukowych. Podstawowymi kryteriami były m.in.: przechowywanie zasobów cyfrowych w postaci plików źródłowych, standard metadanych pozwalający na prezentowanie ich w sieci web, udostępnienie pełnotekstowych zasobów naukowych czy integracja metadanych z zewnętrznymi multiwyszukiwarkami naukowymi (m.in. Google Scholar).

Przyjęcie tych standardów daje nadzieję, że udostępnienie treści, do których dostęp będą mieli nie tylko rodzimi badacze, jak również naukowcy z pozostałych krajów, w których obrębie badań jest polska myśl wojskowa, wojskowość i szeroko rozumiana historia wojska, pozwoli uprościć poszukiwanie odpowiedniego materiału źródłowego. Podobne założenia przejęto w przypadku tworzenia biblioteki cyfrowej, której najważniejszymi zadaniami będą: digitalizacja, zabezpieczenie, przechowywanie oraz udostępnianie zasobów wiedzy o charakterze historycznym. Szczególnie znaczenie ma tu dostęp do zbiorów wojskowych uznanych za szczególnie cenne i interesujące dla współczesnego badacza. Celem Portalu jest digitalizacja i powszechne udostępnienie ponad 47,5 tys. zdigitalizowanych dokumentów stanowiących zasoby nauki z zakresu obronności i bezpieczeństwa oraz historii wojskowości zgromadzonych w Bibliotece Głównej Akademii Sztuki Wojennej. W wyniku realizacji Projektu zostanie uruchomiony Portal Bezpieczeństwa i Obronności, za którego pośrednictwem użytkownicy będą mogli korzystać ze zbiorów gromadzonych przez Bibliotekę Główną ASzWoj w celu ich ponownego wykorzystania do celów edukacyjnych, naukowych a także do wykorzystania przez przedsiębiorców realizujących zadania na rzecz obronności państwa. Korzyści z realizacji projektu będą kierowane także do organów administracji publicznej samorządu terytorialnego w realizacji zadań z zakresu obrony cywilnej. Zakłada się, że z udostępnionych zbiorów skorzystają także historycy i muzealnicy, pasjonaci i hobbyści interesujący się historią wojskowości, grupy rekonstrukcyjne. Projekt jest elementem aktywnej polityki ASzWoj polegającej na kreowaniu skutecznych metod zarządzania informacją oraz wiedzą w dziedzinie

obronności i bezpieczeństwa. Jest odpowiedzią na współczesne wyzwania społeczeństwa informacyjnego, które właśnie informację oraz budowaną o nią wiedzę stawiają na uprzywilejowanej pozycji.

Przyjęcie obydwu proponowanych rozwiązań przyczyni się do udostępnienia zasobów naukowych oraz rozpowszechnienia ich w środowisku naukowym.

Mroczkowski Krzysztof, dr
Uniwersytet Rzeszowski

SZPIEDZY, KTÓRZY MÓWILI, ŻE «CHWAŁA IZRAELA NIE KŁAMIE I NIE ŻAŁUJE» – ŻYDOWSKA GRUPA WYWIADOWCZA W PALESTYNIE LATACH 1915 – 1917

Współczesne Państwo Izrael jest postrzegane głównie przez pryzmat kolejnych wojen, znakomitej armii i wszechmocnego wywiadu zarówno cywilnego jak i wojskowego. O ile jednak konflikty zbrojne toczone przez państwo Izrael są na ogół znane i posiadają bogatą literaturę, tak wydarzenia, które poprzedzają ogłoszenie deklaracji niepodległości Izraela 14 maja 1948 roku, a które wiążą się z początkami działalności wywiadowczej na rzecz Imperium brytyjskiego w okresie Wielkiej Wojny są już mniej znane.

Do końca 1915 r. Półwysep Synaj znajdował się w rękach osmańskich. Przez cały ten rok wywiad brytyjski prowadził intensywne działania by się nakłonić do buntu przeciwko osmańskiej zwierzchności Arabów pozostających pod zwierzchnością szarifa Mekki, Husajna. Brytyjczycy – postanowili wykorzystać rodzący się arabski nacjonalizm i obiecali Arabom utworzenie własnego państwa – w czerwcu 1916 r. wybuchło arabskie powstanie. Jego wybuchowi sprzyjały też silne antyosmańskie nastroje wśród ludności arabskiej spowodowane represyjną polityką. W październiku 1916 r. syjoniści przedstawili Rządowi Jego Królewskiej Mości kolejne memorandum, w którym przedstawili stanowisko w sprawie Palestyny. Postulowali wspierania emigracji oraz uznanie przez rząd Wielkiej Brytanii siedziby narodowej narodu żydowskiego powstałej na drodze autonomii. Szczegóły miałyby zostać sformułowane na podstawie oddzielnych porozumień między rządem brytyjskim i przedstawicielami Światowej Organizacji Syjonistycznej.

Stronie brytyjskiej, której zależało na maksymalnym osłabieniu sił osmańskich, tego rodzaju propozycje były bardzo na rękę. Problemem jednak pozostawała skala zaangażowania oraz sytuacja ludności żydowskiej dotkniętej opresjami, rosnącym głodem i sterroryzowanej wieściami o rzezi Ormian. Na przełomie kwietnia i maja 1915 r. młodzi żydowscy działacze - pozostający pod wpływem idei syjonistycznej i przeświadczeni o

konieczności wali po stronie brytyjskiej - powołali tajną organizację szpiegowską „Nili”. Wprawdzie jej członkowie nie posiadali żadnego doświadczenia w tej kwestii ale brytyjski gen. Archibald Murray stojący na czele Egipskiego Korpusu Ekspedycyjnego wiedział, że musi oprzeć się na jednym wówczas źródle informacji jakim był syjonista Aaron Aaronsohn.

Dopiero pod koniec 1916 r., kiedy Aaron Aaronsohn ponownie przekroczył tureckie linie na Półwyspie Synaj, by dotrzeć do Kairu, by ostatecznie przekonał wreszcie Brytyjczyków o wartości swojej grupy szpiegowskiej. Nie mniej jednak przez większość roku 1917 Aaron pozostał w Kairze jako łącznik, a jego siostra Sarah, brat Alexander, bliski przyjaciel Avshalom Feinberg i Joseph Lishansky tworzyli rdzeń organizacji szpiegowskiej. Ponad 20 innych osób również uczestniczyło w działaniach „Nili”.

Pod koniec 1917 r. Turcy przechwycili i odszyfrowali kod używany przez „Nili” (opierał się na językach hebrajskim, aramejskim, francuskim i angielskim). W rezultacie Turcy rozbili sieć szpiegowską. Po czterech dniach tortur samobójstwo popełniła Sara Aaronsohn. Pozostałych więźniów uwięziono w Damaszku, część z nich skazując na śmierć. Grupa przestała istnieć.

W ocenie brytyjskiego szefa wywiadu wojskowego, gen. George'a MacDonougha, umiejętność prowadzenia przez dowódcę Egipskiego Korpusu Ekspedycyjnego marsz. Edmunda Allenby'ego „śmiałej” kampanii w Palestynie bez „nieuzasadnionego ryzyka” wiele zawdzięczała pracy wywiadowczej członków „Nili”: „Allenby wiedział z pewnością dzięki swojej siatce wywiadowczej o wszystkich przygotowaniach i całym ruch przeciwnika”. Jego słowa zostały potwierdzone również przez zastępcę sekretarza wojskowego Allenby'ego, Raymonda Savage'a: „Było to w dużej mierze śmiałe dzieło młodych szpiegów, w większości tubylców z Palestyny, którzy umożliwili Allenby'emu tak skutecznie wykonać jego przedsięwzięcie”.

Ćwięk Henryk, dr hab., prof. zw.

*Uniwersytet Humanistyczno – Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie*

PRZECIW TRZECIEJ RZESZY. O POLSKO-FRANCUSKIEJ WSPÓLPRACY KRYPTOLOGICZNEJ W OKRESIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Na początku 1933 roku polscy kryptolodzy rozpoznali tajemnice Enigmy. Opracowali system czytania niemieckich meldunków. Poznanie ich treści miało szczególne znaczenie dla aliantów w okresie II wojny światowej. Polsko-francuska współpraca kryptologiczna była fragmentem zmagania aliantów z Trzecią Rzeszą na tajnym froncie.

Trzecia Rzesza 1 września 1939 roku rozpoczęła wojnę z Polską. Do realizacji hitlerowskiej koncepcji Blitzkriegu niezbędna była sprawna łączność między różnymi rodzajami sił zbrojnych. Warunki pracy polskich kryptologów były wyjątkowo trudne. Już po kilku dniach od rozpoczęcia działań zbrojnych musieli przerwać pracę, ewakuując się w kierunku wschodnim przez Brześć, Kowel i Łuck, by dostać się do Rumunii. Po drodze zniszczyli dużą część sprzętu i dokumentacji.

Polscy kryptolodzy – Marian Rejewski, Jerzy Różycki oraz Henryk Zygałski uniknęli w Rumunii internowania. Nie mogli liczyć na pomoc brytyjskiej dyplomacji. Dzięki wsparciu ambasady francuskiej zostali ewakuowani przez Jugosławię i Włochy do Francji. W październiku 1939 roku ppłk. Gwido Langer i jego 14 osobowa grupa zostali włączeni do placówki „Bruno”, znajdującej się 40 km od Paryża. Była ona podporządkowana francuskiemu Sztabowi Generalnemu. W placówce kierowanej przez ppłk. Gustave Bertranda, oprócz Polaków pracowali także kryptolodzy francuscy i hiszpańscy.

Brytyjczycy starali się, by polscy kryptolodzy przybyli do ich kraju. Ppłk. Bertrand akceptował konsultacje specjalistów, lecz uważał, że powinni pozostać we Francji. Podobny pogląd prezentował ppłk. Langer. Na początku 1940 roku z dużym opóźnieniem odczytywano depesze Wehrmachtu i Luftwaffe. Zdarzały się sytuacje, że do placówki „Bruno” przesłano z Bletchley Park klucze Enigmy, choć nie było jeszcze depesz do rozszyfrowania, ponieważ Francuzom nie udało się ich zdobyć. Później strona francuska mimo poprawy rozpoznania tajemnic Enigmy nie zdołała uzyskać sukcesów militarnych, ponieważ zabrakło koordynacji między służbą wywiadowczą i armią. Francuzi do maja 1940 roku nie wyprodukowali replik Enigmy niezbędnych do skutecznych operacji. Polacy wykorzystując dwie maszyny do połowy 1940 roku, kiedy to placówka zakończyła działalność, rozszyfrowali 8440 meldunków Luftwaffe, z czego 1151 dotyczyło kampanii norweskiej, a 5084 francuskiej. Należy dodać, że 227 meldunków uzyskano z nasłuchu zakonspirowanych nadajników radiowych szpiegów niemieckich, dzięki czemu udało się wielu z nich rozpracować. Duży udział w sukcesie stacji „Bruno” mieli Brytyjczycy. Wg ppłk. Langer'a ze 126 rozwiązanych kluczy niezbędnych do rozpoznania meldunków Enigmy ponad 80 procent uzyskano przy udziale strony brytyjskiej. Można przyjąć, że od kwietnia 1940 roku Brytyjczycy stosunkowo regularnie czytali depesze nadawane przez Enigmę.

Po klęsce Francji w czerwcu 1940 roku polscy kryptolodzy nie mieli warunków do systematycznej pracy. 19 czerwca 1940 roku BBC nadało w trzech językach rozkaz gen. Władysława Sikorskiego, by polskie oddziały zlekceważyły rozkazy dotyczące kapitulacji oraz docierały do portów

atlantyckich i Wielkiej Brytanii. Polscy kryptolodzy zostali przetransportowani do Oranu, a później do Algieru, czyli w kierunku przeciwnym do wskazanego przez gen. Sikorskiego. Francuzi uniemożliwili ewakuację grupy płk. Langera do Wielkiej Brytanii. We wrześniu Polacy wracali do nieokupowanej strefy we Francji. Płk. Langer uzyskał pozwolenie polskich władz na dalszą współpracę z Francuzami w ramach Ekspozytury „300”.

W październiku 1940 roku polscy kryptolodzy wznowili działalność we Francji. Rozszyfrowali wiele rozkazów i meldunków niemieckich, zwłaszcza Wehrmachtu, policji i SS z obszaru północnej Francji, Trzeciej Rzeszy oraz terenów okupowanych. Rozpoznanie meldunków dotyczących zbrojnego podziemia umożliwiło uprzedzenie partyzantów we Francji. Także skutecznie łamano ręczne szyfry Abwehry. W 1941 roku złamano także szyfr szwajcarski. Ekspozytura „300” rozpoznała 9358 depesz niemieckich, przede wszystkim Enigmy. W większości były to wiadomości policyjne, SS, rozkazy Wehrmachtu oraz od agentów Abwehry.

Po zajęciu przez Niemców w listopadzie 1942 roku strefy nieokupowanej Francji rozpoczął się nowy rozdział w życiu polskich kryptologów. Po nieudolnie zorganizowanym przez Francuzów wyjeździe, Niemcy w marcu 1943 roku aresztowali ppłk. Gwido Langera, mjr. Maksymiliana Ciężkiego i por. Antoniego Pallutha. Dwaj pierwsi zostali uwolnieni dopiero w maju 1945 roku. Natomiast por. Palluth zginął w obozie koncentracyjnym Sachsenhausen – Oranienburg. Nikt z nich nie ujawnił Niemcom tajemnic rozpoznania Enigmy. J. Różycki zginął w styczniu 1942 roku w katastrofie morskiej.

M. Rejewski i H. Zygalski w styczniu 1943 roku dotarli do granicy francusko-hiszpańskiej. Po jej przekroczeniu zostali aresztowani, a na wolność wypuszczono ich dopiero w maju 1943 roku. Udało im się przedostać do Gibraltaru, skąd zostali przetransportowani do Wielkiej Brytanii.

Polsko-francuska współpraca kryptologiczna w okresie II wojny światowej przebiegała w wyjątkowo trudnych warunkach. Mimo wielu problemów jakie jej towarzyszyły należy docenić ogromny wysiłek polskich kryptologów i pamiętać o ich ofiarnej służbie jako wkładzie w sukces aliantów w pokonanie Trzeciej Rzeszy.

Секція 4

**НА РУЇНАХ ІМПЕРІЙ: ДО 100-РІЧЧЯ БОРОТЬБИ
ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ**

Задунайський В.В., д.і.н., професор
Український католицький університет

**КОЗАЦЬКА ВІЙСЬКОВА ХИТРІСТЬ «ЗАМИЛИТИ ОЧІ»
ПІД ЧАС ПОВСТАННЯ У БАТАЛПАШИНЬСЬКОМУ ВІДДІЛІ
НА КУБАНІ У ТРАВНІ-ЛИПНІ 1918 р.**

У роки революції та Громадянської війни на Кубані визначальну роль відіграло місцеве козацтво. Його військовий потенціал був другим після Донського козацтва на всьому постімперському просторі. Тому Кубанське козацтво зайняло провідне місце серед сил, що боролися проти Радянської Росії. Окрім чисельності важливе значення відіграла висока особиста боєздатність козаків та майстерність їх командування. Все це було наслідком воєнізованого способу життя козацької спільноти та її величезного бойового досвіду. Важливими були й військові традиції козацького середовища Кубані. Зокрема й українських козацьких утворень минулих століть, бо більшість кубанських козаків була їх нащадками.

Кубанське козацтво на весну 1918 р. втомилосся від «експериментів» більшовиків і розпочало масову збройну боротьбу проти радянської влади. Сприяла цьому й зміна геополітичної ситуації на фронтах Першої світової війни. Тож почалися масові козацькі виступи. Одним з таких стало повстання у Баталпашинському відділі, що знаходився у південно-східній частині Кубанської області. Його очолив А. Шкуро, який став своєрідним прапором козацького спротиву більшовизму на Кубані.

Під час цього повстання козаки завдали багатьох поразок Червоній Армії. Зрозуміло, що ці успіхи були пов'язані з низкою факторів геополітичного й військово-стратегічного характеру. Попри це, у конкретних боях козаки перемагали ворога завдяки своїй високій боєздатності й талановитим діям командування. Саме тут виявлялась тактична й оперативна майстерність А. Шкуро.

Серед низки тактичних прийомів я зупинюсь на одній військовій хитрості (стратегемі), що має давнє коріння. Йдеться про приховування реального стану війська і бойових намірів. Її прояви зустрічаються ще

за античних часів. Українські козацькі формування її теж вправно застосовували, особливо П. Конашевич-Сагайдачний та Б. Хмельницький. Кубанські козаки за взірцем предків теж «замілювали очі» своєму противнику, щоб «переграти» його в конкретному бою.

А. Шкуро на початку повстання з метою приховування реальних сил вправно дезінформував противника. Розповсюджувалися чутки про надмірну кількість повстанців та їх озброєння. Таке «замілювання очей» не тільки працювало на залякування ворога, але й привертало прихильників. Їм було легше зробити свій вибір на користь повстання.

Використовувалися й інші засоби «замілювання очей». Так, на початку повстання для створення видимості потужного загону на стоянках розводилося багато вогнищ і вчинявся значний шум. Відзначу й перевезення під попоною макета «кулемета» з дерева. Чутки про наявність цієї зброї додавали авторитету повстанцям в очах місцевих козаків і залякували противників. Щоб заплутати ворога, розпитувалися зустрічні про хибні дороги та місцевості. Розповідалося про наміри «нападати» на ворога в різних місцях. Перед захопленням станиці Суворівської А. Шкуро кілька разів поспіль проводив свій загін на очах місцевих козаків у переліску. Замість 25 воїнів склалося враження про понад сотню бійців. У захопленій станиці для «замілювання очей» прилюдно читався наказ про наступ неіснуючих полків і дивізій.

Окрім бойового контексту ця хитрість мала й політичну складову. Так, А. Шкуро оголосив у станиці Суворівській про повстання за наказом Кубанського отамана та Кубанського крайового уряду. Йшлося не про його особисту ініціативу, а про рішення легітимної кубанської козацької влади. Отже, повстання мало сприйматися як обов'язкове в межах Кубанської республіки. У подібний спосіб А.Г. Шкуро підняв на повстання й інші козацькі станиці. Зрозуміло, що й командування Червоної Армії завдяки «замілюванню очей» теж було дезінформовано й затрималося з відповіддю. Це дозволило успішно мобілізувати козаків і перемогти в бою за станицю Бекешівську 12 червня. Вже після цієї перемоги знову відбулося «замілення очей» завдяки поголосу про зібрання до 70 000 повсталих козаків.

Зростання бойового потенціалу дозволило козакам-повстанцям перейти у наступ. Йдеться про напад на Кисловодськ 14 червня. Під час планування та реалізації операції А. Шкуро знову використав згадану стратегему. На спільній нараді з представниками станичних громад прийнято рішення про удар на П'ятигорськ. Інформація про це дійшла й

до противника – стягнув туди усі сили. Під час наступу ударний загін у складі 6 сотень у ніч на 14 червня вирушив на П'ятигорськ. На півдорозі А. Шкуро розгорнув війська на Кисловодськ і несподівано атакував противника. Завдяки цьому вдалося здобути неочікувану перевагу й завдати поразки Червоній Армії.

У відповідь на успіхи козаків більшовицький провід посилює наступ на повсталі станиці та проводить репресії проти прихильників. До повстанців стікаються не тільки козаки-воїни, але й біженці. На кінець червня йдеться про майже 40 000 чоловік. При цьому дедалі більше бракує зброї та набоїв. Тож А. Шкуро приймає рішення вийти на з'єднання з Добровольчою армією (при ній діє Кубанська Рада та уряд і Отаман). Повсталі козаки прориваються у сусідню Ставропольську губернію.

Реалізація цієї операції мала важливе стратегічне значення у контексті загального розгрому Червоної Армії на Північному Кавказі. Вихід на новий оперативний простір ускладнювали ворожі броньовані потяги, які перекрили залізницю й могли завдати значних втрат під час їх переходу. З метою їх нейтралізації було знову застосовано військову хитрість «замилити очі». Здійснено уявне просування на станцію Курсавка, натомість ударний кінний полк захопив станицю Баталпашинську. У підсумку вдалося успішно вийти на оперативний простір і захопити Ставропіл. Напередодні захоплення цього стратегічного центру А. Шкуро 7 липня вислав ультиматум гарнізону й більшовицькій владі Ставрополя. Зрозуміло, що, як і раніше, він використав «лякливі побрехеньки».

Отже, впродовж повстання у Баталпашинському відділі Кубанської області у травні – липні 1918 р. козаки під проводом А. Шкуро неодноразово вдало приховували реальний стан своїх військ, що було виявом традиційної військової хитрості «замилити очі». Припускаю, що вона лишається актуальною й сьогодні за умов адекватного застосування.

Іванюк Є.С.
Чорногор Я.О., к.і.н.
Військовий інститут
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

РОЛЬ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ ТА СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ У БОРОТБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ (1917 – 1918 рр.)

*У вогні перетоплюється залізо у сталь,
у боротьбі перетворюється народ у націю.*
Євген Коновалець

Постать Євгена Коновальця (1891 – 1938) символізує спадковість традицій української національно-визвольної боротьби. У зв'язку з гострою необхідністю зміни влади в державі та творення нових якісних державотворчих процесів відомий борець відіграв важливу роль у формуванні визвольного руху для наступних поколінь. Участь у буремних подіях 1917 – 1921 років стала для майбутнього провідника УВО–ОУН не лише школою національно-визвольної боротьби, але й принесла йому визнання як одного з чільних воєначальників армії УНР.

Євген Коновалець народився 14 червня 1891 р. у родині вчителів у невеличкому с. Зашків Львівського повіту Галичини, що на той час входила до складу Австро-Угорщини. Навчався майбутній очільник у львівській Українській академічній гімназії, після закінчення якої вступив на юридичний факультет Львівського університету. На початку 1910-х років Євген був активним членом українських студентських організацій, брав діяльну участь у створенні молодіжних військово-спортивних осередків. У 1913 р. він став членом Головної управи Українського студентського союзу. З початком Першої світової війни, у серпні 1914 р., 23-річного студента мобілізували до лав австрійської армії. Євген за короткий час служби навіть побував у російському полоні.

Отримавши звістки про падіння російського царату й початок українського національного відродження в березні 1917 р., полонений понад усе прагнув вирватися з неволі й дістатися до центру України.

26 травня Коновалець звернувся до комітету допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді з проханням посприяти його звільненню з табору: «Свої сили, досвід й знання віддати хочу будові нового вільного життя на Україні».

Невдовзі він з дозволу таборового начальства відвідав Київ, де зустрічався з лідерами українського руху – очільником Центральної Ради Михайлом Грушевським, головою Українського військового клубу ім. Павла Полуботка Миколою Міхновським, генеральним секретарем військових справ Симоном Петлюрою та ін. Ця зустріч дала неабиякий поштовх для подальшого руху в руслі Української державності.

Євгену Коновальцю вдалося втекти з полону, і згодом він влаштувався у Києві на тимчасову роботу, де основною метою була допомога українським полоненим. Відомий громадсько-політичний діяч, лідер Української партії соціалістів-революціонерів Микола Ковалевський так згадував про Є. Коновальця у цей період: «Коновалець справляв – в порівнянні з іншими українцями з Галичини, збігцями й полоненими – надзвичайно добре враження. Вражала його скромність і його устремління зрозуміти біг революційних подій в Україні і взагалі на Сході».

В листопаді 1917 р. було проголошено УНР, що стало підґрунтям для розвитку ідей щодо побудови власної незалежної держави. 25 листопада в будинку Центральної Ради відбувся велелюдний мітинг галичан і буковинців, на якому лунали протести проти політики монархії Габсбургів. Як свідчив очевидець, Є. Коновалець у своїй промові говорив про потребу створення західноукраїнських військових частин для боротьби проти Австрії, бо вона добровільно не віддасть тих наших земель, які їй дістались даром і становлять поважну позицію в складі Австро-Угорської монархії. Збори, звичайно, підтримали ідею створення такого військового підрозділу. Вже в середині січня 1918 р. він став командиром Галицько-Буковинського куреня. Одразу почалися суперечки всередині формування щодо понять «революційності» та «демократичності» влади, плюс щодо співпраці чи знищення російських більшовицьких загонів.

19 січня 1918 р. загальні збори вояків і старшин ухвалили рішення про скасування виборності командного складу, цілковите підпорядкування Центральній Раді й готовність захищати УНР від агресії з боку більшовицької Росії. Згодом курінь було перейменовано на Січовий, бо до нього приймалися добровольці з різних частин України.

Саме Січовий курінь врятував Центральну Раду, коли повсталі вже зайняли центральні квартали Києва й ледь не захопили Педагогічний музей. У цих боях Курінь Січових Стрільців зарекомендував себе чи не найбільш дисциплінованою частиною збройних сил УНР. Загони неодноразово захищали Українську Центральну Раду. Зокрема відомий поет та безпосередньо особа, яка пережила ті події, Євгеній Маланюк

писав про очільника загонів Січових Стрільців Євгена Коновальця: «Не кожен старшина, навіть найвидатніший, зуміє стати віч-на-віч з розворушеним натовпом. І не тільки стати, але і знайти якісь єдині, повійськовому короткі, слова, які той натовп чудом успокоюють і обертають його у вишиковані ряди – майже війська, майже революційного загону».

Січові Стрільці несли охорону урядових будівель, фактично виконуючи функції гвардії. Це свідчило про визнання їхніх заслуг в утвердженні української державності й викликало гордість серед старшин та рядових стрільців.

З приходом до влади Гетьманату П. Скоропадського докорінно змінилася ситуація. Оточені німецькими військами, Січові Стрільці були змушені скласти зброю. Та хоча гетьманська влада оголосила про розформування полку, Стрелецька Рада закликала стрільців не повертатися до Галичини, а залишатися на Наддніпрянщині, оскільки «ще прийде час, коли стрільці будуть Україні потрібні».

Попри всі незгоди у кінці серпня 1918 р. було оголошено про відновлення славних загонів. Представники Стрелецької Ради на чолі з Коновальцем висловили подяку Гетьманату та заявили, що Січові Стрільці завжди захищатимуть українську державність від зовнішніх та внутрішніх ворогів.

Пересвідчившись, що П. Скоропадський не має наміру відстоювати незалежність України, Є. Коновалець та його бойові соратники активно підтримали повстання Директорії проти гетьманського режиму. Загін Січових Стрільців став основною військовою силою Директорії у перші дні повстання.

18 листопада 1918 р. Січові Стрільці в бою під Мотовилівкою завдали поразки загонів російських офіцерів й проклали для повсталих шлях на Київ. За кілька днів війська Директорії взяли столицю в облогу. Добровольці масово йшли захищати Україну, тому повстанські частини було об'єднано в Осадний корпус, командувачем якого став Євген Коновалець.

Таким чином, узагальнюючи все вищезазначене, варто наголосити, що безпосередньо Євген Коновалець та його найближчі соратники у військовому плані: Андрій Мельник, Роман Сушко тощо, відіграли важливу роль у переломних подіях 1917 – 1918 років, створивши могутню силу для відсічі ворога, що зазіхали на Українську державність – загін Українських Січових Стрільців. Їхня діяльність стала частиною широкомасштабного визвольного руху та поклала початок Українській Революції (1917 – 1921 рр.).

Ісаюк О.І., доктор філософії
Національний музей-меморіал «Тюрма на Лонцького»

ЗУСТРІЧ ДВОХ УКРАЇН: ЧЛЕНИ ОУН (Б) ТА ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНІ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ У КОНЦТАБОРІ АУШВІЦ

Українці були однією з національних груп, представлених серед в'язнів концтабору Аушвіц. Особливістю українців як окремої національної групи серед в'язнів був об'єктивний внутрішній поділ на складові частини, зумовлений різницею регіонального походження та, як результат історичних подій та політичної ситуації, досвіду. Як колишні червоноармійці українського походження, так і ув'язнені члени ОУН (б) були складовою української групи в Аушвіці.

Червоноармійці потрапили до Аушвіца у складі більших транспортів з військовополоненими. Частина з них відразу стала жертвою експериментів з випробування дії газу «циклон Б», переважна більшість була розміщена на окремому полі, де пережили сувору зиму 1941–1942 років, унаслідок якої переважна більшість загинула. Втім, загинули не всі, крім того, червоноармійці продовжували з'являтися у Аушвіці в складі інших транспортів.

Члени ОУН (б) являли собою нетиповий випадок серед в'язнів Аушвіца, оскільки ідентифікували себе одночасно за етнічним та політичним принципом. Вони потрапили до Аушвіца у складі кількох груп, які були привезені у Аушвіц, відповідно, 20 липня та 8 серпня 1942 року і у листопаді 1943 року. У результаті сформувалася група чисельністю порядку 600 осіб з дуже тісними, сформованими задовго до арешту і ув'язнення горизонтальними персональними зв'язками та внутрішньою дисципліною, базованою як на принципі ієрархії та елементах мілітаризації, так і на єдності переконань та моральних і політичних імперативів.

За спогадами про перебування у Аушвіці авторства членів ОУН (б), опублікованих після війни та частково документах Галузевого архіву Служби безпеки України, а також організаційних документів ОУН (б), можна відтворити етапи знайомства, поступового зближення та включення частини українців з числа колишніх червоноармійців у мережу спротиву, сформовану «бандерівцями», як і відслідкувати мотивацію та роль особистого фактора у цих процесах.

До взаємних контактів підштовхувала як об'єктивна ситуація, так і суб'єктивні чинники. Основним об'єктивним фактором була потреба формувати ефективну мережу опору. У різнонаціональному середовищі в'язнів основним ідентифікатором, на базі якого формувалися мережі опору, які з часом злилися в одну, була спільна мова, оскільки давала

можливість швидкої та ефективної комунікації, а в умовах конспірації – також ідентифікацію «свого» у організаційному сенсі. Суб'єктивні чинники мали місце переважно з боку групи членів ОУН (б) і базувалися на принципі соборності, який передбачав об'єднання навколо ідеї національного визволення та національної державності усіх українців. З цієї точки зору, українці-червоноармійці являли собою потенційні кадри руху спротиву проти радянського тоталітаризму, до того ж, з військовим досвідом, а коли йшлося про офіцерів, то і з фаховою освітою. У контексті потенційного залучення червоноармійців до «своєї» мережі націоналісти могли розраховувати не тільки на спільність походження, а й на досвід довоєнного життя українців у СРСР, який включав пам'ять про репресії, Голодомор, скорботу за загиблими родичами та формував стійку недовіру і неприязнь до режиму, до якого вони мали б бути теоретично лояльними.

Попри різницю ідеологічної бази і регіонального досвіду, існували моменти, які зближували членів ОУН (б) та червоноармійців у Алушті. Насамперед, спрацьовувала солідарність в'язнів проти адміністрації табору, як такої. Крім цього, обом структурам на волі – і ОУН (б), і Червоній Армії – були притаманні строга ієрархічність, внутрішня дисципліна, ідеологізованість. Завдяки цьому представники обох груп мали необхідні передумови для формування достатньо міцної і мотивованої мережі спротиву – структуру, бачення майбутнього після потенційного звільнення або визволення з табору і набутий у тій чи іншій мірі спосіб думання, який передбачав спротив, настільки активний, наскільки дозволяла ситуація. Це створювало додатковий простір для зближення і формування зв'язків.

Кравець Н.П.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ВАСИЛЬ ПРОХОДА – ПЕРШИЙ ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ «СІРОЖУПАННИКІВ»

Василь Хомич Прохода – український військовий і громадський діяч, підполковник Армії УНР, історик, публіцист, інженер-лісник. Його перу належить перше дослідження історії «сірожупанників», яке опубліковано у першому збірнику «За державність. Матеріали до історії війська українського» (Каліш, 1929).

У Луцькій катастрофі 16 травня 1919 р. знищено всі накази, історії та щоденники бойових чинів Сірих полків та дивізійного штабу. З травня 1919 р. по листопад 1920 р. «загинули» й ті документи, що могли б стати матеріалами до історії 1-ї Козацько-стрілецької (Сірої дивізії).

Основним джерелом праці Василя Прохода стали: 1) записна книжка і спогади самого автора; 2) відомості сірожупанників – підполковників Тарана, Немоловського; сотників – Мандзенка, Стахівського, Драченка, Падалки; хорунжого – Дубрівного, емігрантів – Курила та Букшованого. Як ад'ютант 1-го Сірого полку й співробітник у штабах груп, до складу яких за період бойових дій входила Сіра дивізія, В. Прохода завжди був «в курсі справ і докладно знав, як проходило життя своєї дивізії». Зібрані й опрацьовані матеріали перевірила особлива комісія, створена в 1922 р. у Калішському таборі наказом командира 4-ї Сірої стрілецької бригади генерал-хорунжого Шепеля у складі голови – полковника Паньківського і членів – підполковника Гайдая, сотників – Стахівського і Падалки та хорунжого Дубрівного. Комісія підготувала висновок про те, що подані описи подій і діяльності 1-ї Козацько-стрілецької (Сірої) дивізії «з'ясовані правдиво і відповідають дійсності».

Дослідження В. Прохода складалося з десяти розділів: «Національна культурно-освітня праця серед полонених українців до формування Сірої дивізії», «Формування 1-го Козацько-стрілецького полку», «Формування дивізії», «Переїзд дивізії на Велику Україну», «Повстання проти гетьмана», «Боротьба з більшовиками», «Бої на польському фронті», «Бої 1-го і 4-го Сірих полків на Московсько-більшовицькому фронті», «Переформування Сірої дивізії в корпус і Луцька катастрофа», «Національно-культурний вплив Сірих на населення України».

З'ясовуючи процес формування 1-го Козацько-стрілецького полку, В. Прохода схарактеризував національно-культурну працю у таборах військовополонених в Австрії та Німеччині, передусім – в Йозефштадтському і Фрайштадтському, де зроблено перші організаційні кроки в цьому напрямку. У березні 1918 року, за словами автора, остаточно сформовано 1-й Козацько-стрілецький полк, який мав у своєму складі до 2000 чоловік, а наприкінці квітня 1918 року – до 4000 чоловік.

Аналізуючи ставлення сформованого полку до гетьманського перевороту П. Скоропадського, дослідник зауважив, що більшість співчувала політичним силам, які були основою Центральної Ради: «Як не як, а Центральна Рада вважалась за народне представництво, тоді як гетьман був представником тільки заможних хліборобів (...). Але поки гетьман буде на ґрунті самостійності України, кожний старшина і козак погодився працювати для загальноукраїнської справи».

Розглядаючи подальші організаційні та кадрові рішення, В. Прохода акцентував на тому, що 12 травня 1918 року 1-й Козацько-стрілецький полк розгорнувся в 1-шу Козацько-стрілецьку дивізію в складі чотирьох стрілецьких полків, гарматного полку та окремої інженерної сотні. Стрілецький полк мав трьохкурінну структуру (по чотири сотні в кожному курені, одну кулеметну сотню, кінну півсотню, зв'язкову півсотню, сотню піших розвідників, навчальну сотню, господарську

команду і невеликий штаб. Начальником дивізії призначено підполковника Перлика, начальником штабу – сотника Кватернака; командиром 1-го полку – сотника (пізніше – полковника) Ганжу, 2-го полку – підполковника Тимошенка, 3-го полку – сотника Яковліва (пізніше – полковника Александровича), 4-го полку – сотника Ткаченка. У середині серпня 1918 року закінчено підготовку дивізії та відбулася передача її українському урядові від командування 4-ї австрійської армії. Гетьман П. Скоропадський начальником дивізії призначив генерал-хорунжого Сокиру-Яхонтова, а помічником начальника дивізії – полковника Пещанського. 27 серпня 1918 року дивізія виїхала на Наддніпрянщину.

Автор детально проаналізував участь «Сірої» дивізії в антигетьманському повстанні, боротьбу з більшовицькими військами (передусім з Таращанською дивізією) в районі Кролевця – Конотопа – Сосниці – Бахмача – Чернігова – Ніжина (наприкінці 1918 року); Коростеня, Бердичева, Турчинки, Здолбунова (на початку 1919 року); з польським військом на Волині (березень – квітень 1919 року).

Останній розділ праці В. Проходи присвячено аналізу національно-культурного впливу «сірих» на населення України. Занадто ідеалізованим, на мою думку, виявився портрет «сірожупанників» у даному розділі. Хоча окремі тези не викликали застережень у пізніших дослідженнях, зокрема: «Найбільшими агітаторами за самостійність України серед військових були сірожупанники і не тільки словом, а більше всього своїм поведінням, Відношення Сірих до мирного населення було найбездоганніше».

Лівінська Ю.Г.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

РОСІЙСЬКО-ГРУЗИНСЬКА ВІЙНА 2008 р.: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Циклічність історичних подій – факт беззаперечний. Але люди не завжди засвоюють «уроки історії». Після розпаду СРСР РФ намагалась втримати панівне положення на території пострадянських республік. При проведенні паралелей між збройним конфліктом між РФ та Грузією у 2008 р. та російсько-українською війною, яка почалась у 2014 р. і зараз триває в Україні, схожими є сценарії початку конфліктів. Збройний конфлікт між Грузією, з одного боку, та Росією і сепаратистськими угрупованнями Південної Осетії та Абхазії з іншого розпочався із збройного протистояння в Південній Осетії у серпні 2008 р.

У військових діях проти Грузії, крім регулярних збройних сил Південної Осетії і Росії, брали участь бойовики з Росії і Абхазії. Вранці 7 серпня 2008 р. російські регулярні немиротворчі військові сили перетнули кордон Грузії через Рокський тунель і вторглися на територію Грузії. Вночі 8 серпня після обстрілів грузинських сіл, збройні сили Грузії заявили про намір «відновити конституційний лад» на території невизнаної республіки і в результаті боїв зайняли більшу частину Цхінвалі. Того ж дня Росія «офіційно» втруtilась у конфлікт на стороні південноосетинських сепаратистів та ввела війська на територію Грузії, піддала бомбардуванню грузинські міста, порти та військові об'єкти. Бомбардування почалися у військових базах у різних містах Грузії, зокрема у м. Горі були розбомблені житлові будинки, де загинуло близько 60 мирних жителів.

Морська піхота Чорноморського флоту зайняла головний порт Грузії Поті і знищила на рейді всі грузинські катери та кораблі, які мали військове позначення, включаючи кораблі прикордонників. 10 серпня Київ застеріг російську сторону від участі кораблів Чорноморського флоту РФ в конфлікті навколо Південної Осетії, про що, зокрема, повідомило МЗС України. Військові дії поширилися далеко за межі Південної Осетії на інші міста Грузії та Абхазію, де з'єднання абхазських загонів та російських «добровольців» атакували позиції грузинських військ та захопили Кодорську ущелину. Після окупації частини Грузії російськими військами та етнічних чисток грузинських сіл навколо Південної Осетії за участі міжнародних посередників було досягнуто припинення вогню. Ескалація конфлікту перекинулася на інший сепаратистський регіон, Абхазію, де загони невизнаної республіки та російські найманці почали атаки на грузинські позиції у Кодорській ущелині. Того ж дня грузинським парламентом було схвалено постанову про «стан війни» в Грузії на період 15 днів. Президент Грузії також запропонував припинення вогню між сторонами та відвід військ, однак ця пропозиція була відхилена Росією, яка наполягала на виведенні грузинських військ з Південної Осетії, як передумови для припинення вогню. Раді Безпеки ООН не вдалося прийняти рішення щодо вирішення цього конфлікту, а Росія заявила, що проводить «операцію із примушення Грузії до миру». Ситуація значно погіршилася 11 серпня, коли РФ розширила діапазон атак не тільки на об'єкти у безпосередній близькості від театру бойових дій, але й почала наступ на місто Горі на шляху до Тбілісі та захопила грузинські міста Зугдіді і Сенакі. Російські війська зайняли центральну трасу, яка з'єднувала східну та західну Грузію. Міхеїл Саакашвілі підписав план перемир'я, запропонований Євросоюзом, ініціативу взяла на себе головуюча в ЄС Франція.

26 серпня Кремль визнав «незалежність» Абхазії і Південної Осетії. Виведення російських військ з грузинської території мало закінчитися до 1 жовтня 2008 р. Однак війська РФ залишаються на території самопроголошених республік і зараз, і є фактором впливу на внутрішню і зовнішню політику Грузії. В результаті війни, Грузія зазнала воєнної поразки, і на кілька тижнів втратила контроль над значними територіями і стратегічними пунктами.

Аналізуючи п'ятиденну війну в Грузії слід визначити ті фактори, які допомогли б спрогнозувати наступний конфлікт за участю РФ в Україні. Бажання РФ не втратити важелі впливу на пострадянському просторі лягли в основу і російсько-української війни. Ситуація, яка склалась у 2008 р. у Грузії показала Україні, що географічне розташування сепаратистських регіонів має значний вплив на розвиток конфлікту. Сусідство у даному випадку із РФ дозволило їй підтримувати сепаратистські утворення і фінансово, і постачанням зброї, тобто зі своєї сторони мати повний контроль над ситуацією. У всіх територіальних утвореннях, які вирішили існувати незалежно була держава-покровитель. Як під час грузинських подій, так і в Україні РФ підтримала сепаратистські процеси. Обидва конфлікти почалися після певних кроків країн (Грузії та України) на шляху до євроатлантичної інтеграції і їх певною мірою спричинили помилки грузинського та українського керівництва. Схожим у збройних протистояннях у Грузії у 2008 р. та в Україні в 2014 р. було те, що своє втручання до сусідніх держав Росія аргументувала необхідністю надання допомоги російськомовним громадянам Грузії і України, надаючи, зокрема, в 2008 р. російське громадянство мешканцям Абхазії та Південної Осетії, у 2019 р. – жителям окупованих територій на сході України.

Розташування іноземних військових формувань, зокрема базування ЧФ РФ на території України, було пов'язане із постійними суперечками між двома державами, значно вплинуло на національну безпеку, а в кінцевому рахунку на втрату значної частини території.

Російсько-грузинський збройний конфлікт 2008 р. показав значну роль інформаційної складової війни. Події в Україні сьогодні довели слабкість та нерегульованість механізму, спрямованого на інформаційну протидію агресору.

Кількість загиблих зі сторони РФ та місцевого населення у Грузії у 2008 р. та в Україні з 2014 р. свідчить про дезінформацію даних із російської сторони.

Події у Грузії показали, що домовленості щодо дотримання перемир'я не завжди дотримуються. Були прецеденти, коли РФ порушувала ці угоди, а міжнародне співтовариство не змогло гарантувати їх дотримання.

Історичні події мають властивість повторюватися, щоправда в різних інтерпретаціях. Вивчення причин воєнних конфліктів та аналіз їх наслідків необхідні для запобігання виникнення нових, які несуть більшу загрозу світовій безпеці.

Лук'янченко С.В., к.і.н.

Голик М.М., к.і.н., доцент

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

АНТІН КРАВС – ГЕНЕРАЛ-ЧОТАР УГА

Антін Кравс (3.11.1871 – 13.11.1945) – генерал-чотар Української Галицької армії. Народився в м. Берегомет (нині селище міського типу Вижницького району Чернівецької області). Його батько був німецьким колоністом, управителем маєтку, мати – місцевою українкою. Німецькі колоністи до Галичини та Буковини прибули на запрошення австрійського імператора Йосифа II (так звана «йосифинська колонізація»). На частині земель, що належали камері (державних землях), творилися німецькі поселення. Так звана аграрна колонізація утвореного від 1772 р. у складі Австрійської монархії Коронного Краю Галичини і Володимирщини була одним з проявів нової урбанізаційної політики Австрійської імперії, яка трактувала свої нові східні провінції як слабозаселені та промислово відсталі території. Це дозволяло уряду згідно з міждержавним договором переселяти німців з Північної Німеччини. Предки німецьких колоністів походили також із німецьких земель Баден-Вюртемберг, Гессен, Лотарингія.

Антін рано втратив батька і виховувався родичами у Відні, там же закінчив у 1891 році кадетську школу. По її завершенню був призначений до 67-го мадярського піхотного полку. Закінчив офіцерську школу у Відні. Згодом проходив офіцерську службу у полках, розташованих у Східній Галичині, в особовому складі яких переважали українці. У роки Першої світової війни командував піхотним батальйоном 58-го Станіславського полку, згодом був командиром 55-го Бережанського полку, воював на російському та італійському фронтах. Був відзначений бойовими нагородами. По завершенню війни повертається до Відня.

Сен-Жерменський договір констатував розпад Австро-Угорської імперії, що відбувся після капітуляції Австро-Угорщини 27 жовтня 1918 року на ряд самостійних держав – Німецьку Австрію (з 12 листопада 1918 року – Австрійська Республіка), Королівство Угорщина, Чехословацьку республіку, Королівство Сербів, Хорватів і Словенців Воєнні

статті договору встановлювали чисельність австрійських збройних сил у 30 тисяч чоловік, їй заборонялось мати військово-морський флот і військову авіацію. Австрійська армія переживала тотальне скорочення. А. Кравс та інші тисячі кадрових австрійських та німецьких військових залишилися без роботи. З початком українсько-польської війни 1918 – 1919 рр. А. Кравс разом з іншими австрійськими офіцерами, уродженцями Львова А. Шаманеком, Г. Кохом, а також А. Бізанцем, В. Льобковичем, О. Папп де Яноші, Ф. Льонером, А. Ерле, К. Гофманом та іншими вирішили вступити на службу до Галицької армії. У листопаді 1918 А. Кравс прибув у Галичину й добровільно поступив на службу по контракту в ГА.

Закон про загальну мобілізацію, прийнятий урядом Західно-української Народної Республіки 15 листопада 1918 року, стосувався виключно українців. Тобто громадяни ЗУНР, але за національністю поляки, євреї, німці, могли не служити. Коли українці потрапляли під мобілізацію, з ними не укладали контракт, де були прописані положення про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей. А вояки-чужинці часто вписували в контракт величезні соціальні пільги. У разі смерті офіцера сім'я отримувала дві третини його зарплати. Вони в УГА стояли особібно, і їх завжди вирізняють у мемуарах: «У нас була українська бригада, а командиром був чех». Але А. Кравс на відміну від старшин-найманців відрізнявся своїм патріотизмом. Він ментально сприймав українське середовище рідним. Він був україномовним командиром. Київський історик Ярослав Тинченко відмітив: на боці українців воювали національно свідомі німці, а на боці поляків – асимільовані.

Під час українсько-польської війни 1918–1919 очолював бойову групу «Хирів», а від січня 1919 командував 8-ю Самбірською бригадою, з якою відзначився успішними бойовими діями у ході Вовчухівської операції в лютому. Від квітня цього ж року – командир 3-го Галицького корпусу. А. Кравс був особливо вимогливим до офіцерів своїх частин, про що свідчить текст його наказів стосовно їх поведінки і ставлення до стрільців. Він вимагав берегти честь старшини і бути взірцем для підлеглих. Так, в одному з наказів від 17 квітня 1919 р. А. Кравс зазначає: «... коли національні почуття так загострені і наш нарід знаходиться в стані кривавої розправи з поляками ..., легко представити собі, що думає мужва, коли бачить старшину на вулиці, як він, походжаючи з полькою, голосно уживає польську мову». Особливо суворо А. Кравс ставився до тих старшин, які не піклувалися підлеглими.

Про таких він писав: «Якби вони совісно займалися життям-буттям підлеглих їм стрільців, сповняли як слід свою службу, – стрільці виконали б все, чого від них жадається». Окремим наказом він категорично попереджає старшин, що на випадок застосування ними тілесної кари до стрільців, вони будуть притягнені до суворої відповідальності.

За визначні бойові заслуги в Чортківській наступальній операції 8-28 червня 1919 р. іменованій генерал-чотарем. У серпні цього ж року – командир армійської групи об'єднаних армій УНР і ЗУНР, яка в ході Київської наступальної операції 1919 р. визволила 31 серпня від більшовиків столицю України. Після об'єднання УГА з Червоною Армією в лютому 1920 командував стрілецькою бригадою, згодом був на нелегальному становищі, потім став командиром стрілецької бригади 5-ї Херсонської дивізії. У серпні 1920 р. на чолі угруповання галицьких старшин і стрільців пробився з Поділля до Чехословаччини. Склавши зброю, перебував у складі інтернованих формувань Української Галицької армії, очолив бригаду в Ліберці. Від 1923 р. оселився у Відні. Підтримував тісні зв'язки з організаціями українського зарубіжжя, співпрацював з товариствами колишніх вояків УГА. Написав кілька спогадів про участь у війнах за незалежність України, зокрема книгу «За українську справу» (Львів, 1937). У роки Другої світової війни, з 1941, – активний член Української генеральної ради комбатантів.

Після вступу Червоної Армії у квітні 1945 до Відня був затриманий органами військової контррозвідки «Смерш» Третього Українського фронту. Невдовзі був звільнений за станом здоров'я. Помер у місті Відень, похований у родинному склепі на віденському цвинтарі Кальксбург.

Плазова Т.І., к.і.н., доцент
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА СТРАТЕГІЯ КЕРІВНИЦТВА УНР ЩОДО ПРОДОВЖЕННЯ АНТИБІЛЬШОВИЦЬКОЇ БОРОТЬБИ В УКРАЇНІ НА РУБЕЖІ 1920 – 1921 рр.

Осмилення досвіду національного державотворення в Україні періоду 1917 – 1921 рр., у тому числі силових методів його захисту, нині викликає значне зацікавлення серед науковців, політичних та державних діячів. Особливий інтерес привертає до себе завершальний етап визвольних змагань, що припадає на 1920 – 1921 рр., а саме військова стратегія керівництва УНР щодо продовження збройної боротьби на теренах України. Актуальністю даної проблеми є, безперечно, необхідність об'єктивного висвітлення історичного минулого України для виховання молодого покоління. Від того, як молодь сприйматиме минуле своєї держави, які приклади, ідеї, традиції візьме для наслідування, великою мірою залежатиме майбутнє нашої країни. Особливо це стосується культивування у її середовищі національних військових традицій визвольних змагань 1917 – 1921 рр.

Загалом, військово-політичне становище в Україні восени 1920 р. обумовлювали три найважливіших фактори. Перший – зовнішньополітичний, пов'язаний із спробами уряду УНР включити українське питання у польсько-радянські переговори у Ризі щодо визнання радянською Росією легітимності останнього і формального визнання незалежності УНР. Другий фактор безпосередньо впливав із першого й стосувався військово-стратегічної ситуації Армії УНР на польсько-радянському фронті і можливостей продовження боротьби українськими військами проти Червоної Армії за звільнення від неї території України. Нарешті, третій торкався внутрішнього становища України – наявності організованого антибільшовицького руху, спираючись на який, та координуючи із ним дії, військо і державне керівництво УНР сподівалося відновити свою владу в Україні.

Цілковита втрата території України загрожувала деморалізації армії. Маючи намір продовжувати боротьбу, С. Петлюра намагався не допустити цього. Ще тоді, як армія перебувала на території Галичини – в околицях Тернополя, 23 листопада 1920 р. він видав наказ, яким забороняв демобілізацію відділів. Вони мали бути зосереджені «на загальних умовах інтернування в цілях організації і підготовчої праці для повернення на Україну». На переконання Головного Отамана період інтернування треба використати для реорганізації та ретельної підготовки армії для початку нової кампанії.

Фактично, вже восени 1920 р. українське командування, зважаючи на набутий досвід 1919 р., дійшло до висновку, що стихійна повстанська боротьба рідко коли може досягти в кінцевому рахунку успіху. Його можна здобути узгодженими діями із своєю регулярною армією, або ж запровадженням у дії партизанів планомірного загального керівництва, тобто наданню партизанству характеру регулярної збройної сили з точки зору його внутрішньої сутності: централізованого фахового керівництва, застосування прийомів оперативно-тактичного мистецтва. Саме тоді склалася низка факторів, які як сприяли розгортанню повстанського руху, так і ускладнювали його.

До перших можна віднести: існування значних організованих повстанських загонів, які добре знали терен бойових дій; співчутливе ставлення населення до повстанців; слабо забезпечений тил ворога і його велика протяжність; наявність на чолі партизанських загонів військових фахівців; достатня кількість зброї у населення, що залишилася з часів попередніх воєн, а саме Першої світової та польсько-радянської; слабкість більшовицького адміністративного апарату на місцях.

До несприятливих факторів можна віднести такі, як розпад державного апарату УНР; переміщення за кордон керівництва збройною боротьбою проти більшовицької окупації України, що дуже утруднювало його організацію; перебування частин української регулярної армії за межами України, їх інтернування та роззброєння; матеріальне спустошення значної частини України внаслідок попередніх воєнних дій; наявність в країні великої кількості окупаційних військ і розгалуженої сітки репресивних органів, що тероризували населення.

Також слід відзначити, що наприкінці 1920 р. керівництво УНР дійшло до розуміння необхідності зміни концепції продовження подальшої боротьби. Розглядалося питання створення єдиного керуючого органу, який би володів інформацією про події в Україні. Тому в грудні 1920 року було створено Відділ повстанських організацій в складі п'яти чоловік. Згодом для координації роботи та організації майбутнього всеукраїнського збройного повстання у січні 1921 року було вирішено створити Український Партизансько-Повстанський Штаб (УППШ) – орган, який мав координувати повстанську боротьбу в Україні з діяльністю еміграційного уряду УНР. Організацію Штабу було доручено командувачу Четвертій Київській дивізії генерал-хорунжому Ю. Тютюннику.

У зв'язку із докорінними змінами, що наступили після втрати території країни, її керівництво розробило нову концепцію боротьби. Як і раніше, головним засобом досягнення поставленої мети – відновлення УНР – розглядалася збройна боротьба. Вона повинна була поєднувати

як військові акції повстанського руху на території України, так і підготовку регулярних частин, інтернованих на території Польщі та почасті Румунії до рейду в Україну. Поєднанням зусиль регулярних частин армії та повстанчих відділів передбачалося досягти успіху у звільненні території України від більшовицької влади. Підставами, що спонукали українське керівництво до такого висновку був аналіз ним ситуації, яка склалася в Україні наприкінці 1920 р.: слабкість радянського режиму, несприйняття його загальною населення, а прелімінарний Ризький мирний договір від 18 жовтня 1920 р. здавався для нього нетривким і таким, що в недалекій перспективі закінчиться вибухом чергового польсько-радянського конфлікту, який Україна використає в своїх інтересах.

Разом з тим, вже наприкінці 1920 року стало очевидним, що концепція орієнтації УНР на Польщу, як єдиного гаранта відновлення її незалежності, себе не виправдала. Остання була заслабою, щоб конкурувати на рівні з радянською Росією, до того ж в кінцевому рахунку будувала з нею свої відносини українським коштом. Тому спроба у перспективі створити в цій країні базу для підготовки звільнення України від більшовицької окупації для уряду УНР видавалася проблематичною. Однак, на той час для нього, по суті, альтернативи не було.

Проховник П.М.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ВІЙНА В АФРИЦІ 1998 – 2003: ГЛОБАЛЬНІ ВИМІРИ

«Друга конголезька війна», за висловом колишнього держсекретаря США Мадлен Олбрайт – «африканська світова війна» – найкривавіший конфлікт з часів Другої світової війни, осередки якого й досі виникають на території Демократичної Республіки Конго (ДРК), на її східному та північному прикордонні.

За приблизними підрахунками у війні на сьогодні загинуло близько 5 мільйонів осіб, в основному мирне населення від бойових дій, голоду та хвороби. Повномасштабні бойові дії проводились в 1998 – 2002 роках, в яких були задіяні понад двадцять збройних формувань, що представляли дев'ять африканських держав (ДРК, Ангола, Бурунді, Руанда, Уганда, Зімбабве, Намібія, Судан, Чад).

В 2001 – 2003 рр. війна перекинулася на Центральноафриканську Республіку (ЦАР). Заколотники на чолі з колишнім начальником генштабу армії ЦАР Франсуа Бозізе, підтримані конголезькими збройними загонами захопили владу в цій країні. Конфлікт має перманентний

характер й триває дотепер у вигляді рейдів різноманітних збройних формувань, нападів озброєних банд із джунглів на міста та села.

Війна фінансується коштами з продажу ворогуючими сторонами унікальних корисних копалин (хоча конголезці є одними з найбідніших у світі за ВВП на душу населення – близько \$200 на мешканця, але за природними багатствами це одна з найбагатших країн світу: вартість мінеральних ресурсів оцінюється на 24 мільярди доларів: кобальт та колумбіт-танталіт (80% світового видобутку), алмази, цинк, мідь, каситерит та ін. рідкоземельні мінерали).

Витоки конфлікту можна простежити з часів проголошення незалежності Бельгійського Конго. Держава межує з дев'ятьма державами, тобто має більшу кількість сусідів, аніж інша африканська держава. Деякі народності й племена у результаті колоніального поділу тут, як і в багатьох інших частинах континенту виявилися поділеними кордонами колоніальних володінь. У зв'язку з особливостями географічного та економічного становища країни процеси етнічної консолідації в Конго відбуваються поволі. Складним залишається етнічний склад населення країни. Так сучасне населення Демократичної Республіки Конго (зі столицею Кіншаса) складає 254 різні етнічні групи. Етнічні проблеми й посилення у зв'язку з ними політичної напруженості, а також усі прояви цих протиріч – «трибалізм» виливаються у політичний етносепаратизм.

В 1960 – 1964 рр. відразу після проголошення незалежності, в країні виникла «катангська війна», яка переросла у міжнародну кризу із застосуванням військ ООН для умиротворення противників. В липні 1964 р. миротворці ООН залишили країну, а 24 листопада 1965 р. відбувся військовий переворот: генерал Ж. Мобуту був проголошений президентом республіки. Держава отримала нову назву – Заір.

Геноцид в сусідній Руанді 1994 р. й масове знищення збройними бандами народу хуту мирного населення призвів до масової втечі в Заір і суміжні країни другого за чисельністю народу тутсі. Президент Заіру Мобуту вирішив підтримати правлячу верхівку Руанди, яка складалася виключно із представників хуту. Це викликало негативну реакцію конголезьких тутсі (відомих тут як баньямуленге) й організацію збройного опору центральній владі.

Після захоплення влади у сусідній країні в 1996 – Руандійським патріотичним фронтом (політичної організації тутсі) тепер вже багатотисячні юрби хуту рятувалися в сусідніх країнах від звинувачень в геноциді. Новий уряд Руанди підтримав усі опозиційні сили конголезького спротиву, які очолив конголезький марксист Лоран-Дезіра Кабіла. Восени 1996 р. Л. Кабіла, за підтримкою збройних сил Бурунді, Уганди та Руанди, розгорнув повномасштабний наступ проти урядових

військ. 20 травня 1997 р. повстанці захопили столицю країни Кіншасу. Диктатор Мобуту втік із країни.

Перша конголезька війна завершилась, Кабіла проголосив себе президентом країни, перейменував її у Демократичну Республіку Конго і встановив авторитарне правління. Незабаром у липні 1998 р. новий лідер заявив про розрив із своїми колишніми союзниками та про висилку із країни всіх військових та цивільних чиновників іноземців, про розформування військових частин укомплектованих особами не конголезького походження у тому числі із народу тутсі.

В серпні 1998 р. військові частини укомплектовані народом тутсі підняли заколот в м. Гома, на сході країни і 60-ти тисячною армією рушили на столицю. Розпочалася друга конголезька війна. На стороні заколотників виступили сусідні держави Уганда і Руанда. Президент ДРК Кабіла знайшов нових союзників, збройні підрозділи Зімбабве, Намібії, Анголи допомогли йому утримати південну та західну частини країни. Влітку 1999 р. розгортається битва на півночі Конго в Екваторіальній провінції між повстанцями та урядовими військами. На боці уряду ДРК у війну вступили підрозділи Судану та Чаду. За їхньою допомогою Л. Кабіла утримав за собою південну та західну частини держави.

В січні 2001 р. в результаті замаху президент ДРК загинув. Наступником його став син Жозеф Кабіла. 20 червня 2002 р. була підписана мирна угода в Преторії між президентом Ж. Кабілою та руандійським президентом П. Кагамою про виведення 20-тисячного контингенту руандійської армії, офіційне визнання організації народу тутсі на території Конго, роззброєння збройних формувань народу хуту. Перемир'я час від часу порушується нападами супротивних збройних формувань на населені пункти ДРК.

Мирні мешканці потребують міжнародної допомоги з боку миротворчих сил ООН. У складі миротворчих сил ООН на сході Конго, в наш час, знаходиться 18-й окремий вертолітний загін Збройних сил України. Понад півтори сотні миротворців Збройних сил України ведуть повітряну розвідку, спостереження, проводять заходи щодо вогневої підтримки дій наземних сил миротворців. Українці також задіяні в пошуково-рятувальних операціях і супроводі гуманітарних вантажів.

Сороківська-Обіход А.І.
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

УКРАЇНА–ГРУЗІЯ. 100-річчя БОРОТЬБИ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ

Лютнева революція 1917 р., яка спричинила падіння самодержавства, стала причиною бурхливого національно-свідомого піднесення в метрополіях Російської імперії, в тому числі й активізації українського та грузинського національно-визвольних рухів. Після 200 років бездержавності для українців і майже 150 років для народів Грузії, угисків на території колишньої імперії представники обох народів почали вимагати національно-культурних прав та автономій.

Відбуваються історичні події, люди відкрито висловлюють підтримку на численних мітингах та маніфестаціях, під час яких ухвалюються відозви та резолюції, активно розпочинають свою діяльність національні товариства, відкриваються культурно-освітні заклади, утворюються громадські об'єднання. Саме так розпочинаються українська 1917 – 1921 рр. та грузинська 1918 – 1921 рр. революції. Обидва національні рухи переважно очолювали соціалісти.

Навіть порівняння історії революційних зрушень 1917 – 1918 рр. на теренах колишньої імперії дає можливість здійснити аналіз подій на територіях тогочасних України та Грузії. В обох незалежних державах помірковані соціалістичні уряди мали конфлікти із більшовиками та для забезпечення існування молодих республік закликали німецькі війська окупувати їх країни і проводили перемовини з представниками Антанти щодо надання воєнної допомоги. Німеччина, переслідуючи власні матеріальні інтереси, погоджувалась на активні військові дії. В українському випадку німці, відсуваючи від влади соціалістів, сприяють гетьману Скоропадському в отриманні владних повноважень. В грузинському випадку німці проводять політику невтручання у дії грузинських соціалістів (меншовиків).

Перед соціалістичним урядом Грузії вже на початку становлення незалежності постала дилема – підтримати російських більшовиків чи об'єднати зусилля з будь-якою іншою державою, яка прагнула б знищити більшовизм. В Грузії одночасно намагалися реалізувати концепцію створення національної держави в маленькій країні, прагнули зберегти незалежність від Туреччини та Радянської Росії та пробували домовитися з урядами Німецької імперії та Великобританії. У свою чергу, Німеччина та Великобританія були сильно виснажені війною та вкрай зацікавлені в ресурсах Закавказзя (нафтових родовищах Баку,

марганцевих шахтах Чіатури й інших районів Західної Грузії). Німці, до яких меншовики відчували більшу симпатію, а згодом і британці висловили готовність захистити Грузію від іноземної інтервенції. Вони навіть втрутилися, здійснивши військову окупацію Грузії та інших областей Закавказзя і захопивши шахти й нафтові родовища, але ненадовго.

Слід зауважити, що грузинські меншовики-соціалісти, які входили до складу загальноросійської партії, проявляли більший націоналізм у питанні незалежності Грузії, ніж представники українських соціалістів, які переважно організовувалися в незалежні партії, висловлювали ідеї без конкретної мети та без прагнень реальної незалежності України.

Грузинський парламент, який очолювали меншовики, став провідною силою та був чітко налаштований проти більшовицької (радянської) влади. Лідер меншовиків Ное Жорданія заявляв: «Нинішня революція за своїм змістом не є справою якогось певного класу, пролетаріат і буржуазія разом керують справами революції».

Політико-економічна програма грузинських меншовиків передбачала досить важливі перетворення для тогочасного розуміння розбудови держави:

- створення республіки;
- проведення аграрної реформи, яка перерозподілить землю на користь селянства;
- визнання профспілок і запровадження загального виборчого права для чоловіків та жінок.

З огляду на тодішні умови значна частина цієї програми була радше декларативною, ніж здійсненою, хоча за короткий час меншовики виконали багато з переліченого. Так, у великих землевласників була конфіскована земля без компенсації, а потім продана селянам за невеликі кошти. Попри це дворянство зберегло більшу частину своїх володінь і як соціальний клас залишилося недоторканим. Ное Жорданія так пояснював Етель Сноуден з британської Лейбористської партії, дружині лідера лейбористів Філіпа Сноудена: «Аграрна реформа була для всіх – як багатих, так і бідних, ті, хто мав більше, повинні були поділитися з тими, хто нічого не мав». Меншовики не націоналізували нічого з приватної власності, а заохочували до створення робітничих та селянських кооперативів. Вони закликали профспілки збільшити обсяги виробництва, що дозволило б розвинути економіку країни, і, загалом, домоглися підтримки робітників, попри те, що вугільні й марганцеві шахти залишилися в старих господарів, а певний період часу взагалі були окуповані німцями та Антантою.

Грузинські меншовики, що боролися з пануванням Туреччини та Радянської Росії, були «націоналістами», оскільки одночасно самі

боролися з іншими етнічними групами за панівне становище у Закавказзі. Така політика призвела до локальних війн та збройних конфліктів з Вірменією, Абхазією, Аджарією та Осетією. Можна вважати, що тогочасна Грузія проводила політику ненадання національним меншинам незалежності, а в разі повстань поводилася досить жорстоко.

«Ахіллесовою п'ятою» меншовиків були відносини грузинів з іншими етнічними групами всередині та за межами країни, які унеможливили створення закавказького об'єднання, що могло б стати політичною основою для збройного протистояння спільним ворогам.

Станом на 1921 р. грузини продемонстрували надмірну залежність від дипломатії щодо великих держав як частини їхньої стратегії виживання. Цими союзами меншовики повторювали катастрофічну історію та марно поклали надії. Молода Українська держава повторила подібну історію, намагаючись заручитись підтримкою держав Антанти, Німеччини та Польщі.

В підсумку переміг більшовизм зі Сходу з гаслами – «Землю селянам! Фабрики робітникам!», який керувався диктатурою пролетаріату та відкидав меркантильні інтереси політичного соціально-ліберального та романтичного істеблішменту в обох країнах.

Трофимович Л.В., к.і.н., доцент

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

УКРАЇНСЬКА ПРОБЛЕМА НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

Паризьку мирну конференцію (18 січня 1919 – 21 січня 1920 рр.), на яку зібралися представники 32 держав, скликали країни-переможниці у Першій світовій війні для підбиття підсумків останньої, укладання мирних договорів із переможеними, врегулювання низки суперечностей повоєнного світу, поділу німецького колоніального спадку, узаконення нових кордонів з огляду на виникнення національних держав у Центральній і Південно-Східній Європі.

Для Української Народної Республіки, що від початку свого існування поставила за мету у своїй зовнішній політиці формувати міжнародні відносини на цивілізованому фундаменті, дотримуючись принципу самовизначення народів, участь у конференції мала надзвичайно важливе значення. Про це, зокрема, свідчить звернення Трудового Конгресу України «До народів усього світу» (29 січня 1919 р.), в

якому повідомлялося, що 40 мільйонів українців мріють влитись у сім'ю вільних народів земної кулі, а тому претендують «на місце учасника на мировій конференції в Парижі».

Тогочасне міжнародне становище УНР було вкрай складним і несприятливим, оскільки вона, за словами одного з її чільних діячів І. Мазепи, «опинилася між молотом і ковадлом: з одного боку наступала большевицька Москва, а з другого – проти України мобілізувалися сили «білої Росії» за допомогою Антанти, а загальний стан власних збройних сил не давав ніяких підстав вірити в те, що Україна могла б вдержатися власними силами без союзу з одною або другою з зовнішніх сил».

«Надзвичайна дипломатична місія УНР», до складу якої входили Г. Сидоренко (голова, у серпні її очолив М. Тишкевич), В. Панейко (заступник), М. Лозинський, А. Марголін, А. Галіп, О. Шульгин, С. Томашівський, С. Шелухін та інші (члени), через внутрішні та зовнішні труднощі прибула до столиці Франції з суттєвим запізненням, що негативно вплинуло на результати її діяльності. Попри те, що уряди УНР і ЗОУНР домовилися вирішувати тут всі справи колегіально, відстоюючи «цілісність української справи», між ними спалахували гострі суперечки, наслідком чого став вихід із об'єднаної делегації західноукраїнських представників, які тепер діяли самостійно.

Дипломатична місія прибула до Парижа без формального запрошення і не була визнана, а тому сподівалася лише на неофіційні зносини. Вона поставила за мету домагатися міжнародно-правового визнання Республіки, виведення з її території іноземних військ, допомоги від західних держав для протистояння віроломній російській агресії, територіальній єдності України. Протягом засідань конференції українські дипломати неодноразово зверталися до неї з нотами та заявами про: визнання суверенітету УНР та її кордонів; правомірність прав останньої на Закарпатську Україну, Північну Буковину, Східну Галичину; самовизначення західноукраїнських теренів; тогочасні українсько-польську та українсько-більшовицькі війни; державотворчі традиції тощо.

Незважаючи на те, що, як зауважив член делегації США Ст. Бонсал, «українська проблема є найскладнішою з багатьох проблем, що стояли перед конференцією», вона окремо там не обговорювалася, а тільки у контексті «російської», «польської», «чехословацької», «румунської», до того ж у супроводі несамовитої наклепницької антиукраїнської пропаганди. Так, лідер польських ендеків Р. Дмовський улітку 1918 р. опублікував брошуру «Проблеми Середньої та Східної Європи», в якій намагався переконати, що «малорусини є племенем без історії», а

«Україна нездатна існувати незалежно з огляду на брак інтелектуальної верстви», та рекомендував її поділити. Згодом ця праця отримала статус дипломатичного меморандуму і була розіслана усім учасникам конференції, на якій Р. Дмовський очолював польську делегацію.

Жорстко рекомендуючи українським представникам позбутися державницьких домагань і погодитися на федерацію з білогвардійською Росією, країни-переможниці, насамперед Франція, зайняли позицію відновлення «єдиної і неподільної Росії» та створення «Великої Польщі», до складу якої мали увійти німецькі, білоруські й українські землі. Вони дали згоду на окупацію: Другою Річчю Посполитою – Східної Галичини, «аби захистити цивільне населення від небезпеки більшовицьких банд»; Чехословаччиною – Закарпаття; Румунією – Буковини, оскільки ці країни бачилися ними як протизвага ймовірним реваншистським намірам переможеної Німеччини і бар'єром на шляху більшовицької експансії до Центральної та Західної Європи. «Українська справа – в значенні української державної самостійності і з'єднання всіх українських земель – нині в Парижі стоїть зле, – повідомляв В. Панейко. – Зрештою, вона тут і ніколи добре не стояла... «Час» працював і працює не в нашу користь».

З огляду на вищенаведене, історичну місію української делегації, яка, до того ж, була недосвідченою, послабленою міжпартійними суперечками, незгодами щодо подальшої зовнішньополітичної стратегії та «галицьким сепаратизмом», очікувала невдача. Позиція офіційних Парижа, Лондона та Вашингтона, які знехтували законним правом українців на державну незалежність і соборність їхніх земель, переконливо показала, що вони виявилися неготовими усвідомити глибинну сутність української проблеми, домінуючу роль Української держави в системі загальноконтинентальної та регіональної безпеки.

Хардель Р.З.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ІМПЕРСЬКА СВІДОМІСТЬ ЯК БАЗОВА СТРАТЕГІЯ КОНСЦІЕНТАЛЬНОЇ ВІЙНИ

Народові, який було втягнуто до орбіти тої чи іншої імперії, для здобуття істинної незалежності, становлення на власний історичний шлях, повноправної інтеграції у світову спільноту розвинутих країн очевидно недостатньо формальних ознак – прийняття відповідних нормативно-правових актів, визнання впливовими державами та наддержавними утвореннями. Недостатньо мати тою чи іншою мірою незалежну економіку. Недостатньо навіть готовності захищати свою незалежність ціною найтяжчих для будь-якого народу втрат – ціною загибелі своїх кращих представників. Триває п'ятий рік війни за незалежність України, і з усією очевидністю можемо констатувати, що кінцевою умовою здобуття реальної незалежності є перемога, здобута у площині власної суспільної свідомості. Це перемога над свідомістю імперською.

З перебігом історичних процесів руйнації (або істотного послаблення) імперій найбільш життєздатним з її елементів виявляється імперська свідомість, яка виступає базисом суспільної свідомості народів, що належали до таких імперій. Тому саме феномен імперської свідомості використовується при спробах реставрації імперій. У випадку протистояння з Україною Російської Федерації як спадкоємця колишніх Російської імперії та Радянської імперії, яке своєю метою має повернення нашої держави до структури новітньої імперії – модернізованої та пристосованої до сучасних реалій, на імперській свідомості ґрунтується стратегія ведення консцієнтальної війни.

У цілому, за визначенням, консцієнтальна війна має на меті ураження свідомості людей, деформацію та руйнування ідентичності із подальшим створенням нової псевдоідентичності. Даний же випадок дещо відрізняється від загального, у зв'язку з тим, що мета консцієнтального впливу, навпаки, полягає у консервації в масовій свідомості архаїчного, неефективного типу цивілізаційної ідентичності – імперської свідомості. Тобто, взамін цивілізаційного перевербування (за Ю. Громико) розглянутий тип консцієнтальної війни орієнтований, навпаки, на цивілізаційну консервацію.

Зусилля Російської Федерації як суб'єкта консцієнтальної війни спрямовані на збереження у свідомості колишнього структурного

елементу Російської (Радянської) імперії – українського народу – імперської свідомості як домінанти суспільної свідомості, недопущенні впливу еволюційних процесів на цей тип свідомості, а також трансляцію (копіювання) даного шаблону у свідомість наступних поколінь, тобто по суті консервацію суспільної свідомості. Унікальність даного випадку полягає також і у тому, що імперська свідомість одночасно виступає і як причина цивілізаційного протистояння (коли є збуджуючим мотивом агресії проти України для російської політичної еліти), і як зброя у концентральній війні.

В основі застосування імперської свідомості як інформаційної зброї покладено зокрема такий прийом, як підміна поняття «під час» на «завдяки» – усі історичні здобутки українського народу, що відбулися під час його перебування у Російській (Радянській) імперії, видаються за здобутки імперії в цілому, а у помилках та тяжких етапах існування, навпаки, звинувачується якраз український народ та його спроби стати на власний шлях. Відбувається підміна традиційних та очевидних суспільних цінностей: добробуту, гідної якості життя, гуманістичних та загальнолюдських цінностей на їхні імперські симулякри-замінники: могутність, велич, примарна непохитність, гігантоманія, світове панування. Зазначені методи покликані зафіксувати привабливість імперії у когнітивній сфері свідомості, перевести у подальшому архетип імперії до рівня підсвідомого, і в кінцевому підсумку зафіксувати на рівні надсвідомого – тоді імперська свідомість стане домінантою поведінки як окремого індивіда, так і суспільства в цілому і розпочне (або продовжить) роботу з реконструкції імперії у реальному втіленні.

Відповідно, шаблон імперської свідомості можна розцінювати як свого роду ментальну злоякісну пухлину: вона завдає шкоди організму суспільства, її діяльність та затрачені на неї ресурси не є корисними для організму в цілому, головним завданням, закладеним у її клітинах, є самокопіювання та інфільтрація до усіх доступних елементів суспільства (метастази до усіх доступних органів). Відповідними є і засоби боротьби з імперською свідомістю: здоровий спосіб життя суспільства (орієнтація на позитивні цінності, регулярна, але не надмірна праця, вибір доступних для реалізації цілей), регулярне діагностування організму суспільства (зважений аналіз процесів, що перебігають у суспільстві, періодичне залучення незалежних неупереджених фахівців для консультацій), у випадку виявлення на ранніх стадіях – негайне оперативне втручання.

Харук А.І., д.і.н., професор
*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ЛЕТУНСТВО ДИРЕКТОРІЇ УНР НАПРИКІНЦІ 1918 – В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1919 рр.

На час початку повстання проти гетьмана в середині листопада 1918 р. повітряні сили Української Держави складались з восьми корпусних авіаційних дивізіонів та низки інших частин. Вибух повстання призвів до розколу в збройних силах України, у тому числі й у авіації. Одними з перших на бік повсталих перейшла частина особового складу 1-го (Волинського) авіадивізіону на чолі з сотником Клавдієм Голіцинським. З власної ініціативи він сформував авіазагін з трьома літаками і прибув з ним у розпорядження командира Осадного корпусу Євгена Коновальця. Під час облоги Києва загін Голіцинського здійснював розвідувальні польоти. Для керівництва діями авіації при штабі Директорії була запроваджена посада командувача авіації, яку обійняв льотчик-спостерігач Федір Кудря – відомий український громадський діяч, який служив в авіації УНР з грудня 1917 р., але за гетьмана був звільнений зі служби. Використовували авіацію і гетьманці. В другій половині листопада – на початку грудня 1918 рр. на розвідку військ літали екіпажі 4-го (Київського) і 8-го (Катеринославського) дивізіонів.

Після падіння Гетьманату більшість авіаторів Української Держави перейшли на бік білогвардійців. Коли війська Антанти висадились в Одесі, так вчинив особовий склад дислокованого у цьому місті 3-го авіадивізіону. Невдовзі до нього приєднались деякі авіатори 1-го і 2-го (Подільського) дивізіонів, які зуміли дістатись до Одеси. На Лівобережній Україні дезертирувало до білогвардійців багато офіцерів 6-го (Полтавського) і 7-го (Харківського) дивізіонів. Загалом же Директорія «успадкувала» від гетьманату масу штабних органів, але мінімум бездатних авіазагонів.

Авіазагін К. Голіцинського наприкінці 1918 р. ще деякий час лишався у підпорядкуванні Осадного корпусу. На початку 1919 р. на його основі з залученням найбільш надійних авіаторів 4-го і 5-го (Чернігівського) дивізіонів утворили Особливий авіазагін Осадного корпусу, розміщений на аеродромі Пост-Волинський. Наприкінці січня авіаційні частини з Києва (залишки 4-го і 5-го авіадивізіонів, 3-й повітроплавний загін та ін.) були евакуйовані до Бердичева і Козятина, згодом до Вінниці, а наприкінці лютого – до Проскурова. Особливий

авіазагін був перейменований в 4-й бойовий авіазагін (командир – сотник Митрофан Болотов). Навесні 1919 р. він діяв на центральній ділянці фронту Дієвої армії.

Залишки 1-го (Волинського) авіадивізіону, очолюваного сотником Костянтином Калініним, 3 грудня 1918 р. увійшли до складу Південно-Західної групи військ Директорії. Станом на 11 січня 1919 р. в дивізіоні було чотири літаки. Згодом Волинський дивізіон брав участь у боях на Холмсько-Галицькому фронті проти польських і більшовицьких військ. На початку березня його об'єднали із залишками деяких інших авіаційних частин і перейменували у 3-й бойовий авіазагін. За станом на 13 березня 1919 р. ця частина налічувала 13 старшин, 52 козаки і шість літаків. Навесні 1919 р. 3-й авіазагін підтримував війська Північної групи Дієвої армії на житомирському й сарненському напрямках.

Третьою активно діючою авіаційною частиною армії Директорії став 1-й Запорозький авіазагін. В армії Української Держави він входив до складу 8-го (Катеринославського) авіадивізіону. Та на відміну від інших загонів цього дивізіону, особовий склад яких став на бік білогвардійців, авіатори 1-го Запорозького підтримали Директорію. Станом на 23 березня 1919 р. у загоні, яким командував сотник Олександр Єгоров, налічувалось 95 чол. особового складу (11 старшин, 1 урядовець, 83 козаки), два літаки і 10 автомобілів. 1-й Запорозький авіазагін підтримував Південно-Східну групу Дієвої армії. Нарешті, у травні 1919 р. на території Галичини (ЗУНР) із залишків різних авіаційних дивізіонів утворили 5-й бойовий авіазагін. Очолив його поручник Микола Шеремецький.

Наприкінці квітня 1919 р. оперативна обстановка на фронтах Дієвої армії суттєво ускладнилась. Її Південно-Східна група під натиском більшовиків відступила на територію Румунії, де була інтернована. Долю групи розділив і 1-й Запорозький авіазагін. Північна група, затиснута з двох боків польськими й радянськими військами, була розгромлена. Залишки її відступили до м. Кременець. Управління Повітряного Флоту УНР, Київський авіапарк та інші установи довелось евакуювати на територію ЗУНР, у м. Броди. 3-й і 4-й авіазагони розташувались у Здолбунові, звідки продовжували літати на розвідку й бомбардування більшовицьких військ.

У червні 1919 р. Дієва армія УНР провела вдалу операцію, звільнивши Кам'янець-Подільський. До цього міста перевели Управління Повітряного Флоту УНР, Київський авіапарк, 3-й і 4-й бойові авіазагони, а також 1-й Запорозький авіазагін (останній не мав літаків – їх забрали румуни). В Кам'янці-Подільському Повітряний Флот УНР був реорганізований шляхом ліквідації зайвих установ. Почалась

організація Військово-авіаційної школи, яку розташували в приміщенні Комерційного училища. Начальником її призначили Олександра Наконечного.

Підсумовуючи історію військової авіації Директорії УНР в період від початку повстання проти гетьмана до визволення Кам'янця-Подільського, відзначимо, що становлення її відбувалось у вкрай складних умовах, на базі розрізаних авіаційних частин армії колишньої Української Держави. Чисельність Повітряного Флоту була невеликою: одночасно на фронті перебувало не більше трьох авіаційних загонів (в сумі близько десятка літаків).

Шелюх О.М., к.філол.н.

Саєвич Й.Й., к.і.н.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ПРЕСА В ТАБОРАХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ НІМЕЧЧИНИ ТА АВСТРО-УГОРЩИНИ (1914 – 1918)

Упродовж останнього двадцятиріччя предметом окремих досліджень (Б. Корольов, Й. Саєвич, І. Патер, О. Мазур, П. Брицький), була організація життєдіяльності та культурно-освітньої роботи в таборах військовополонених Німеччини та Австро-Угорщини (1914 – 1918) зокрема і один із найважливіших чинників просвітньої роботи – преса. Часописи, що виходили в таборах, стали важливим джерелом інформації про організацію життя і побуту, навчання і національно-патріотичне виховання в таборах військовополонених.

У серпні 1914 р. Союз визволення України домогся відділення українських військовополонених від російських і переведення в табори Австро-Угорщини. Крім цього, завдяки домовленості між представниками СВУ і місцевою владою життя полонених українців покращилось: тут було створено умови для ведення серед них культурно-просвітницької роботи, Таким чином, у таборах військовополонених українців організовувалися бібліотеки, школи, хори, оркестри, театри, курси з української історії, граматики та літератури, німецької мови, сільського господарства, кооперації, фотографії, суспільно-просвітний гурток, наука нотного співу – курс диригентів і хору, курс рисунків, курс рахунків, курс виразного читання, а згодом кооперативні чайні, допомогові курси, культурні товариства тощо. Але попри все вищезгадане просвітницька робота в таборах супроводжувалася труднощами, бо полонені відчували страх перед Росією. Велику масу полонених

українців умовно поділяли на три групи: 1) свідомі українці; 2) темні і байдужі до національного питання, так звані «малороси»; 3) вороже налаштовані до української національної ідеї. СВУ вирішив працювати з усіма групами.

Завдяки наполегливій праці членів СВУ в таборах поступово зростав інтерес полонених до вивчення української мови, культури, історії тощо. І щоб охопити просвітньою роботою найширші кола полонених, вирішили видавати таборіві часописи силами полонених при координації представників СВУ. Ще дотепер у відділах періодики збереглись тогочасні видання, зокрема часопис «Розвага», «Розсвіт», «Вільне слово», «Громадська думка» та ін.

Першим таборовим часописом полонених був тижневик «Розвага» (Фрайштадт, Австрія, 1915), що виходив тиражем 2000 примірників. Радакційний комітет вважав, що це буде видання просвітнього характеру, щоб ознайомити читачів з минулим України та впроваджувати ідеї СВУ – державна самостійність та соборність України.

Першим редактором газети був член Просвітнього відділу СВУ Василь Сімович, справу якого продовжив Федір Шевченко (син Івана – брата Тараса Шевченка).

Цікавою, на нашу думку, є окрема рубрика тижневика – «Історичний календар», який подає інформацію про видатних особистостей від давнини і до початку XX сторіччя, описує визначні історичні події; знайомить читачів із життєвим шляхом князя св. Володимира Великого, письменників Марка Вовчка, Олександра Кониського, Григорія Квітки-Основ'яненка, Юрія Федьковича та Івана Франка; гетьманів Івана Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи, Павла Полуботка та Богдана Хмельницького, українських байкарів Леоніда Глібова, Євгена Гребінки та багатьох ін. Тут друкувалися твори не лише видатних письменників, але й було чимало дописувачів з числа полонених українців. Чи не в кожному номері є матеріали таких авторів, як Дмитро Гаркуша, С. Каліберда, Олексій Кобець (Олекса Варава), Василь Кобка, Іван Лубенець, Максименко, Дмитро Мандрівець, Іван Наддніпрянець, Іван Невеселий, Кость Пархоменко, П. Самотний, Грицько Трутень, Іван Чумак, Федько Якимець. Кожен номер починається з передової статті, іноді й кількох. Основні рубрики: «Вісти з України», «Вісти з цілого світу», «В Росії», «Із терену війни», «Оповідки», «Переписка редакції», «Світова війна», «Таборова хроніка» та ін.

Прикметно, що в багатьох номерах часопису за 1917 рік ведеться облік полонених, що померли у таборі, – «Спис померлих полонених Фрайштадського табору».

У Німеччині (Раштат, 1916) вийшов тижневик, а згодом двотижневик «Розсвіт», до редакційного складу якого первинно входили самі полонені. Засновники часопису ставили за мету ознайомити полонених українців із воєнним становищем, таборовими справами, вістями з інших країн світу тощо. Видавці газети сподівалися, що їх зусилля допоможуть полоненим українцям обмінюватися думками, вчитися пізнавати самих себе, що, нарешті, «проблисне промінчик світла для українського народу», тому і часопис назвали «Розсвіт». Крім цього його планували розповсюджувати і серед робітничих команд полонених українців.

Так, у статті «З приводу сотого числа часопису «Розсвіт» Василь Сімович (Верниволя) зазначає, що спочатку «Розсвіт» виходив ретельно один раз на тиждень, у невеличкому числі (друкувалося 1500 примірників, один примірник коштував 1 феніг). Згодом, зі зростом читачів, – два рази на тиждень накладом у 5000 примірників.

Редакторами газети почергово стають В. Сімович, Г. Петренко, П. Мороз. Із постійних рубрик: «Війна», «Вісти з України», «Вісти з Росії», «Гумористичний куток», «З таборового життя», «Миріві вісти», «Послідні вісти», «Ріжні вісти», «Таборове життя», «Що чувати в світі». У часописі також вмістяться вірші, статті сільськогосподарського змісту, педагогічного характеру та політичного підтексту. Василь Сімович бере активну участь у виданні газети. Його статті присвячені розвитку української мови («Націоналізація нашого життя»), видатним діячам України («Іван Франко»), історії друкарства («Дещо з історії друку») тощо.

Отже, узявши до уваги лише два таборіві видання 1914 – 1918 рр. – «Розвага» і «Розсвіт», бачимо, що вони, як й інші видання, мають просвітницький характер, і їх зміст повністю відповідає завданням СВУ – здобути незалежність і соборність України.

Секція 5

ДОБРОВОЛЬЦІ НА ЗАХИСТІ УКРАЇНИ

Гаврилишин Ю.І.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

**ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ У ПРОТИСТОЯННІ
РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ (НА ПРИКЛАДІ «ДРУГОЇ ЧОТИ»
БАТАЛЬЙОНУ «АЗОВ»)**

Історія знає багато випадків, коли доля держави залежала від добровольців. Такий феномен мав значення в російсько-українській війні, з початку окупації Кримського півострова та Донбасу. У 2014 р., коли українські захисники зіткнулися з проросійськими найманцями, почали створюватися перші добровольчі батальйони. На той час армія була ослаблена, таким чином, керівництво держави прийняло рішення про залучення українських добробатів, для підтримки Збройних Сил України, так як добробати могли діяти більш незалежно і не чекати команди від вищого керівництва про дозвіл на ведення бойових дій для звільнення окупованих територій.

Батальйон «Азов», на початку російсько-української війни більш відомий як «Чорні чоловічки», був створений 5 травня 2014 р. у Бердянську, як і інші батальйони («Донбас», «Дніпро», «Айдар»), на підставі рішення Міністерства внутрішніх справ України про формування спеціальних підрозділів. На момент початку АТО в «Азові» відчувалася гостра нестача кваліфікованих та професійних кадрів, які мали б як теоретичний та практичний фундамент для якісного ведення бойових дій. На допомогу азовцям відгукнулися колишні офіцери Служби безпеки України та Головного управління розвідки, які давали бійцям навички, необхідні для ведення боїв в міських умовах, зокрема в обмеженому просторі, тобто штурм будівель, а також базові навички, якими має володіти кожен військовослужбовець, що стосується інженерної підготовки, РХБ захисту та інші. Непрофесіоналізм азовці компенсували високою мотивацією, яка додавала бійцям бажання постійно вчитися та вдосконалювати свої навички, правильно використовувати знання та отриманий в ході боїв досвід. Батальйон «Азов» поділявся на сотні (роти), в яких було по три чоти (взводи). Кожна сотня отримала пункт постійної дислокації, в трьох населених пунктах: Урзуф, Юр'ївка, Маріуполь. Саме на Урзуфській базі було сформовано окрему чоту першої сотні, яка іменувала себе як «II platoon», або «Друга чота».

Підрозділ обрав для свого гербу геральдику часів Римської імперії дзвони: лавровий віночок символ перемоги, всередині якого стояли два гладіуси, мечі римських легіонерів. Романтизм символіки був підкріплений дисциплінованістю і хоробрістю легіонерів, але це не завадило впровадити в чоту військові традиції українського козацького війська та часів УПА. Так, за серйозну провину чотовий міг визначити болісне покарання у вигляді буків та ганебне вигнання з чоти. А за менші провини призначалися інженерні роботи та посилена фізична підготовка. Потрібно відмітити також колективні покарання у вигляді маршківків, за принципом «один за всіх», при цьому командир, який призначав таку міру покарання, відбував маршрут в повному обсязі разом зі своїми бійцями, що не могло не викликати повагу до малодосвідчених командирів, цим самим командир заробляв безцінний авторитет. Перебуваючи в екстремальних умовах, такі заходи в результаті давали максимальну ефективність при підготовці добровольців у кардинально стислі строки. Щоранку і щовечора чота на шикуннях зачитувала молитву українського націоналіста, яку на початку 1930-х років написав один із лідерів ОУН Осип Мащак. Текст пізніше був доповнений членами українських націоналістичних організацій, а слова основного тексту були написані на стіні в'язниці кров'ю Осипа Мащака після ув'язнення 1936 р.

«Друга чота» прийняла через свої лави близько 100 добровольців, кожен з яких був харизматичною і цікавою особистістю, серед яких: Олександр Канібор, позивний «Художник» родом з Кривбасу. Людина, яка змогла вести не тільки бойові дії, а й морально-психологічне забезпечення всього батальйону. «Художник» організовував заходи, на яких для азовців виступали молодіжні музичні гурти, оперні співаки, автори книг. Також Олександр став відомий роботою портрета литовського президента Далі Грибаускайте та представив у Львові виставку своїх картин у 2016 р.; Артем Широбоков, позивний «Єсенін» – російський доброволець, який приїхав в Україну на Революцію Гідності, а згодом був активним учасником війни, до 2018 р. так і не отримав українського громадянства, незважаючи на заслуги перед Україною. У 2016 р. слідчий комітет РФ направив до суду справу проти Артема, якому заочно висунули звинувачення в участі у збройному конфлікті як найманця; позивний «Маestro» – військовослужбовець колишнього українсько-польського батальйону, найдосвідченіший доброволець чоти в 2014 р., миротворець, учасник бойових дій в Іраку, Афганістані, Косові. В чогі не було кадрів, які мали досвід водіння та обслуговування військової техніки, тому ця робота одразу ж дісталася «Маestro», який поставив на хід трофейний БРДМ, який підрозділ отримав після

відбиття Маріуполя. Крім того, «Маестро» систематично проводив різного роду заняття та лекції з побратимами, які завжди охоче слухали «Бувалого Вояку».

Бойове хрещення чота пройшла в бою за Мар'їнку 4 серпня 2014 р., де бійці наткнулися на сепаратистський блок пост, який відкривав пряму дорогу на Донецьк. Бойове завдання було успішно виконане за допомогою інших чот та кількох бійців 51-ї бригади ціною трьох легкопоранених.

10 серпня 2014 р. добровольчі батальйони «Азов», «Донбас», «Правий Сектор», «Дніпро», «Кривбас» та «Шахтарськ» отримали завдання звільнити місто Іловайськ. За оцінками самих добровольців, на момент наступу 10 серпня їм протистояло близько 200 терористів. Під час наступу добровольцям вдалося зламати опір сепаратистів на першій лінії оборони та просунулися вглиб міста. В ході бою був виведений із строю «Пряник» азовців – імпровізований броньовик, вантажівка «КамАЗ», обшита броньованими листами, та одна БМП, тому хлопцям довелося повертатися назад. «Азов» був виведений з лінії наступу на Іловайськ після 19 серпня та повернувся до Маріуполя, через надходження інформації про підготовку наступу на міста Приазов'я. Загалом цей наступ коштував добровольцям 12 загиблих, з них – 3 бійця «Азову».

Справжнім випробуванням для бійців стала Широкинська операція, метою якої було звільнення кількох населених пунктів на схід від Маріуполя. Таке рішення було прийнято після обстрілів блок постів ЗСУ та мікрорайону Маріуполя «Східний» 24 січня 2015 р., де, за остаточною інформацією, загинуло 30 осіб та 128 поранено. 14 лютого 2015 р. «Друга чота» була відправлена звільняти село Павлопіль, де успішно виконала поставлене завдання і тоді в ході наступу була направлена на підтримку 2-й сотні «Азову» для відбиття контрнаступу ворога. 15 лютого терористи здійснили спробу прориву бронетехніки у Широкине. Противник, використовуючи густий туман та погані погодні умови як прикриття, зайшов в село живою силою та танками, активно працювала артилерія та міномети ворога. З 5.00 почався відчайдушний бій, який тривав до обіду. Ближче до вечора азовцям вдалося евакуювати з Широкиного цивільних мешканців, які були присутніми в селі впродовж всього протистояння. У підсумку бою було знищено близько сотні бойовиків та десять одиниць бронетехніки. «Азов» в тому бою втрапив 7 побратимів загиблими та близько 50 поранених. «Друга чота» того дня втратила свого побратима Михайла Чеботарьова, якого було поранено чисельними осколками з 40-мм підствольного гранатомета ГП-25. Після евакуації Михайло помер від великої крововтрати в

Маріуполі. Після відбиття численних атак військ РФ полк «Азов» закріпився в Широкиному та тримав його оборону. 31 травня в ході зачистки подвір'я на «розтяжці» протипіхотної міни ПФМ-1 «Лепесток» підірвався боєць чоти Владислав Дюсов, позивний «Дюшес». Йому відірвало ногу і пальці на руці, та попри поранення «Дюшес» відмовився від запропонованої медичної допомоги і сам почав накладати турнікет на уражену ногу, намагався не видавати біль звуками, цим самим дав змогу побратимам закінчити бойове завдання. «Дюшеса» евакуювали у військовий госпіталь в Маріуполі, звідти його перевезли до Дніпра, де від важких поранень та великої крововтрати помер у лікарні.

Щороку 22 вересня «Азов» вшановує пам'ять про загиблих побратимів в селі Урзуф. Цього вечора бійці проходять факельним маршем по селу з банерами «Пімести смерть великих лицарів» та «Пам'ятаємо – Помстимося». На фоні пам'ятного кургану і трьох встромлених в нього мечів шикується шеренга щитоносців, кожен з яких тримає дерев'яний щит з викарбуваним позивним загиблого побратима. Традиційно проводиться «перекличка» загиблих. Це пошана, яку заслуговують бійці, які народилися в «час змін», які залишили свої домівки та пішли захищати свою землю, націю, народ. Відданість захисту держави стоїть першим пунктом в пріоритетних цінностях добровольців, а висока вмотивованість та бойовий дух вселяють страх в очах ворогів при одній лише згадці. Феноменальність факту появи добровольчих підрозділів – це тверде підтвердження волелюбності українського народу та згуртування проти ворога, який топче українську землю.

Збожний О.З.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ВІДМІННОСТІ ДОБРОВОЛЬЦЯ ВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ КОНТРАКТНОЇ СЛУЖБИ

Початок російської агресії призвів до появи феномена добровольчих формувань. Добровольці, за великим рахунком, – це озброєний Майдан. Серед них було багато громадських активістів, членів націоналістичних партій, афганців. Усі вони зробили усвідомлений вибір двічі: вперше, коли вирішили йти на війну, вдруге, коли підписали контракти. Про зарплату ж вони говорили доволі іронічно, адже не задля грошей пішли на війну. Добровольців можна умовно поділити на чотири категорії: 1. Ідейні воїни – це типові бійці добробатів, люди що мали стійкі

політичні переконання, завдяки яким вони спочатку вийшли на майдан, а потім – на фронт. 2. Люди війни – це колишні афганці, миротворці, міліціонери. Вони просто не могли стояти осторонь коли в країні йде війна. 3. Визволителі – це самі мешканці окупованих територій, для них ця війна буквально за свої землі. 4. Selfmade – це учорашні підприємці які вже давно розчарувались в ефективності державної машини і бачили єдиний вихід у безпосередній участі у добробатах. Армія ж у ті часи була здебільшого робітничо-селянською. Так повелося ще з останніх років існування СРСР, серед юнаків із міст було нормою ухилятися від військової служби, а от хлопці з сіл та містечок охоче йшли до армії.

Одним із головних аспектів військової служби є військова дисципліна та вихованість військовослужбовців. Якщо ми порівняємо схожість та відмінність між контрактниками та добровольцями, ми побачимо, що результат був у всіх, а от шляхи досягнення дисципліни – різні. У добровольців високо розвинутий обов'язок та патріотизм, саме це було основним рушієм до їхньої дисциплінованості. Добровольці чудово розуміли для чого вони прийшли і яка їхня основна мета. У контрактників все трішки інакше. У ЗСУ дисципліна досягається дисциплінарним статутом та його статтями. Добровольчим з'єднанням на той час був властивий певний анархізм. У кращому розумінні цього слова. Командири призначалися не згори, а легітимізувалися самим середовищем воїнів, і їхній статус встановлювався не так статутом чи погонами, як харизмою і авторитетом локальних лідерів. Усі спроби командування ставити командирами взводів та рот у добровольчих підрозділах учорашніх офіцерів були невдалими, командували все одно ті, кому реально довіряли добровольці. Тому справжніми командирами ставали, або відставні військові, або люди з відповідними здібностями, нерідко вчорашні підприємці, які в мирному житті вміли організовувати людей задля досягнення цілей. Серед них спостерігались також офіцери-відставники, які швидко втягувалися у бойові будні, але на рівні молодшої командирської ланки чимало людей, що під час навчання у вишах, закінчили військову кафедру і фактично ні дня не служили у війську. Вчорашні ITішники, менеджери з продажу, інженери по-різному адаптувалися у новому середовищі. Найлегше було «технарям» – вони швидко опановували військові машини і механізми, дещо вдосконалювали їх, війна для них – та сама робота, на певному технологічному рівні. Складніше було вчорашньому офісному працівникові командувати. Солдати, що все ж таки служили раніше у війську, часом не сприймали всерйоз такого офіцера, ігнорували деякі його накази, посміхалися, коли командир, що не має належної харизми, часом просто виконував роботу сам, замість своїх підлеглих.

Чимало добровольців підписали довгострокові контракти, однак це не змінило суті того, що в лавах ЗС різко меншала чисельність контрактників та офіцерів. Люди, що звільнялись, обґрунтовували своє рішення, як правило, п'ятьма причинами. 5. Особисті причини - запитувати людину, що саме у приватному житті спонукало її все ж таки розірвати контракт, трохи неетично. Втім, варто зазначити, що і у таких випадках незалежно від конкретики ситуація часто могла б бути іншою, якби не ставлення до військових. 4. Звільнення за станом здоров'я – цілком окрема опція, яка передбачала проходження військово-лікарська комісії, отримання компенсації у випадку поранення або хвороби, отримання групи інвалідності тощо. І чим меншою була мотивація залишатися в армії, тим більше з'являлося причин піти з лав ЗСУ. При накладанні причин одна на одну більшала кількість людей, що починали вважати своє погане самопочуття та наслідки травм зайвим приводом повернутися до цивільного життя і присвятити час лікуванню – хоча раніше бачили стимул терпіти. 3. «Я зробив усе, що міг» – одна з найпопулярніших причин, яку тими чи іншими словами описували бійці, що звільнилися або бажають звільнитися. Згадують вони і про те, що взагалі-то не планували робити армійську кар'єру, і про те, що не бачать сенсу перебувати в армії не на передовій, і просто про моральну втому. Також зазвичай додають, що готові повернутися – але тільки якщо знову почнеться «активна фаза». 2. Безправність – віднести до цієї категорії можна як те, наскільки військовослужбовцям важко впливати на умови проходження власної служби (наприклад, відмовитися від переведення в іншу військову частину або навпаки домогтися його у випадку, якщо хочеться повернутися на передову) і сумні наслідки будь-яких конфліктів із командуванням, так і відсутність соціальних гарантій, на які вони сподівалися. 1. «Совок» – слово багатогранне, як саме життя, від бажаючих звільнитися військових можна було почути найчастіше. Згадують його і коли скаржаться на бюрократичні моменти, і коли йшлося про імітацію бурхливої діяльності замість реальних справ, і про роботу «лише на папері». Попри всю «зовнішню велич СРСР», для Збройних Сил України асоціювати себе з Радянською армією – це ідеологія поразок. Це утвердження московської тези «Україна – историческое недоразумение». Саме тому підготовка ідейного і вмотивованого українського вояка не можлива без повного і рішучого розриву із «совком». ЗСУ потребує нових символів і змістів. Ми – є нащадками запорожців, воєвків Армії УНР, УГА та УПА, але аж ніяк не «дети тех, хто виступав на бой с Центральной Радой». Наші перемоги – це походи на Царгород (860-1043), битви за Жовті Води (1648), Пилявці (1648), Конотоп (1659), Крим (1918), Вапнярку (1919) і Вознесенськ (1919).

Головне – потрібна воля до змін. Тому, що життя з фразами «якось воно буде, та на все потрібен час» ні до чого доброго не призведе.

Контрактникам є чого повчитись у добровольців. Особливо щодо бойового духу, мотивації, усвідомлення, для чого справді ти прийшов у війська. Підняття зарплати – без сумніву, чудова ініціатива. Однак вона не стане панацеєю і, можливо, навіть загострить питання наявності у ЗСУ «заробітчан», але не змусить замислитись про повернення до лав ЗСУ дійсно патріотично мотивованих бійців. Повернути їх – людей готових на все для своєї країни, незалежно від зарплатні – натомість, могло б вирішення інших армійських проблем. Проблем, яких у нашій армії, на жаль, не бракує.

Павлік М.В.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

РОЛЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ-ЖІНОК У ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАННЯХ

Від початку конфлікту на Сході України жінки беруть участь у військових діях у складі добровольчих батальйонів, Національної гвардії та Збройних Сил України. Чи відіграє важливу роль в армії жінка – про це дискутували ще до війни в Україні. Тепер ситуація суттєво змінилася, про досягнення українських жінок саме в армії та військовій справі ми чуємо дедалі частіше.

Участь жінки в операції Об'єднаних сил є героїчним вчинком незалежно від її посади. Сама добровільна присутність жінки на території збройного конфлікту, її рішення зробити свій внесок в його вирішення висвітлюється в медіа як позитивне явище. Важливо також відзначити відсутність відверто негативних жіночих образів у медіа: немає звинувачень в непрофесійності, легковажності, невиконанні традиційно жіночих обов'язків, таких як материнство, майже не зустрічається віктимізація жінок в ООС. Щоправда деякі видання намагалися спекулювати на привабливості образу жінки в армії: були й календарі з напівголими солдатками біля танків, і заголовки в деяких газетах – «найгарніші жінки ООС».

З кожним роком від початку Незалежності українська армія збільшувала кількість жінок-військовослужбовців, які проходили службу за контрактом. Уже у 2012 році, згідно зі статистикою Міністерства оборони України, кожен п'ятий військовослужбовець в Україні був жінкою, а українська армія вважалася однією з найбільш фемінізованих

у Європі. Аналогічну тенденцію можна було спостерігати й в інших країнах світу. встановлення миру в країні. Українські жінки на рівні із чоловіками брали участь у протестах під час Євромайдану 2013-2014 рр., у тому числі в мілітарній діяльності. Наразі жінки також воюють в ООС, про що неодноразово свідчать медійні повідомлення.

На основі проаналізованого матеріалу доцільно виділити три основні образи жінки в ООС, які зображені у ЗМІ: жінка-воїн, турботлива помічниця та революціонерка.

Жінка-воїн. Це образ солдатки, яка воює на рівних з чоловіками. Вона живе в однакових з чоловіками умовах, виконує «чоловічі» завдання: стріляє зі снайперської гвинтівки, з кулемета, керує військовою машиною, виносить поранених з поля бою під кулями тощо. Вона сильна й емоційно стабільна, користується авторитетом серед побратимів. Така жінка добивається від чоловіків на війні поваги, довіри і ставлення до себе як до солдата на рівні з чоловіками: «Я такий же боєць, як інші». В ЗМІ їх називають «рятівниця», «захисниця», «смілива», «хоробра», «мужня Афіна», «богиня війни». Проте в більшості статей та відеосюжетах до образу «амазонки» – суворой і сміливої солдатки – журналісти все ж намагаються додати елемент жіночності. Це може бути або опис прикрас, які носить снайперка, вечірня шовкова сукня на кулеметниці, згадка про дітей або фотографія солдатки у вінку з квітів тощо.

Турботлива помічниця. Жінки в ООС – це не лише бійці і амазонки, але й турботливі та чуйні солдатки, медики, психологи, фотографи та ін. Вони піклуються про бійців, допомагають їм та підтримують своєю працею й присутністю. Вони більш «жіночні», більш схильні дотримуватися традиційного гендерного поділу праці. Такі жінки проходять однакову бойову підготовку разом з чоловіками, разом перебувають в небезпечних зонах, живуть у спартанських умовах, мають бронезилет і зброю, але вони «звичайно» не мають таких же навантажень і завдань на фронті. Часто вони виконують небойові завдання: працюють в канцелярії, на складі, кореспондентами, медсестрами тощо.

Революціонерка. Ця категорія об'єднує декількох жінок, діяльність яких в ООС має революційний та інноваційний характер. Це реформаторки й інноваторки, які ламають старі схеми й стереотипи, розвивають нові військові галузі, знаходяться на одному ієрархічному шаблі з чоловіками в армії, віддають накази, а їхні імена й історії – загально-впізнавані.

Також на плечі дівчат полягає і канцелярська робота. Хлопцям просто не вистачає часу вести певні записи, обліки. А робити це дуже важливо. Те, що деякі жінки мають більш традиційні функції на фронті (дехто називає їх «допоміжними») помітно лише при глибшому аналізі,

тоді як меседж, який знаходиться на поверхні у статтях та сюжетах про учасниць ООС, говорить про те, що усі учасниці ООС, не залежно від професії, – героїні. Саме жінки-військові у зоні ООС воюють на рівні з чоловіками.

Отже, знаходження жінки в армії, в бойових умовах, поблизу поля бою або й в самому бою подається як прояв сміливості, героїзму і патріотизму. Наскрізною ідеєю усіх статей і сюжетів про жінок і українську армію загалом є те, що кожен, хто там знаходиться, – герой, кожен робить свій внесок у розв'язання конфлікту, стримування ворога, налагодження миру, і цей внесок сам по собі є цінним.

Тихоміров Д.А.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

РОЛЬ І МІСЦЕ ДОБРОВОЛЬЧОГО РУХУ У ВІДНОВЛЕННІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРМІЇ

Навесні 2014 р. Україна могла б втратити контроль не лише територій Луганська та Донецька. Доказом цього є події, що мали місце й в інших містах. Миколаїв, Харків, Одеса, Маріуполь. Проте з'явилась сила, яка гучно дала про себе знати тим, хто посягнув на нашу територію. Добробати – саме вони стали тією ключовою та рушійною силою на початку війни. Не маючи жодних механізмів протидії «путінській весні», зародився добровольчий рух, бійці якого мали усвідомлення ситуації, бойовий дух та неабияку мотивацію. Добровольці розуміли, що будь-якої миті можуть загинути. Але смерть була десь на іншому плані.

Успіх добровольчих підрозділів безпосередньо залежав від рішучості людей. Добровольці не мали бойового досвіду, але це не зупинило їх, бо гаряче серце давало наснагу до боротьби та допомагало долати всі труднощі. Для нової української армії вони стали опорою, а для кремлівських прислужників – головним ворогом. Тепер цей дух переродився і існує у кожного військового. Нова армія починається насамперед з ідеї та покликання. Добровольчі батальйони були створені як підрозділи для підтримки дій регулярних військ. Вони відрізнялися дуже високою мотивацією при різному ступені навченості та підготовки. На початковому етапі до їх складу входило багато юнаків, які мали на озброєнні лише полум'яні серця. Кореспондентка Фондації «Відкритий Діалог» спостерігала значну кількість колишніх професійних солдатів і міліціонерів, які вирішили застосувати свій досвід в нових структурах.

На початку проведення Антитерористичної операції відсутність підготовки і відповідних навичок серед солдатів добровольчих батальйонів була дуже помітною. Один з офіцерів батальйону «Донбас», раніше професійний військовий, згадував, що молоді добровольці порушували усі правила безпеки, пов'язані з пересуванням по території або утриманням позицій, яким їх навчали. Це призвело до того, що цей офіцер зі своїм підрозділом намагався триматися на відстані близько півкілометра від колони батальйону, що рухався, щоб забезпечити безпеку своїх солдатів. Це підтверджували і новобранці з 11-го батальйону територіальної оборони «Київська Русь». За словами одного з солдатів, після прибуття в зону АТО добровольці часто не дотримувалися інструкцій, отриманих під час короткого тренінгу, – це стосувалося, наприклад, способу пересування під час розвідувальних дій. Такі проблеми були пов'язані із занадто коротким періодом підготовки недосвідчених добровольців, які не мали часу для розвитку відповідних навичок до автоматизму і в стресовій ситуації ризикували і діяли неправильно.

В різних батальйонах процес і період підготовки до відправки в зону АТО проходив по-різному. Батальйони Національної гвардії проводили два місяці на полігоні, тоді як батальйони територіальної оборони часто обмежувалися двома тижнями. Однак у більшості добровольчих батальйонів тренінг на полігоні з самого початку сприймався і сприймається серйозно. У цьому тлі позитивно виділяються батальйони «Правого сектора», – період дуже інтенсивної підготовки становить не менше трьох місяців, протягом яких інструктори оцінюють готовність добровольців брати участь у бойових завданнях. За словами інструктора з навчального центру «Правого сектору» в селищі Десна, на фронт потрапляє не більше 30% тих, хто приходить на тренінг, решта відмовляються від членства в батальйонах. Завдяки цьому ті солдати «ДУК», які воюють в АТО, відрізняються своєю високою підготовкою та вміннями серед інших підрозділів, що там перебувають.

Сумніви щодо рівня підготовки добровольчих батальйонів і пов'язаної з ним бойової цінності цих підрозділів виникають також зважаючи на великі втрати в таких добровольчих батальйонах, як «Айдар» або «Донбас». Однак полковник Дмитро Губський, заступник командира 93-ї окремої механізованої бригади, має іншу думку з цього питання. Його бригада протягом декількох місяців утримувала позиції в Донецькому аеропорту і Пісках, впродовж цього часу солдати працювали спільно з батальйонами «Правого сектору» і «ОУН», а також батальйоном «Дніпро-1». Він вважає, що рівень мотивації добровольців з цих батальйонів позитивно впливав на військовослужбовців – завдяки своєму

ентузіазму вони швидко навчалися і стали показувати високий рівень підготовки в короткі терміни, який важче досягався при роботі з призваними через мобілізацію солдатами. Висока мотивація спричинила участь добровольчих батальйонів у найбільш гарячих місцях АТО. Спочатку спеціальні батальйони міліції та батальйони територіальної оборони (такі, як «Київ-1», «Київ-2», «Дніпро-1») мали здійснювати допоміжні та охоронні функції, підтримувати порядок. Однак виявилося, що високий рівень підготовки солдатів таких батальйонів призвів до їх ефективного застосування у бойових операціях.

Аналіз ситуації в зоні АТО за час проведення операції дозволив зрозуміти причини високого рівня втрат в деяких добровольчих батальйонах. Відсутність навчання на початковому етапі, зайва бравада, що виникає внаслідок величезного ентузіазму, – це тільки частина правди. Як було сказано вище, – добровольчі батальйони спочатку були призначені для виконання допоміжних функцій, тому відповідно до правил вони не були оснащені важким озброєнням. Це означає, що на початку військових дій вони часто були позбавлені артилерійської підтримки там, де вона була необхідною.

Розвиток ситуації в зоні АТО позитивно вплинув на координацію дій між добровольчими батальйонами та підрозділами регулярної армії, оснащеними важким озброєнням, які підтримували їх перебування у тих самих окопах. Влітку 2014 р. в секторі М окремі батальйони ставилися один до одного з недовірою. У грудні того ж року вже було видно, що між командирами підрозділів існує дієва система координації завдань, офіцери зв'язку регулярно зустрічаються для обговорення ситуації на своїх відрізках. Незалежно від проблем з озброєнням та координацією добровольчі батальйони зіграли вирішальну роль у стримуванні наступів сепаратистів, підтримуваних російськими військами.

На північному відрізку фронту батальйон «Айдар» фактично взяв на себе стримування військ противника, несучи при цьому величезні втрати. На південному фронті ключові українські позиції утримували батальйони «Азов» і «Дніпро-1». Батальйон «Київ-1» відіграв значну роль під час звільнення околиць Слов'янська. Батальйон «Донбас», один з найбільш відомих батальйонів в Східній Україні, брав участь у багатьох боях на території Донецької області і зазнав значних втрат у так званому Іловайському котлі (серпень і вересень 2014 р.). Можна з великою ймовірністю сказати, що план, розроблений Кремлем, передбачав використання слабкості української армії та системи командування, але створення добровольчих батальйонів дозволило стримати перші удари та дало час на реорганізацію української армії.

Перші добровольці батальйону «Донбас» у квітні 2014 р. були «озброєні» мачете та коктейлями Молотова на випадок нападу на їх базу. Один із солдатів позував для знімка з «джидаєм» – ножем, приклеєним скотчем до дерев'яної палиці. Тоді важко було повірити, що підрозділи, які виглядають так, матимуть реальне значення у війні, що наближалася (в тому, що буде війна, ніхто на сході країни не сумнівався). Спочатку в батальйоні «Донбас» переважно воювали мешканці Донецької області, для яких головною мотивацією був захист своєї землі. Першу зброю вони здобули, роззброївши блокпост місцевих прихильників сепаратизму.

Складно уявити, наскільки довгий шлях пройдено за такий короткий час, – наразі добровольчі батальйони в Україні є символом героїзму, відваги та професіоналізму. А для сепаратистів і російських ЗМІ – ворогом №1.

Якимович Ю.О.

*Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ДОБРОВОЛЬЧІ ФОРМУВАННЯ У ПРОТИСТОЯННІ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ (НА ПРИКЛАДІ З ШТУРМОВОЇ РОТИ 5-го ОКРЕМОГО БАТАЛЬЙОНУ ДУК ПС)

Добровольчий Український Корпус «Правий сектор» (ДУК ПС) – українське добровільне формування, що було створене у відповідь на початок російської збройної агресії проти України. Добровольчий Український Корпус став бойовим крилом організації «Правий сектор». За визначенням самого ДУКу, вони є об'єднанням громадян України, українців з-за кордону та громадян інших держав, які виявили бажання брати участь в збройній боротьбі українського народу проти зовнішнього та внутрішнього ворога.

Добровольчий Український Корпус «Правий сектор» створений з метою захисту територіальної цілісності, національної незалежності України та інших життєвоважливих інтересів українського народу і діє згідно зі статтею 65 Конституції України («Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України»). Бійцем Корпусу може бути будь-яка людина, що досягла 18-річного віку, незалежно від національної, партійної та релігійної належності. Запис у ДУК проходить виключно на волонтерських засадах у мобілізаційних пунктах Територіальних підрозділів Корпусу.

Добровольці проходять певну систему добору (у корпусі залишається 25-30% осіб від тої кількості, які виявили бажання вступити до лав ДУК): мобілізація та навчання. Особа, яка вирішила долучитись до лав добровольчого руху, проходить шеститижневий вишкіл та здобуває необхідні навички для подальшого несення бойового чергування та виконання бойових завдань, передислокації до батальйону та розподіл по ротах. Після закінчення вишколу проходить розподіл особового складу, який закінчив навчання у навчальному центрі, до підрозділів, де кожен розпочинає ефективно виконувати покладені на нього завдання.

Зазвичай перший виїзд на лінію зіткнення проходить через декілька днів після приїзду поповнення з навчального центру. Таким чином дається час на акліматизацію в новому колективі та зайняття свого місця в підрозділі.

З початком російської збройної агресії на Півдні та Сході України велика кількість учасників Революції Гідності 2013 – 2014 рр. та патріотично налаштованих громадян стали формувати у відповідь на ці дії добровольчі загони та батальйони територіальної оборони як під егідою офіційних структур, так і самостійно. Більшість із них увійшли до складу збройних сил як окремі підрозділи зі своїми завданнями. Але й були такі, що залишались поза офіційними структурами. 5-й окремий батальйон Добровольчого Українського Корпусу був одним із них. Свій бойовий шлях батальйон розпочав ще у квітні 2014 р. нечисельними групами. Поступово він обростав все більшою кількістю особового складу та засобами збройної боротьби. Як наслідок, 17 липня того ж року у рамках добровольчого формування було оголошено про створення 5-го окремого батальйону ДУК ПС. До складу батальйону входили такі підрозділи: 3 штурмові роти, підрозділ снайперів, автомобільна рота (ремонт та забезпечення автотранспорту батальйону), взвод аеророзвідки, артилерійський підрозділ, підрозділи розвідки та контррозвідки.

Батальйон брав участь у боях за Савур-Могили, Донецький аеропорт, селище Піски, та Широкине, а також Авдіївку. За його участі проводилась операція зі звільнення населеного пункту Біла Кам'янка 9-10 серпня 2015 р.

Від дати створення батальйону в його організаційно-штатній структурі було дві штурмові роти та рота вогневої підтримки, яка була резервним підрозділом. Взимку 2014 – 2015 рр. коли наші підрозділи ще знаходились в Донецькому аеропорту, а основні сили в селищі Піски,

командуванням батальйону було прийнято рішення про переформування роти вогневої підтримки в третю штурмову роту як повноцінного підрозділу зі своєю зоною відповідальності. Підрозділи батальйону значною мірою допомагали регулярній армії в утриманні позицій на передньому краї оборони. Так в населеному пункті Піски на січень 2015 р. 3 штурмові роти тримали оборону протяжністю по фронту близько 3 кілометрів, що дозволило наростити сили для недопущення прориву сил сепаратистів на напрямку Донецького аеропорту та заволодіти транспортним вузлом Червоноармійськ-Донецьк.

16 квітня 2015 р. підрозділи 5-го окремого батальйону передали позиції в селищі Піски під повний контроль 93-ї механізованої бригади та зосередились в пункті постійної дислокації для доукомплектування. На початок літа того ж року 3-я штурмова рота 5-го ОБ ДУК ПС зайняла позиції поблизу Авдіївки в напрямку населеного пункту Спартак. Ця ділянка фронту була танконебезпечною, так як проходила на автомагістралі, що сполучала Авдіївку та Донецьк.

Не зважаючи на неофіційний статус бійців корпусу, вони на рівні з військовими виконували завдання та обороняли нашу державу. Здебільшого між представниками підрозділів збройних сил та ДУК ПС були дружні відносини, там, де на позиціях були бійці корпусу, кожен міг відчувати себе впевнено. Основними причинами, чому певний відсоток громадян брали участь у відстоюванні інтересів держави та її територіальної цілісності під проводом добровольчих формувань, було наступне: неможливість виконувати свій обов'язок в офіційних структурах збройних сил за станом здоров'я або по інших причинах, зневіра в боєздатності армії через значний вплив бюрократії на прийняття рішень у керівній ланці вищого командування, іноземні громадяни, які виявили бажання відстоювати інтереси країни не маючи громадянства України, емблемою Добровольчого Українського Корпусу «Правий сектор» є стилізований під зброю різних часів Тризуб. Володимирів Тризуб – знак княжої України-Русі, символ державності Української Нації, Герб України.

Бійці Добровольчого Українського Корпусу «Правий сектор», взявши в руки зброю в 2014 р., стали в обороні державності нашої нації від російського окупанта та його прихвостнів. Сучасну боротьбу бійців «Правого сектору» проти ворога символізують автомати Калашникова, зображені на емблемі. Меч, яким давні Воїни захищали Україну-Русь, символізує спадковість українських військових традицій, безперервність боротьби за волю та державність Української Нації.

В геральдичній традиції золотий колір символізує знатність, могутність і багатство, а також чесноти: силу, вірність, чистоту, справедливість, милосердя і упокорювання. В українців – це колір сакральності і володарювання, чину, перемоги і могутності. Психологічно червоний колір збуджує психіку людини, пробуджує в ній бажання діяти. Чорний – спонукає до аскетизму і стриманості, допомагає людині внутрішньо сконцентруватися. Таким чином поєднання цих двох барв урівноважує емоційний стан. Змушує пробуджену дію рухатись обдуманим руслом. У геральдиці: червона – це барва війни, хоробрості, мужності, безстрашності, відваги. Чорна – смерті, туги, печалі. Організація Українських Націоналістів (революційна) обрала собі організаційними барвами червону і чорну, тому що боротьба за українську державність потребувала хоробрості, мужності, дієвості, а боротьба, тим більше підпільна, – це завжди смерть, печаль, до яких членство ОУН повинно було би психологічно бути готовим. «Здобудеш українську державу, або загинеш у боротьбі за неї», – зобов'язує перша точка «Декалогу українських націоналістів». Символом боротьби та її можливих наслідків і є червоно-чорний прапор ОУН.

Оцінюючи результати діяльності 5-го окремого батальйону ДУК ПС, може здатися, що підрозділи регулярної армії не мали достатньо сил та засобів, аби ефективно протистояти противнику. Але це не відповідає дійсності, так як без взаємодії між підрозділами добровольчого формування та Збройними Силами України не вдалося би досягти успіху в звільненні від окупантів великої кількості населених пунктів.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ	4
ВСТУПНЕ СЛОВО начальника Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного генерал-лейтенанта <i>Ткачука П.П.</i>	4
<i>Голубко В.Є.</i> Львів і львів'яни в часі вересневої кампанії 1939 року	5
<i>Трофимович В.В.</i> Третя сторона українсько-польського конфлікту в роки Другої світової війни	7
<i>Ostasz Grzegorz, Moczek Eugeniusz</i> Różnorodność sprzętowa lądowych wojsk niemieckich w czasie II wojny światowej w zakresie broni pancерnej і оpancerzonej, jako jedna z przyczyn przegranej (w aspekcie bezpieczeństwa wojennego і logistyki)	9
<i>Гулай В.В.</i> Інформаційно-психологічна зброя у війнах ХХ – початку ХХІ ст.: від історичних уроків Першої світової війни до реалій новітньої російсько-української війни	11
<i>Franz Maciej</i> Rozwój włoskich krążowników w okresie międzywojennym і realne możliwości bojowe w toku II wojny światowej	14
<i>Куцька О.М.</i> Антитерористична операція на Сході України (2014 – 2018 рр.): етапи та їх характеристика	16
Секція 1 ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ І УДОСКОНАЛЕННЯ ОЗБРОЄННЯ ТА ВІЙСЬКОВОЇ ТЕХНІКИ	19
<i>Анненков І.О.</i> Започаткування наукового забезпечення виробництва військової продукції на Харківському електромеханічному заводі в 1920-х роках	19
<i>Анненкова Н.Г.</i> Мобілізація машинобудівних підприємств Харкова на виробництво військової продукції під час I світової війни (1914 – 1918 рр)..	21
<i>Бірюков П.В.</i> Перспективи розвитку автоматичної стрілецької зброї збройних сил Російської Федерації	23
<i>Бричинський О.В., Голушко С.Л.</i> Аналіз розвитку мінних загороджувачів провідних країн НАТО ХХ століття	27

<i>Верхотурова М.А.</i> Перспективи розвитку ракетного озброєння України в контексті виходу з договору про ліквідацію ракет малої та середньої дальності США та Росії	29
<i>Грицин О.А., Кмін О.В.</i> Основні напрями розвитку і удосконалення озброєння та військової техніки Збройних Сил України	31
<i>Грицин О.А., Кмін О.В.</i> Україна – шлях до незалежності	33
<i>Залітка В.Д., Парацук Д.Л., Козлов Д.В.</i> Автомобілі Другої світової війни..	36
<i>Кавун А.А.</i> Організація ремонту озброєння військ ППО країни у роки Другої світової війни	40
<i>Козолис А.Р.</i> Розвиток автопаливозаправників у ХХ столітті	42
<i>Красота І.В.</i> Розвиток засобів інженерного озброєння інженерних військ Збройних Сил України для розмінування територій від вибухонебезпечних предметів у порівнянні з досвідом Другої світової війни та під час Антитерористичної операції на Сході України у 2014 – 2017 рр.	44
<i>Кривизюк Л.П., Бокачов С.В., Мокоївець В.І.</i> Історія створення надважкого німецького танка «Маус»	46
<i>Павленко О.А.</i> Перспективи розвитку та удосконалення легких броньованих автомобілів	49
<i>Підшибякін С.В.</i> Оборонно-промисловий комплекс України у діяльності громадських організацій і експертних середовищ у сфері національної безпеки і оборони (2014 – 2018 рр.)	52
<i>Полтавець Ю.С.</i> Розвиток озброєння та військової техніки в Національній академії сухопутних військ: історичний аспект	56
<i>Скорич Л.В.</i> Меморандум про взаєморозуміння між українською державою та організацією НАТО з матеріально-технічного забезпечення співробітництва (2001 р.): передумови укладення, військово-технічна складова..	59
<i>Соляр І.Я.</i> Російсько-українська війна в дослідженнях СІПРІ 2015 – 2017рр..	61
<i>Ткачук П.П.</i> Забезпечення озброєнням і військовою технікою ЗСУ: порівняльний аналіз стратегічних оборонних бюлетенів 2012 і 2016 рр.	63
<i>Трачук С.С., Бубеничиков Р.В.</i> Історія розвитку ракетної зброї	66

<i>Холін В.М., Дмитрієв О.Г.</i> Нові тенденції розвитку озброєння та військової техніки	69
<i>Хом'як К.М., Ларіонов В.В.</i> Історичні віхи розвитку об'ємно-детонуючих боєприпасів	72
<i>Korzeniowski Paweł</i> Operacje lotnicze HMS Ark Royal w rejonie Dardaneli w 1915 roku	75
Секція 2	
РОЗВИТОК ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА	
У БИТВАХ СВІТОВИХ ВОЄН ХХ СТОЛІТТЯ	
<i>Бенчук В.О.</i> Доктрина Валерія Герасимова як відзеркалення стратегічного військового плану РФ	77
<i>Бураков Ю.В.</i> «Меморандум Танака» – історична фальшивка часів підготовки Другої світової війни	79
<i>Бураков Ю.Ю.</i> Нові погляди на прикордонний збройний конфлікт біля озера Хасан 1938 р.	82
<i>Дурач В.М., Задерієнко С.І.</i> Вплив тактичних прийомів терористичних угруповань на війни сучасності	84
<i>Єфімов Г.В., В'яткін Ю.О., Піко О.Т.</i> Роль збройних сил Югославії при веденні стабілізаційних дій в міжнаціональному внутрішньому конфлікті... 87	
<i>Заварзін П.С., Кавун А.А.</i> Бойові дії 5-ї армії на Коростенському укріпленому районі у 1941 р.	89
<i>Коваль В.М., Назарійчук В.П.</i> Морська складова у військових операціях кінця ХХ – початку ХХІ століття	92
<i>Кривизюк Л.П., Заболотнюк В.І., Федоров О.Ю.</i> Оборонна лінія на західному кордоні СРСР – лінія Молотова (1941 р.): прорахунки командування РСЧА	94
<i>Пилявець Р.І.</i> Найбільша битва Другої світової війни	97
<i>Попко С.М.</i> «Курдська проблема» в Туреччині: військово-політичні аспекти (70-90-ті роки ХХ ст.)	99
<i>Приходько Ю.І.</i> Деякі сучасні погляди на будівництво та застосування збройних сил	101

<i>Пугач В.В., Корольов С.С.</i> Розвиток тактики рейдових дій в ході походів революційної повстанської армії України (1919 – 1921)	104
<i>Репін І.В., Польцев І.В.</i> Розвиток тактики наступального та оборонного бою Червоної Армії під час війни 1941 – 1945 рр.: сучасний погляд	106
<i>Сеницький В.В.</i> Наказ № 41 як джерело для вивчення німецьких антиповстанських заходів	108
<i>Слободянюк М.В.</i> Як ідеї застосування нового виду зброї втілюються у воєнне мистецтво. Спроба аналізу на основі розвитку танкових військ протягом 1920-х – 1930-х років	111
<i>Тетерятник В.Д.</i> Розвиток воєнного мистецтва у війнах ХХ століття	113
<i>Чобит І.Р.</i> Історія створення структури цивільно-військового співробітництва у арміях провідних країн світу	117
<i>Штонда Р.М., Гук О.М., Процюк Ю.О.</i> Особливості ведення бойових дій армією оборони Ізраїлю у першій арабо-ізраїльській війні	119
<i>Bonusiak Andrzej</i> «Zapomniane konflikty» – powstania, wojny i para-wojny w Europie po 1945 roku	121
<i>Czekaj Fryderyk</i> Geneza działań nosnych	123
<i>Ostanek Adam</i> Twierdza, która nie skapitulowała –brześć w kampanii polskiej 1939 roku	124
Секція 3	
АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ВОЄН	
<i>Беспєка В.Ю.</i> Інформаційне агентство США (USIA). Етап формування (1953 р.)	127
<i>Виздрік В.С., Мельник О.М.</i> Значимість М. Міхновського у формуванні українського війська: уроки історії	130
<i>Гапєєва О.Л.</i> Операція “Енттебе”: шлях до правди	132
<i>Колодюк М.А.</i> Війна в Афганістані 1979 – 1988: витоки «Аль-Каїди»	135
<i>Лосєв О.С.</i> До питання генералітету українського походження в Австро-угорській армії та його подальшій службі у Галицькій армії. Міфи та реальність	138

<hr/> <hr/>	
<i>Мартинюк І.М., Стаднічук О.М., Ніконець І.І., Шматов Є.М.</i> Деструктивна поведінка військовослужбовців – передумови та профілактична робота	140
<i>Марцінко Н.М., Івахів О.С.</i> Антропологічні аспекти «гібридної» військової агресії Російської Федерації	142
<i>Орел С.М.</i> Війна і вода	146
<i>Питльована Л.Ю.</i> Демонізація образу Німеччини на карикатурах журналу «Панч» у роки Першої світової війни	148
<i>Потоцький О.О.</i> Творці армійської авіації США	151
<i>Стукаліна Н.Т.</i> Героїчна оборона Брестської фортеці 1941 року	153
<i>Таран В.І., Железник О.Ю., Лячин С.В., Первак С.В.</i> Історичні аспекти впливу зародження мобілізації в Російській імперії на сучасну систему мобілізаційної підготовки в Україні	156
<i>Ткачук А.П.</i> Роль політичних партій у формуванні політики національної безпеки України	158
<i>Томчук О.А.</i> Волонтерська організація «Червоний Хрест» у роки Першої світової війни	160
<i>Торопчин Д.Г.</i> Військові дії як каталізатор руйнації екосистем Донецького регіону	163
<i>Туранський М.О.</i> Підготовка анексії Криму Російською Федерацією у світлі військової антропології	165
<i>Dobrowolski Piotr, Pajka Aneta</i> Portal Bezpieczeństwa i Obronności źródłem do badań nad historią wojskowości i techniki wojskowej	168
<i>Mroczkowski Krzysztof</i> Szpiedzy, którzy mówili, że «Chwała Izraela nie kłamie i nie żałuje» – żydowska grupa wywiadowcza w Palestynie latach 1915 – 1917	170
<i>Święk Henryk</i> Przeciw trzeciej rzeszy. O polsko-francuskiej współpracy kryptologicznej w okresie II wojny światowej	171

Секція 4

НА РУЇНАХ ІМПЕРІЙ: ДО 100-РІЧЧЯ БОРОТЬБИ

ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ 174

Задунайський В.В. Козацька військова хитрість «замилити очі» під час повстання у Баталпашинському відділі на Кубані у травні-липні 1918 р. 174

Іванюк Є.С., Черногор Я.О. Роль Євгена Коновальця та січових стрільців у боротьбі за українську державність (1917 – 1918 рр.) 177

Ісаюк О.І. Зустріч двох Україн: члени ОУН (б) та військовополонені Червоної Армії українського походження у концтаборі Аушвіц 180

Кравець Н.П. Василь Прохода – перший дослідник історії «сірожупанників» 181

Лівінська Ю.Г. Російсько-грузинська війна 2008 р.: уроки для України 183

Лук'янченко С.В *Голик М.М.* Антін Кравс – генерал-чотар УГА 186

Плазова Т.І. Військово-політична стратегія керівництва УНР щодо продовження антибільшовицької боротьби в Україні на рубежі 1920 – 1921 рр. 189

Проховник П.М. Війна в Африці 1998 – 2003: глобальні виміри 191

Сороківська-Обіход А.І. Україна – Грузія. 100-річчя боротьби за державність 194

Трофимович Л.В. Українська проблема на Паризькій мирній конференції 196

Хардель Р.З. Імперська свідомість як базова стратегія консцієнтальної війни 199

Харук А.І. Летунство Директорії УНР наприкінці 1918 – в першій половині 1919 рр. 201

Шелюх О.М., Саєвич Й.Й. Преса в таборах військовополонених Німеччини та Австро-Угорщини (1914 – 1918) 203

Секція 5

ДОБРОВОЛЬЦІ НА ЗАХИСТІ УКРАЇНИ 206

Гаврилишин Ю.І. Добровольчі формування у протистоянні російській агресії (на прикладі «Другої чоти» батальйону «Азов») 206

Збожний О.З. Відмінності добровольця від військовослужбовця контрактної служби 209

Павлік М.В. Роль військовослужбовців-жінок у добровольчих формуваннях 212

Тихоміров Д.А. Роль і місце добровольчого руху у відновленні нової Української армії 214

Якимович Ю.О. Добровольчі формування у протистоянні російській агресії (на прикладі 3 штурмової роти 5-го окремого батальйону ДУК ПС) 217

ЛЮДИНА І ТЕХНІКА У ВИЗНАЧНИХ БИТВАХ СВІТОВИХ ВОЄН ХХ СТОЛІТТЯ

**Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції
25-26 червня 2019 року**

Підписано до друку 05.06.2019 р.
Формат 60х90 1/18. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Офсетний друк.
Умов. друк. арк. 14,38
Обл.-вид. арк. 12,11
Тираж 100 прим.
Замовлення № 46

Видавець та виготовлювач – Національна академія
сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
79012, м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32
тел.: (032) 258-44-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3939 від 14.12.2010 р.